

HISTORICAL INSCRIPTIONS OF GUJARAT

PART 4

The Sultanate Period

Compiled by

Hariprasad Gangashankar Shastri, M.A , Ph D

Director, B J. Institute of Learning & Research
AHMEDABAD

Published by

The Forbes Gujarati Sabha
365, V. P. Road, Bombay-400 004

HISTORICAL INSCRIPTIONS OF GUJARAT
PART 4 : THE SULTANATE PERIOD

© (All rights reserved by the Forbes Gujarati Sabha)

750 Copies

1st edition, September, 1979

Rs. 60-00

Published by

The Forbes Gujarati Sabha
365, Vitthalbhai Patel Marg
Bombay 400 004

Sole Distributors

Vora & Co
Gandhi Chambers, Gandhi Marg
Ahmedabad 380 001

Printed by

Shivlal Jesalpura
Swati Printing Press
Rajaji's Pole, Shahpur
Ahmedabad 380 001

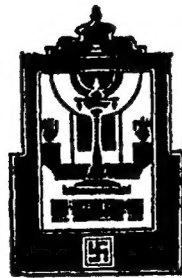
ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખ

ભાગ ૪ થો

સદતનત કાલ

સંગ્રહીતા

પ્રા. હરિપ્રસાદ ગ ગાશંકર શાસ્ત્રી, એમ.એ., પીએચ.ડી.
અધ્યક્ષ, ભો. જી. અધ્યયન-સંશોધન વિદ્યાલયન, અમદાવાદ

પ્રકાશક

ફાર્મસ ગુજરાતી સભા

૩૬૫, વિક્રમભાઈ પટેલ માર્ગ

મુંબઈ ૪૦૦ ૦૦૪

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખ

ભાગ ૪ : સંસ્કૃત કાવ્ય

© કાર્મલ ગુજરાતી સમા. મુંબઈ ૪૦૦ ૦૦૪

૧ થી આવૃત્તિ : સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૮; ભાષ્ય, વિ. સં. ૨૦૩૫

મુદ્રિત, ૧૦-૮૦

પ્રકાશક

કાર્મલ ગુજરાતી સમા

૩૦૫, વિક્રમભાઈ પટેલ માર્ગ

મુંબઈ ૪૦૦ ૦૦૪

મુખ્ય વિકેન્ડ

દેરા એન્ડ કંપની

મોંઘી ચેમ્બર્સ

મોંઘી માર્ગ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

મુદ્રિત

ડૉ. શિવસાહ નેત્રવપુરા

સ્વાતિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

ગાંધીની પોળ, શાહપુર

અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

નિવેદન

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો-પ્રાચીન યુગથી શરૂ કરી ભાગ ૧, ભાગ ૨, ભાગ ૩ સ્વ. શ્રી વિદ્વાન આચાર્ય ગિરિજાશંકર વલ્લભજી પાસે સંગૃહીત કરાવી કાર્ખંસ ગુજરાતી સભાએ પ્રગટ કર્યા હતા. પહેલો ભાગ ઈ. સ. ૧૯૩૩માં પ્રગટ થયો, અને છેલ્લો (પાંચમો) ૧૯૮૦માં પ્રગટ થાય એવી વ્યવસ્થા છે. આમ ૪૭ વર્ષ એટલે આ માળા પ્રકટ કરવામાં લગભગ અર્ધી સદી ગઈ. એટલા બીજા સમયમાં આ ભાગ બહાર પ્રજા ખરીદીને વાંચશે કે અભ્યાસ કરશે એવી આશા અસ્થાને નહીં ગણાય.

ચોથો અને પાંચમો ભાગ વિદ્વાન ડૉ. શ્રી હરિપ્રસાદ ગંગાશંકર શાસ્ત્રીને હાથે સંકલિત થયા છે. આ ચોથો ભાગ પ્રગટ કરતાં અમને ઘણો આનંદ થાય છે અને કાર્ખંસ ગુજરાતી સભા પોતાને માથેથી એક મોટું ઋણ ઉતારે છે એનો પણ સંતોષ છે.

આ લેખો અભ્યાસીઓને ઉપયોગી અને મહત્વના છે. એનો અભ્યાસ કરી ચીવટથી ડૉ. હરિપ્રસાદે આ કામ પાર પાડી આપ્યું એ માટે પણ સભા એમનો આભાર માને છે.

મુ'બઈ
તા. ૧૫-૭-૭૬

ચંદ્રવદન મહેતા
પ્રમુખ
કાર્ખંસ ગુજરાતી સભા

પ્રાસ્તાવિક

અભિલેખો (શિલા તામ્રપત્રો વગેરે પર કોતરેલા લેખો) એ ઇતિહાસનું એક મહત્વનું સાધન છે. ભારતમાં અભિલેખવિદ્યાના પગરણુ ૧૮મી સદીના ચોથા ચરણમાં થયાં, એ પછી લગભગ સો વર્ષે 'આર્કિયોલોજિકલ સર્વે' ઓફ ઇન્ડિયા'માં 'એપિગ્રાફિસ્ટ' (અભિલેખવિદ) ની નિયુક્તિ થઈ ને ભારતના અભિલેખોના સંપાદન-પ્રકાશન માટે 'એપિગ્રાફિયા ઇન્ડિકા' નામે સામયિક કાઢવામાં આવ્યું. સમય જતાં ભારતના અભિલેખોના તેમજ એના અમુક ભાગો કે પ્રદેશોના અભિલેખોના વર્ગીકૃત સંગ્રહ પણ પ્રકાશિત થતા રહ્યા. જૈન અભિલેખોના સંગ્રહોમાં ગુજરાતના ઘણા અભિલેખ અંતર્ગત થયા. ભાવનગર અને વડોદરા જેવાં રાજ્યોના પુરાતત્ત્વ ખાતા તરફથી કેટલાક અભિલેખસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થયા. ગુજરાતના અભિલેખોના સંગ્રહોમાં 'ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો,' ભાગ ૧-૩ સહુથી વધુ ઉપયોગી નીવડ્યા છે. શ્રી હિસકળકરે પ્રકાશિત કરેલો 'ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ ઓફ કાઝિયાવાડ' નામે સંગ્રહ સૌરાષ્ટ્રના અભિલેખો માટે મહત્વનો નીવડ્યો છે.

આ પૈકી 'ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો,' ભાગ ૧ થી ૩ મુળંઈની કાર્પસ ગુજરાતી સભાએ પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ, મુળંઈના પુરાતત્ત્વ વિભાગના ક્યુરેટર (અત્યારે સ્વ.) શ્રી ગિરિનશંકર વલ્લભજી આચાર્ય પાસે તૈયાર કરાવી પ્રકાશિત કર્યા છે. આ ત્રણ ભાગ મૌર્યકાલથી વાઘેલા કાલ સુધીના સમસ્ત પ્રાચીન કાલને આવરી લે છે. એમાંના ભાગ ૧ (૧૯૩૩)માં મૌર્ય ક્ષત્રપ ત્રૈલોક્ય ગુપ્ત મૈત્રક અને ચાલુક્ય વંશના કુલ ૧૦૭ અભિલેખ સંગૃહીત થયા છે; ભાગ ૨ (૧૯૩૫)માં ગુર્જર રાષ્ટ્રકૂટ અને ચૌલુક્ય વંશના કુલ ૯૮ અભિલેખ આપેલા છે, ને ભાગ ૩ (૧૯૪૨)માં વાઘેલા વંશના ૨૧ અને પ્રકીર્ણ વંશોના ૩૧ મળી પર અભિલેખો ઉપરાત ત્રણેય ભાગની પુરવાણીરૂપે ખીબ્બ ૫૩ વધુ અને અગાઉ આપેલા ૮ લેખ વિસ્તારપૂર્વક ફરી એમ કુલ ૧૧૩ અભિલેખ પ્રગટ કર્યા છે. આમ એકદરે એ ત્રણ ભાગોમાં ગુજરાતના ૩૧૦ અભિલેખ સંગૃહીત થયા છે. એના પ્રકાશન પછી એ પ્રાચીન કાલના નવા મળેલા ખીબ્બ અનેક અભિલેખ અવારનવાર પ્રકાશિત થતા રહ્યા છે. ગુજરાત ઇતિહાસ પરિપદે પ્રસિદ્ધ કરેલી એ અભિલેખોની સૂચિમાં આવા અનેક અભિલેખોની નોંધ લેવાઈ છે. ભાગ ૧-૩ની પુરવાણીરૂપે ગુજરાતના પ્રાચીન કાલના આ બાકીના અભિલેખોને વહેલી તકે અંતર્ગત કરવા ધટે.

ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસનાં અન્વેષણ, સંશોધન તથા લેખન માટે આ સંગ્રહ ઘણા ઉપયોગી નીવડ્યા છે, કેમકે જુદા જુદા સમયે જુદાં જુદાં સામયિકોના છૂટાછવાયા અંગ્રેજીમાં પ્રકાશિત થયેલા અનેક પ્રાચીન અભિલેખોને અહીં વર્ગીકૃત કરી એકત્ર કરેલા હોઈ બધા એ સર્વ સામયિકોની સામગ્રી ઉપલબ્ધ ન હોય ત્યાં પણ આ અભિલેખસંગ્રહના ત્રણ ભાગોમાં એ બધા અભિલેખ સુલભ બને છે ને એ પણ વર્ગીકૃત અને અંતર્ગત સ્વરૂપે, એ રીતે ગુજરાતના મધ્યકાલીન ઇતિહાસ માટે એ કાલના અભિલેખોના આવા સંગ્રહ તૈયાર થઈ પ્રકાશિત થાય એની ઘણા વર્ષોથી ખોટ સાત્તતી હતી. શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાના સંદર્ભમાં શ્રી વિલોચન કેશવલાલ ધ્રુવ સાથે વાત નીકળતા એમણે મને આવો સંગ્રહ તૈયાર કરવા વિનંતી કરી. ગુજરાતના અભિલેખોમાં મને અભિરુચિ હોઈ મેં એ પ્રસ્તાવને અનુમોદન આપ્યું. કાર્પસ સભાએ મને એ અંગે સત્તાવાર નિમંત્રણ આપ્યું ને મેં એ સહર્ષ સ્વીકાર્યું.

ઉદ્દિષ્ટ ભાગ ૪ થા માટે મારે ભાગ ૧-૩ની આયોજનાને અનુસરવાની હતી, જેથી એ શ્રેણીની પદ્ધતિ એકસરખી રહે. એ અનુસાર અભિલેખોની પસંદગીમાં કેટલીક મોટી મર્યાદાઓ રહેલી છે (૧) અભિલેખોમાં માત્ર ઐતિહાસિક અર્થાત્ જેમાં રાજકીય ઇતિહાસ આવતો હોય તેવા અભિલેખ લેવાના;

(૨) આવા અભિલેખોમાય પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ભાષાઓમાં લખાયેલ અભિલેખ જ લેવાના, અરબી-ફારસી નહિ; ને (૩) મંદિરાદિના નિર્માણ-પુનર્નિર્માણને લગતા અભિલેખ લેવા, પણ મોટી સંખ્યામાં મળતા પ્રતિમાલેખ પ્રાયઃ છોડી દેવા. (૪) સામાન્યતઃ પ્રકાશિત થયેલા અભિલેખ કે તેના પ્રકાશિત સાર લેવા. એવી જ રીતે સંગ્રહના સ્વરૂપ અને પદ્ધતિ પણ અગાઉ નિયત થઈ ચૂક્યા હતા. અભિલેખ જે સામયિકમાં જે રીતે પ્રકાશિત થયા હોય તેમાં એના સંપાદકે આપેલા પ્રાસ્તાવિકની ગુજરાતીમાં પૂરી કે સંક્ષિપ્ત રજૂઆત, પછી મૂળ અભિલેખનું એમણે આપેલું લિપ્યંતર અને છેલ્લે સંપાદકે પછી એનું ભાષાતર આપેલું હોય તો એનું ગુજરાતી ભાષાતર આપવું ને આ સર્વ અભિલેખોને કાલાનુક્રમે વશવાર વર્ગીકૃત કરીને ગોઠવવા. મૂળ અભિલેખો જ્યાં હોય ત્યાં જઈ કે એની છાપ મગાવી એનું પ્રકાશિત વાચન જાતે તપાસી જવું, એમાં જરૂરી સુધારાવધારા કરવા ને એને એની જગ્યા કે છાપ સાથે પ્રકાશિત કરવા તેમજ એનાં પ્રાસ્તાવિક વિવેચન તથા ભાષાતર કે સારદોહન પણ નવેસર લખવા એ અપેક્ષિત નહોતું, આવશ્યક આર્થિક પ્રબંધના અભાવે શક્ય પણ નહોતું. આથી શ્રી ગિ. વ. આચાર્યે અંગ્રેજી મુખપૃષ્ઠમાં 'edited by' લખ્યું હોવા છતાં ગુજરાતી મુખપૃષ્ઠમાં પોતાને માટે 'સંગ્રહ કરનાર' શબ્દ પ્રયોજ્યા છે તે યથાર્થ છે. આ અભિલેખસંગ્રહના કાર્યની આ મોટી મર્યાદાને અનુલક્ષીને અહીં આ લેખકે પણ સંપાદક નહિ, પરંતુ સંગ્રહીતા તરીકે ફરજ બજાવી છે. આ સંગ્રહમાં અભિલેખોની પાદટીપોમાં 'સ.' આ અર્થમાં સમજવાનો છે.

ગુજરાત ઇતિહાસ પરિષદ તરફથી 'ગુજરાત ઇતિહાસ સંદર્ભસૂચિ'ના ગ્રંથ ૫ માં શ્રી ઇન્દ્રવદન વિ. ત્રિવેદીએ ગુજરાતના સુરિલમકાલીન સંસ્કૃત શિલાલેખો તથા પ્રતિમાલેખોની સૂચિ આપેલી ને એમણે મારા માર્ગદર્શન નીચે ગુજરાતના સલ્તનતકાલીન તથા મુઘલકાલીન સંસ્કૃત અભિલેખોમાંથી મળતી માહિતી વિશે સશોધન-મહાનિબંધ તૈયાર કરેલો, ત્યારથી મને ગુજરાતના એ કાલના સંસ્કૃત અભિલેખોનો વિગતે પરિચય થયેલો. મારે તો એમાંથી માત્ર ઐતિહાસિક અભિલેખ લેવાના હતા ને એમાંથી ઘણાખરા પ્રતિમાલેખ છોડી દેવાના હતા. આમ છતાં શરૂઆતમાં મેં આવા અભિલેખોની સંખ્યા સો જેટલી અંદાજેલી, તેને બદલે એ બમણીથી વધુ નીકળતા મેં સલ્તનતકાલના અભિલેખોના અને મુઘલકાલના અભિલેખોના બે અલગ સંગ્રહ કરવા સૂરવ્યું ને પ્રકાશક સંસ્થાએ એ માન્ય રાખ્યું. આ અનુસાર આ ભાગ ૪ માં ગુજરાતના સલ્તનતકાલના સંસ્કૃત અભિલેખોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે મુઘલકાલના સંસ્કૃત અભિલેખ ભાગ ૫ માં સંગૃહીત થશે. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં વાઘેલા-સોલંકી કાલ ઈ. સ. ૧૩૦૦ના અરસામાં સમાપ્ત થાય છે ને એ પછી ઈ. સ. ૧૪૦૭ સુધી દિલ્હી સલ્તનતની હકુમતનો ને ત્યારબાદ ઈ. સ. ૧૫૭૨-૭૩ સુધી ગુજરાતની સલ્તનતનો કાલ પ્રવર્તે છે. આમ આ ભાગમાં લગભગ પાંચાસ વર્ષના સમસ્ત સલ્તનતકાલને આવરી લેવામાં આવ્યો છે.

આમાંના અનેક અભિલેખ 'ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ ઓફ કાઝિયાવાડ' અને 'પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ, ભાગ-૨' જેવા સંગ્રહોમાં સંગૃહીત થયા હતા, જ્યારે બાકીના બધા અભિલેખ જુદાજુદા અંગ્રેજી-ગુજરાતી સામયિકો વગેરેમાં છુટાછવાયા પ્રકાશિત થયા હતા. ગ્રંથાલયમાંના સામયિકોના અક ઉપલાવી પ્રાપ્ત થયા તે તમામ અભિલેખ અહીં સંગૃહીત કરવાનો યત્ન કર્યો છે. છતાં તેઓના પ્રકાશનનું ક્ષેત્ર એટલું વિપુલ અને વિપ્રાપ્ત છે કે એમાં કેટલાક અભિલેખ લક્ષ બહાર રહ્યા હશે, જે શ્રી. ગિ. વ. આચાર્યે ભાગ ૩ માં કર્યું છે તેમ લક્ષમાં આવતા આગળ ઉપર પુરવણીરૂપે ઉમેરી શકાશે.

આ સંગ્રહમાં આપેલા અભિલેખ ગુજરાતના સલ્તનતકાલીન સંસ્કૃત ઐતિહાસિક અભિલેખ હોઈ, એનું શીર્ષક 'ગુજરાતના સંસ્કૃત ઐતિહાસિક અભિલેખ : સલ્તનતકાલીન' રાખવું ઉચિત ગણાય, પરંતુ આ ગ્રંથમાલાના અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રંથોના શીર્ષકને અનુસરીને એકવાક્યતા ખાતર અહીં અગાઉનું 'ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો' શીર્ષક ચાલુ રાખ્યું છે, માત્ર 'ગુજરાતના'માંના પ્રત્યયથી 'લેખો'નું

બહુવચન વિવક્ષિત હોઈ, હિંદી ભાષાલેખનના નિયમની જેમ ગુજરાતી ભાષાલેખનમાં શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીજીએ અપનાવેલા નિયમ અનુસાર અહીં ‘લેખો’ને બદલે ‘લેખ’ રૂપ પ્રયોજવામાં આવ્યું છે.

આ ભાગમાં એકંદરે ૧૧૩ અભિલેખ સંગૃહીત થયા છે. એમાં દિલ્હીની સલ્તનતોની હુકમતના નિર્દેશવાળા ૫ અને ગુજરાતની સલ્તનતની સીધી હુકમત કે સ્થાનિક રાજા પરના એના આધિપત્યનો નિર્દેશ કરતા ૩૬ (પુરવાણીના નં. ૧૯ અ અને ૨૦ અ સાથે) લેખ છે, બ્યારે સમકાલીન સ્થાનિક રાજ્યોના લેખોમાં વાજ વંશના ૧૩, ચૂડાસમા વંશના ૨૮, જેઠવા વંશના ૩, ગોહિલ વંશના ૩, ઝાલા વંશના ૬ લેખ અને બીજા ૬ વંશોનો એકેક લેખ છે ને અન્ય પ્રકીર્ણ રાજ્યોના કુલ ૧૩ લેખ છે. એમાં પૂર્તકાર્યોના નિર્માણ-પુનર્નિર્માણને લગતા લેખ સહુથી વધુ સંખ્યા ધરાવે છે, જેમાં ત્રીસેક લેખ વાવને લગતા, તેરેક લેખ દેવાલયોને લગતા ને થોડાક લેખ તળાવ કૂવા કુંડ નગર કોટ દરવાજા મકામ ધર્મશાળા મસ્જિદ વગેરેને લગતા છે. આ કાલના અભિલેખોમાં, ખાસ કરીને સૌરાષ્ટ્રમાં, પાળિયાલેખ ઘણા મળે છે. આ સંગ્રહમાં યુદ્ધ કરતા મૃત્યુ પામેલા યોદ્ધાઓને લગતા ૩૭ અને સતીઓને લગતા ૫ લેખોનો સમાવેશ થયો છે. પાળિયાલેખો અને પ્રતિમાલેખો મોટી સંખ્યામાં અપ્રકાશિત રહ્યા છે. પ્રતિમાલેખોમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અહીં ચાર લેખ લીધા છે. થોડા લેખ ભૂમિદાન નિભાવ અને લાગા-માફીને લગતા છે. એક લેખ પ્રાણીવધના નિષેધ અંગેનો છે મૂળ અભિલેખનો પાક નહિ, પણ માત્ર એનો સાર પ્રકાશિત થયો હોય તેવા લેખ આ સંગ્રહમાં ફક્ત ચાર જ છે. આ અભિલેખોમાં આપેલી વિગતો પરથી તે તે રાજાની ને એના અધિકારીઓની, એના રાજ્યતંત્રની, એ સમયની ભાષાના સ્વરૂપની, એ કાલનાં ધર્મસ્થાનો કિલ્લાઓ વગેરેની, અનેક સ્થાનિક ધીંગાણાની, કેટલીક જાતિઓના તથા અનેક મનુષ્યો અને સ્થળોનાં નામોની, એ કાલની પ્રચલિત કાલગણના-પદ્ધતિની અને એવી બીજી અનેક પ્રકારની ઐતિહાસિક-સાંસ્કૃતિક માહિતી મળે એમ છે. આવી વિવિધ માહિતી ડૉ. ઇન્દ્રવદન વિ. ત્રિવેદીએ એમના મહા-નિબંધમાં તારવી છે, તેમજ ભો. જી. વિદ્યાભવને ‘ગુજરાતનો રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ’ના ત્રીજા પ તરીકે પ્રકાશિત કરેલા ‘સલ્તનત કાલ’માં પણ એનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આથી અહીં એ અંગે વિસ્તાર કરવો આવશ્યક નથી.

અગાઉના ભાગ ૧-૩ની અપેક્ષાએ આ ભાગમાં કેટલીક વિશેષ નોંધ આપવામાં આવી છે; જેમ કે તે તે અભિલેખ જે ગામમાં મળેલો હોય તે ગામ હાલ કયા જિલ્લાના કયા તાલુકામાં આવેલું છે એની તેમજ અભિલેખના સંપાદકે એમાંની મિતિની બરાબરની ઈસ્વીસન અને તારીખ ન આપી હોય ત્યાં એ શોધી એની. વળી અભિલેખના સંપાદકે લેખનો જે પાક ને એનો જે અર્થ આપેલો હોય તેને યથાતથ એમ રહેવા દઈ એ વિશે કંઈ ટીકાટિપ્પણી ન કરવાની શ્રી. ગિ. વ. આચાર્યની નીતિ અહીં અનુસરવામાં આવી નથી, કેમ કે એના પરિણામે દાખલા તરીકે રાવળો દારવીચને બદલે હજી રાવળોદારવીચ. (ભાગ ૨, લેખ નં. ૧૫૫, શ્લો. ૧૫) પાક ચાલુ રહે ને ‘રાવણે લાકડાનું’ને બદલે ‘રાવણ સમાન બલવાન’ એવો એનો અર્થ સમજાયા કરે, નેમિનાથ-ચૈત્યના સંદર્ભમાં ય ‘શિવાના પુત્ર’નો અર્થ ગણપતિ લેવાયા કરે, એટલું જ નહિ, બદ્દહ વગેરે સાત બહેનોને મત્રી તેજપાણી સોદરીઓ-સહોદરીઓ (સગી બહેનો)ને બદલે સુદરીઓ (પત્નીઓ) ધારવાની ગેરસમજ (ભાગ ૩, લેખ ૨૦૬, શ્લો. ૨ અને ૧૭) ચાલુ રહે. આથી અહીં જરૂર જણાતા અભિલેખના પાકમાં કે એમાંના કોઈ શબ્દોના અર્થમાં શુદ્ધિઓ સૂચવવાનું જરૂરી માન્યું છે. કેટલાક અભિલેખોનો પ્રકાશિત પાક ઘણો અશુદ્ધ હોય ત્યાં એની છબીના અભાવે એને યથાવત્ રહેવા દીધો છે. કેટલાક અભિલેખોમાં, ખાસ કરીને પાળિયાલેખોમાં, અર્વાચીન ભાષાશુદ્ધિની દૃષ્ટિએ મૂળ પાકમાં જ અનેક અશુદ્ધિઓ હોવાનું માલમ પડે છે. પુરવાણી તરીકે ઉમેરેલા લેખ નં. ૧૯ અમાં મૂળ અભિલેખનો ફોટો પ્રકાશિત થયો હોઈ સંપાદકોએ આપેલા પાકને એની સાથે મેળવતાં અનેક શુદ્ધિઓ સૂચવાઈ છે તે પરથી જણાશે કે એવી રીતે બાકીના બધા અભિલેખોની છબી

કે છાપ પ્રકાશિત થયેલી હોત, તો 'કેવું' સારું! અહીં અભિલેખોની જેમ પૃથોને પણ પહેલેથી છેલ્લે સુધી સળંગ ક્રમાંક આપ્યા છે.

અભિલેખોના સંપાદકોએ રાન્નઓનું અને સ્થળોનું અભિજ્ઞાન આપવાનું હોય છે, છતાં કેટલાકે નથી આપ્યું, તે અહીં પાદટીપમાં કે શુદ્ધિપત્રક પછી આપેલી પૂર્તિમાં આપ્યું છે ને મૂળ સંપાદકે આપેલ અભિજ્ઞાન ક્યાંક ભૂલભરેલું હોય, તો એ પણ પાદટીપમાં કે શુદ્ધિપત્રકમાં દર્શાવ્યું છે.

અગાઉના ભાગોની જેમ આ ભાગમાં પણ સ્થળનામો, મનુષ્યનામો અને પારિભાષિક શબ્દોની અકારાદિ સૂચિઓ આપવામાં આવી છે, જે આમાંના અભિલેખોનો તથા એમાંની વિગતોનો અભ્યાસ કરવા માગતા સ શોધકો માટે ઘણી આવશ્યક છે.

ગુજરાતના ઇતિહાસને ઉપયોગી એવો આ અભિલેખ-સંગ્રહ તૈયાર કરાવી પ્રકાશિત કરવા માટે શ્રી કાર્પાસ ગુજરાતી સભાને ધન્યવાદ ઘટે છે. આ સંગ્રહ તૈયાર થતાં થયેલા વિલંબ માટે ક્ષમા માગી, મને આ પ્રીતિકાર્ય સોંપવા માટે હું એ પ્રકાશક સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રી ચંદ્રવદન ત્રિ. મહેતા તથા અન્ય સંચાલકોનો ધણો આભાર માનું છું.

આ સંગ્રહ તૈયાર કરવામાં, એના પ્રૂફ જેવામાં તથા શબ્દસૂચિઓ કરવામાં મને શ્રીમતી ડૉ. ભારતીબહેન કી. શેલતની સતત સહાય મળી છે એની અહીં કૃતજ્ઞતાપૂર્વક નોંધ લઉં છું. મારા આ કાર્યમાં મુ. શ્રી. કે. કા. શાસ્ત્રીજીએ તથા ડૉ. પ્રવીણચંદ્ર ત્રિ. પરીખે જે સલાહસૂચન આપ્યાં છે તે માટે તેઓનો પણ આભાર માનું છું.

આ પ્રકાશન ગુજરાતના સદ્ગતિતકાલીન ઇતિહાસના એક મહત્ત્વના મૂળ સાધનની સામગ્રીની ખોટ ઘણે અંશે પૂરી કરશે એવી આશા રાખું છું. આ અંગે અભ્યાસીઓનાં કંઈ સૂચન મળશે, તો એ ભાગ પ ને આખરી સ્વરૂપ આપવામાં ઉપકારક નીવડશે.

અમદાવાદ

૩૧-૫-૧૯૭૬

હરિપ્રસાદ ગ. શાસ્ત્રી

બહુવચન વિવક્ષિત હોઈ, હિંદી ભાષાલેખનના નિયમની જેમ ગુજરાતી ભાષાલેખનમાં શ્રી-કે. કા. શાસ્ત્રીજીએ અપનાવેલા નિયમ અનુસાર અહીં 'લેખો'ને બદલે 'લેખ' રૂપ પ્રયોજવામાં આવ્યું છે.

આ ભાગમાં એકંદરે ૧૧૩ અલિલેખ સંગૃહીત થયા છે. એમાં દિલ્હીની સલ્તનતોની હકૂમતના નિર્દેશવાળા ૫ અને ગુજરાતની સલ્તનતની સીધી હકૂમત કે સ્થાનિક રાજ પરના એના આધિપત્યનો નિર્દેશ કરતા ૩૬ (પુરવણીના નં. ૧૯ અ અને ૨૦ અ સાથે) લેખ છે, જ્યારે સમકાલીન સ્થાનિક રાજ્યોના લેખોમાં વાઙ વંશના ૧૩, ચૂડાસમા વંશના ૨૮, જેઠવા વંશના ૩, ગોહિલ વંશના ૩, ઝાલા વંશના ૬ લેખ અને બીજા ૬ વંશોનો એકેક લેખ છે ને અન્ય પ્રકીર્ણ રાજ્યોના કુલ ૧૩ લેખ છે. એમાં પૂર્તકાર્યોના નિર્માણ-પુનર્નિર્માણને લગતા લેખ સહુથી વધુ સંખ્યા ધરાવે છે, જેમાં ત્રીસેક લેખ વાવને લગતા, તેરેક લેખ દેવાલયોને લગતા ને થોડાક લેખ તળાવ કૂવા કુંડ નગર કોટ દરવાજા મંદિર ધર્મશાળા મસ્જિદ વગેરેને લગતા છે. આ કાલના અલિલેખોમાં, ખાસ કરીને સૌરાષ્ટ્રમાં, પાળિયાલેખ ઘણા મળે છે. આ સંગ્રહમાં યુદ્ધ કરતા મૃત્યુ પામેલા યોદ્ધાઓને લગના ૩૭ અને સતીઓને લગતા ૫ લેખોનો સમાવેશ થયો છે. પાળિયાલેખો અને પ્રતિમાલેખો મોટી સંખ્યામાં અપ્રકાશિત રહ્યા છે. પ્રતિમાલેખોમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અહીં ચાર લેખ લીધા છે. થોડા લેખ ભૂમિદાન નિભાવ અને લાગા-માફીને લગતા છે. એક લેખ પ્રાણીવધના નિષેધ અંગેનો છે. મૂળ અલિલેખનો પાક નહિ, પણ માત્ર એનો સાર પ્રકાશિત થયો હોય તેવા લેખ આ સંગ્રહમાં ફક્ત ચાર જ છે. આ અલિલેખોમાં આપેલી વિગતો પરથી તે તે રાજની ને એના અધિકારીઓની, એના રાજ્યતંત્રની, એ સમયની ભાષાના સ્વરૂપની, એ કાલના ધર્મસ્થાનો કિલ્લાઓ વગેરેની, અનેક સ્થાનિક ધીંગાણાની, કેટલીક જ્ઞાતિઓનાં તથા અનેક મનુષ્યો અને સ્થળોનાં નામોની, એ કાલની પ્રચલિત કાલગણના-પદ્ધતિની અને એવી બીજી અનેક પ્રકારની ઐતિહાસિક-સાંસ્કૃતિક માહિતી મળે એમ છે. આવી વિવિધ માહિતી ડૉ. ઇન્દ્રવદન વિ. ત્રિવેદીએ એમના મહા-નિબંધમાં તારવી છે; તેમજ ભો. જી. વિદ્યાભવને 'ગુજરાતનો રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ'ના ગ્રંથ ૫ તરીકે પ્રકાશિત કરેલા 'સલ્તનત કાલ'માં પણ એનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આથી અહીં એ અંગે વિસ્તાર કરવો આવશ્યક નથી.

અગાઉના ભાગ ૧-૩ની અપેક્ષાએ આ ભાગમાં કેટલીક વિશેષ નોંધ આપવામાં આવી છે; જેમકે તે તે અલિલેખ જે ગામમાં મળેલો હોય તે ગામ હાલ કયા જિલ્લાના કયા તાલુકામાં આવેલું છે એની તેમજ અલિલેખના સંપાદકે એમાની મિતિની બરાબરની ઈસ્વીકાર અને તારીખ ન આપી હોય ત્યાં એ શોધી એની વળી અલિલેખના સંપાદકે લેખનો જે પાક ને એનો જે અર્થ આપેલો હોય તેને યથાતથ એમ રહેવા દઈ એ વિશે કંઈ ટીકાટિપ્પણી ન કરવાની શ્રી. ગિ. વ. આચાર્યની નીતિ અહીં અનુસરવામાં આવી નથી, કેમ કે એના પરિણામે દાખલા તરીકે રાવળો દારવીચને બદલે હજી રાવળોદારવીચ: (ભાગ ૨, લેખ નં. ૧૫૫, શ્લો. ૧૫) પાક ચાલુ રહે ને 'રાવણે લાકડાનું'ને બદલે 'રાવણુ સમાન બલવાન' એવો એનો અર્થ સમજાયા કરે, નેમિનાથ-ચૈત્યના સંદર્ભમાં ય 'શિવાના પુત્ર'નો અર્થ ગણપતિ લેવાયા કરે, એટલું જ નહિ, જલ્દૂ વગેરે સાત બહેનોને મત્રી તેજપાલની સોદરીઓ-સહોદરીઓ (સગી બહેનો)ને બદલે સુદરીઓ (પત્નીઓ) ધારવાની ગેરસમજ (ભાગ ૩, લેખ ૨૦૬, શ્લો. ૨ અને ૧૭) ચાલુ રહે. આથી અહીં જરૂર જણાતા અલિલેખના પાકમાં કે એમાના કોઈ શબ્દોના અર્થમાં શુદ્ધિઓ સૂચવવાનું જરૂરી માન્યું છે. કેટલાક અલિલેખોનો પ્રકાશિત પાક ઘણો અશુદ્ધ હોય ત્યાં એની છપ્પીના અભાવે એને યથાવત્ રહેવા દીધો છે. કેટલાક અલિલેખોમાં, ખાસ કરીને પાળિયાલેખોમાં, અર્વાચીન ભાષાશુદ્ધિની દૃષ્ટિએ મૂળ પાકમાં જ અનેક અશુદ્ધિઓ હોવાનું માલમ પડે છે. પુરવણી તરીકે ઉમેરેલા લેખ નં. ૧૯ અમાં મૂળ અલિલેખનો ફોટો પ્રકાશિત થયો હોઈ સંપાદકેએ આપેલા પાકને એની સાથે મેળવતા અનેક શુદ્ધિઓ સૂચવાઈ છે તે પરથી જણાશે કે એવી રીતે બાકીના બધા અલિલેખોની છપ્પી

કે છાપ પ્રકાશિત થયેલી હોત, તો 'કેવું' સારું. અહીં અભિલેખોની જેમ પૃષ્ઠોને પણ પહેલેથી છેલ્લે સુધી સળંગ ક્રમાંક આપ્યા છે.

અભિલેખોના સંપાદકોએ રાખ્યોનું અને સ્થળોનું અભિજ્ઞાન આપવાનું હોય છે, છતાં કેટલાકે નથી આપ્યું, તે અહીં પાદટીપમાં કે શુદ્ધિપત્રક પછી આપેલી પૂર્તિમાં આપ્યું છે ને મૂળ સંપાદકે આપેલ અભિજ્ઞાન કયાક ભૂલભરેલું હોય, તો એ પણ પાદટીપમાં કે શુદ્ધિપત્રકમાં દર્શાવ્યું છે.

અગાઉના ભાગોની જેમ આ ભાગમાં પણ સ્થળનામો, મનુષ્યનામો અને પારિભાષિક શબ્દોની અકારાદિ સૂચિઓ આપવામાં આવી છે, જે આમાંના અભિલેખોનો તથા એમાંની વિગતોનો અભ્યાસ કરવા માગતા સંશોધકો માટે ઘણી આવશ્યક છે.

ગુજરાતના ઇતિહાસને ઉપયોગી એવો આ અભિલેખ-સંગ્રહ તૈયાર કરાવી પ્રકાશિત કરવા માટે શ્રી કાર્ખસ ગુજરાતી સભાને ધન્યવાદ ઘટે છે. આ સંગ્રહ તૈયાર થતાં થયેલા વિલંબ માટે ક્ષમા માગી, મને આ પ્રીતિકાર્ય સોંપવા માટે હું એ પ્રકાશક સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રી ચંદ્રવદન ત્રિ. મહેતા તથા અન્ય સંચાલકોનો ધણો આભાર માનું છું.

આ સંગ્રહ તૈયાર કરવામાં, એના પ્રૂફ જેવામાં તથા શબ્દસૂચિઓ કરવામાં મને શ્રીમતી ડૉ. ભારતીબહેન કી. શેલતની સતત સહાય મળી છે એની અહીં કૃતજ્ઞતાપૂર્વક નોંધ લઉં છું. મારા આ કાર્યમાં મુ. શ્રી. કે. કા. શાસ્ત્રીજીએ તથા ડૉ. પ્રવીણચંદ્ર ત્રિ. પરીખે જે સલાહસૂચન આપ્યા છે તે માટે તેઓનો પણ આભાર માનું છું.

આ પ્રકાશન ગુજરાતના સલ્તનતકાલીન ઇતિહાસના એક મહત્વના મૂળ સાધનની સામગ્રીની ખોટ ધણે અંશે પૂરી કરશે એવી આશા રાખું છું. આ અંગે અભ્યાસીઓનાં કંઈ સૂચન મળશે, તો એ ભાગ પ ને આખરી સ્વરૂપ આપવામાં ઉપકારક નીવડશે.

અમદાવાદ

હરિપ્રસાદ ગ., શાસ્ત્રી

૩૧-૫-૧૯૭૯

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	લેખની વિગત	વર્ષ (વિ.સં.)	શામાં પ્રસિદ્ધ	પૃષ્ઠ
ખલજી સદતનતના સમયનો લેખ				૧
૧	ખંભાતનો શિલાલેખ	૧૩૬૬	પ્રાજ્ઞેલેસં, ૨, ૪૪૭	૩
તુગલુક સદતનતના સમયના લેખ				૫
૨	પેટલાદની વાવનો શિલાલેખ	૧૩૮૦	એષમો, ૧૯૧૫-૧૬, ૧૮	૭
૩	ઝોસાનો પાળિયાલેખ	૧૪૩૫	પુત, ૨, ૩૦૩; ઇ.કા., ૩૮	૯
૪	અવાણિયાનો પાળિયાલેખ	૧૪૪૭	ઇ.કા., ૪૯	૧૧
૫	માંગરોળનો શિલાલેખ	૧૪૫૨	ઇ.કા., ૫૫	૧૨
ઝુજરાતની સદતનતના સમયના લેખ				૧૩
૬	વેરાવળનો શિલાલેખ	૧૪૬૪	ઇ.કા., ૬૩	૧૫
૭	ધોળકાની વાવનો શિલાલેખ	૧૪૬૬	સ્વાધ્યાય, ૧, ૮૪-૮૭	૧૬
૮	કાસાનો શિલાલેખ	૧૫૧૪	એરિઆડિ., ૧૯૩૭-૩૮ બસ્ટે., ૨૯, ૪૬	૧૯
૯	પ્રશ્નાવડાનો શિલાલેખ	૧૫૧૪	ઇ.કા., ૭૮	૨૦
૧૦	તારાપુરની વાવનો શિલાલેખ	૧૫૧૮	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૨૧-૨૨	૨૧
૧૧	ગોસાનો શિલાલેખ	૧૫૩૬	ઇ.કા., ૮૫	૨૩
૧૨-૧૩	રામપુરાના બે શિલાલેખ	૧૫૩૮	ઇ.કા., ૮૬	૨૪
૧૪-૧૫	ખંભાતની વડવાની વાવના બે પ્રશસ્તિલેખ	૧૫૩૯	ગુપ્ત, ૭૭, ૧, ૨૭-૩૨	૨૬
૧૬	નગીયાણાનો પાળિયાલેખ	૧૫૪૦	અનુશીલન, ૫૫-૫૬	૩૩
૧૭	દાહોદનો શિલાલેખ	૧૫૪૫	એ.ઇ., ૨૪, ૨૧૨-૨૨૫	૩૪
૧૮	ભાવનગરનો પાળિયાલેખ	૧૫૫૩	ભાપ્રાશોસં, સૂ. ૫૩	૪૧
૧૯	માડવીની વાવનો શિલાલેખ	૧૫૫૪, શક ૧૪૧૯	સ્વાધ્યાય, ૯, ૪, ૪૩૩-૩૫	૪૨
૨૦	અડાલજની વાવનો શિલાલેખ	૧૫૫૫	ગુપ્ત, ૧૦૪, ૧૯-૨૩	૪૫
૨૦	અ મહેમદાવાદનો શિલાલેખ	૧૫૫૫	ગુસાપ, ૨૨મું સંમેલન, હેવાલ, ૪૭૨-૮૦	૫૦
૨૧	અમદાવાદની બાઈ હરીર વાવનો શિલાલેખ	૧૫૫૬	ઇ.એ., ૪, ૩૬૭-૬૮	૫૩
૨૨	નગીયાણાનો પાળિયાલેખ	૧૫૬૯	અનુશીલન, ૫૫-૫૬; ભાપ્રાશોસં, સૂ. ૧૫૧	૫૫

ક્રમાંક	લેખની વિગત	વર્ષ (વિ.સં.)	શામાં પ્રસિદ્ધ	પૃષ્ઠ
૨૩	નડિયાદની અમદાવાદી ભાગોળની વાવનો લેખ	૧૫૭૨	શુભ્ર, ૩૦, ૮૫-૮૮; ૧૦૨-૧૦૬	૫૬
૨૪	કુવાનો શિલાલેખ	૧૫૭૨	ઇ.કા., ૮૯	૬૦
૨૫	સરાનો શિલાલેખ	૧૫૭૯	ઇ.કા., ૯૦	૬૧
૨૬	લસ્ટુંદ્રાનો શિલાલેખ	૧૫૭૯	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૨૨	૬૨
૨૭	માણસાનો વાવનો શિલાલેખ	૧૫૮૨	આસાકોમા, ૧૯૬૧-૬૨, ૪-૭	૬૩
૨૮	ઊનાનો શિલાલેખ	૧૫૮૨	ઇ.કા., ૯૧	૬૭
૨૯	વેળાવદરનો શિલાલેખ	૧૫૮૪	ઇ.કા., ૯૪	૭૦
૩૦	શત્રુંજયનો શિલાલેખ	૧૫૮૭	કપ્રાસઇ., ૧૩૪ થી; ઇ.કા., ૯૫	૭૧
૩૧-૩૨	હામપરના બે શિલાલેખ	૧૫૮૮	ઇ.કા., ૯૬	૮૦
૩૩	નગીચાણુનો શિલાલેખ	૧૫૯૦	ઇ.કા., ૯૭; અનુશીલન, ૫૬	૮૧
૩૪	પાટણનો શિલાલેખ	૧૫૯૪	કાગુસત્રે, ૪, ૧, ૧૯૬-૯૭	૮૨
૩૫-૩૬	બગસરાના બે શિલાલેખ	૧૬૦૪	ઇ.કા., ૯૯	૮૪
૩૭	કોડીદરાનો પાળિયાલેખ	૧૬૦૯	ઇ.કા., ૧૦૦	૮૫
૩૮	વઢવાણનો શિલાલેખ	૧૬૧૩	ઇ.કા., ૧૦૧	૮૬
૩૯	અજાત સ્થળનો શિલાલેખ	૧૬૨૩	પુત, ૩, ૨૦-૨૧	૮૮
વાળ વ શના લેખ				૯૧
૪૦	સૂત્રાપાડાનો શિલાલેખ	૧૩૫૭	ઇ.કા., ૨૩	૯૩
૪૧	આદ્યેપોકારનો શિલાલેખ	લગ. ૧૩૫૭	ઇ.કા., ૨૯	૯૪
૪૨	સોમનાથ પાટણનો શિલાલેખ	૧૪૩૨	ઇ.કા., ૩૫	૯૫
૪૩	ધામજેજના કુંડનો શિલાલેખ	૧૪૩૭	ઇ.કા., ૩૯	૯૬
૪૪	સોમનાથ પાટણનો શિલાલેખ	૧૪૪૨	ઇ.કા., ૪૪	૯૮
૪૫	ફૂલકાનો પાળિયાલેખ	૧૪૪૩	ઇ.કા., ૪૫	૧૦૦
૪૬	ખોરાસાનો શિલાલેખ	૧૪૪૫	ઇ.કા., ૪૭	૧૦૧
૪૭	ફૂલકાનો પાળિયાલેખ	૧૪૪૮	ઇ.કા., ૫૦	૧૦૪
૪૮	માંગરોળનો પાળિયાલેખ	લગ. ૧૪૫૦	ઇ.કા., ૫૪	૧૦૫
૪૯	પ્રભાસપાટણનો શિલાલેખ	૧૪૫૧	સ્વાધ્યાય, ૯, ૨, ૨૨૭-૩૧	૧૦૬
૫૦	ભૂવાટીખીનો શિલાલેખ	૧૪૫૭	ઇ.કા., ૬૦	૧૦૮
૫૧	સોમનાથ પાટણનો શિલાલેખ	૧૪૬૨	ઇ.કા., ૬૨	૧૦૯
૫૨	લોઢવાનો પાળિયાલેખ	૧૪૯૯	ઇ.કા., ૭૨	૧૧૦

ક્રમાંક	લેખની વિગત	વર્ષ (વિ.સં.)	શામાં પ્રસિદ્ધ	પૃષ્ઠ
ચૂડાસમા વંશના લેખ				૧૧૧
૫૩	શત્રુઙ્ગ(૧)નો પ્રતિમાલેખ	૧૩૭૧	ઇ.કા., ૨૪	૧૧૩
૫૪	માંગરોળની વાવનો શિલાલેખ	૧૩૭૫	ઇ.કા., ૨૫	૧૧૪
૫૫	હાથસણીનો શિલાલેખ	૧૩૮૬	ઇ.કા., ૨૭	૧૧૫
૫૬	ગિરનારનો શિલાલેખ	પ્રાચ ૧૩૬૪-૮૭	ઇ.કા., ૩૦	૧૧૭
૫૭	માંગરોળનો પ્રતિમાલેખ	૧૪૦૨	ઇ.કા., ૩૨	૧૧૮
૫૮	નગીયાણાનો પાળિયાલેખ	૧૪૩૪	ઇ.કા., ૩૭; અતુશીલન, ૫૭-૫૮	૧૧૯
૫૯	મહુવાની સૂદાવાવનો શિલાલેખ	૧૪૩૭	ઇ.કા., ૪૦	૧૨૦
૬૦	મેસવાણનો પાળિયાલેખ	૧૪૪૪	ઇ.કા., ૪૬	૧૨૪
૬૧	ધંધુસરની વાવનો શિલાલેખ	૧૪૪૫	ઇ.કા., ૪૮	૧૨૫
૬૨	બગસરા(શીલ)નો પાળિયાલેખ	૧૪૪૮	ઇ.કા., ૫૧	૧૨૮
૬૩	ગોરેજનો પાળિયાલેખ	૧૪૫૦	ઇ.કા., ૫૩	૧૨૯
૬૪	ચોરવાડનો પાળિયાલેખ	૧૪૫૦	ઇ.કા., ૫૨	૧૩૦
૬૫-૬૯	વંથળીના પાંચ પાળિયાલેખ	૧૪૬૯	ઇ.કા., ૬૪	૧૩૨
૭૦	મેસવાણનો પાળિયાલેખ	૧૪૭૦	ઇ.કા., ૬૫	૧૩૫
૭૧-૭૨	વાઘેલાણાના બે પાળિયાલેખ	૧૪૭૧	ઇ.કા., ૬૬	૧૩૬
૭૩	વંથળીનો શિલાલેખ	૧૪૭૨	ઇ.કા., ૬૭	૧૩૭
૭૪	જૂનાગઢનો શિલાલેખ	૧૪૭૩	ઇ.કા., ૬૮	૧૩૮
૭૫	ચોરવાડનો શિલાલેખ	૧૪૮૫	ઇ.કા., ૬૯	૧૪૦
૭૬	મેસવાણનો પાળિયાલેખ	૧૪૮૮	ઇ.કા., ૭૦	૧૪૧
૭૭	મેસવાણનો પાળિયાલેખ	૧૪૯૫	ઇ.કા., ૭૧	૧૪૨
૭૮	જૂનાગઢ(ઉપરકોટ)નો શિલાલેખ	૧૫૦૭	ઇ.કા., ૭૬	૧૪૩
૭૯	ગિરનારનો શિલાલેખ	લગ. ૧૫૧૦	ઇ.કા., ૭૭	૧૪૭
૮૦	ગિરનારનો પ્રતિમાલેખ	૧૫૧૯	ઇ.કા., ૮૦	૧૫૧
જેઠવા વંશના લેખ				૧૫૩
૮૧	રાવલનો શિલાલેખ	૧૩૭૫	ઇ.કા., ૨૬	૧૫૫
૮૨	રાણાવાવનો પાળિયાલેખ	૧૪૪૦	ઇ.કા., ૪૩	૧૫૬
૮૩	ધૂમલીનો શિલાલેખ	૧૪૬[૦]	ભિમિનવરચના, ૫૪૭-૪૮, ૪૪૫-૪૯	૧૫૭
ગાહિલ વંશના લેખ				૧૫૯
૮૪	અમરેલીનો શિલાલેખ	લગ. ૧૪૦૦	ઇ.કા., ૩૧	૧૬૧
૮૫	પરનાળાનો પ્રતિમાલેખ	૧૪૫૩	ઇ.કા., ૫૬	૧૬૨
૮૬	મહુવાનો શિલાલેખ	૧૫૦૦	ઇ.કા., ૭૫	૧૬૩
ભામ વંશનો લેખ				૧૬૭
૮૭	લક્ષ્મીચર(કચ્છ)નો પાળિયાલેખ	૧૪૩૫	પથિક, ૧૩, ૩, ૬૬	૧૬૯

ક્રમાંક	લેખની વિગત	વર્ષ (વિ.સં.)	શામાં પ્રસિદ્ધ	પૃષ્ઠ
ખેરાસાના વાઘેલા વંશનો લેખ				૧૬૭
૮૮	ખેરાવાડનો શિલાલેખ	૧૪૫૫	ભાપ્રાશોસ', સૂચિ, ૧૨૮	૧૭૦
ગેડીના વાઘેલા વંશનો લેખ				
૮૯	ગેડી(કચ્છ)ની માલણુ વાવનો શિલાલેખ	[૧]૫૩૩	પથિક, ૧૦, ૬, ૫૬	૧૭૧
ઝાલા વંશના લેખ				૧૭૩
૯૦	પાટડીનો શિલાલેખ	૧૪૫૬	ઇ.કા., ૫૯	૧૭૫
૯૧-૯૨	જેગડવાના બે શિલાલેખ	૧૫૧૮	ઇ.કા., ૭૯	૧૭૭
૯૩	જેગડવાનો પાળિયાલેખ	૧૫૨૪	ઇ.કા., ૮૧	૧૭૯
૯૪	ખાલડાનો શિલાલેખ	૧૫૩૧	ઇ.કા., ૮૨	૧૮૦
૯૫	હળવદની વાવનો શિલાલેખ	૧૫૮૩	ઇ.કા., ૯૩	૧૮૧
રઠોડ વંશનો લેખ				
૯૭	ઈડરનો લેખ	૧૫૦૯	પુત, ૩, ૧૯	૧૮૫
પરમાર વંશનો લેખ				
૯૭	ખેરાળીની વાવનો શિલાલેખ	૧૫૧૯	ઇ.કા., ૩૩	૧૮૬
ચૌહાણ વંશનો લેખ				
૯૮	પાવાગઢનો શિલાલેખ	૧૫૨૫	ઇ.એ., ૬, ૨	૧૮૮
પ્રકીર્ણ લેખો				૧૯૧
૯૯-૧૦૦	તેરવાડાના બે શિલાલેખ	૧૫૮૭	પુરાતત્વ, ૩, ૧૯-૨૦	૧૯૩
૧૦૧	ડેસરનો પાળિયાલેખ	૧૩૫૮	બુચુગાવિ, ૬-૭, ૧૧૦	૧૯૪
૧૦૨	કારવણનો શિલાલેખ	૧૩૫૮	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૯; ન્યુબો, ૧૮, ૪	૧૯૫
૧૦૩	કુમખલનો પાળિયાલેખ	૧૩૭૯	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૧૦	૧૯૬
૧૦૪	કુમખલનો પાળિયાલેખ	૧૪૪૩	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૧૧	૧૯૭
૧૦૫	વરણામાનો શિલાલેખ	[૧૪]૫૫	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૧૨	૧૯૮
૧૦૬	કુંભેશ્વર પ્રશસ્તિ	૧૪૬૩	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૧૪	૨૦૦
૧૦૭	ગુણેટા પ્રશસ્તિ	૧૪૭૪	વ.વિ.સં., ૧, ૨, ૧૫	૨૦૪
૧૦૮	કકાસાની વાવનો શિલાલેખ	૧૪૫૬	ઇ.કા., ૫૮	૨૦૬
૧૦૯	દારકા અને ધીણકી વચ્ચે આવેલો પાળિયાલેખ	૧૪૫૬	ભાપ્રાશોસ, સૂચિ, ૧૯૧	૨૧૦
૧૧૦	મૂળ-માધવપુરનો શિલાલેખ	લગ. ૧૫૦૦	ઇ.કા., ૭૩	૨૧૧
૧૧૧	ઝાઝમેરનો પાળિયાલેખ	૧૫૧૦	ભાપ્રાશોસ', સૂચિ, ૬૬	૨૧૪

પુરવણી

૧૯ અ ભોજની વાવનો શિલાલેખ

૧૫૫૪

સ્વાધ્યાય, ૧૬, ૧૯૨-૯૩

પરિશિષ્ટ ૧ : સ્થળનામોની સૂચિ

પરિશિષ્ટ ૨ : મેતુણનામોની સૂચિ

પરિશિષ્ટ ૩ : પારિભાષિક શબ્દોની સૂચિ

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	પા.ટી. ૨	સં'પા.	સં'ગ્ર.
૫	૨	લેખો	લેખ
૧૨	૧૪	મુહમ્મદ	મહમૂદ - સં.
૧૮	૧૨	કારિત	કારિત
	૨૨	બૂર્ણપાલ	પૂર્ણપાલ
	૨૩	બુણ્ય	પુણ્ય
૧૯	પા.ટી. ૩	સં'પા.	સં'ગ્ર.
૨૬	૧૦	શ્રીમન્નહ*	શ્રીમન્નહ* - સં.
૨૯	૧૪	અહં'મદશાહ	મહં'મદશાહ - સં.
	૨૧	ક થપ	કશ્યપ
૪૮	૧૬	જેત્ર	જૈત્ર
૫૬	૨૪	પુ. ૩૦, અક ૪	પુ. ૩૦
૬૭	૧૬	મહમ્મદ	મહમૂદ - સં.
૭૩	૧૮	શ્રત્વા	શ્રત્વા
૭૪	૮	[હદર] ક્ષિતીશ*	[હદર] ક્ષિતીશ*
	૧૦	ચક્રેષ*	ચક્રે ષ*
	૧૬	૩૬	૩૬ શ્રી ચિત્રકૂટોદયશૈલશૃંગે
૮૦	૨૪	માઘ	માઘ
૮૪	૭	મુહમ્મદશાહ	મહમૂદશાહ - સં.
	૧૯	વાઘેલા	વાઘેલા
૮૬	૧૮	અહમદ ૨ જો	અહમદ ૩ જો - સં.
૧૦૪	૫	સપ્પા	સાપા
	૧૮	સપા	સપ્પા
૧૨૦	૯	સામવેદ	સંગીતવેદ - સં.
૧૩૦	૯	પતસી	પટસી
	૧૩	સૌમાન્ય	સૌમાન્ય
૧૭૭	૧૦	હલવદ	હળવદ
૧૮૧	૧૮	વિ. સં. ૧૪૪૮	વિ. સં. ૧૫૮૩ શાકે ૧૪૪૮

પૂર્તિ

- લેખ નં. ૩ જયસિંહના પુત્ર મહીપાલદેવ અર્થાત ચૂડાસમા રાજા જયસિંહ ૨ જાના પુત્ર મહીપાલદેવ ૫ મા
- લેખ નં. ૪ નાસિરુદ્દીન અર્થાત નાસિરુદ્દીન મુહમ્મદશાહ
- લેખ નં. ૧૪-૧૫ અ(મ)હમ્મદશાહનો પુત્ર મહમૂદ અર્થાત મુહમ્મદશાહ ૨ જાનો પુત્ર મહમૂદ ૧ લો
- લેખ નં. ૧૬ મિહિમૂદ અર્થાત મહમૂદ ૧ લો
- લેખ નં. ૧૮ મહમૂદ અર્થાત મહમૂદ ૧ લો
- લેખ નં. ૧૯ અ શ્રેષ્ઠિક આજને બદલે શ્રેષ્ઠી કાજ વાંચો.
- લેખ નં. ૨૧ મહમૂદ અર્થાત મહમૂદ ૧ લો
- લેખ નં. ૨૨ મદાફરશાહ અર્થાત મુઝફ્ફરશાહ ૨ જો
- લેખ નં. ૨૩ મુદાફર અર્થાત મુઝફ્ફરશાહ ૨ જો
- લેખ નં. ૨૫ મુદાફરશાહ અર્થાત મુઝફ્ફરશાહ ૨ જો
- લેખ નં. ૨૬ મદાક અર્થાત મુઝફ્ફરશાહ ૨ જો
- લેખ નં. ૨૭ મુદાફર અર્થાત મુઝફ્ફરશાહ ૨ જો
- લેખ નં. ૨૮ મહમૂદશાહ અર્થાત મહમૂદશાહ ૧ લો
- લેખ નં. ૩૫-૩૬ મહિમૂદશાહ અર્થાત મહમૂદશાહ ૩ જો
- લેખ નં. ૫૩-૫૪ મહીપાલ અર્થાત રા' મહીપાલ ૪ થો
- લેખ નં. ૫૫ મહીશ અર્થાત રા' મહીપાલ ૪ થો
- લેખ નં. ૫૬ મહીપાલ અર્થાત રા' મહીપાલ ૪ થો
- લેખ નં. ૫૭ ખંગાર અર્થાત રા' ખેંગાર ૪ થો
- લેખ નં. ૫૮ જયસિંહદેવ અર્થાત રા' જયસિંહ ૨ જો
- લેખ નં. ૫૯ મહીપાલ અર્થાત રા' મહીપાલ ૫ મો
- લેખ નં. ૭૪-૭૫ જયસિંહ અર્થાત રા' જયસિંહ ૩ જો
- લેખ નં. ૭૬-૭૭ મહીપાલ અર્થાત રા' મહીપાલ ૬ થો
- લેખ નં. ૭૮, ૮૦ મંડલીક-મંડલિક અર્થાત રા' મંડલીક ૩ જો
- લેખ નં. ૯૮ આ અલિલેખ નાની ઉમરવાણુ (તા. હાલોલ, જિ. પંચમહાલ) ગામના ફૂવાની દીવાલ ઉપર મળેલો છે.

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

ખલજ સલ્તનતના સમયનો લેખ

ખંભાતનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૩૬૬*

આ લેખ ખંભાતમાં આવેલા સ્તંભન-પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં એક શિલા ઉપર કોતરેલો છે. વડોદરાની સેંદૂલ લાઇબ્રેરીના સંસ્કૃત સાહિત્ય વિભાગના નિરીક્ષક સદ્ગત શ્રાવક શ્રીચુત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. તરફથી મને આ લેખની નકલ મળી છે. લેખનો સાર આ પ્રમાણે છે :-

સંવત્-૧૩૬૬ની સાલમાં^૧ સ્તંભનપુર^૨ એટલે ખંભાત શહેરમાં, જ્યારે પૃથ્વીતલને પોતાના પરાક્રમથી આંજી નાખનાર અલાવદીન બાદશાહનો પ્રતિનિધિ અદ્વપખાન રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે, જિનપ્રબોધસૂરિના શિષ્ય શ્રીજિનચંદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ઉકેશવંશ-વાળા સાહ જેસલ નામના સુશ્રાવકે શ્રાવકની પોષધશાલા સહિત અજિતદેવ તીર્થંકરનું લબ્ધ મંદિર બંધાવ્યું. સાહ જેસલ જૈન ધર્મનો પ્રભાવિત શ્રાવક હતો. તેણે ઘણા ચાચકોને અને પોતાના સમાનધર્મીઓને વિપુલ દાન આપી તેમના દારિદ્ર્યનો નાશ કર્યો હતો. ઘણા આડંબરવાળા નગરપ્રવેશપૂર્વક તેણે શત્રુજય અને ગિરનાર આદિ મહાતીર્થોની સંઘ સાથે યાત્રા કરી હતી. પાટણમાં તેણે શાંતિનાથ દેવનું વિધિચૈત્ય બંધાવ્યું હતું અને તેની સાથે પોષધશાલા પણ બંધાવી હતી. તેના પિતાનું નામ સાહ કેશવ હતું અને તેણે જેસલમેરમાં પાર્શ્વનાથ તીર્થંકરનું સંમેતશિખર એવા નામે વિધિ-ચૈત્ય કરાવ્યું હતું. સાહ જેસલને સાહ રાજુદેવ, સાહ વોલીય, સાહ જેહડ, સાહ લખપતિ અને સાહ ગુણધર એટલા ભાઈઓ હતા; અને સાહ જયસિંહ, સાહ જગધર, સાહ સલપણ, સાહ રત્નસિંહ આદિ પુત્રો હતા.

આ લેખમાં જણાવેલો બાદશાહ અલાવદીન તે સુપ્રસિદ્ધ બાદશાહ અલાઉદ્દીન ખિલજી છે, જેણે સૌથી પ્રથમ ગુજરાતને મુસલમાની સત્તા તળે આણ્યું હતું અને સર્વસાધારણમાં તે અલાઉદ્દીન ખૂનીના નામે ઓળખાય છે. લેખમાં ખીજું નામ અદ્વપખાનનું છે, તે તવારીખો પ્રમાણે અલાઉદ્દીન બાદશાહનો સાળો થતો હતો અને ગુજરાતનો પ્રથમ સૂબો મનાય છે. (જુઓ ગુજરાતનો અર્વાચીન ઇતિહાસ, પૃ. ૨.)

* જિનવિજય, પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ, મા. ૨, લે. ૪૪૭

૧. ઈ. સ. ૧૩૦૯-૧૦. -સં'પા.

૨ અહીં 'સ્તંભતીર્થ' જોઈએ સ્તંભનપુર તો ચામણા (ઉમરેઠ પાસે) છે. -સં.

ઓં અર્હ ॥ સંવત્ ૧૩૬૬ વર્ષે પ્રતાપાક્રાંતભૂતલશ્રીઅલાવદીનસુરત્રાણપ્રતિશરીર-
 શ્રીઅલ્પરવાનવિજયરાજ્યે શ્રીસ્તમ્મતીર્થે શ્રીસુધર્માસ્વામિસંતાનનમોનમોમણિસુવિહિતચૂડામણિ-
 પ્રમુશ્રીજિનેશ્વરસૂરિપટ્ટાલકારપ્રમુશ્રીજિનપ્રબોધસૂરિશિષ્યચૂડામણિયુગપ્રધાનપ્રમુશ્રીજિનચન્દ્રસૂરિગુરુપ-
 દેશેન ઉકેશવંશીયસાહજિનદેવસાહસહદેવકુલમળ્લનસ્ય શ્રીજેસલમેરૌ શ્રીપાર્શ્વનાથવિધિચૈત્યકારિત-
 શ્રીસમ્મેતશિખરપ્રાસાદસ્ય સાહકેસવસ્ય પુત્રરત્નેન શ્રીસ્તમ્મતીર્થે નિર્માપિતસકલસ્વપક્ષપરપક્ષ-
 ચમત્કારિનાનાવિધમાર્ગલોકદારિદ્ર્યમુદ્રાપહારિગુણરત્નાકરસ્ય ગુરુગુરુતરપુરપ્રવેશકમહોત્સવેન
 સંપાદિતશ્રીશત્રુજયોજ્જયંતમહાતીર્થયાત્રાસમુપાર્જિતપુણ્યપ્રામારેણ શ્રીપત્તનસંસ્થાપિતકોદ્દિકાલકાર-
 શ્રીશાન્તિનાથવિધિચૈત્યાલયશ્રીશ્રાવકપૌષ્ઠશાલાકારાપણોપચિતસૂમરયશઃસમારેણ શ્રાવકસાહરાજુ-
 દેવ-સાહવોલિય - સાહજેહડ - સાહલષપતિ - સાહગુણધરપુત્રરત્ન-સાહજયસિહ-સાહજગધર-સાહસલષણ-
 સાહરત્નસિંહપ્રમુખપરિવારસારેણ શ્રીજિનશાસનપ્રભાવકેણ સકલસાધર્મિવત્સલેન સાહજેસલસુશ્રાવકેણ
 કોદ્દિકાસ્થાપનપૂર્વે શ્રીશ્રાવકપૌષ્ઠશાલાસહિતઃ સકલવિધિલક્ષ્મીવિલાસાલયઃ શ્રીઅજિતસ્વામિ-
 દેવવિધિચૈત્યાલયઃ કારિત આચન્દ્રાર્કં યાવન્નન્દતાત્ ॥ શુભમસ્તુ । શ્રીભૂયાત્ શ્રમણસંઘસ્ય । શ્રીઃ ।

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

તુગલુક સલ્તનતના સમયના લેખો

પેટલાદની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૩૮૦*

પેટલાદની બાબા અર્જુનશાહની દરગાહમાં એમની કબર પાસે એક છોટો શિલાલેખ પડેલો છે. એ ટોચે તેમ જ નીચેના ભાગમાં અંશત તૂટેલો છે. એમાં ફારસીમાં અને સંસ્કૃતમાં દ્વિભાષી લેખ કોતરેલા છે. એમાં વાવ કરાવ્યાની અને એના નિર્માણ માટે ૨૦ કુલા જમીનનું દાન દીધાની હકીકત જણાવી છે. ખંને લેખ શિલાને થયેલા નુકસાનને લીધે અધૂરા છે ને એ બે સરખાવવાથી જ કેટલીક અગત્યની વિગતો જાણી શકાઈ છે. વાવ દિલ્હીમાં સુલતાન ગિયાસુદ્દીન તુગલુક રાજ્ય કરતો હતો તે દરમિયાન બંધાઈ હતી. નાંધેલી મિતિ ઈ. સ. ૧૩૨૩ ની ૨૦ મી ડિસેમ્બર છે. સંસ્કૃત લેખનાં પાઠ અને ભાષાંતર ઇસ્ટર્ન સર્કલ, કલકત્તાના (ત્યારે) ઓફિસિએટિંગ આર્કિયોલોજિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ શ્રી. કે. એન. દીક્ષિતે પૂરાં પાડેલાં છે.

પાઠ

૧. ઓં સંવત્ ૧૩૮૦ વર્ષે પૌષ વદિ ૭ દુલિહેજા ચં. ૨૦
૨. [મ]ોમાવદ્દેહ યોગિનીપુરાધિષ્ઠિતમહારાજાધિરાજ-
૩. શ્રીમત્સુરત્રાણશ્રીગયાસદીનવિજિ(જ)યરાજ્યે તન્નિયુક્ત....
૪. ણહિલ્લપત્તનશ્રીદીવાનાદેશેન પેટિલાપદ્રમળ્ડલકરણિ-
૫. શ્રીબદરદીનઅવુબકઅહમદઅમીરકોહપ્રતિપત્તૌ૧ પેટિલ ...૨
૬. [ए]ष३ श्रीअ[र्जुन]घोरीसन्निधौ स्कम्भतीर्थवास्तव्येन(ने)....
૭.[इ]ल ऊषमान शीराजेन जीर्णोद्धार कूप बहाए....
૮.क(के)नाघाटे क्षेपित भूमि कुमा २० वि[शति क]....
૮.स्थले श्रीठक्कुरै[ः] पालनीयानि

પારસી લિખિતં

* એપિગ્રાફીઆ ઇન્ડો-મોસ્લેમિકા, ૧૯૧૫-૧૬, પૃ ૧૮

૧ પેટિલાપદ્રે-સં.

૨-૩ [શેખુલમસૌ]ષ—એક એ દેસાઈ

ઈ.વિ. સં. ૧૩૮૦ ના પોષ વદ ૭ રૂઢિઉજળ (ગુરુઉજળ) માસના રવિ માં રોજે મંગળવારે મહારાજાધિરાજ શ્રીમાન સુલતાન ગયાસુદીન (ગિયાસુદીન) ના વિજય-રાજ્યમાં 'તેલે' ('સુલતાને') નીમેલા.....અણુહિલપત્તનના દીવાનના હુકમથી પેટિલામદમ'ડલના અધિકારી બદરદીન અબુબક્ર અહમદ અમીર કોહ (બદરુદીન અબુબક્ર અહમદ અમીર-કોહ) ની મજૂરીથી આખા અર્જુન ઘોરીના સામિથ્યમાં પેટિલામાં સુલતાનીય આઘાટથી ઉપેલક્ષિત ૨૦ કુલા જમીન આપી.....વાવેને સમરાવી.....શ્રીકૃષ્ણરાયે (આ દોમોને) રક્ષણ ઘટે કારસીમાં ('પણ') લખ્યું છે.

ઓસાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૩૫*

આ અલિલેખ જૂનાગઢ રાજ્યના ઓસા * ગામની પૂર્વે અને નદીની દક્ષિણે આવેલ દેરીમાં ખોડેલા પાળિયા પર કેતરેલો છે. અલિલિખિત ભાગ ૧' ૪" લાંબો અને ૮" ઊંચો છે.

એ જૂનાગઢ (જીર્ણપ્રાકાર)માં થાણાદાર મહામલિક મુહમ્મદ સદીકના અને મહારાણા જયસિંહના પુત્ર રાવલ મહીપાલદેવના શાસનનો નિર્દેશ કરે છે ને નોંધે છે કે ઓસા ગામની ગાયોતું રક્ષણ કરતાં વિ. સં. ૧૪૩૫ના પૌષ શુદ્ધ બીજ ને ગુરુવારે (તા. ૨૨-૧૨-૧૩૭૮) કાઠીઓ સાથે થયેલા યુદ્ધમાં રાવલ કાહાનો પુત્ર વણલ મૃત્યુ પામ્યો.

અલિલેખનું મહત્ત્વ એ છે કે એ સ્થાનિક ચૂડાસમા રાજની પહેલાં જૂનાગઢના મુસલમાન થાણાદારનું નામ આપે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે દિલ્હીના બાદશાહ મુહમ્મદ તુગલુકે હિ. સં. ૭૬૦ (વિ. સં. ૧૪૦૬)માં જૂનાગઢ તાબે કર્યું હતું ને ત્યાંના રાવને ખંડણી આપવા ફરજ પાડી હતી. એમ જણાય છે કે એણે ગુજરાતના નાઝિમની નીચે સોરઠનો વહીવટ કરવા જૂનાગઢમાં નિયમિત થાણાદાર મૂક્યો હતો. અલિલેખના સમયે બાદશાહ ફીરોઝ તુગલુકે નીમેલો ગુજરાતનો નાઝિમ ફરહત-ઉલ્લ-મુલક રાસ્તિ હતો.

* હિસકળકર, પુરાતત્ત્વ, પુ. ૨, પૃ ૩૦૩, ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સ ઓફ કાલિયાવાડ, નં. ૩૮

x તા માગરોલ, જિ. જૂનાગઢ —સં.

१. ॥ स्वस्ति श्रीःउग्रामे संवत् १४३५ वर्षे पौष शुदि द्वितीया
२. ॥ गुरौर अद्येह श्रीजीर्णप्रारेः श्रीमंगल एहिक (?) सलही
३. ॥ थाने । महामलिक श्रीममद सदीक श्रीमहारा-
४. ॥ ण श्रीजयसिंहसा^४ सुत राउल महिपालदेव वि-
५. ॥ जयराज्ये प्रतिश्री आलासे ? स्य उसाग्रामसक्तगौ-
६. ॥ काठीसन्नं मेलीकारेण वालि लवण रावल भ....का-
७. ॥ हासुत वणल कटाईत माता नागिणी कलि पावण
८. ॥ रासा जिवा हर गागनी मा समभवत्

—

અવાણિયાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૭*

આ અલિલેખ અવાણિયા^૧ ગામમાં માત્રીનો પાળિયો તરીકે ઓળખાતા પાળિયા પર કોતરેલો છે. એનું માપ ૧' ૪" x ૧' ૪" છે.

એ જે વિ. સં. ૧૪૫૨ના માંગરોળ અલિલેખમાં પણ જણાવેલ છે તે સુલતાન નાસિરુદ્દીનના રાજ્યકાલ દરમ્યાન વિ. સં. ૧૪૪૭ માં ક્ષત્ર્યુત સુદિ ૫ ને શુક્રવારે (તા. ૯-૨-૧૩૯૧) એક થોદ્દો જેનું નામ અવાચ્ય છે તેનું મૃત્યુ નોંધે છે.

પાઠ

૧. સ્વસ્તિ શ્રી સંવત્ ૧૪૪૭
૨. વર્ષે ફાગ[ણ*] સુદિ ૫ ગુરુ-
૩. દિને સુરત્રાણનિસર-
૪. દીનરાજે અદિવાળી-
૫. આગ્રામે રાજદેવાસી-
૬. હસહિતેન

* ઇ. સ., નં. ૪૯

૧ તા. માળિયા-હાટીના, જિ. જૂનાગઢ

માંગરોળનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૨*

આ અભિલેખ સફેદ આરસ પર કોતરેલો છે. એ પહેલાં માંગરોળમાં શોધાયો હતો પણ પછી એને જૂનાગઢ મ્યુઝિયમમાં ખસેડ્યો હતો, જ્યાં એ હાલ રહેલો છે. આ લેખ જે સંસ્કૃતમાં છે તેની ઉપર ફારસી લિપિમાં ખીજે લેખ છે. આપણો લેખ ૧૮" લાંબો અને ૬" પહોળો છે ને સારી હાલતમાં છે.

આ અભિલેખ પહેલાં 'રિવાઈઝ્ડ લિસ્ટ ઓફ ઍન્ટિક્વેરિયન રિમેઈન્સ ઇન ધ બોમ્બે પ્રેસિડન્સી'ના પૃ. ૨૪૬ પર પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

એ જણાવે છે કે વિ. સં. ૧૪૫૨માં જ્યારે યોગિનીપુર (અર્થાત્ દિલ્હી)માં પાતશાહ નસરતખાન રાજ્ય કરતો હતો અને તેના વતી દફરખાન ગુજરાતના પ્રાંતનો વહીવટ કરતો હતો ત્યારે મલિક ચાકૂળ માંગરોળ (મંગલપુર) સંભાળતો હતો. એનો ભાઈ મલિક મૂસા, જે કોટવાલ હતો તેણે શહેરનો લોખંડી દરવાજો કરાવ્યો. આ મિતિએ તા. ૭-૫-૧૩૯૬ આવે છે.

ઉપર જણાવેલો પાતશાહ નસરતખાન નિઃસંશય પાદશાહ નાસિરુદ્દીન મુહમ્મદ તુગલુક (૨ જો) છે ને દફરખાન એનો ગુજરાતનો નાઝિમ ઝફરખાન છે (બો. ગે., પુ. ૧, ભા. ૧, પૃ. ૨૩૨). આ અભિલેખની મિતિ પછી કેટલાક સમયે ઝફરખાને દિલ્હી પાદશાહની વફાદારી ફગાવી દીધી ને સ્વતંત્ર વંશ સ્થાપ્યો, જે પછીના સમયમાં ગુજરાતના સુલતાનો તરીકે ઓળખાયો.

પાઠ

૧. સવત્ ૧૪૫૨ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૫ રવૌ શ્રીયોગિનીપુરે^૧ પાતસાહિ શ્રીનસરથતિજ^૨-
૨. રાજ્યે તન્નિયુક્તશ્રીગૂર્જરધરિચ્યાં શ્રીદફરખાને રાજ્યં કુર્વતિ इह सुराष्ट्रायां શ્રીમંગ-
૩. લપુરે [રાયમૂલતાલીયજવયસીસુત ધનીમ (?)] મલિકશ્રી આકૂવે [મુદ્રા]વ્યાપારં કુ-
૪. વર્વતિ बाधव कोटवाल मलिकश्रीमूसानाम्ना प्रतोलीद्वयेपि निविडलोहजटिता
૫. कपाटयुगली प्रत्येकं कारिता ॥ लोकरक्षार्थं ॥ तोरकी लिपि: कादी बदरदीन
૬. षोजा^૩ जहीरसुतेन लिखिता ॥ सूत्र राणिगसुत सूत्रवीरधवलेन उट्टंकिता ।

* ઇ. ડી, ન. ૫૫

૧. અર્થાત્ દિલ્હી ૨. અર્થાત્ નસરતખાન

૩. અર્થાત્ ષોજા

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

ગુજરાતની સત્તનતના સમયના લેખ

વેરાવળનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૬૪*

જૂનાગઢ રાજ્ય તાળે વેરાવળમાં માંડવી ચોકમાંના પોલીસ થાણામાં કારસી અને સંસ્કૃતમાં લખેલો દ્વિભાષી લેખ કોતરેલી શિલા છે. કારસી લેખની નીચે કોતરેલ સંસ્કૃત લેખનું માપ લંબાઈમાં ૨૨ ઇંચ અને પહોળાઈમાં ૩ ઇંચ જ છે.

એમાં આરંભે વિ. સં. ૧૪૬૪ ના ચૈત્ર વદિ ૨ ની મિતિ આપી છે (તે દિવસે તા. ૧૪-૩-૧૪૦૮ આવે છે.) ને એમાં સુલતાન દર્રખાન મુઝફરના રાજ્યનો ઉલ્લેખ છે. લેખ વધુમાં જણાવે છે કે મહામલિક ફજરલ અહમદે શહેરને ફરતી દીવાલ કરાવી, જે શ્રાવણ વદ ૧૩એ પૂરી થઈ હતી.

દર્રખાન જે મૂળમાં દિલ્હી પાદશાહનો ગુજરાતનો નાઝિમ હતો તેણે મુઝફરના નામે લગભગ વિ. સં. ૧૪૬૩ માં સ્વતંત્રતા ધારણ કરી હતી. (જુઓ ઓ.ગે. - હિસ્ટરી ઓફ ગુજરાત, પૃ. ૨૩૪.)

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૪૬૪ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૨ પૂર્વે શ્રીપ્રાકારમુદ્ધર્ત કરી શ્રીદફરખાન [શ્રીસાહિ] પાતસાહ-
૨. મુદાફરસુલતાનવિજયરાજ્યે મહામલિકશ્રી ફજરલ અહમદ.....કારા-
૩. પિતા શ્રાવણ વદ ૧૩ નિષ્પન્ન સુમં ભવતુ કલ્યાણમસ્તુ ॥

ઘોળકાની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૬૬*

ઘોળકા એ ગુજરાતનું એક ઐતિહાસિક નગર છે. ત્યાં સોલંકી, વાઘેલા અને મુસ્લિમ કાલના અનેક શિલાલેખ નજરે પડે છે. એમાં સિદ્ધનાથ મહાદેવના મંદિર-પાસે આવેલી જૂની વાવના પ્રવેશદ્વાર પર રહેલો શિલાલેખ એ ગુજરાતની વાવોના શિલાલેખોમાં નોંધપાત્ર છે.

આ લેખ એક લંબચોરસ તકતી પર કેતરેલો છે. એ તકતી ૨' ૮^૩/_૪" લાંબી અને ૧' ૧^૧/_૪" પહોળી છે. લેખ કુલ ૧૮ પંક્તિનો છે ને દરેક પંક્તિમાં સરેરાશ ૬૦ અક્ષર છે. લેખ દેવનાગરી લિપિમાં કેતરેલો છે. એની ભાષા સંસ્કૃત છે. આરંભિક વાક્ય ગદ્યમાં છે; એ સિવાયનો બાકીનો બધો ભાગ પદ્યમાં છે. પદ્યમાં કુલ ૧૭ શ્લોક છે, જેની રચના શાફ્લવિકીરિત (શ્લોક. ૧, ૭); સ્વધરા (શ્લોક. ૨); મંદાકાન્તા (શ્લોક. ૩, ૧૪, ૧૫), અનુષ્ટુપ (શ્લોક. ૪, ૮, ૯, ૧૦, ૧૩, ૧૭); રથોદ્ધતા (શ્લોક. ૫), માલિની (શ્લોક. ૬, ૧૨), ઇન્દ્રવજ્રા (શ્લોક. ૧૧) અને શાલિની (શ્લોક. ૧૬) એવા વિવિધ છંદોમાં કરેલી છે.

લેખની મિતિ વિક્રમ સંવત ૧૪૬૬ શક વર્ષ ૧૩૩૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ દશમી અને બુધવારની છે. એ સમયે ધવલમંડલ શ્રી મહાધર પાતશાહની હકૂમત નીચે હતું અને સહદેવ એ મંડલનો અધિકારી હતો.

શ્લોક ૧માં પોતાના દશ અવતારો વડે દેવોના ઉપદ્રવથી રક્ષણ કરનાર, ચૈંગી-શ્વરોના હૃદયમાં રહેલા અને પાતક દૂર કરનાર હરિ (વિષ્ણુ)ની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. પછી શ્રી ટક નામે વીરવંશની પ્રશસ્તિ કરી છે (શ્લોક. ૨). એ વંશમાં મદ્હાણુ ગોત્રમાં આશાપાલ નામે રાજમુદ્રાધિકારી થયો (શ્લોક. ૩). એ મિત્રો, બંધુઓ, સેવકો અને દુઃખિતોની આશાઓ સર્વદા પાળતો પોતાનું નામ સાર્થક કરતો હતો (શ્લોક. ૪). એને પૂર્ણપાલ નામે પુત્ર હતો, જે સચિવેશ્વર થયો અને પરમાર્થ કરવામાં અગ્રણી હતો (શ્લોક. ૫). એનો પુત્ર સહદેવ પાતસાહનો માનીતો હતો અને ભારે પ્રતાપી તથા યશસ્વી હતો (શ્લોક. ૬). એને જાણે વિધાતાએ જ લોકોપકારની બુદ્ધિ અપી હતી (શ્લોક. ૭). એનો આશાચક્ર નામે પુત્ર દેવલોક પામ્યો. એના અકાળ મરણથી એનાં માતાપિતા બહુ દુઃખી થયાં; વિશેષતઃ પોતાના નિઃસંતાનત્વને લઈને (શ્લોક. ૮-૯). પિતા સહદેવ અને માતા સાધૂ પોતાના પુત્રના પુણ્યાર્થે પ્રવૃત્ત થયાં અને એ પ્રવૃત્તિ દ્વારા પોતાના વાત્સલ્યને અનુરૂપ હર્ષ પામવા લાગ્યાં (શ્લોક. ૧૦-૧૧). પોતાના પુત્રના પુણ્ય માટે સતત દ્રવ્યનું દાન કરતા સહદેવે સાર્વજનિક પરમાર્થ માટે ઇચ્છા કરી અને આ અદ્ભુત વાવ કરાવી (શ્લોક. ૧૨-૧૩). પછીના ત્રણ શ્લોકોમાં વાવની પારમાર્થિક

* હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી, “સ્વાધ્યાય,” પૃ. ૧, પૃ. ૮૪-૮૭; ‘પથદીપ,’ પૃ. ૯૩-૯૬

ઉપયોગિતાનું; વાવ બંધાવનાર સ્વામીના કીર્તનનું તથા વાવના શીતળ જળથી પોતાની તૃષા છિપાવતા પથિકોના આશીર્વાદનું નિરૂપણ કરેલું છે (શ્લોક. ૧૪-૧૬). એ પછી શિવમસ્તુ સર્વજગત. ॥ શ્રી ॥ એવાં મંગલવાચક પદ આવે છે એ પરથી મૂળ લેખ અહીં સમાપ્ત થતો હોવાનું સૂચિત થાય છે.

એ પછી વળી એક શ્લોક આપેલો છે, જેમાં જે સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની પાછળ સતી થઈ હોવાનું જણાવેલું છે. આ શ્લોકમાં પતિનું નામ કે પત્નીઓનાં નામ આપવામાં આવ્યાં નથી, પરંતુ પૂર્વાપર સંબંધથી સહદેવના મૃત્યુપ્રસંગે એની જે પત્નીઓ સતી થઈ હોવાનું સૂચિત થાય છે. આ પરથી એવું માલુમ પડે છે કે વાવ બંધાવ્યાને લગતો મૂળ લેખ સહદેવની હયાતી દરમ્યાન એ વખતે જ લખાયો અને કોતરાયો હશે, જ્યારે સતી થયાને લગતો આ શ્લોક એના મૃત્યુ પછી એ લેખના અંતે ઉમેરવામાં આવ્યો હશે. પુરવણીના શ્લોક પછી પણ મળે ॥ શ્રી ॥ એવાં મંગલપદ મૂકેલાં છે.

લેખની મિતિ ઈ.સ. ૧૪૧૦ ની ૧૪ મી મે ની બરાબર છે. ત્યારે ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર સદ્વતનતાનાં પગરણ થઈ ચૂક્યાં હતાં. ગુજરાતના સૂબા ઝફરખાન ઊર્ફે મુઝફ્ફરખાને હિ.સ. ૮૧૦ (ઈ.સ. ૧૪૦૭)માં સુલતાન મુઝફ્ફરશાહ તરીકે રાજસત્તા ધારણ કરી હતી ને એ હિ.સ. ૮૧૩ (ઈ.સ. ૧૪૧૦)ના જૂનમાં મરણ પામ્યો. એ અગાઉ જન્યુઆરીમાં બિમાર પડતાં એણે પોતાના પૌત્ર અહમદશાહને તખ્તનશીન કર્યો હતો.^૧ ટંક નામે જે વંશનો અહીં ઉલ્લેખ આવે છે, તે ટાંક અથવા તાંક નામે જાતિને લગતો હોવા સંભવ છે. પદ્માવતીનો નાગવંશ તાકવંશ કહેવાતો. એ લોકો તક્ષદેશ(પંજાબ)થી દક્ષિણે આવ્યા અને રાજસ્થાન, માળવા અને મધ્ય ભારતમાં સત્તાધીશ થયા. ટાંક રાજપૂતોમાં તાક કુલનું નામ જળવાઈ રહ્યું છે.^૨ સુલતાન મુઝફ્ફરશાહનો બાપ વજીહ ઉલમુલક મુસલમાન થયો તે પહેલાં ટાંક જાતિનો સહારન નામે રાજપૂત હતો.^૩ ‘રત્નકોશ’ની એક હસ્તપ્રતમાં રાજવંશોમાં જણાવેલો ટાંકવંશ એ આ વંશ હોવાનું જણાય છે.

મલ્હાણ ગોત્ર એ ગોત્રપ્રવરોને લગતા ગ્રંથોના ‘ગોત્રપ્રવરનિબન્ધકદમ્બક’ નામે સંગ્રહમાં જણાવેલું નથી.

ધવલમંડલ એટલે ધવલશ્લ(ધોળકા) વિભાગ. સોલંકી રાજ્યમાં રાજ્યના મુખ્ય વહીવટી વિભાગને ‘મંડલ’ કહેતા. મુસ્લિમ વહીવટમાં એને માટે ‘ઇલાકો’ કે ‘જિલ્લો’ જેવું કંઈ નામ પ્રચલિત થયું હશે, પરંતુ અહીં સંસ્કૃત લેખમાં ‘મંડલ’ શબ્દ પ્રયોજાયો છે.

આશાપાલને ‘રાજમુદ્રાધિકારી’ કહ્યો છે. એના પુત્ર પૂર્ણપાલને ‘સચિવેશ્વર’ કહ્યો છે ને એના પુત્ર સહદેવને ‘પાતસાહનો માન્ય’ અને ‘પ્રભુ’ સ્વામી કહ્યો છે એ પરથી આ કુટુંબમાં વહીવટી હોદ્દા ઓછામાં ઓછી ત્રણ પેઢીથી ચાલુ હોવાનું દર્શિત થાય છે.

૧. એસ. સી. મિશ્ર, ધ રાઈઝ ઓફ મુસ્લિમ પાવર ઇન ગુજરાત, પૃ ૧૬૦ અને ૧૬૬ના આધારે, અગાઉના લખાણમાં સુધારો કર્યો છે.—સ.

૨. ર.બી. જોટ, ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ ઇસ્લામ યુગ, ભાગ ૧, પૃ. ૨૦૬-૦૮

૩ એજન, પૃ. ૩૦૨-૦૩

એ જમાનામાં સાધનસંપન્ન ગૃહસ્થને જે કે ત્રણ પત્ની હોય એ સામાન્ય હતું. સતી થવાનો રિવાજ પણ પ્રચલિત હતો. મૃત્યુ પામેલા પતિનું સહગમન કરવું એ સતીઓને સ્વર્ગની સીડી સમાન છે એવી એ સમયની માન્યતા આ લેખમાં પણ નજરે પડે છે.

મિતિની વિગતોમાં વિક્રમ સંવતના વર્ષની સાથે ઘણી વાર શક સંવતનું વર્ષ પણ આપવામાં આવતું. શ્રી હિસકળકરે આ લેખ પુરાતત્ત્વ, પુ ૩, પૃ. ૧૭-૧૯ માં પ્રસિદ્ધ કરેલો.

પાઠx

૧. ॥ ૫૦ ॥ સવત્ ૧૪૬૬ વર્ષે શાકે ૧૩૩૨ પ્રવર્તમાને અદ્યેહ ધવલમડલકરણે શ્રીમદ્ધ્વરપાતસાહરાજ્યે જ્યેષ્ઠ(પ્ઠ) શુદિ દશમ્યાં તિથૌ બુધદિને પ્રમુળા શ્રીસહદેવે-
૨. ન આસચંદ્રસુતશ્રેયોઽર્થ વાપીકીર્તનં કારિતે ॥ વિશ્વે યઃ સ્વદશાવતારરચનાચાતુર્યવયો મહાદૈત્યોપદ્રવરક્ષણપ્રવણધીર્ધૈર્યેકધામાદ્મુતઃ । સર્વત્રસ્થિ-
૩. તિમાસ્વરોઽપિ હૃદયે યોગીશ્વરાણાં સ્થિતો દેવઃ પાતુ દુરતપાતકતમોમાસ્વાન્ સ યુષ્માન્ હરિઃ । ૧ વંશઃ શ્રીટત્કનામા જગતિ વિજયતે પ્રોચ્ચતાયાં પ્રવૃ-
૪. ત્તઃ શ્રીમદ્ધિર્મર્ત્યરત્નૈરતુલ્યમુજ્જ્વલૈઃ સ્વ્યાતિમદ્ધિભઃ સમંતાન્ । રાજન્યાનામિવેચ્છા ભવતિ સુચરિતે માગ્યસૌમાગ્યભાજાં યસ્મિન્ વીરાંકુરાણા
૫. કિલ નિસ્થિલકલાકૌશલે ચ પ્રકામં । ૨ વંશે જાતો જગતિ વિદિતે તત્ર મલ્હાણ-ગોત્રે આશાપાલઃ સુકૃતસર્વલો રાજમુદ્રાધિકારી । ચક્રે સ્વાર્થં વિ-
૬. દધદનિર્શં યઃ પરાર્થં મનીષી સાધુપ્વાસીત્ સદયહૃદયો નિર્દયો વિદ્વિષાં યઃ । ૩ મિત્રાણા પોષ્યવર્ગસ્ય બંધૂના દુઃખિતાત્મનાં । સર્વદા પાલયન્નાશાશ્ચક્રે
૭. સ્વ નામ સાર્થક । ૪ પૂર્ણપાલ ઇતિ પૂર્ણસૌહૃદસ્તત્સુતશ્ચ સચિવેશ્વરોઽજનિ । યોઽર્થિ-સાર્થપરિતોષકારકઃ પુણ્યકર્મસુ જગર્જ્જ મેઘવત્ । ૫ સ જયતિ
૮. સહદેવઃ સત્પ્રમુસ્તસ્ય પુત્રો વિમલમુજ્જ્વલશ્રીઃ પાતસાહસ્ય માન્યઃ । હયવસ્તુરલીલા-ક્ષોભિતદ્વેષિવર્ગો નયવિનયવિવેકૈઃ સ્વ્યાતિમ્ગાન્ યઃ પ્રતાપી ॥ ૬ ॥
૯. ધાતા વીક્ષ્ય સુદુઃખિતં કલિયુગેનાર્પિત્યમાન જન વુદ્ધિ શ્રીસહદેવસત્પ્રમુહદો લોકોપ-કારાય કિં । પ્રાદાત્તેન કૃપાલુમૌલિમુકુટઃ પુણ્યક્રિયા સર્વદા ।
૧૦. દાનાદ્યૈઃ કુરુતેઽથવાસ્તિ સહજ સર્વં હિ માગ્યાધિકે ॥ ૭ આશાચદ્રાભિઃ સૂનુસ્ત-દીયન્નિદિવં યયૌ ॥ આચદ્રાર્ક્ષં સ્થિરો નૂનં ધર્મ એવ ભવે ભવેત્ ॥ ૮ અકાલમર-
૧૧. ણાત્તસ્ય પિતરૌ । વહુદુઃખિતૌ । વિશેષાન્નિરપત્યત્વાદતિચિન્તાકુલૌ હૃદિ । ૯ પ્રમુશ્રી-સહદેવશ્ચ સાધુ નામ્ની ચ તત્પ્રિયા । તૌ વિવેકાત્ સ્વપુત્રસ્ય પુણ્યહેતોર્ધૃતો-

૧૨. ઘમૌ ॥ ૧૦ વાત્સલ્યયુક્તૌ પિતરૌ સ્વપુત્રભોગોપભોગપ્રથિતપ્રસવતેઃ । તારુણ્યપુણ્યે
સમયે ભવેતાં હૃષ્ટૌ યતઃ સ્નેહમરે દૃઢત્વ । ૧૧ વ્યતનુત સહદેવઃ સત(ત્)પ્રમુ-
૧૩. દ્રવ્યદાનં સ્વતનયસુકૃતાય સ્નેહબંધાદ્ભુતત્વાત્ । અકૃત ચ પુનરિચ્છા નિશ્ચલા શબ્દ-
સિદ્ધયૈ યદિહ સહદયાના જન્મ વિશ્વોપકૃત્યૈ । ૧૨ જનકેન સ્વપુત્રસ્ય શ્રે-
૧૪. યોડર્થ ચ વિનિર્મમે । વાર્ષીયં बहुविज्ञाना चित्तविस्मयकारिणी ॥ ૧૩ વાપી રમ્યા
જલનિધિરિવાંભોધિરેષાસ્તિ પૂર્ણા પાતાલાત્ કિ પ્રકટમપતત્ કુંડમેતત્
૧૫. સુધાયાઃ । ગગાશ્રોત્ર(સ્રોત) કિમિહ સહસા પ્રાદુરાસીત્ પ્રમાવાત્ પુણ્યપ્રાપ્તેર્ન
તૃઢમિમવો દેહિનામત્ર યત્ સ્યાત્ ॥ ૧૪ ઉત્કલ્લોલા યદિહ बहुधा भाति वापी तृ-
૧૬. ષાર્ત્તાઃ શ્રાન્તાઃ પાન્થાઃ શ્રમાવિરહિતા વારિ પીત્વા ભવેયુઃ । મન્યે ધન્યઃ પ્રમુરમિનવાત્
કીર્ત્તનાદ્ યદ્યશઃશ્રીમત્પ્રોચુર્યં પ્રતિદિનમહો પૂર્વજાનામપૂર્વં । ૧૫
૧૭. આચંદ્રાર્ક્ષં નદતાદત્ર વાપી તોયૈઃ પૂર્ણા લોચનાનદદાત્રી । આશીર્વાદે સાદરાઃ પાથ-
સાર્થાઃ પાયં પાય શીતલ વારિ યસ્યાં ॥ ૧૬ શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ ॥ શ્રીઃ
૧૮. સત્યોઃ સહગમનેન પ્રેમોલ્લાસોડત્ર કો[ડ]પ્યમૂત્ । સ્ત્રીણા સાહસયોગો હિ સ્વર્ગે સોપાન-
પંક્તિવત્ ॥ ૧૭ મંગલં ॥ શ્રીઃ ॥

ન. ૮

કાંસાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૧૪*

આ શિલાલેખ કાંસા(તા. વીસનગર)ના એક ખેતરમાંથી મળ્યો હતો. એનું માપ ૧'-૮" x ૧'-૧" છે. લેખ અશુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં અને નાગરી લિપિમાં છે. લેખની મિતિ (વિ. સં.) ૧૫૧૪ ના માધની અમાસ છે.^૧ ગુજરાતના સુલતાન કુતબુદ્દીનના વિજયરાજ્યકાલ(ઈ. સ. ૧૪૫૧-૫૯)માં આ ગામમાં કરેલા ભૂમિદાનની હકીકત એમાં આપી છે. ખતના સાક્ષીઓનાં નામ નીચે જુદા હસ્તાક્ષરમાં આપવામાં આવ્યાં છે.

* એન્યુઅલ રિપોર્ટ ઓફ ધ આર્કિયોલોજિકલ ડિપાર્ટમેન્ટ, ઍરેડા સ્ટેટ, ૧૯૩૭-૩૮, પૃ. ૨૯, નં. ૪૬.
લેખના સારની નોંધ જ છે, લેખનો પાઠ આપ્યો નથી

૧ તા. ૧૩-૨-૧૪૫૮. —સં'પા.

પ્રશ્નાવડાનો શિલાલેખ, સં. ૧૫૧૪*

સૂત્રાપાડાની પૂર્વે પર્ માર્ધલના અંતરે જૂનાગઢ રાજ્યમાં આવેલા અતિપ્રાચીન નગર પસનાવડાના^૧ દરબારગઢની દક્ષિણ દીવાલમાં દ્વિભાષી (ફારસી અને સંસ્કૃત) લેખ કોતરેલી આ પથ્થરની તકતી લગાવેલો મળી હતી. સંસ્કૃત ભાગનું માપ ૧' ૩૧" x ૩' છે. લેખની ભાષા ઘણી અશુદ્ધ છે પરંતુ ભૂલો સહેલાઈથી શોધી શકાય છે.

અભિલેખનો આરંભ વિ. સં. ૧૫૧૪ના શ્રાવણ વદિ ૨ ને રવિવારની મિતિ- (તા. ૭-૮-૧૪૫૭)થી થાય છે તે એ જણાવે છે કે સુલતાન મલિક અસદ, મલિક મુહમ્મદનો પુત્ર અને મલિક મુબારકનો પૌત્ર (ગુજરાતના) સુલતાન કુતબુદ્દીનના વતી દેવપાટણ (અર્થાત્ સોમનાથ પાટણ)નો ત્યારે વહીવટ કરતો હતો. એણે પસનાવડામાં કોટને ઘણા મજબૂત લોખંડી દરવાજા કરાવ્યા. આ કામ વિ. સં. ૧૫૧૪ ના મહા વદિ ૬ ને રવિવારે પૂરું થયું, એ દિવસે તા. ૫-૨-૧૪૫૮ આવે છે.^૨

પાઠ

૧. ॥ સંવત્ ૧૫૧૪ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૨ રવૌ સુલતાન શ્રીકુતબદીનવિજિરાજ્યે શ્રીદેવપત્તન-
૨. ॥ તઃ સુલતાનપદ્મીમલિકશ્રી મબારકસત મલિકશ્રીમહંમદસત મલિકશ્રીઅસદઃ
૩. ॥ કિરીયાતિ વજે પસનાવદ । કોટેન હપન્યાત । અમારતિ સાહાણ્ડ સરવીલવા વીરાસિલા
૪. સૂત્ર પીમ્મા સૂત્ર સુરા । સૂત્ર ષલા । સૂત્ર ધીણા ॥ ૧ ॥ સૂત્ર સૂહામિહિ સૂત્ર સલ । કાયસ્થ । સત સારગદે લપ્યમિતી । સંવત્
૫. ૧૫૧૪ વર્ષે માહ વદિ [૬] રિવૌ લપ્યતં ॥

* ઇ. કા., નં. ૭૮

૧. પ્રશ્નાવડા, તા. પાટણ-વેરાવળ, જિ. જૂનાગઢ. —સં.

૨. ચૈત્રાદિ વર્ષ પ્રમાણે. —સં.

તારાપુરની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૧૮*

મધ્ય ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સ્થળોની અમારી મુલાકાતના સંબંધમાં કેટલાંક વર્ષ ઉંપર પ્રિન્સિપાલ ડો. રં. માંકડ અને લેખક તારાપુર^૧ ગયા હતા. અહીં અમે સ્થાનિક વાવમાં ગોખલામાં મૂકેલો શિલાલેખ જોયો. આ અલિલેખનો પાઠ^૨ નીચે પ્રમાણે છે :

૧. ઓમ્ નમો ગણપતયે । શ્રીમત્સર્વસુપર્વશેષસ્વરકર પ્રોઘચ્ચકોરાવલી સંપીતાહિ × × તરવેદુશેષિરનિશંસદ્ભિઃ સદા સેવ્યતે (૧) । યસ્તંદધ પ×વ્ય મક્તિવરદઃ શ્વેતૈકદંતદ્વાલાત્ × ×
૨. સશ્રીદાસ । સદા ગજેન્દ્ર વદનસ્તે સિદ્ધિબુદ્ધીશ્વરઃ ॥ ૧ ॥ દેશાઃ સન્તિ ભુવસ્તલે બહુગણાઃ સર્વેપિ સર્વાર્થદાઃ વિશ્વન્નૈવ વિશેષતો વિજયતે શ્રીગૂર્જરાખ્યે (મ)હાન્ ।
૩. — — — રાયણોર્જ્જનગણૈઃ સસેવ્યમાનો મુદા યસ્મિન્ સર્વગુણામ્ણીર્વિજયતે દ્યેકો વિવેકો ગુણઃ ॥ ૨ ॥ માસ્વદ્દેવવરાંશમેકમતુલં સંચિત્ય ચિત્તે ચિરાચ્ચંચદ્રા×જ્યમરપ્રપંચચતુરાયો રાજ્યે—ક્ષમ્યા વૃત્તેઃ
૪. સોયં શ્રીમહિમૂદનામનમિતારાતિ વ્રજાનિ સ્ફુરે કીર્તિઃ શ્રીવિજયાન્વિતો વિજયતે શ્રીપાદશાહઃ પ્રમુ ॥૩॥ તસ્યોજ્જસદ્ગુણનિધેર્મુવિ ગૂર્જરસ્ય દેશસ્ય દક્ષિણપયોધિતટે-તિપુણ્યે ।
૫. નિત્યોત્સવૈર્જયતિ દેવકુલૈઃ પ્રસિદ્ધૈર્ગંધાર નામ નગર પ્રસિદ્ધં પૃથિવ્યાં ॥ ૪ ॥ ય....ક વિભવ સંતિ વિબુધાઃ સચ્છાત્રપારગમા નિત્યં પુણ્યવરા વિવેકચતુરાઃ પોતાશ્ચ દાનવ્રતાઃ । નાનાદેશસમાગતૈઃ પ્રવહણૈ નિત્યં મોદપ્રદં
૬. તદ્ગંધારપુરં સદા વિજયતે (ધર્મા) ત્રિયામાસ્યદ ॥ ૫ ॥ યસ્મિન્ પૌરવનૈરનેકવલિભિઃ શક્તિઃ સદા પૂજિતા ગાધારી કરુણા પરા વિતનુતે નિત્યં પ્રજાના સુખ-
૭. રમ્ય ગૂર્જરમંત્રિસાગરસરો નિત્યં સ્થિર × રોવિતં ॥ ૬ ॥ શ્રીગંધારપુરાધિપાલનસત્કીર્તિઃ સતામમ્ણી સચ્છાસ્ત્રાર્થવિચારણૈર્કુનિપુણ સાર્થો કૃતાર્થસદા ।
૮. સ્ફૂર્જ્ય વાહુબલપ્રભાવવિજિતાશતિ — — શ્રીદા — — — દાસવંશતિલકઃ પંગારમૂપશ્ચિરં ॥ ૭ ॥ શ્રી શ્રી શ્રીમાલવિશાલપુણ્ય — — જ્ઞાતૌ મહીમંડલે વિખ્યાતઃ સુકૃતોલ્લાસદ ગુણગણૈ શ્રી રા×હોમૂત્પુરા
૯. તત્સુ × × મૂમિપાલ × મપા × × × × × × × ત્તમઃ ॥ ૮ ॥ તનંદનઃ સંચિતપુણ્ય-રાશી રાજન્ય સસત્ પ્રથિતઃ પ્રધાનઃ પુણ્યામાધાન—

* અ વ. પંડ્યા, વલ્લભવિદ્યાનગર સંશોધનપત્રિકા, વર્ષ ૧, અ ક ૨, લેખ ૨૦ (પૃ. ૨૧-૨૨).

૧ તા. ખ લાત, જિ. ખેડા. — સં.

૨. આ પાઠ ધણો અશુદ્ધ છે. લેખ ધણો ધસાઈ ગયેલો છે. —સં.

૧૦. શ્રીવાયનામાસુરસમધીમાન્ પ્રાપ્નોતિ મોગાન્દિવ ધોવરનંદનાચ્ચે નાનો — — — જનનાય
દીયા × ચ્ચિરં શ્રીવદરાજસંજઃ ॥ ૧૦ ॥
૧૧. × × મનોહરે પુરવરે નિત્યાધિવાસી લસત્કીર્તિઃ સઘ વહારિ સર્વજન × ન્નવીમા × ×
દોસીશ્રીવદરાજપથ વિજય મૂયાત્સરસાં × × ॥ ૧૧ ॥
૧૨. સૌભાગ્યભાગ્યસદનં સદનતકીર્તિર્જીયાચિર સુકૃતિભિ × નાં × પુરાજીરાજીવ જીવનરવિઃ ।
કવિકલ્પવૃન્દાઃ ॥ ૧૨ ॥ તસ્ય શ્રી વદરાજસ્ય પૂર્વપત્ની પતિવૃતા । રન્નાદે નામધેયા-
સીત્સદા પુણ્યવિશારદા ॥ ૧૩ ॥
૧૩. પતિવ્રતા × × ચા વિણાનિઘસવેદરાજજીયા વાક્ સુનામ્ની તત્સુવંશજાતા ॥ ૧૪ ॥ પ્રાજ્યે
રાજ્યશ્રિયોદા મહૂમદે મહીપતૌ । સુરત્રાણે
૧૪. પરિત્રાણ કુવિણે ગૂર્જર × × ગંધાર દ્રગે કૃતવૈરિમંગે રગે × × સ્તર્યધિરાજલક્ષ્મી ॥ ૧૫ ॥
૧૫. × શ્રી × × × × × × × × × × ×
૧૬. શ્રી સ્તમ્ભતીર્થાદિશિ ચોત્તરસ્યાં । યત્કોશસપ્તકમિતં પ્રથિતં પૃથિવ્યાં નામ્ના ચ
તારકપુર વિ-જેદ્રારય્યેજ્જતેર્વિવિધ × મપરૈર્વિમાનિ ॥ ૧૭ ॥ યસ્ય પ્રતાપાર્ક × રા મિતાતાપ-
તપ્તાવનેયાંત્વરયઃ સ વીરઃ ।
૧૭. શ્રીગંગદાસો નૃપતિર્મહીશવંશાવતસો જયતા જગત્યાં ॥ ૧૮ ॥ તસ્ય × રાપુર શ્રીગે ×
ગંગદાસ્ય મૂપતેઃ રે મદોસીવદારુચ્યેન વાપીય કારિતા મુદા ॥ ૧૯ ॥ તસ્મિન્ સમયે
સદા નિવસ × ગંધારપુર્યાં મુદા ।
૧૮. દોસી શ્રીવદરાજકનેન સતતં સત્પૂર્તધર્માર્તિ × ત । સ્મિન ગ્રામવરે ચ તારકપુરે
× × વરૈ × × મિ વાપી સર્વસુધીરસાધિકપથઃ પૂર્ણા શુભા સ્વાનિતા ॥ ૨૦ ॥ શ્રીમન્ગૂર્જર-
મંત્રિસાગરસરઃ પાતાલગંગાપયઃ ।
૧૯. પૂર્ણં વીક્ષ્ય જલાધિપેન સકલં પ્રીતન યત્પૂજયા । તન્મૈત્ર્યા સગપૂરિ ગાંગપયસા સેવા
તથા વાપિકા દોસીશ્રીવદરાજકીર્તિ વિશદા મૂયાત્સદા સુસ્થિરા ॥ ૨૧ ॥ સ્વસ્તિ
શ્રીનૃપવિક્રમાર્કસમયાતીતેસ્વિલે મૂતલે
૨૦. સંવત્પંચદશાધિકોત્તરશતી × × ગણ્યે સદા કોવિદઃ । વર્ષે × × × સંજિ × વ × શ્વિન સિતો
પક્ષે ચ પ્ઠઠ્યા મૃગે નેત્રાસૌ સકલાપિ તારકપુરે વાપી વરા નિર્મિતા ॥ સંવત્ ૧૫૧૮

લેખમાં જણાવ્યું છે કે સુરત્રાણ (સુલતાન) મહમૂદ (બેગડા) ના રાજ્યકાલ દરમિયાન દક્ષિણ સમુદ્રના કાંઠે ગૂર્જરદેશ (ગુજરાત) માં ગંધાર નામે નગર હતું. જ્યારે સાગરસર મંત્રી હતા ત્યારે શત્રુએ ગંધાર પર આક્રમણ કર્યું ને બદરાજ દોશી નામે વેપારી જે ગંધારનો નિવાસી હતો તે ત્યાંથી સ્તંભતીર્થ (ખંભાત) ગયો ને તારકપુરમાં વસ્યો. અહીં મહિષવંશના સ્થાનિક રાજા ગંગદાસના રાજ્યકાલ દરમિયાન બદરાજ દોશીએ વિ. સં. ૧૫૧૮માં આશ્વિન માસના શુક્લ પક્ષની છઠ્ઠે દિવસે^૧ વાવ બંધાવી.

ગોસાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૩૬*

આ અલિલેખ ગોસા^૧ ગામના દક્ષિણ ભાગમાંથી મળ્યો છે. એનું માપ ૧૨" x ૧૧" છે.

એ પાતશાહ મહંમદ અને જેઠવા રાણા વિક્રમાઈતજીનો ઉલ્લેખ કરે છે ને જણાવે છે કે વિ. સં. ૧૫૩૬ના માઘ વદિ ૧૧ ને રવિવારે (તા. ૬-૨-૧૪૮૦) નાગર વાણિયા જ્ઞાતિના સૂરાના પુત્ર મુંજલે ગોસામાં વાવ કરાવી.

લેખમાં જણાવેલો પાતશાહ મહંમદ એ ગુજરાતનો સમર્થ સુલતાન મહમૂદ બેગડે હતો, જેણે વિ. સં. ૧૫૨૭ માં કાઠિયાવાડ જીતીને જૂનાગઢના ચૂડાસમા રાજ્યનો અંત આણ્યો હતો અને કાઠિયાવાડનાં નાનાં રાજ્યો પર અધિપતિ તરીકેના પોતાના હકદારા દાગુ પાડ્યા હતા, પોરબંદરના રાણા વિક્રમાઈતજી એમાંના એક હતા.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૫૩૬ માઘ વિ-
૨. દિ ૧૧ રિવૌ પાતસાહ શ્રીમ-
૩. હમંદરાજે જેઠવા શ્રીવિક્રમા-
૪. રૂતા ગોસાગ્રામાંત નાગરન્યા-
૫. તિ વાણિ સૂરાસુત મુંજાલિએ
૬. વાવ્ય કરાવ્યું લિખિતં મું-
૭. જાલસુત મોજા

* ઇ. કા, નં. ૮૫

૧. તા. પોરબંદર

રામપુરાના બે શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૩૮*

વઢવાણ રાજ્યનાં રામપુરા અને રાતળા ગામોની વચ્ચે એક કૂવો છે, જેમાં એક જ મિતિના નીચેના ચાર અલિલેખ મળ્યા છે. બધાનાં અક્ષર સારા કેતરેલા છે ને સારી રીતે જળવાયા છે. પહેલો અલિલેખ લંબાઈમાં ૧૮" અને પહોળાઈમાં ૧૪" છે, બીજો ૧૭^૧/_૨" x ૧૪", ત્રીજો ૧૭" x ૧૩^૧/_૨" અને ચોથો ૧૭^૧/_૨" x ૧૪^૧/_૨" છે.

ચારેય અલિલેખ એક જ મિતિના અર્થાત્ વિ. સં. ૧૫૩૮ શક ૧૪૦૩ ની માઘ શુક્લ ૧૩ ને શુક્રવારના છે. તે દિવસે તા. ૧-૨-૧૪૮૨ આવે છે. નીચે જોતાં જણાશે કે એમાં લખાણના શબ્દ જુદા જુદા છે, છતાં તેઓનો હેતુ એક જ છે. એ આ પ્રમાણે છે :- પાતશાહ મહમૂદના સમયમાં અને રાણા વાઘજીના રાજ્યકાલ દરમ્યાન અને જ્યારે પરમાર લખધીર અને હાદા અને અલૂખાન એ સ્થળે વહીવટ કરતા હતા ત્યારે અંબનગર(એટલે જિંજુવાડા)ના રહેવાસી શ્રીમાલ જ્ઞાતિના શેઠ વીણાની ભાર્યા રાણીબાઈ તથા વઢહાદેએ સૂર્યપુરમાં લોકોના ઉપયોગ માટે વાવ કરાવી. વીણાના કુટુંબનો વૃત્તાંત આ પ્રમાણે આવ્યો છે :- શેઠ કેલહણને પોમી નામે પત્ની હતી. તેઓને આસો નામે પુત્ર હતો. એની પત્ની વાનૂ હતી, તેનાથી એને માંડણ નામે પુત્ર હતો. માંડણને બે ભાર્યા હતી - મની અને માનૂ, મનીથી એને ચાર પુત્ર થયા - ધનો, સૂરો, વીણો અને વીસો. વીણાને બે ભાર્યા હતી - રાણીબાઈ અને વઢહાદેબાઈ, જેમણે ઉપર જણાવ્યા મુજબ વાવ કરાવી. સૂરાને બે ભાર્યા હતી - સંપૂ અને સોભાગિણી; જ્યારે વીસાને હડી^૧ નામે ભાર્યા હતી. રાણા વાઘજી કે જેમના સમયમાં વાવ કરાવાઈ તેમના અધિકારીઓનાં નામ પણ આવ્યાં છે.

લેખમાં જણાવેલ પાતશાહ મહમૂદ એ ગુજરાતનો સુલતાન મહમૂદ બેગડો છે ને રાણા વાઘજી એ કુવાનો ઝાલા રાણા છે. પરમાર લખધીરજી અને હાદા એ ભાગના સૂબા હતા અને ખાન અલૂખાન જિંજુવાડાનો થાણાદાર હતો.

નીચે બે અલિલેખોનો જ પાઠ આપવામાં આવ્યો છે, બાકીના બે આ લેખોને લગભગ મળતા આવે છે.

* ઇ.કા., નં. ૮૬

૧. અલિલેખમાં 'હડી' છે. —સં.

५।४

(१)

१. ॥७०॥ संवत् १५३८ वर्षे शाके १४०३ प्रवर्त्तमाने माघमासे शु-
२. कल्पक्षे १३ शुके पातसा श्रीमहिमूद राणश्रीवधविजयराज्ये
३. परमार लवधीर परमार हा[दा]विजयराज्ये षानश्रीअलूपा-
४. नराज्ये महं श्रीवेणा भार्या बाई राणी बाई वल्हादे चलं चित्तं च-
५. लं वित्तं चल जीवति यौवनं चलाचलरय संसारो धर्म एको हि
६. नश्चल १ एकगोपदमात्रण उदकं धारये मही षष्ठिर्वर्षमह-
७. श्राणी शिवलोके स गच्छति १ जले ब्रह्मा जले विष्णु जले संस्ता
८. च देवता जल जगस्य आहार त्रैलोक्यं सचराचर २ दशकूपसमो
९. वापी दशवापीसमो सरः दशसरसमो कन्या दशकन्यासमो द्वि-
१०. ज ॥ अहो प्राज्ञ सुरोत्तंस सृजसे.....सर्वेषा देवदैत्या-
११. ना मानुपाणा न संशयः जलं श्रीदं जल रम्यं जलं आयु विवर्ध-
१२. नं जलं जगस्य आहारं सर्व उदकसंभवं ॥ शुभ भवतु ॥ श्री

(२)

१. संवत् १५३८ वर्षे शाके १४०३ प्रवर्त्तमाने माघ-
२. मासे शुक्लपक्षे १३ शुके पातसा श्री महिमूद
३. राणश्रीवाघजीविजयराज्ये अदेह सूर्यपुरे झंझन-
४. गर्वास्तव्य षान श्रीअलूपानराज्ये मंत्रि श्रीश्री-
५. मालज्ञातीय श्रेष्टि केल्हण भार्या बाई पोमी सु-
६. त श्रेष्टि आसा भार्या बाई वानू सुत श्रेष्टि माडण भा-
७. र्या प्रथम बाई अरघूबाई मानूंबाई मनीसुत धना
८. मह सूरु भार्या प्रथम बै संपू बै सोभागिणी महं
९. श्रीवीणा भार्या बाई राणी बाई वल्हादे भात्रि महं वी-
१०. सा भार्या बाई रूडी राज्यमानि मह श्री वीणा वा-
११. पी कारापनीयाः । सुभं भवतु कल्याणमस्तुः ॥

ખંભાતની વડવાની વાવના બે પ્રશસ્તિલેખ વિ. સં. ૧૫૩૯⁺

પ્રથમ લેખ

શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રીપાતશાહશ્રીમહમ્મૂદશાહનસીરદીનવિજયરાજ્યે.

શ્રીમાન્ વીરઃ શ્રીમહમ્મૂદશાહો

જમ્બૂદ્વીપક્ષોણિપાલૈરુપાસ્યઃ ॥

યેન ત્રાતા દક્ષિણાશાનૃપશ્રીઃ

સોઽયં જીયાચ્છશ્વદાનન્દસિન્ધુઃ ॥૧॥

શ્રીપાદશાહમહમ્મૂદનરાધિપેન્દ્રઃ શ્રીમન્નહમ્મદનૃવીરસુતોઽતિધીરઃ ॥

શૂરાવધિર્વિજયતે જિતમાલવેશઃ સંગ્રામભૂમિષુ ધનુર્ધૃતિમાત્રયત્નાત્ ॥૨॥

સ જયતિ જગત્ઃ કર્તા જાતો યન્નાભિપક્કજાદ્બ્રહ્મા ।

સૃજતિ પ્રજાઃ સમસ્તા મુનિસુરનરદૈત્યમેદતઃ સતતમ્ ॥૩॥

મરીચિરિતિ તસ્ય સુતઃ સૂનુસ્તસ્યેહ કશ્યપો જયતિ ॥

સકલસુરાસુરમાનવજનકસ્તપસાં સ રાશિરિવ મૂર્તઃ ॥૪॥

તસ્માત્ સ કશ્યપમુનેર્જગદેકચક્ષુરાવિર્વભૂવ ભગવાનદિતૌ સુપત્ન્યામ્ ।

તેજોનિધિર્મહપતિસ્તમસાં નિહન્તા ચણ્ડાંશુમાનુમિહિરામિધયા પ્રસિદ્ધઃ ॥૫॥

તેન પ્રસાદાતિશયેન વંશઃ પ્રઠાપિતઃ શ્રીમિહિરેણ ભૂમૌ ॥

તદ્વંશજાઃ રઘ્યાતિમગુસ્ત્રિલોક્યાં તે મૈહિરા इत्यतिपुण्यवन्तઃ ॥૬॥

વંશે તસ્મિન્નર્જનિ રજનીકાન્તવિદ્યોતમાનો ।

વિત્તેશાદપ્યધિકવિભવો વૈજર્યાસ્યઃ પ્રસિદ્ધઃ ॥

આસીદસ્યાપ્યથ સુતનયઃ સૌહૃદઃ સર્વમાન્યો

નાન્યો યસ્ય વ્રજતિ તુલનાં સદ્ગુણૈઃ કોઽપિ લોકે ॥૭॥

ચત્વારોઽમુણ્ય પુત્રાઃ સમજનિષત તે વાનરાચા વદાન્યાઃ

દ્વૈતીયીકોઽથ રામસ્તદનુ ચ વિજયી શ્રીમુકુન્દો મહૌજાઃ ॥

સન્માર્ગૈકાનુયાયી વિવિધગુણનિધિઃ શ્રીમુરારિશ્વતુર્થો

માતા રૂડીતિ નામ્ના સમભવદુચિતા કાશિપુર્યૈકવાસા ॥૮॥

+ ભા.શ.કર જયશંકર શાસ્ત્રી, 'ખંભાતની વડવાની સુંદર વાવનો પ્રાચીન પ્રશસ્તિલેખ', "બુદ્ધિપ્રકાશ", પુ. ૭૭, અંક ૧ (જાન્યુ ૧૯૩૦), પૃ ૨૭-૩૨.

मुकुन्द इति नामा योऽजनिष्ठास्य सुनन्दनः
पत्नी तस्याऽभवद्राजू नाम्नी श्रीधनदाम्बिका ॥९॥
पुत्रस्तस्याऽथ धन्यः सकलगुणनिधिः श्रीधनानामधेयो
भामादेवीति भार्या समभवदपरा पूरिनामाऽस्ति यस्य ॥
वापीं चन्द्राश्मनद्धां सरसि वडुवकेऽचीकरद्विष्णुतृप्त्यै
शश्वत्सच्चित्तहंसो जगति विजयते श्रीमति स्तम्भतीर्थे ॥१०॥

वापीकूपतडागसत्रविविधप्रसादविप्रस्थिति-
क्षमाधान्योदकविप्रपूर्बहुविधाऽऽरामादिदानानि च
धन्यस्य द्विजवल्लभस्य सुतरा सुश्रद्धया कुर्वत-
स्तृप्तं याति मनो न यस्य स धनो जीयात् सतां सम्मतः ॥११॥
भ्राताऽस्य जगतीमान्यः साईयाहवो गुणाकरः
पुत्रपौत्रैर्युतो धन्यः काम जीयाच्छतं समाः ॥१२॥
धनदसुतो बलराजो लीलादेव्यास्तु जीवनं जयतात् ।
यं दधती निजगर्भे शोभननामा रमासमा जगति ॥१३॥
नप्तारो विजयन्तां गुणनिधयः श्रीनृसिंहदासाद्याः ।
अवरः सुखदासाहवो जनिप्यमाणाः परे पुत्राः ॥१४॥

श्रीमन्नृपविक्रमार्कसमयातीतसंवत् १५३९ वर्षे भाद्रपदसुदि ८ गुरौ मेहरश्रीमुकुन्द-
सुतमेहरश्रीधनाकेन सकललोकहितार्थं इयं वापी कारिता, श्रीस्तु । प्रशस्तिकारकवाचकेभ्यः ॥

श्रीः ॥ तथा सूत्रधारराजासुतवना सूत्रधारदेवदाससुतषेता, एताभ्यां रचिता

^१यावच्चेन्द्रशशाङ्को यावन्मेरुर्महागिरिः स्थायी ।

अचला यावद्वसुधा तावन्नन्दन्त्वियं वापी ॥१५॥

द्वितीय लेख

॥ ॐ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दत्तेऽश्वगजश्रेणिसम्पत्ति श्रीगजाननः ।
सन्तुष्टः सिद्धिकामान् वः करोतु करुणानिधिः ॥१॥
लक्ष्मीजानिपदाम्भोजं नत्वाऽभीष्टार्थसिद्धिदम् ॥
प्रशस्तिरचनां कुर्वे वाप्याः श्रीधनदस्य च ॥२॥
जगन्मङ्गलरूपेह नागवल्लीति विश्रुता ।
तदाराधनतो वर्णस्ताम्बूलीति प्रथामगात् ॥३॥
तत्र प्रादुर्भवद्वंशे सोहडाविजलात्मजः ।
मुक्ता मुक्तिपुरी येन काशिका कारिका धनैः ॥४॥

प्रासादाः शिवशक्तिचण्डमहसां लक्ष्मीपतेनैकधा
 नागास्यस्य च वेदवेदशशभृत्संख्यान्विता रक्षिताः ॥
 तीर्थे स्तम्भपुराभिधेऽत्र सततं श्रीसोहडेनोच्चकै-
 स्तत्पुण्यं किल वेद चेत् स भगवान् सर्वशमूर्तिः शिवः ॥५॥
 अथाऽजनि सुतस्तस्य मुकुन्द इति नामतः ॥
 श्रीमुकुन्दपदाम्भोजजातषट्चरणस्थितिः ॥६॥
 अस्ति तस्यात्मजः पुण्यकृतामग्रेसरो महान् ॥
 विख्यातः श्रीधनानामा वदान्योऽवनिमण्डनम् ॥७॥
 यो मासानृतुसम्मितान् हरिपुरीमध्यास्य चक्राङ्कितं
 कृत्वा स्वीयकलेवरं द्विजगणैर्युक्तश्च सद्बन्धुभिः ॥
 लोकान् दुर्गृहपाशतः कतिपयान् दत्त्वा धनं भूरिशो
 धन्योऽमोचयदन्नदः सुधनदो जीयाद्दयावारिधिः ॥८॥
 वापीकूपतडागसत्रविविधप्रासादविप्रस्थिति-
 क्षमाधान्योदकविप्रपूर्बहुविधाऽऽरामादिदानानि च
 धन्यस्य द्विजवल्लभस्य सुतरां सुश्रद्धया कुर्वत-
 स्तृप्तिं याति मनो न यस्य स धनो जीयात् सतां सम्मतः ॥९॥
 योऽयजलक्षहोमेन नीलं य उदवाहयत्
 तुलापुरुषदानाद्यैर्भूयो हरिमपूजयत् ॥१०॥
 प्रबन्धवलितां वासश्रेणीं ब्रह्मपुरीं नवाम् ॥
 अन्नपूर्णां^१ द्विजेभ्योऽदात् यः स जीयाद्भूनाभिधः ॥११॥
 दयापरिवृढेनेयं वापिका कारिता दृढा ।
 पूर्णा क्षीरोपमैर्नौरैः स जीवतु शतं समाः ॥१२॥
 साधुस्वादुरसोपेतैः रदसीयैर्जलैर्विभुः ॥
 धनस्य हृदम्भोजस्थायी प्रीणातु माधवः ॥१३॥
^१गृहाग्निभूतेन्दुमिते वर्षे (१५३९) श्रीनृपविक्रमात् ।
 नभस्ये सितपञ्चम्यामिन्दौ वापी सुनिर्मिता ॥१४॥
 दुर्भिक्षे दारुणे काले वर्षे साधारणाऽभिधे
 अनन्नामजलप्रायां वीक्ष्य सर्वा^१ वसुन्धराम् ॥१५॥
 कामस्याङ्कनकामेन धनदेवमहीयसा ।
 कारिता जीवलोकस्य जीवनाय सुवापिका ॥१६॥

ધનદો વલરાજેન યુક્તઃ પુત્રેણ ધીમતા ।
પૌત્રૈશ્ચ આતૃભિર્વંશ્યૈઃ સહિતો જયતાન્નિચરમ્ ॥૧૭॥

શ્રીરસ્તુ ॥૫॥ દ્વિજાગ્રિપદ્મપીયૂષસેવનાપ્તસુખોદયઃ ।

પ્રશસ્તિમકરોદ્રમ્યાં હલાચ્યો નાગરો દ્વિજઃ ॥૧૮॥

યાવદ્દશદિશાં પાલાઃ યાવત્ક્ષીરામ્બુધિઃ સ્થિરઃ ॥

તાવદ્રાજતુ વાપીયં શ્રીમદ્ધનદકારિતા ॥૧૯॥

શુભમસ્તુ । શ્રીતમ્બોલીયજ્ઞાતીયમિહિરશ્રીમુકુન્દસુતમિહિરશ્રીધનાકેન સકલલોકજીવનાય હ્યં સુમત્તવારણજાલગવાક્ષપ્રદેશશોભિતા કારિતા, સૂત્રધારરાજાસુતવનાકેન સૂત્રધારદેવદાસસુતષેતાકેન કૃતા । અસ્તુ કલ્યાણં પ્રશસ્તિવાચકશ્રાવકજનાનામ્ ॥ શ્રીઃ ॥

ભાષાંતર (પહેલો લેખ)

શ્રીમાન, વીર ભારતવર્ષના રાજાઓથી સેવન કરાતો, જેણે દક્ષિણ દિશાના રાજાની લક્ષ્મીને રક્ષણ આપેલું છે એવા આનંદના સાગરરૂપ આ મહામૂહશાહ નિરંતર જીવે. ॥૧॥

બાદશાહ મહામૂહ સર્વ રાજાઓમાં ઇન્દ્રસમાન શ્રીમાન અહામહશાહ નરવીરનો પુત્ર અત્યંત ધીર, મહાન શૂરવીર, સંગ્રામભૂમિમાં ધનુષ્યને ધારણ કરવાના જ માત્ર પ્રયાસથી માળવા દેશને જીતનાર વિજય પામે છે. ॥૨॥

જે મુનિ, દેવ, મનુષ્ય, દૈત્ય એવા પ્રકારના લેહથી નિરંતર સર્વ પ્રજાઓને ઉત્પન્ન કરે છે તે બ્રહ્મા જેમના નાલિકમળમાંથી ઉત્પન્ન થયા છે તે જગતના કર્તા નારાયણ જય પામે છે. ॥૩॥

તે નારાયણના પુત્ર બ્રહ્માના મરીચિ પુત્ર થયા. તેના પુત્ર સકળ દેવ, દાનવ અને મનુષ્યને ઉત્પન્ન કરનારા મૂર્તિમાન તપના રાશિ હોયને શું ? તેવા કથપમુનિ આ જગતમાં જય પામે છે. ॥૪॥

તે કથપ મુનિની અદિતિ નામે સુંદર પત્નીમાં જગતના એક જ નેત્રરૂપ તેજના નિધિ, ચંદ્રના પતિ અને તિમિરને હણનાર ભગવાન સૂર્ય ઉત્પન્ન થયા કે જે ચંડાંશુ, ભાનુ, મિહિર એવી સંજ્ઞાઓથી પ્રસિદ્ધ છે. ॥૫॥

અતિશય પ્રસન્ન થયેલા તે મિહિર સંસ્રક સૂર્યભગવાને પૃથ્વીમાં વંશ સ્થાપન કર્યો. તે વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પુણ્યવાન મનુષ્યો ત્રણ લોકમાં મૈહિર એવા નામથી યજ્ઞાતિ પામ્યા. ॥૬॥

તે વંશની અંદર રજનીપતિ ચંદ્રના જેવો પ્રકાશમાન, કુબેર કરતાં અત્યંત વૈભવવાળો નામનો પ્રસિદ્ધ પુરુષ જન્મ્યો. તેનો સર્વમાં માન્ય સૈહડ^૧ નામનો પુત્ર થયો, કે સદ્રગુણોથી આ લોકમાં કેાઈ પણ પુરુષ જેની તુલનાને પામી શકતો નથી. ॥૭॥

૧ મૂળમાં 'સૈહડ' છે. —સં.

તે સૈહડને^૧ ગુણવાન, પ્રતાપવાન, પરાક્રમી, વિજયી અને સદ્વર્તનશીલ વાનુર,^૨ રામ, મુકુન્દ અને મુરારિ એવા નામના ચાર પુત્રો થયા, જેમની કાશીપુરીમાં નિવાસ કરનાર રૂડી નામની યોગ્ય માતા હતી. ૥૮૥

આ ચારેમાં મુકુન્દ નામનો જે હતો તેને ધનદની માતા રાજુ નામની પત્ની હતી. ૥૮૭

તેનો પુત્ર સકલ ગુણનિધિ, ધન્યવાદને યોગ્ય શ્રીધન નામનો પુત્ર હતો. જેની ભામાદેવી અને પુરી નામની બે સ્ત્રીઓ હતી. જેણે ચંદ્રના જેવા શ્વેત પથ્થરોથી ઘડેલી સુંદર વાવ વડુવા નામના સરોવર ઉપર વિષ્ણુની પ્રીતિ માટે બનાવી. શ્રીમાન્ સ્તંભતીર્થ નગરમાં એવો તે નિરંતર સત્પુરુષોના ચિત્તમાં હંસરૂપ ધનદ જગતમાં વિજય પામે છે. ૥૯૦

જે માણસ વાવ, કૂવા, સરોવર, ચણ્યાગાદિ અને જુદાં જુદાં મુસાફરખાનાં કરાવે છે અને પૃથ્વી, ધાન્ય, પાણી, બ્રહ્મપુરીઓ, વાડીઓ અને એવી જાતનાં ઘણાં ઉત્તમ દાનો શ્રદ્ધાપૂર્વક કરે છે ને એમ છતાં પણ જેના અંતઃકરણને તૃપ્તિ થતી નથી, જેની હાથા માણસો સલાહ લે છે તે લક્ષ્મીવાન ઘણું જીવે. ૥૯૧

એનો ભાઈ પૃથ્વીમાં માન્ય, ગુણનિધિ, 'સાધ્ય' એવા નામનો પુત્રપૌત્રયુક્ત અત્યંત ધન્યવાદને યોગ્ય સો વર્ષ જીવે. ૥૯૨

લીલાદેવીનું જીવન (પતિ) ધનદનો પુત્ર બળરાજ જય પામે. જગતમાં લક્ષ્મી સમાન શોભન નામનીએ (?) જેને ગર્ભમાં ધારણ કર્યો. ૥૯૩

તે ધનદના પુત્રના પુત્રો નૃસિંહદાસ વગેરે ગુણના ભંડારરૂપ થયા છે તે વિજય પામે અને મુખદાસ નામનો તથા બીજા ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થનારા પુત્રો વિજય પામે. ૥૯૪

વિક્રમ સંવત્ ૧૫૩૯ના ભાદરવા સુદિ ૮ ને ગુરુવારે^૩ મેહેર શ્રીમુકુન્દસુત મેહેરશ્રી ધનાકે સર્વલોકના હિત માટે આ વાવ કરાવી છે. પ્રશસ્તિ કરનારા અને પ્રશસ્તિને વાંચનારાઓનું કલ્યાણ થાઓ. સૂત્રધાર રાજા સુત વના, સૂત્રધાર દેવદાસ સુત પેતા—બંનેએ આ વાવ કરી છે.

જ્યાં સુધી ઇંદ્ર, ચંદ્ર અને જ્યાં સુધી ગિરિરાજ મેરુ સ્થાયી છે, જ્યાં સુધી પૃથ્વી અચળ છે, ત્યાં સુધી આ વાવ શોભાયમાન થાઓ. ૥૯૫

ભાષાંતર (બીજો લેખ)

પ્રસન્ન થયેલા શ્રી ગણપતિ ઘોડા-હાથીઓની સંપત્તિને આપે છે. તે કરુણાનિધિ ગણપતિ તમારાં કામોને સિદ્ધ કરે. ૥૯૬

ઇષ્ટ વસ્તુની અર્થસિદ્ધિને આપનારા લક્ષ્મીપતિનાં ચરણક્રમળને વંદન કરીને વાવની તથા ધનદની પ્રશસ્તિની રચના કરું છું. ૥૯૭

૧. મૂળમાં 'સૈહડ' છે. —સં.

૨. મૂળમાં 'વાનર' છે. —સં.

૩. તા. ૨૨મી ઓગસ્ટ, ઈ. સ. ૧૪૮૨ — ચૈત્રાદિ વર્ષ પ્રમાણે. —સં.

આ લોકમાં જગતના મંગળરૂપ નાગવદલી એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થયેલી દેવીના આરાધનથી તાંબૂલી એવા નામની જાતિ પ્રસિદ્ધિમાં આવી. ॥૩૧॥

તે વંશની અંદર વિજયનો પુત્ર સોહુડ એવા નામનો ઉત્પન્ન થયો, કે જેણે કાશીપુરીને ધનથી પ્રકાશ કરીને ત્યાગ કરી. અને કથલપુર નામના તીર્થની અંદર આવીને તેણે શંકર, સૂર્ય, દેવી, લક્ષ્મીપતિ તથા ગણપતિનાં એક નહિ પણ ૧૪૪ દેવાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. એનું ઊંચા પ્રકારનું પુણ્ય કોઈ જાણી શકે તો સર્વજ્ઞ મૂર્તિ ભગવાન શંકર જ જાણી શકે. ॥૪-૫॥

તેનો પુત્ર મુકુંદ ઉત્પન્ન થયો કે જેની શ્રીમુકુંદ(વિષ્ણુ)ના ચરણક્રમણમાં ભ્રમર સમાન સ્થિતિ થયેલી હતી. ॥૬॥

તેનો પુત્ર પુણ્યવાનોમાં અગ્રેસર, મહાન પ્રસિદ્ધ પૃથ્વીના ભૂષણરૂપ સારો વિક્ષાન ધનદ નામનો થયો. ॥૭॥

જે દ્વારકાનગરીમાં છ માસ નિવાસ કરીને પોતાના શરીરને ચક્રના ચિહ્નવાળું બનાવીને બ્રાહ્મણોથી અને સદ્ગુણધુઓથી યુક્ત એવા તેણે કેટલાય લોકોને દુકાળના દુઃખમાં પુષ્કળ ધન આપીને દાન કરીને મુક્ત કર્યા એવા દયાસાગર ધનદને ધન્ય છે ને તે ઘણા કાળ જીવે. ॥૮॥

વાવ, ફૂવા, તળાવ, ચણ, વિવિધ મકાનો, બ્રાહ્મણોને આજીવિકા ચાલે તેવી પૃથ્વી, ધાન્ય, જળ, બ્રહ્મપુરીઓ અને બહુ પ્રકારના બગીચા વગેરે દાનોને અત્યંત શ્રદ્ધાપૂર્વક કરતાં જેનું મન તૃપ્તિ પામતું નથી એવો તે સત્પુરુષોને માન્ય ધનદ ઘણા કાળ સુધી જીવે. ॥૯॥

જેણે લક્ષ હોમથી ચણ કર્યો અને નીલ પરણાવ્યાં, વળી તુલાપુરુષ વગેરે દાનો વડે વારંવાર હરિનું પૂજન કર્યું. ॥૧૦॥

પ્રગંધપૂર્વક મકાનની પંક્તિઓ જેમાં છે એવી નવીન અન્નથી ભરેલી બ્રહ્મપુરી બ્રાહ્મણોને દાનમાં આપી તે ધનદ ઘણું જીવે. ॥૧૧॥

જેને દયા પ્રિય છે, જેણે દુધના જેવા જળથી ભરપૂર આ દંઢ વાવ બંધાવી છે તે ધનદ સો વર્ષ પર્થત જીવે. ॥૧૨॥

સુંદર, સ્વાદિષ્ટ, રસથી યુક્ત, નિર્મળ જળથી ધનદના હૃદયક્રમણમાં સ્થિતિ કરનાર માધવ પ્રસન્ન થાઓ. ॥૧૩॥

વિક્રમ સંવત્ ૧૫૩૯ના ભાદરવા સુદિ ૫ ને સોમવારે^૧ આ વાવ બનાવી છે. ॥૧૪॥

દારુણ દુકાળના વખતમાં અને સાધારણ નામના સંવત્સરમાં અન્ન અને જળ વિનાની સર્વ પૃથ્વીને જોઈને જીવલોકના જીવનને માટે કાળના અંકમાંથી બચાવવાની કામનાવાળા ધનદ આ સુંદર વાવ કરાવી છે. ॥૧૫-૧૬॥

બુદ્ધિવાન બળરાજ નામના પુત્રથી યુક્ત ધનદ પુત્ર-પૌત્રો, ભાઈઓ અને પોતાના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પિતરાઈઓ સહિત ઘણા કાળ સુધી જીવે. ॥૧૭॥

૧. તા. ૧૯મી ઓગસ્ટ, ઈ. સ. ૧૪૮૨ — ચૈત્રાદિ વર્ષ પ્રમાણે —સં.પા.

પ્રાહ્મણોના ચરણકમળરૂપ અમૃતના સેવન કરવાથી સુખશાંતિનો ઉદય પામનાર હલ નામના નાગર પ્રાહ્મણે આ સુંદર પ્રશસ્તિ કરી છે. ૧૧૧૮૧

જ્યાં સુધી દશ દિશાના દિફ્પાલો છે, જ્યાં સુધી ક્ષીરસાગર સ્થિર છે, ત્યાં સુધી ધનદે કરાવેલી આ વાવ વિરાજમાન રહો. ૧૧૧૮૨

તંબોલીય જ્ઞાતીય મિહિરશ્રી મુકુંદસુત મિહિરશ્રી ધનાકે દરેક જીવલોકના જીવનને માટે મદોન્મત્ત હાથણીઓ, જળાં અને ગોળ વગેરે સ્થાનથી સુશોભિત આ વાવ બંધાવી છે. કડિયા રાજસુત વનાકે અને કડિયા દેવદાસસુત પેતાકે કરેલી છે. આ પ્રશસ્તિ વાંચનાર અને સાંભળનારનું કલ્યાણ થાઓ.

નગીયાણાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૫૪૦*

નગીયાણા ગામ સંસ્થાન માંગરોળ (કાઠિયાવાડ) તાળે છે.^૧ એ માંગરોળ શહેરથી ૯ માઇલને આશરે ઉત્તરમાં આવેલું છે. ગામના પાદરમાં વોકળો ચાલ્યો જાય છે. વોકળો વટાવી ઉગમણે અંપેથી આ ગામમાં પેસતાં જમણા હાથ ઉપર મહાદેવજીનું દહેરું છે. એ પછી ગોસલાની દેરી નામે જગ્યા આવે છે. એની પશ્ચિમની દીવાલની લગોલગ પૂર્વાભિમુખ પાંચ પાળિયા છે. એમાં અક્ષરો માથે બાંધેલી ચાલુ લીટીએ જૂની નાગરી લિપિમાં કોતરેલા છે. એ જુદા જુદા વર્ષના છે.

પાઠ

૧. સંવત ૧૫૪૦ વિરર્ષે માસ ચૈ-
૨. ત્ર સુદિ ૬ છઠિ વાર તુષે^૨
૩. પાતસાહશ્રી: મિહિમૂંદ-
૪. વિજિયરાજે નગેચાણા-
૫. ગ્રમે પીઠીઆ મૂંજા
૬. સુત ઘસરા ગાયિની
૭. બાહરિ મરણ દીધું

* કે. ડા. શાસ્ત્રી, 'અનુશીલન', પૃ. ૫૫-૫૬

૧. તા. માંગરોળ, જિ. જૂનાગઢ

૨. તા. ૩-૩-૧૪૮૪. —સંપા.

દાહોદનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૪૫*

આ અલિલેખ મુખર્ધના પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમમાં જળવાયો છે. હાલ તે શિલા પરથી તેમ જ મ્યુઝિયમના ટ્રસ્ટીઓના સૌજન્યથી ઉપલબ્ધ થયેલ શાહી-છાપની મદદથી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. સંપાદક અલિલેખનો કેટલોક ભાગ ઉકેલવામાં મદદ કરવા બદલ આર્કિયોલોજી વિભાગના ક્યુરેટર ગિ. વ. આચાર્ય અને આર. કે. આચાર્યનો આભાર માને છે. લેખવાળી શિલાનું માપ ૩' ૩" x ૧' ૭"નું છે અને મુખર્ધ રાજ્યના પંચ-મહાલ જિલ્લાના દાહોદ વિભાગના વડોદરાથી ૭૭ માઈલ ઉત્તર-પૂર્વમાં આવેલ, મુખ્ય ગામ દાહોદમાંથી મળેલ છે. પથ્થરમાં સીધી-ઊભી બે ચિરાડ હોવા ઉપરાંત બીજી ઘણી જગ્યાએ તે ઊખડી ગયો છે, જેથી ઉકેલવામાં મુશ્કેલી પડે છે. પથ્થર પર હિંગળો કે બીજો કોઈ રંગ લગાડેલો હોવાથી મુશ્કેલી વધી છે. લેખ ૨૨ પંક્તિનો છે. પહેલી પંક્તિના થોડાક અક્ષરો તેમ જ છેલ્લી બે પંક્તિના પૂરા અક્ષરો ભૂંસાઈ ગયા છે. અક્ષરોનું સરેરાશ કદ ૧"નું છે.

અલિલેખની મિતિ વિ. સં. ૧૫૪૫, શક ૧૪૧૦, વૈશાખ સુદિ ૧૩ ની છે. (અને કદાચ હિજરી સંવતમાં પણ છે, જે ૨૧મી પંક્તિના પહેલા અર્ધા ભાગમાં દર્શાવેલ હોય. વારનું નામ પણ સામેલ હોય, જે હાલ સંપૂર્ણ રીતે ઊખડી ગયું છે). આની બરાબર અંગ્રેજી તારીખ ઈ. સ. ૧૪૮૮ની ૨૪મી એપ્રિલ ને ગુરુવાર છે (અને હિજરી સં. ૮૬૩, જમાદલ અવ્વલ છે).^૧ મિતિના સંદર્ભમાં નોંધી શકાય કે અલિલેખમાં શક અને વિક્રમ સંવત બંને આપ્યા છે, જે મહમૂદના સમયના ગુજરાતમાંથી મળેલા બધા સંસ્કૃત અલિલેખોનું જ નહીં, પરંતુ ઉત્તર ભારતના પણ બીજા કેટલાક અલિલેખોનું લક્ષણ છે, જ્યારે આ સમયના કાઠિયાવાડમાંથી મળેલા અલિલેખોમાં માત્ર વિક્રમ સંવત જ વપરાયો છે.

લિપિ દેવનાગરી છે અને એમાં કંઈ નોંધવા જેવું નથી.

અક્ષરવિન્યાસના સંદર્ભમાં પણ ખાસ નોંધવા જેવું નથી, સિવાય કે અંત્ય મ્ ને બદલે અનુસ્વારનો વારંવાર પ્રયોગ અને કેટલીક જગ્યાએ ર પછીના વ્યંજનને બેવડાવવો, જેમ કે ધર્મ (પં. ૪, ૧૮) અને કીર્તિ (પં. ૮).

અલિલેખની ભાષા સંસ્કૃત છે. આરંભની સ્તુતિ અને ૨૬ મા શ્લોક પછીના વિભાગ સિવાયની બધી રચના પદ્યમાં છે.

દુર્લોચ્ય છેલ્લી ત્રણ પંક્તિઓ ખૂબ ઘસાઈ ગઈ હોવાથી અલિલેખ મહમૂદ બેગડાના સમયનો છે કે તેનો પોતાનો છે, અર્થાત્ તેનાં કાર્યોની નોંધ કરવા તેણે બંને કોતરાવ્યા.

* દ. ધી. સાંકળિયા, એ.ઇ., પુ. ૨૪, પૃ. ૨૧૨-૨૨૫

૧. પિલ્લઈ, ઇન્ડિયન એકીમરીઝ, પુ. ૫, પૃ. ૧૭૮

છે તે ખાતરીથી કહી શકાય તેમ નથી. છેલ્લી પંક્તિઓના ભાવાર્થ પરથી માલૂમ પડે છે કે લેખ મહમૂદ બેગડાના મુખ્ય મંત્રી ઇમાદલમુલકે (એટલે ઇમાદ-ઉલ્-મુલકે) દધિપદ્ર(દાહોદ)નો કિલ્લો બંધાવ્યા પછી કોતરાવ્યો હશે, અને તે પ્રસંગોપાત્ત ગુજરાતના સુલતાનો, ખાસ કરીને મહમૂદનાં કાર્યો અને વંશાવલી આપે છે.^૧ પરંતુ તે મહમૂદ બેગડા કે તેના પુરોગામીઓના રાજ્યકાલનો પહેલો લેખ છે, જે મહમૂદ અને તેના પુરોગામીઓનાં કાર્યો અર્થાત્ તેઓએ જીતેલ સંગ્રામો અને બંધાવેલ ઇમારતોની કેટલીક માહિતી આપે છે.

અલિલેખનો આરંભ કાશ્મીરમાં નિવાસ કરતી દેવીની સ્તુતિથી કરેલો છે, જેના પછી મુદાફર પાતશાહનો ઉલ્લેખ છે, જે ગુજરાતના મુઝફ્ફર ૧ લા સિવાય બીજો કોઈ જણાતો નથી.

ત્યારબાદ અલિલેખમાં ગુજરાતના સુલતાનોની નીચે મુજબ વંશાવલી આપવામાં આવી છે : (૧) શાહ મુદાફર; (૨) તેનો પુત્ર મહમ્મદ; (૩) તેના વંશમાં, શાહ અહમ્મદ; (૪) તેનો પુત્ર, શાહ મહમ્મદ; (૫) તેના વંશમાં, શાહ મહમૂદ.

આ વંશાવલી મુસ્લિમ તવારીખકારોએ આપેલી વંશાવલીથી કેટલીક બાબતમાં જુદી પડે છે, જેમ કે આમાં કુતુબુદ્દીન અને દાહિદનાં નામ આખ્યાં નથી ને અહમ્મદ અને મહમૂદને પુત્ર કહ્યા નથી. આવી ક્ષતિ કેટલાક અન્ય અલિલેખોમાં પણ જોવા મળે છે.^૨ વંશાવલીની સાથે સાથે સુલતાનોનાં પરાક્રમ પણ નિરૂપાયાં છે.

શ્લોક ૮ માં મહમૂદના 'દક્ષિણના રાજ' તથા દમણ(?)ના અધિપતિ સાથેના સંબંધો વિશે અને રૈવત સુધીની ભૂમિ પરના તેના વિજય વિશે જણાવ્યું છે, મહમૂદ-શાહે મોળવાના મહમૂદ બલજ સામે દગબણના રાજ નિઝામશાહને મદદ કરી હતી, દમણ પાસેના પારડીના રાજનો મહમૂદશાહે વધ કરેલો. રૈવત એટલે ગિરનાર.

૧૦ થી ૧૨ શ્લોકમાં જણાવ્યા અનુસાર મહમૂદે ત્યારબાદ અંપક(પદ્ર ?), અર્થાત્ હાલનું ચાંપાનેર લીધું, પાવક(પાવાગઢ)નો કિલ્લો જીત્યો, તેના અધિપતિને જીવતો કેદ પકડ્યો અને તે નગરમાં રાજ્ય કર્યું.

૧૩ થી ૧૫ શ્લોકનો આશય ઇમાદલ (આ નવા જીતેલા) રાજ્યનું શાસન કરવા નિમાયેલો એવો છે.

પછીના કેટલાક શ્લોકોમાં મલિક ઇમાદલ, તેની પદ્મીદેશ પરની જીત તથા ત્યાં મોટા કિલ્લાનું બાંધકામ વગેરે વિશે જણાવ્યું છે. પદ્મીદેશ ગોધરા જિલ્લાનો કોઈ ભાગ લાગે છે.

૧. લેખનો મુખ્ય વિષય ઇમાદલ મુલકે દાહોમાં કિલ્લો બંધાવ્યો તે છે —સ'.

૨ આ અલિલેખોમાંની વંશાવલીઓ વસ્તુતઃ પિતા-પુત્રનો સીધો અન્વય દર્શાવે છે, એ વંશના સર્વ રાજાઓનો નહીં.

ઉપરની અને આ પાદટીપની વિગતો માટે જુઓ 'પથિક', વર્ષ ૧૮, અંક ૨, પૃ ૫-૭. —સ'.

૧૯ માં શ્લોકમાં પણ ઇમાદતના હુકમથી એ જ કિલ્લાનું બાંધકામ તથા (બે) તળાવનું ખોદકામ વગેરે વિશે જણાવ્યું છે.

૨૦ માં શ્લોકમાં અહમદપુરમાં સ્પષ્ટતથા ઇમાદતે ખોદાવેલ કૂવાનો ઉલ્લેખ છે. અહમદપુર પ્રાયઃ અમદાવાદ હોઈ શકે, નહીં કે અહમદનગર.

૨૧ માં શ્લોકમાં જણાવાયું છે કે ઇમાદતે [ચંપકપુર (ચાંપાનેર)માં?] એક સુંદર કિલ્લો અને કૃત્રિમ સરોવર મહમૂદશાહની સંમતિથી (?) બનાવ્યાં. કિલ્લો મહમૂદે ચાંપાનેરની આસપાસ જે બહારની દીવાલ અને ખાસ દુર્ગવિધાન કરવાની આજ્ઞા કરેલી તે સૂચવે છે.

શ્લોક નં. ૨૨ અને ૨૫ માં બાગૂલના અધિપતિ જેને ૨૨ માં શ્લોકમાં જયદેવ કહ્યો છે તેનો અને ઇમાદતે તેના સૈન્યના કરેલ સંહારનો ઉલ્લેખ છે. બાગૂલનો સ્થળ-નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે.

૨૩ માં શ્લોકમાં રાયદુર્ગના કે રાય(રાજ)ના દુર્ગના વિજયનો ઉલ્લેખ છે.

૨૪ માં શ્લોકમાં દુર્ગના ઘેરા અને વિનાશનું વર્ણન છે.

૨૬ માં શ્લોક જે માત્ર થોડો જ ઉકલ્યો છે તેમાં દધિપદ્ર(હાલનું દાહોદ)ના સુંદર કિલ્લા વિશે ઉલ્લેખ છે, જે પ્રાયઃ ઇમાદત મુલકે શક વર્ષ ૧૪૦૧* અને વિ. સં. ૧૫૪૫માં બંધાવેલ. આ હકીકત તદ્દન નવી છે. ૨૧ મી પંક્તિમાં ઇમાદત મલિકે અમુક નિશ્ચિત મિતિએ તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હોવાનું લખ્યું જણાય છે, જેની વિગતો ઘસાઈ ગઈ છે.

લેખ મહમૂદનાં ઈ.સ. ૧૪૯૦ સુધીનાં બધાં મહત્વનાં પરાક્રમ નોંધે છે, સિવાય કે અનુક્રમે ઈ.સ. ૧૪૭૨ અને ૧૪૭૩માં કરેલાં સિંધ અને જગત (દારકા) પરનાં આક્રમણ.

અભિલેખ પંક્તિ ૧૧, ૧૩, ૧૫-૧૭, ૨૦ અને ૨૧ માં ઇમાદત, ઇમાદત મલિક, 'વીર' ઇમાદત, ઇમાદત મુલક અને ઇમાદત મલિકના નામથી ઓળખાતી વ્યક્તિનાં કાર્યોનો ઉલ્લેખ કરે છે.

અભિલેખમાં નીચેનાં સ્થળોનો ઉલ્લેખ છે : અહમ્મદપુર, ચંપક(પદ્ર), ચંપકપુર, દધિપદ્ર, ગુર્જર માલવક દમન અને બાગૂલ(ના અધિપતિઓ), પાવક અને જીર્ણ(?)ના કિલ્લાઓ તેમ જ રૈવતક પર્વત.

* વાંચો શક વર્ષ ૧૪૧૦. (લેખની પં. ૨૦માં 'શકે ૧૪૦૧૦' લખ્યું છે તે તેમાં ૧૦ પહેલાંનું ૦ નિરર્થક છે.) —સં.

૧.^૧.....શ્રી^૨.....॥ કાસ્મીર^૩વાસિની^૪ દેવી^૫ નત્વા સાહિ^૬ મુદા[ફ]રસ્યાદૌ ।
વંશં જગતિ વિશુ[દ્ધં] — — ૫ ચ પાતસાહીનાં(નામ) ॥૧[॥*] આદૌ શ્રી[ગૂ]૬-
ર્જરેશો નૃપકુલતિલક[:*] પ્રાપ્તપુ-
૨. [ળ્યૈ]^૭કદેશ[.] શ્રીમાન(ન્) શૌર્યાદિસારૈર્નૃપકુલમલિલ(લં) યો વિજિત્યાધિ[ત]સ્થૌ ।
પશ્ચાત્ શ્રીપત્તનેસ્મિન્ પ્ર[વ]રગુણ — — રકીર્તિર્યશસ્વી માની ભૂપાલમૌલિર્વરમુકટ-
મર્ણિ^૮વીરવિરુદ્ધાતમ્-
૩. [ત્તિ: ॥][*] ૨[॥*] શ્રીમાન્ વીરોભવત્ શાહિમુદાફરનૃપપ્રભુ: । તત્પુત્રો વીર-
ત્રિ[સ્ત્યા]તો મહમ્મદમહીપતિ: ।[*] ૩ [॥*] તસ્યાન્વયે — — પ્રસૂત: પ્રતાપ-
સંતાપિતમાલવેશ: । વીર: સદા શ્રીમદહમ્મદેદ્રો
૪. રાજા મહીમંડલમંડનાય ।[*] ૪ [॥*] ય: સર્વધર્મ્માર્થવિચારસારસર્વજ્ઞ[શુદ્ધો નૃપ]-
વંશજાત: । જિત્વા મહીં માલવકાધિપસ્ય જગ્રાહ તદ્દેશ^૯ધનં ચ પશ્ચાત્ ।[*]-
૫ [॥*] તસ્માત્પુનર્ભૂમિપતિ: પ્રધાનવી-
૫. ર[:*] સદા સાહમહમ્મદોભૂત્ । દાતા જગજ્જીવનજાતકીર્તિ[ર્યસ્ય પ્રભાવો] વિદિત:
પૃથિવ્યાં(વ્યામ્) ।[*] ૬ [॥*] સાહશ્રીમહમૂદવીરનૃપતિ: શ્રીમ્યાસ[દીન]પ્રભોર્વિરુદ્ધાત:
— — ^{૧૦} ઉદારચરિ-
૬. તો જાતોન્વયે વીર્યવાન્ । યો રાજ્યાદધિ[ક] — — પપદવી — — ઘદામેન^{૧૧} વૈ
કર્ણ^{૧૨} વિક્રમભૂપતિ ચ જિતવાન્ શાસ્ત્રાર્થસારે ગુરુ[:]^{૧૨} ।[*] ૭ [॥*] રાજ્યં પ્રાપ્ય
નિજં પ્રસન્ન^{૧૩}[વદ]-

૧. સંભવતઃ આરભમાં શુભચિહ્ન હતું.
૨. જ્ઞાના ઉપરનું મીઠું અને રૂની ત્રાંસી રેખા છાપમાં ઝાંખા દેખાય છે. તેની આગળનો શબ્દ સ્વસ્તિ હોઈ શકે.
૩. વાંચો કાશ્મીર.
૪. શાહિ જોઈએ. લલિયાએ ત્રીજી પંક્તિમાં શુદ્ધ સ્વરૂપ વાપર્યું છે.
૫. [પહેલાં એ અક્ષરોમાં 'વક્ત્ર્યે' જેવું ક્રિયાપદ હોવા સંભવ છે. —ચક્રવર્તી^૧]
૬. 'ગૂ'માંનો 'ઝ' જ છૂટી ગયો છે.
૭. પાઠ સંશયાત્મક છે.
૮. 'ર' અર્થાત્ રક્ષ પછીના અક્ષર 'વી' પર હોવો જોઈએ. વાંચો મર્ણિર્વીર.^૨
૯. [પાઠ ખરેખર સ્પષ્ટતઃ. 'તદ્-વેશમ ધનં ચ' છે. —ચક્રવર્તી^૩]
૧૦. આ ત્રણ અક્ષરો ભૂંસાઈ ગયા છે. [પાઠ આમ લાગે છે: 'સ્વગુણૈરુદાર' —ચક્રવર્તી^૪]
- ૧૧-૧૨. ['દાનેન' અને 'ગુરુમ્' પાઠ જોઈએ. —ચક્રવર્તી^૫]
૧૩. 'સ' પરનું અનુસ્વાર નિરર્થક છે. પથ્થર પરનું છિદ્ર હશે.

૭. નો દાતાતિવી[ર્યા]ન્વિતઃ ષશ્વાદ(દ્વ)ક્ષિણદિક્પતિ સ્વનગરે સં — ૮ જિત્વા^૧ રિપુ^૨ ।
[તપ્તો વૈ]ર્ઢ(દ)મનાધિપસ્ય સકલં દેશં સમં મૂઢરૈર્નોત્વા શ્રીમહમૂદસાહનૃપતિશ્ચક્રે મર્તિ
૮. [રિ]વતે ।[૧*] ૮ [૧૧*] તત્રો ^૩શુંગનગેંદ્રસંગતમટાન્ વીક્ષ્યાદરેણ [સ્વયં] યુદ્ધ^૪
ચાદ્મુતવિક્રમં [સ કૃતવાન્] મૂપ(પઃ) સ્વસેનાજનૈઃ । જિત્વા દુર્ગમશેષવૈરિસહિતં
યો જીર્ણ સંસં ૮ — ૩ કીર્તિસ્તમમિ-
૯. ઢં ચકાર નૃપતિસ્તદ્રૈવતં પર્વતં(તમ્) ।[૧*] ૯ [૧૧*] ચંપક — —^૫ પશ્ચાત્ સં — —
વૈરિકુદ્ધકુદ્દાલ[:*] । જિત્વા પાવક[દુર્ગમ^૬] પિત્રા રુદ્ધં પ્રતાપતાપૂર્વ^૭(વમ્) ।[૧*]
૧૦ [૧૧*] મહમૂદમહીપાલપ્રતાપેનેવ પાવક । પ્રવિશ્ય જ્વાલિતં
૧૦. [સર્વ^૮] વૈરિવૃંદ પતંગવત્ ।[૧*] ૧૧ [૧૧*] જીવંતં તત્પતિ બ[દ્ધ્વા] દુર્ગમ^૯ [ની]ત્વા
મહાવલ । ચકાર તત્પુરે રાજ્યં મહમૂદમહીશ્વર[:*] ।[૧*] ૧૨ [૧૧*] જ્ઞાત્વા ગુણૈ[:*]
કર્મભિરપ્યુદારૈરેતં કુલીનં નૃપવશજાતં । મુખ્યં ચકા-
૧૧. રાત્મગૃહે મહીશઃ સ સેવકે[મ્યો]ધિકમાન^{૧૦}દાનઃ ।[૧*] ૧૩ [૧૧*] પશ્ચાદિ[મં]
સેવક[મે]કવીરમિમાદલં કાર્યકરં વિદિત્વા આ — ૮ — — ૮ સદાતિશૂર સદ્વાક્ય-
— — ૮ દેશ^{૧૧}રક્ષાં(ક્ષામ્) ।[૧*] ૧૪ [૧૧*] [પા]-
૧૨. મીરવંશે નૃપતિપ્ર[ધા]ન(નઃ) — — ૮ મોમૂદતુલપ્રતાપઃ । સ-હવ યા સં(સાં?)
નાગરીતં-^{૧૨} સૂયતે — ૮ ચારુકીર્તિઃ ।[૧*] ૧૫ [૧૧*] તસ્માત્ સબલ વનેજ
— — — મશ્વિલક્ષિતૌ

૧. [ધાલુ^૧] કરીને આપણે આમ સુધારવું પડે દિક્પતે[:*] સ્વનગરે સહ્યે ચ જિત્વા'. —ચક્રવર્તી^૧]
૨. [ખરે પાઠ 'તત્રોત્તુગ' લાગે છે. —ચક્રવર્તી^૨]
૩. અક્ષરે 'સં સપ્રતિ' વંચાય છે, જેનો કોઈ અર્થ થતો નથી. [પાઠ 'જીર્ણસંજ' પુન(નઃ) લાગે છે. —ચક્રવર્તી^૩]
૪. 'પલ્લા' કે 'પદ્યા' હોઈ શકે. પહેલું સંભવિત નથી. કારણ કે 'પલ્લી'અતવાળાં સ્થળનામ ગુજરાતના પછીના સમયના અભિલેખોમાં જોવા મળતાં નથી, છતાં આ જ અભિલેખમાં 'પલ્લી' સ્થળના આખા નામ તરીકે આવે છે હેમચંદ્રે પણ તેમના 'દ્વયાશ્રયકાવ્ય'માં પલ્લીદિશનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. જો કે પૂર્વકાલીન અભિલેખોમાં પણ, ખાસ કરીને ત્રૈકૂટકો, રાષ્ટ્રકૂટો, વલ્લ્લી અને પશ્ચિમના આલુકથોના અભિલેખોમાં આ પ્રયોગ જોવા મળે છે.
[પાઠ 'ચંપક-પુર્યામ્' બંધ બેસે છે. —ચક્રવર્તી^૪]
૫. ભાવ સ્પષ્ટ થતો નથી અને પાઠ સંશયાત્મક છે.
૬. 'માન'માંના મા પર યિનગરી અનુસ્વાર જણાય છે.
૭. [છાપ પર 'વેગ' જેવો પાઠ લાગે છે. —ચક્રવર્તી^૫]
૮. [પાઠ '...મ્યા [સ]પ્રતિ સાગરાંનં ચ(ચ.)' લાગે છે. —ચક્રવર્તી^૬]

૧૩. મા(મી) પ્રતાપવાન(ન) વીર(રો) વિખ્યાત[:] પુણ્યકર્મણ^૧ । [૧⁺] ૧૬ [II⁺]મહ[મૂદ]-
મહીપાલસેવાપ્રૌઢપ્રતાપવાન્ [I] દાનવીરશ્ચિરં જીયાન્મલિકશ્રીર્હ(ઈ)માદલઃ । [I⁺]
૧૭ [II⁺] પલ્લીદેશાધિકાર ચ પુણ્ય પુણ્યમ-
૧૪. તિસ્તદા દુષ્ટારિહદયે રાજ્યં^૨ દુર્ગમેન ચકાર વૈ ।[I⁺] ૧૮ [II⁺] [યેનાદૌ]
~ ~ ~ ધૌતિ [વિપુલ] ગંગોર્મિકલ્લેલવત્ પૂર્ણ^૩ પુણ્યજલેન સર્વ ~ ~ ~ ~ ~
~ ~ ~ ~ ~ । કાસારં ~ દક્ષોદ૩
૧૫. ણ મનસોલ્લાસેન નિષ્પાદિતં સોયં વીર ઇમાદલે[દ્રનૃપતિર્દુર્ગ^૪ ચકારોત્તમં(મમ્) ।[I⁺]
૧૯ [II⁺] અહમ્મદપુરાંતસ્થઃ કૂપો યસ્ય વિરાજતે । જગજ્જીવનદાનેન યશોરાશિ-
મિવોદ્ભવન્ ।[I⁺] ૨૦ [II⁺] ય[:] શ્રી-
૧૬. મન્મહમૂદશાહકૃપયા શ્રીચપકારુચ્યે પુરે - -^૫[કી]ર્તિવિવર્ધન સુવિપુલ તાપત્રયોન્મૂલન ।
સાનંદેન ચકાર માનસસમં સત્પુષ્કર મૂતલે સોય વીર ઇમાદલેદ્રનૃપતિર્દુર્ગ^૬ ચકા-
૧૭. રોત્તમ(મમ્) ।[I⁺] ૨૧ [II⁺] બાગૂલાધિપતિર્યસ્ય જયદેવો મ - ટ ~ [I⁺].^૫
મિષૈર્નિન્યે લૂષજોવશિર[:^૭] સ્વય(યમ્)^૬ ।[I⁺] ૨૨ [II⁺] તત્રાશેષા[ત્રિ]પૂન્ હત્વા
કૃત્વા દિગ્વિજયોદય । રાયદુર્ગ^૮ સમજયત્ યોસૌ વીર ઇમાદલઃ ।[I⁺] ૨૩ [II⁺]
૧૮. - - (રાવલ)વેધનેન સકલં તદ્વૈરિવૃંદં ત[થા^૯] - - - લિ-વિમુક્તગોલક-
ગણેઃ સંહત્ય ચૂર્ણીકૃ[તં^{૧૦}] । દુર્ગ^{૧૧} પૂ[ર્ણ]વલી વિજિત્ય સબલં પ્રોઘત્પતાપેન યો
ધર્મદ્વારમિદ પ્રહારસહિતં ત-
૧૯. ્પા-ર્દૈ૭ ।[I⁺] ૨૪ [II⁺] બાગૂ[લ^{૧૨}]મૂપાલચલં પ્રહ[ત્ય પ્રચ]ખંડમૂમીશ્વર-
કાલકર્તા । યઃ પાવકે પૂર્વવિ[વૃ^{૧૩}]દ્ધમર્તા કિ વર્ણ્યતે ચાસ્ય જયસ્ય વાર્તા ॥ ૨૫
[II⁺] દધિપદ્ર(દ્રે) રુચિરતરં દુર્ગ^{૧૪} વૈ દુઃસહ....
૨૦. । શ્રીમદિમાદલમુલકો દાન..... સુંદરશ્વક્રે ॥૨૬ [II⁺] શ્રીનૃપવિક્રમાક્ક-
(માંક)સમયાતીતસંવત્ ૧૫૪૫^{૧૫} વર્ષે શાકે ૧૪૦૧૦૯ પ્રવર્તમાને વૈશાષ(શ્વ)
શુદિ ૧૩

૧. ડો. છાગરાના મત પ્રમાણે પાઠ આ પ્રમાણે છે : તસ્માજ્જાતોતિતેજસ્વી -- તો-લિ[લ]ક્ષિતૌ । [શ]મી
પ્રતાપવાન(ન) વીર(રો) વિખ્યાત[] પુણ્યકર્મણ ॥
૨. [ખરે] પાઠ 'શલ્યમ્' ના અર્થમાં 'શલ્લમ્' છે —ચક્રવર્તી^{૧૬}]
૩. આ પકિતના કેટલાક અક્ષરો વાચી શકાતા નહી હોવાથી ભાવ રૂપ થતો નથી. [પાઠ ' કાસારદ્વયા-
દરેણ ' લાગે છે. —ચક્રવર્તી^{૧૭}]
૪. [ધણુ કરીને ' પુણ્ય ' એમ સુધારવું જોઈએ. —ચક્રવર્તી^{૧૮}]
૫. અક્ષરો ધસાઈ ગયા છે.
૬. ભાવ રૂપ થતો નથી.
- ૭ [પાઠ આમ લાગે છે : ' તસ્મૈ કૃપાવિર્દદૌ. ' —ચક્રવર્તી^{૧૯}]
૮. ૧૫૪ અને ૫૫ વચ્ચે મીડું જણાય છે, જે કદાચ પથ્થરમાં પડેલો કાપો જ છે
૯. ૧૦ની પહેલાનું શ્વન્ય બિનજરૂરી છે.

૭. નો દાતાતિવી[ર્યા]ન્વિતઃ ઘશ્વાદ(દ્)ક્ષિણદિક્પતિં સ્વનગરે સં — ૭ જિત્વા^૧ રિપું ।
[તપ્તો વૈ]ર્દ(દ)મનાધિપસ્ય સકલં દેશં સમં ભૂધરૈર્નોત્વા શ્રીમહમૂદસાહનૃપતિશ્ચકે મતિં
૮. [રૈ]વતે ।[૧*] ૮ [II*] તત્રો ^૨શુંગનગેંદ્રસંગતમટાન્ વીક્ષ્યાદરેણ [સ્વયં] યુદ્ધં
ચાદ્ભુતવિક્રમં [સ કૃતવાન્] ભૂ(પ:) સ્વસેનાજનૈઃ । જિત્વા દુર્ગમશેષવૈરિસહિતં
યો જીર્ણ સંસં ૭ — ૩ કીર્તિસ્તમમિ-
૯. દં ચકાર નૃપતિસ્તદ્રૈવતં પર્વતં(તમ્) ।[૧*] ૯ [II*] ચંપક — ૪ પશ્ચાત્ સં — —
વૈરિકુદ્ધકુદ્દાલ[:*] । જિત્વા પાવક[દુર્ગ*] પિત્રા રુદ્ધં પ્રતાપતાપૂર્વ^૫(વમ્) ।[૧*]
૧૦ [II*] મહમૂદમહીપાલપ્રતાપેનેવ પાવક । પ્રવિશ્ય જ્વાલિતં
૧૦. [સર્વં] વૈરિવૃંદ પતંગવત્ ।[૧*] ૧૧ [II*] જીવંતં તત્પતિં બ[દ્ધ્વા] દુર્ગ* [ની]ત્વા
મહાવલ । ચકાર તત્પુરે રાજ્યં મહમૂદમહીશ્વર[:*] ।[૧*] ૧૨ [II*] જ્ઞાત્વા ગુણૈ[:*]
કર્મભિરપ્યુદારૈરેતં કુલીનં નૃપવંશજાતં । મુખ્યં ચકા-
૧૧. રાત્મગૃહે મહીશઃ સ સેવકે[ભ્યો]ધિકમાન^૬દાનઃ ।[૧*] ૧૩ [II*] પશ્ચાદિ[મં]
સેવક[મે]કવીરમિમાદલં કાર્યકરં વિદિત્વા આ — ૭ — — ૭ સદાતિશૂરં સદ્વાક્ય-
— — ૭૭ દેશ^૭રક્ષાં(ક્ષામ્) ।[૧*] ૧૪ [II*] [પા]-
૧૨. મીરવંશે નૃપતિપ્ર[ધા]ન(ન:) — — ૭ મોભૂદતુલપ્રતાપઃ । સ-હવ યા સં(સાં ?)
નાગરીતં-^૮ સ્ત્રૂયતે — ૭૭ ચારુકીર્તિઃ ।[૧*] ૧૫ [II*] તસ્માત્ સબલ વનેજ
— — — મસ્તિલક્ષિતૌ

૧. [ધણું] કરીને આપણે આમ સુધારણું પડે દિક્પતે[*] સ્વનગરે સંલ્યે ચ જિત્વા' — ચક્રવર્તી^૧]
૨. [ખરે પાઠ 'તત્રોત્તુગ' લાગે છે. — ચક્રવર્તી^૧]
૩. અક્ષરે 'સ સપ્રતિ' વચ્ચાઇ છે, જેનો કોઈ અર્થ થતો નથી [પાઠ 'જીર્ણસજ્જ' પુન(ન)
લાગે છે — ચક્રવર્તી^૧]
૪. 'પલ્યા' કે 'પદ્યા' હોઈ શકે પહેલું સંભવિત નથી. કારણ કે 'પલ્લી'અતવાળાં સ્થળનામ
ગુજરાતના પછીના સમયના અભિલેખોમાં જોવા મળતા નથી, છતાં આ જ અભિલેખમાં 'પલ્લી'
સ્થળના આખા નામ તરીકે આવે છે. હેમચંદ્રે પણ તેમના 'દ્વયાશ્રયકાવ્ય'માં પલ્લીદેશનો ઉલ્લેખ કર્યો
છે. જે કે પૂર્વકાલીન અભિલેખોમાં પણ, આસ કરીને ત્રૈકૂટકો, રાષ્ટ્રકૂટો, વલ્લી અને પશ્ચિમના
ચાલુક્યોના અભિલેખોમાં આ પ્રયોગ જોવા મળે છે.
[પાઠ 'ચંપક-પુર્યામ્' અંધ ખેસે છે. — ચક્રવર્તી^૧]
૫. ભાવ સ્પષ્ટ થતો નથી અને પાઠ સંશયાત્મક છે.
૬. 'માન'માના મા પર બિનજરૂરી અનુસ્વાર જણાય છે.
૭. [છાપ પર 'વેજ' જેવો પાઠ લાગે છે. — ચક્રવર્તી^૧]
૮. [પાઠ '...ત્વયા [સં]પ્રતિ સાગરાત્ત ય(ય.)' લાગે છે. — ચક્રવર્તી^૧]

૧૩. મા(મી) પ્રતાપવાન(ન્) વીર(રો) વિખ્યાત[:] પુણ્યકર્મ્મણી^૧ । [I*] ૧૬ [II*] મહા[મૂદ]-
મહીપાલસેવાપ્રોઢપતાપવાન્ [I] દાનવીરશ્ચિરં જીયાન્મલિકશ્રીર્દૃ(દ)માદલઃ । [I*]
૧૭ [II*] પલ્લીદેશાધિકાર ચ પુણ્ય પુણ્યમ-
૧૪. તિસ્તદા દુષ્ટારિહદયે રાજ્યં^૨ દુર્ગમેન ચકાર વૈ । [I*] ૧૮ [II*] [યેનાદૌ]
— — ધૌતિ [વિપુલ] ગંગોર્મિકલ્લોલવત્ પૂર્ણ^૩ પુણ્યજલેન સર્વ — — —
— — — — । કાસારં — દક્ષોદ^૪
૧૫. ણ મનસોલ્લાસેન નિષ્પાદિતં સોયં વીર ઇમાદલે[દ્રનૃપતિર્દુર્ગ] ચકારોત્તમં(મમ્) । [I*]
૧૯ [II*] અહમ્મદપુરાતસ્થઃ કૂપો યસ્ય વિરાજતે । જગજ્જીવનદાનેન યશોરાશિ-
મિવોદ્ભવન્ । [I*] ૨૦ [II*] ય[:] શ્રી-
૧૬. મન્મહમૂદશાહકૃપયા શ્રીચપકારુયે પુરે — — [કી]તિવિવર્દન સુવિપુલ તાપત્રયોન્મૂલન ।
સાનંદેન ચકાર માનસસમં સત્પુષ્કરં ભૂતલે સોય વીર ઇમાદલે[દ્રનૃપતિર્દુર્ગ] ચકા-
૧૭. રોત્તમ(મમ્) । [I*] ૨૧ [II*] બાગૂલાધિપતિર્યસ્ય જયદેવો મ — ટ — [I*].....^૫
મિષૈર્નિન્યે લ્ષ્ણજોવશિર[:*] સ્વય(યમ્)^૬ । [I*] ૨૨ [II*] તન્નાશૈષા[ત્રિ]પૂન્ હત્વા
કૃત્વા દિગ્વિજયોદય । રાયદુર્ગ^૭ સમજયત્ યોસૌ વીર ઇમાદલઃ । [I*] ૨૩ [II*]
૧૮. — — (રાવલ)વેધનેન સકલં તદ્વૈરિવૃંદં ત[થા*] — — — લિ-વિમુક્તગોલક-
ગણૈઃ સંહત્ય ચૂર્ણીકૃ[તં*] । દુર્ગ^૮ પૂ[ર્ણ]બલી વિજિત્ય સબલં પ્રોઢપતાપેન યો
ધર્મદ્વારમિદં પ્રહારસહિતં ત-
૧૯. ઞપા-ર્દૈ૭ । [I*] ૨૪ [II*] બાગૂ[લ*]ભૂપાલબલં પ્રહ[ત્ય] પ્રચ[ળ]ભૂમીશ્વર-
કાલકર્તા । યઃ પાવકે પૂર્વવિ[વૃ*]દ્ધભર્તા કિ વર્ણયતે ચાસ્ય જયસ્ય વાર્તા ॥ ૨૫
[II*] દધિપદ્ર(દ્રે) રુચિરતર દુર્ગ^૯ વૈ દુઃસહ....
૨૦. । શ્રીમદિમાદલમુલકો દાન..... સુંદરશ્ચક્રે ॥ ૨૬ [II*] શ્રીનૃપવિક્રમાક્ષ-
(માંક)સમયાતીતસંવત્ ૧૫૪૫^૯ વર્ષે શાકે ૧૪૦૧૦૯ પ્રવર્તમાને વૈશાખ(સ્વ)
શુદિ ૧૩

૧. ડૉ. જાગ્યરાના મત પ્રમાણે પાઠ આ પ્રમાણે છે : તસ્માન્જાતોતિતેજસ્વી -- તો-સ્વિ[લ]ક્ષિતૌ । [શ]મી પ્રતાપવાન(ન્) વીર(રો) વિખ્યાત[:] પુણ્યકર્મ્મણી ॥
૨. [ખરે] પાઠ 'શત્યમ્' ના અર્થમાં 'શલ્લમ્' છે — ચક્રવર્તી^૧]
૩. આ ૫ કિતાના કેટલાક અક્ષરો વાંચી શકાતા નહી હોવાથી ભાવ સ્પષ્ટ થતો નથી. [પાઠ ' કાસારદ્વયમા-
દરેણ ' લાગે છે. — ચક્રવર્તી^૨]
૪. [ધણુ કરીને ' પુણ્ય ' એમ સુધારવું જોઈએ. — ચક્રવર્તી^૩]
૫. અક્ષરો ધસાઈ ગયા છે.
૬. ભાવ સ્પષ્ટ થતો નથી
- ૭ [પાઠ આમ લાગે છે : ' તસ્મૈ કૃપાધિર્દૈ૭. ' — ચક્રવર્તી^૪]
૮. ૧૫૪ અને ૫૫ની વચ્ચે મી કું જણાય છે, જે કદાચ પથ્થરમાં પડેલો કાપો જ છે
૯. ૧૦ની પહેલાંનું શૂન્ય યિનજરૂરી છે.

૨૧. — — — — —^૧ શુભે દિને મલિક શ્રીફમાદલ મલિક દુર્ગા
 ઉદ્ધરે[ત્]^૨ ॥ [શ્રીસ્તુ] — જે ગઢ પોલિની પારી તે વંતરી^૩
૨૨. — — — — — તિસ

—

-
૧. આ બધા જ અક્ષરો ઘસાઈ ગયા છે; ઘણું કરીને તેમાં હિજરી સંવતની મિતિ હોવાનું જણાય છે.
૨. ‘મુદ્ધરેત્’ જોઈએ.
૩. ‘જે’થી શરૂ થતા અને ‘વંતરી’ થી પૂરા થતા આ વાક્યની રચના ગુજરાતી ભાષામાંના વાક્ય-ખંડને મળતી આવે છે. ‘જે’ અને ‘પોલિની’માંના ‘લિ’ અક્ષરો અર્વાચીન ગુજરાતી અક્ષરો જેવા છે. ઘણા શિક્ષાહાર અને યાદવ અભિલેખોમાં આવતા શાપવાચક શબ્દોની જેમ (આ) વાક્યમાં શાપનો ભાવ રહેલો છે : દુર્ગાની સાથે જે કોઈ એકાં કરશે, તે વંતરી થશે કે તેને વંતરી વળગશે, વગેરે.

ભાવનગરનો પાળિયા-લેખ, વિ.સં. ૧૫૫૩*

ભાવનગર પાસે રુવાપુરી માતા પાસે સુતારની તલાવડી ઉપરના પાળિયા પરનો આ લેખ વિ. સં. ૧૫૫૩નો^૧ છે. એમાં જણાવ્યું છે કે ગોધામાં બાદશાહ મહેમૂદનું રાજ્ય હતું ત્યારે સુતાર રૂડાંના દીકરા શામળનો પાળિયો માંડ્યો.

* વળેશંકર ગૌ. ઝોઝા (સં.), ભાવનગર ગ્રામીન શોધસંગ્રહ, સૂચીપત્ર, પૃ. ૧૬, લે. ૫૩
૧. ઈ.સ. ૧૪૯૬-૯૭. —સં.

માંડવીની વાવનો વિ. સં. ૧૫૫૪, શક ૧૪૧૯નો શિલાલેખ*

ચાંપાનેરની આજુબાજુનાં, મહારાજ સયાજીરાવ યુનિવર્સિટીના પુરાવસ્તુ વિદ્યાવિભાગ દ્વારા ચાલતાં સંશોધનો દરમિયાન, ચાંપાનેરથી વાયવ્ય ખૂણામાં સરિયા-વાકળિયા ડુંગરની પશ્ચિમ બાજુએ, ચાંપાનેરથી આશરે ૩ કિ.મી. દૂર, માંડવી^૧ નામે ઓળખાતી જગ્યાએ એક ખંડિત પરંતુ ઉપયોગમાં આવતી વાવ છે. આ વાવ ૧૯ મીટર લાંબી અને ૪૮૦ મીટર પહોળી છે. તેને પાંચ કોઠા છે અને દરેક કોઠામાં આશરે સાત પગથિયાં છે.

આ કોઠાઓ પૈકી ત્રીજા કોઠાની ઉત્તર દીવાલમાં ૬૧×૬૧ સેં.મી.ની ખરતા પથ્થરની શિલા પર ૧૬ લીટીમાં લખાયેલો લેખ છે. આ લેખના અક્ષરો આશરે બે સેં.મી. મોટા છે. આ લેખ દેવનાગરી લિપિમાં લખાયેલો છે. તેની ભાષામાં સંસ્કૃત અને મધ્યકાલીન ગુજરાતીનો સમાવેશ થાય છે. આ લેખમાં ૪ ને બદલે ૩ નો તથા શિવલોક ને બદલે શ્વલોક નો પ્રયોગ જોવા મળે છે. આ લેખના લેખકનું સંસ્કૃતનું જ્ઞાન જોઈએ તેટલું સારું નથી. તદ્દપરાંત સુલ્તાન, વક્રફ, મસીત, હજીરા, દીવાનિ વગેરે ક્ષારસી-અરબી શબ્દ-પ્રયોગો સૂચવે છે કે ૧૫ મી સદીના ગુજરાતના રાજ્યવહીવટમાં તથા સામાન્ય વપરાશમાં આ શબ્દો લખાયા થઈ ગયા હતા. આ યુગની જૈન સંસ્કૃત તથા કેટલાક શિલાલેખોની ભાષામાં આ જાતનું શબ્દલંઘન જોવામાં આવે છે.

આ શિલાલેખમાં પાવકદુર્ગ, ચાપાનેર અને મહમદાવાદનો ઉલ્લેખ છે. આ ઉલ્લેખમાં ‘મહેમદાવાદ’ અને ‘ચાંપાનેર’ બંને એક જ શહેરનાં નામ છે. ‘ગંગાદાસપ્રતાપવિલાસ’ નાટકમાં વર્ણવેલું ચાંપાનેર એ પાવાગઢના ડુંગર પર હતું એવો ઉલ્લેખ છે. ‘પાવકદુર્ગ’ એ પાવાગઢનું નામ છે. સ્થળનામોના અભ્યાસમાં એવું જોવામાં આવ્યું છે કે કેટલાંક સ્થળોનાં નામોમાં ઇસ્લામી રાજ્યકર્તાઓએ ક્ષારસી નામોનો ઉલ્લેખ કરીને ફેરફાર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ તે સ્થળો જે દેશી નામોથી ઓળખાતાં હતાં તે જ નામો વધુ ચિરંજીવ રહ્યાં છે.

સુલતાન મહમદ બેગડાનું ઐશ્વર્ય બતાવવા માટે આ શિલાલેખમાં તેના નામની આગળ સાત વખત ‘શ્રી’ શબ્દ લખવામાં આવ્યો છે, જ્યારે મલીક સંદલ સુલતાની મહમદ બેગડાનો કોઈ મલેક લાગે છે. તેણે બે હળ જમીન ધર્માદા આપી છે. લખાણની પદ્ધતિ પરથી દેખાય છે કે અંકોમાં અને શબ્દોમાં આંકડા લખવાની પદ્ધતિનો પ્રચાર સારો હશે. આવાં બંને સ્વરૂપો ૫ પચમ્યા હલ ૨ અકે હલ વિ અથવા મૂમિહલ વિ અંકે ૨ જેવા

+ વિશ્વાસ સોનવણે, ‘ચાંપાનેર માંડવી વાવનો સવત ૧૫૫૪ (શક ૧૪૧૯)નો શિલાલેખ,’

“સ્વાધ્યાય,” પૃ. ૬, અક ૪, પૃ. ૪૩૩-૩૫

૧ તા. હાલોલ, જિ. પચમહાલ

શબ્દો દર્શાવે છે. આ પ્રદેશમાં આશરે દશ એકર જેટલી જમીન ગણવા સંભવ છે. આ ખેતરોની જમીન કાળી છે અને તેથી તેના વર્ણન માટે શિલાલેખમાં એક સુંદર ઉપમા આપી છે. આ ઉપમા ‘કાલિકાલ એ સ્ત્ર’ એમ છે. આ ઉપમા કાળી જમીન માટે છે અને તેનું ઉપમાન કાલિકા માતા છે. આમ પાવાગઢની કાલિકા માતાને ઉપમાન તરીકે લેખકે યાદ કર્યા છે.

પાઠ*

૧. ॐ નમો શ્રી ગણેશાય નમઃ સારદાઈ નમ
૨. એકાંગો પદમાત્રેણ ઉદકં ધારયેન્મહી । ષાષ્ટિવ-
૩. રિષસહશ્રાણિ શવલોકસ્ય ગચ્છતિઃ । સ્વસ્તિ શ્રી
૪. સંવત્ ૧૫૫૪ વર્ષે શાકે ૧૪૧૯ પ્રાવર્તમાને ઉત્તરાય-
૫. ને હેમંતરિતૌ પોષમાષે શુક્લપક્ષે ૫ પંચમ્યા સ્તિથૌ
૬. ગુરુદિને શતભિષાનક્ષત્રે સંધ્યનામ્નિયોગે વાલ્મીક
૭. હર્મે પાવકદુર્ગે શહર મુકરમ મહમદાવાદ ઔર્ફ
૮. ચાંપાનેરઃ । સ્થાને શ્રી પાતશાહ શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી
૯. શ્રી શ્રી શ્રી સલતાંન મહમુદ વિજયરાજે યોતિ-
૧૦. શ્રી વજયાદિતઃ વાકિક્રિઃ સંદલ સુલ-
૧૧. તાની વાવતી મુલ્ક ઉદઃ શુભંભવતિ કર્યા-
૧૨. ણ જિતિભૂમી હલ ૨ અંકે હલ બિ વાવિ મસી-
૧૩. તનું તથા વક્રફ હજીરાનું પે(સ્વે)ત્રણ મૂમિહલ
૧૪. બિ અંકે ૨ સુલતાનિ સમસ્ત દીવાનિયે મોમિ-
૧૫. હાલ ૨ ધર્માર્થે દત્તા કાલિકાલા એષે(સ્વે)ત્રજિ
૧૬. કો લોપિ તે દોષભાગી થાઈયે પુન્યઆયુષ્ય(ઈ)તવાપી

ભાષાંતર

“શ્રી ગણપતિને નમસ્કાર, શ્રી શારદાને નમસ્કાર, એક ગાયના પગલા જેટલી જમીન પર જો પાણી રહે તો તેમ કરનારનો સાઠ હજાર વર્ષ સુધી શિવલોકમાં વાસ થાય છે. શ્રી સંવત ૧૫૫૪ વર્ષે શક ૧૪૧૯ પ્રવર્તમાન પોષ માસે, અજવાળિયાની પાંચમે, હેમંત ઋતુમાં ઉત્તરાયણમાં ગુરુવારે^૧ શતભિષા નક્ષત્રે, સંધ્યાગ્નિ યોગે બાલવ કુંજમાં પાવાગઢ પાસે ઉત્તમ શહેર મહેમદાવાદ અથવા ત્યાંપાનેર છે. બાદશાહ શ્રી સુલતાન મહમદનું^૨ વિજયી રાજ્ય છે. તે વખતે જોષી વજયાદિતે આ કહ્યું છે. મલિક સંદલે સુલતાને “બાબતિ મુદક ઉદ્ર” તેનું શુભ થાવ, કલ્યાણ થાવ, વાવ, મસ્જિદ તથા હજીરાનું વકદનું ખેતર છે, જે બે હજારભૂમિનું છે. ભૂમિ હજાર અંકે ૨ સુલતાને સમસ્ત દીવાનીએ ભૂમિ હજાર બે ધર્મોદા આપી કાળિકાળા એ ખેતર જે કોઈ એળવે તે દોષ ભોગવે. જ્યાં સુધી વાવ હોય ત્યાં સુધી પુણ્ય તપે.”

૧. ૨૮મી ડિસેમ્બર, ઈ.સ. ૧૪૯૭. —સં.

૨. મહમદનું. —સં.

અડાલજની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૫૫*

આ લેખ અગાઉ 'રિવાઈઝ્ડ લિસ્ટ ઓફ ઍન્ટિક્વરિયન રિમેઈન્સ ઇન ધ બોમ્બે પ્રેસિડન્સી' માં પૃ. ૩૧૦-૧૧ ઉપર પ્રકાશિત થયેલો.

અમદાવાદની ઉત્તરે ખારેક માઈલના અંતરે આવેલા અડાલજ^૧ ગામને પાદરે આવેલો પ્રાચીન વાવ ગુજરાતની વોવોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. આ વાવ દક્ષિણ-ઉત્તર બાંધેલી છે. દક્ષિણ દિશાએ આવેલા એના પ્રવેશમાં દાખેલ થતાં ઉપલે મજલે જમણી બાજુ પરના એક ગોળલામાં આ વાવનો બાંધકામને લગતો શિલાલેખ નજરે પડે છે. આ લેખ પંદરમો શતકની જાગૃતી લિપિમાં કોતરેલો છે. લેખમાં એકંદરે ૨૭ પંક્તિ છે. એમાંની છેલ્લી ત્રણ પંક્તિ એ સમયની ગુજરાતી ભાષામાં લખેલી છે. લેખનો બાકીનો બધો ભાગ સંસ્કૃતમાં લખેલો છે. સંસ્કૃત લખાણનો મોટો ભાગ પદ્યમાં રચેલો છે, માત્ર ત્રણચાર પંક્તિ જ ગદ્યમાં છે. પદ્યમાં કુલ ૧૬ શ્લોક છે.

લેખના આરંભમાં વાવ બંધાયાની મિતિ આપવામાં આવી છે.

મંગલાચરણમાં વિનાયકને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે. પછી વાવ બંધાવનાર વ્યક્તિનો પૂર્વજનો પરિચય આપવામાં આવ્યો છે. દંડાહિ દેશના વાઘલા રાજા મોકલ-સિહને કણ્ઠ નામે પુત્ર હતો. એને મૂલુ રાજા નામે પુત્ર થયો. એને મહીપ નામે પુત્ર હતો. મહીપને વીરસિહ નામે પુત્ર હતો. વીરસિહની રાણી રૂડાદેવીએ આ વાવ કરાવી (શ્લોક. ૧-૮).

વાવ બંધાયાની મિતિ હતી વિ. સં. ૧૫૫૫ની માઘ સુદ પંચમી ને બુધવાર. આ ભવ્ય વાવ બંધાવનાર રૂડા રાણીએ પોતાના પિતાનું તેમજ પતિનું એમ બંને કુલ દીપાવ્યાં હતાં. આ વાવ વાસ્તે એણે પાંચ લાખ ટંકા ખર્ચ્યા હતા. આ વાવ અડાલજ ગામમાં બંધાવી હતી.

વાવ વિ. સં. ૧૫૫૫માં શાકે ૧૪૨૦માં પાતસાહ મહમૂદનો રાજ્યકાલમાં બંધાઈ હતી. વાવ બાંધનાર સલાટ માસેણુ શ્રીમાલી જ્ઞાતિનો હતો.

એ દિવસે ઇ. સ. ૧૪૯૯ના જન્યુઆરીની ૧૬મી તારીખ હતી. પાતસાહ મહમૂદ એ ગુજરાતને સુલતાન મહમૂદશાહ ૧ લો (બેગડો) છે. દંડાહિ પ્રદેશ હાલના કલોલ-મહેસાણા વિસ્તારમાં આવેલો હતો.

* હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી, શુદ્ધિપ્રકાશ, પુ. ૧૦૪, પૃ. ૧૯-૨૩

૧. તા. દસકોઈ, જિ. અમદાવાદ

१. संवत(त्) १५५५ वर्षे । माघमासे । पंचमीदिने । पातसाह-श्रीमहिमूंद राजा
२. ॐ नमो विनायकाय नमः ॥ यस्यान्वये मोकेशसिंह आसीद्देहाहिदेशाधिपतिर्नरेन्द्रः ।
वाघेल अ[१]खण्डल-
३. तुल्यधामा । योद्धा हि यो भागवतप्रघातन^१ । १ तस्याभवसू(त्सू)नुरतुल्यवीर्यः । कर्णो
नृपः कर्ण इव क्षितीशः ।
४. संभ्रामभूमि महती हि लब्धा(ब्ध्वा) । हता विपक्षाश्च धनुष्मता ते । २ उन्मूलयिता
परेषां । मूलराजावनीश्वरः । तस्माद-
५. जायत नृपा^२ । द्रैणुकेयो यथा भृगोः । ३ महीपतीना प्रवरो । महीप इति विश्रुतः ।
तस्य सूनुरभूत्पाडो । यु-
६. धिष्ठिर इवापरः । ४ महीपतनयो ह्यासी । द्वीरसिंहो धराधिपः । लीलागृहीतदेहोमौ ।
रामो दशरथादि-
७. व । ५ अभूतां नृपती यौ तु । आतरो(रौ) रामलक्ष्मणौ । वरसिंहश्च जैत्रश्च ।
महीपतनयावुमौ । ६ दंडाहिदे-
८. शाधिपति । वीरसिंहो धराधिपः । व(क)ल्पवल्ली समासाद्य स्वशोभत धु(पु)रंदरः । ७
तस्य श्रीवीरसिंहस्य । राज्ञी राज्ञी
९. रमेवं या । वापिकां शिल्पिमुख्यैश्च । रूडादेवी व्यचीकरत् । ८ स्वस्ति श्रीनृपविक्रमार्क-
समयातीते
१०. कलौ साप्रतं । संवत्पंचदशे तु पंचमिलिते वर्षे च पंचाशति । वीरश्रीवरसिंहदेवनृपते रा-
११. ज्ञा(ज्ञी) हि रूडाभिधा । वापीं देवधुनीसमां सुतनया निर्माति वेणेशितुः । ९
कौवेरीं दिशमा-
१२. श्रिते दिनपतौ मासे च माघाभिधे । पक्षे शुक्लतमे तिथौ फणभृतो वारे बुधस्योत्तरा । न-
१३. क्षत्रे ववसंज्ञके च करणे योगे च सिद्धो(द्धौ) परे । रूडाख्या पतिदेवता तु
महती(तीं) वापीमकार्षीच्छु(च्छु)भां [१] १०
१४. मानसारव्यं सरो दिव्यं । किं वा स्वर्गापगा किमु । कैलाशो(सो) वेति सर्वेषां ।
विभ्रमं विदधाति
१५. या । ११ या वापिकेति तनुते विशयं सुराणां । वातायनैः सुरवधूसमधिष्ठितैश्च । स्वर्गा-
१६. प्यसौ किमुत वा सुरसन्ननः सा । सा किं नु जहनुतनयाप्यथवेदमुच्चैः । १२ अपांशुलानां

१ *प्रधानं ज्येष्ठम्.

२. आयां स्थानाञ्च आ विराभयिह उच्यारणुभां यरणुनी पृथक्ता द्दर्शाववा भाटे प्रयोजनतु. —स.

१७. प्रथमाभिधेया । या रूडराज्ञी कविकल्पवल्ली । श्लाघ्यैश्चरित्रैः । स्वकुलं च पत्यु ।
वि(वि)भासयती
१८. किल मैथिलीव । १३ कोटिर्धन तृणमिव प्रसभ ददातु । क्षिप्त नृपेषु त्रिबुधेषु तुलां
तु तस्याः ।
१९. का ।^१ नाम राजदयिता न च कामधेनु । 'नाप्येति' कल्पलतिका किल रूडराज्ञ्याः ।
१४ टंककाना
२०. तु लक्षाणि । पंच क्रीतानि कौशतः । वापीकृतेऽनया राज्या । रूडादेव्येति संश्रुतं ।
१५ अडालिजे
२१. वरम्रामे वीरसिंहस्य वलभा । रूडां राज्ञी व्यधाद्वापी भृषिता(ता) वलभीशतैः ।
१६ स्वस्तिश्री=
२२. मन्त्रपविक्रमसमयातीत । आषाढादि संवत(तु) १५५५ वर्षे शक्र(के) १४२९
प्रवर्त्तमाने उत्तरायनगते
२३. श्रीसूर्ये शिशिरतौ माघमासे शुक्लपक्षे पंचम्या तिथौ बुधवासरे उत्तराम[ा]द्रपदनक्षत्रे । सिद्धि-
२४. नाग्नि योगे बवकरणे । मीनराशौ स्थिते चंद्रे । पातसाहश्रीमहमूदविजयराज्ये ।
दंडाहिदेशाधि=
२५. पतिनृपतिचक्रचूडामणि वाधेल्लश्रीमहिपतनयराजश्रीवरसायीनी धर्मपत्नी राणीश्रीरूडबा-
२६. ईइ भर्तारनइ परलोकार्थि अडालिजि वावि करावी । श्रीमालीज्ञाति । महं भीमा
सूत्र मास(१ रा)ण-
२७. वावि नीपजावी । टंका लाष ५००१११ अंके पाच लक्षि भया । आचंद्रावर्क
स्थिरस्थायरत्वमस्तु ॥

સંવત ૧૫૫૫ વર્ષે માઘ માસે પંચમી દિને.

પાતસાહ શ્રી મહિમૂદ રાજા.

ૐ નમસ્કાર ગણેશને નમસ્કાર

જેના વંશમાં દંડાહિ દેશનો અધિપતિ મોકલેસિંહ (નામે) વાઘેલ રાજ થયો, જે ધન્ધ સર્માન શક્તિવાળો થોડો હતો ને, ભાગવત (સંપ્રદાય)નું સત્ત્વ હતો. (૧)

તેનો પુત્ર કણુ થયો; તે કણુ રાજા જેવો અતુલ્ય વીર્યવાળો રાજા હતો. મોટી સંગ્રામભૂમિ પ્રાપ્ત કરીને, એ ધનુર્ધર શત્રુઓને હણ્યા. (૨)

એ રાજાને મૂલૂરાજા નામે રાજા જન્મ્યો, જેમ ભૂગુને રણકાસુત (પરશુરામ); એ શત્રુઓનું ઉન્મૂલન કરનાર હતો. (૩)

પાંડુને જેમ યુધિષ્ઠિર તેમ એને (મૂલૂરાજાને) મહીપ નામે પ્રસિદ્ધ પુત્ર થયો; એ મહીપતિઓમાં મુખ્ય હતો. (૪)

દશરથના પુત્ર રામના જેવો, મહીપનો પુત્ર વીરસિંહ રાજા હતો; એણે લીલાથી દેહ ધારણ કર્યો હતો. (૫)

મહીપના એ પુત્ર વંરસિંહ અને જેત્ર થયા, તે બે રાજાઓ રામ-લક્ષ્મણ જેવા ભાઈઓ હતા. (૬)

દંડાહિ દેશનો અધિપતિ રાજા વીરસિંહ કલ્પલતાને પામી પુરંદર શોભે તેમ શોભ્યો. (૭)

તે વીરસિંહની રાણી, રમા (લક્ષ્મી) જેવી, રાણી રૂડાદેવી, જેણે મુખ્ય શિદ્ધીઓ પાસે વાવડી કરાવી. (૮)

સ્થિતિ શ્રીનૃપ વિક્રમાદિત્યનો સમય વૈત્યે જાલ કલિયુગમાં, સંવત પંદર(સો) પંચાવન વર્ષે વીર શ્રીવરસિંહ-દેવ, રાજાની રૂડા નામે રાણીએ, વેણુ દેશના રાજાની સુપુત્રીએ, દેવગંગા સુમી વાવ કરાવી. (૯)

સૂર્ય જ્યારે કુબેરની દિશામાં (ઉત્તરાયનમાં) હતા ત્યારે માઘ નામે માસમાં, શુક્લ પક્ષમાં, નાગની તિથિએ (અર્થાત્ પંચમીએ), પુષ્કળ વારે, ઉત્તરા [ભાદ્રપદ] નક્ષત્રે, ણવ નામના કરણે, પરમ સિદ્ધિ યોગે, રૂડા નામે સતીએ મોટી સારી વાવ કરાવી. (૧૦)

માનસ નામે દિવ્ય સરોવર છે? કે સ્વર્ગનદી (ગંગા) છે? કે કૈલાસ છે? એવો ભ્રમ એ સહુને કરાવે છે. (૧૧)

સુરાંગનાઓથી અધિષ્ઠિત થયેલાં વાતાયનો વડે જે વાવ દેવોને એવો સંશય કરાવે છે, કે આ તો સ્વર્ગ છે કે આ દેવસ્થાનની ભૂમિ છે કે આ મહાન જાહવી (ગંગા) છે? (૧૨)

સતીઓમાં પ્રથમ (શ્રેષ્ઠ) ગણાતી, કવિઓની કલ્પલતા, રૂડારાણી, જે સીતાની જેમ પોતાના પ્રશસ્ય અસ્તિત્વ વડે પોતાનું તેમ જ પતિનું કુલ દીપાવે છે. (૧૩)

હાહ્યા રાજાઓ વિશે કેંકાચેલું કોટિ ધન તૃણની જેમ સપાટામાં આદ્યુ જાઓ, એ રૂડારાણીની તુલનામાં, કઈ રાણી આવે? ન કામધેનુ આવે, ન કલ્પલતા ચે આવે. (૧૪)

વાવને માટે રાણી રૂડાદેવીએ ખજાનામાંથી પાંચ લાખ ટંકા લીધા એ સુવિદિત છે. (૧૫)

રૂડા અડાલજ ગામમાં વીરસિંહની પ્રિય રાણી રૂડાએ સેંકડો વલ્લીઓ- (ગોખલાઓ ?) થી સોહતી વાવ કરાવી. (૧૬)

સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસમયાતીત આષાઢાદિ સંવત ૧૫૫૫ વર્ષે શાકે ૧૪૨૦ વર્ષે ઉત્તરાયનના સૂર્યે શિશિર ઋતુમાં માઘ માસે શુકલ પક્ષે પંચમી તિથિએ બુધવારે ઉત્તરાભાદ્રપદ નક્ષત્રે સિદ્ધિ નામે યોગે બવ કરણે મીનરાશિના ચંદ્રે, પાતસાહ શ્રીમહામૂદના વિજયરાજ્યે, દંડાહિ દેશના અધિપતિ, નૃપતિમંડલના ચૂડામણિ, વાઘેલ શ્રીમહાપના પુત્ર રાજા વરસાચીની ધર્મપત્ની રાણી શ્રીરૂડબાઈએ ભર્તારના પરલોકાર્થે અડાલજમાં વાવ કરાવી.

શ્રીમાલી જ્ઞાતિના મહંત લીમા સૂત્ર. માસણે(?) વાવ બનાવી. ટંકા લાખ ૫૦૦૧૧૧ અંકે પાંચ લાખ થયા.

ચંદ્ર ને સૂર્ય હોય ત્યાં સુધી સ્થિર-સ્થાવરતા હો.

—

મહેમદાવાદનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૫૫*

વાત્રક નદીને કિનારે વસેલું મહમૂદાબાદ તે હાલનું ખેડા જિલ્લાનું મહેમદાવાદ છે. આ નગરના અમદાવાદી દરવાજામાં પેસતાં ડાબા હાથે પ્રાચીન સરાહ કે જ્યાં હાલ મામલતદારની કોર્ટ બેસે છે તેના દરવાજામાં પેસતાં જમણી બાજુની ભીંતમાં આ શિલાલેખ જડી દીધો છે. આ લેખ પહેલાં ગામની મધ્યમાં વાવ પાસે આવેલા ખુરજની ભીંતમાં હતો, એ ખુરજ તૂટી ગયો છે.

અગાઉ આ લેખ પ્રાંતીજના વૈદરાજ શ્રી. ચિમનલાલ લલ્લુભાઈ ઝવેરીએ વાંચ્યો હતો ને એ ‘શ્રીજૈનસત્યપ્રકાશ’ના ૧૬ મા વર્ષના ૯ મા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

આ લેખ એક રેતિયા લંબચોરસ પથ્થર પર કેતરાયો છે. એ શિલા ૨’ ૯” લાંબી અને ૨’ ૨½” પહોળી છે. મૂળ લેખ ૧૬ પંક્તિઓનો છે. લેખને મથાળે એક પંક્તિ પાછળથી ઉમેરવામાં આવી છે. લેખ દેવનાગરી લિપિમાં અને સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલો છે. છતાં ક્યાંક ક્યાંક જૂની ગુજરાતી ભાષાનો પ્રયોગ થયેલો જોવા મળે છે, આ લેખમાં કેટલાક ફારસી શબ્દો પણ પ્રયોજ્યા છે. લેખના આરંભે તથા અંતે એકેક શ્લોક છે. બાકીનો ભાગ ગદ્યમાં લખાયો છે.

પંક્તિના બધા અક્ષરો પર એક સળંગ સુરેખા દ્વારા શિરોરેખા કરી છે. અક્ષરોની સરાસરી ઊંચાઈ ૩½” જેટલી છે.

લેખના આરંભમાં આદિત્યાદિ ગ્રહો તથા સર્વે નક્ષત્રો અને રાશિઓ આ શુભ નગરના રચનારની હરેક પ્રકારની ઇચ્છાને ફળે એવી સ્તુતિ કરી છે.

પછીથી નગરની સ્થાપનાની વિગતો આપી છે (પંક્તિ ૩ થી ૭). વિ. સં. ૧૫૨૨ શાકે ૧૩૮૭માં માગશર મહિનામાં કૃષ્ણપક્ષની પંચમી ને રવિવારે, ગૂર્જર પાતશાહ શ્રી મહિમૂદના વિજયી રાજ્યમાં, મલિક મહિમૂદ નિજમ, સ્થપતિ શંઘા અને શહેરના મોદી બલા — આ બધાએ મળીને નગરની સ્થાપના કરી તે મહિમૂદાબાદ છે (પં. ૮).

વિ. સં. ૧૫૫૩ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના બીજા ચરણમાં આ નગરનો અભ્યુદય થયો (પં. ૮).

સં. ૧૫૫૫ શાકે ૧૪૨૦ના શ્રાવણ સુદિ સાતમ ને શુક્રવારે મહામલિક શાહ્લે તોરણ, મશીદ અને સરાહ — એટલી ઇમારતો કરાવી. પછીથી સર્વપ્રકાશગ્રંથને આધારે નગરનું આયુષ્ય ૫૦૦ વર્ષ, ૭ માસ, ૧૩ દિવસનું જણાવ્યું છે (પં. ૧૩-૧૪). અંતમાં નગરની આબાદીનાં આશીર્વાચન છે.

આ લેખ પરથી માલૂમ પડે છે કે મહેમદાવાદનો પાયો પાતશાહ મહમૂદ બેગડાના રાજ્યકાળ દરમ્યાન વિ. સં. ૧૫૨૨ના માગશર વદ પાંચમ ને રવિવારે (તા. ૮ મી

* પ્ર ગિ. પરીખ, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, ૨૨મું સમેલન, હેવાલ, પૃ. ૪૭૨-૪૮૦

ડિસેમ્બર, ઈ.સ. ૧૪૬૫) નંખાયો હતો. આથી મહેમદાવાદની સ્થાપના ઈ.સ. ૧૪૭૬માં થઈ હતી એ પ્રચલિત માન્યતા બરાબર નથી.

આ નગરને આબોદ બનવામાં ૩૧ વર્ષ લાગ્યાં. વિ. સં. ૧૫૫૩ના વૈશાખ સુદ છઠના રોજ ઈ.સ. ૧૪૬૭ના એપ્રિલની લગલગ ૮ મી ને શનિવાર આવે. ત્યાર પછી બે વર્ષે નગરમાં તોરણ, મસ્જિદ અને ધર્મશાળા જેવી ઇમારતો કરાઈ. વિ. સં. ૧૫૫૫ના શ્રાવણ સુદ સાતમ ને શુક્રવાર જણાવેલ છે, પણ એ ચોથ હોવી જોઈએ. તો ઈ.સ. ૧૪૬૮ના જુલાઈની ૧૨ મી ને શુક્રવાર આવે.

મહામલિક શાહૂલ મ ડોવરના નાહડવ શના દુર્જનનો પુત્ર હતો. મંડોવર તે જોધપુર પાસે આવેલું મંડોર છે, જ્યાં નાહડ રાજા રાજ્ય કરતા હતા.

ઉપર્યુક્ત ઇમારતોમાંથી તો આજે માત્ર એક ધર્મશાળા જ જોવા મળે છે. નગરની મધ્યમાં જ્યાં વાવ છે તેના પ્રવેશદ્વાર પાસે પહેલાં તોરણ હતું એમ કહેવાય છે. મસ્જિદ વાવની જમણી બાજુએ છે. હાલ તેને તદ્દન નવી બનાવી છે. માત્ર તેના બે અસલ મિનારા રહ્યા છે.

પાઠ

[અ.સં.] સંવત ૧૬૧૨ વર્ષે શ્રાવણમાસે કિયત(દ) ઉત્તરદિશિ નદીનુમયા ।^૧

૧. સ્વસ્તિ શ્રીર્જયો મંગલાભ્યુદયશ્ચ ॥

આદિત્યાદ્યાઃ પ્રહાઃ સર્વે

૨. સનક્ષત્રાઃ ॥ સરાશયઃ ॥

સર્વા(ર્વાન્) કામાં(માન્) પ્રય છ(ચ્છ)ન્તુ યસ્યેદં નગર

૩. શુભં ॥

સંવત્ ૧૫ આષાઢાદિ ૨૨ વર્ષે ॥ શાકે ૧૩૮૭ પ્રવર્તમાને ॥ દક્ષિણાયને

૪. હેમંતઋતૌ માર્ગશીર્ષમાસે કૃષ્ણપક્ષે પંચમ્યા તિથૌ ॥ રવિવાસરે મઘાન-

૫. ક્ષત્રે પ્રીતિનામ્નિ યોગે બાલવકરણે એવ પચાગતિથૌ ॥ ગૂર્જરાધીશપાતસાહ-

૬. શ્રીમહિમૂદવિજયરાજ્યપ્રતાપતેજસાં આદેશવર્તિનઃ । મલિક શ્રી મહિમૂદનિજામ

૭. સૂત્રધાર શંઘા સયિરે મોદીબલા એતૈર્મિલિત્વા નગરસ્ય સ્થાપનં કૃતં ॥ મહિમૂદાવાદ
[ઈતિ ।]

૮. સર્વપ્રકાશનામગ્રંથસ્ય (૧) પરમાયુલં(ર્લ)ક્ષ(ક્ષ્ય)તે । સંવત્ ૧૫૫૩ વર્ષે વર્ષ ૭ માસ
દિન ૬ પા. ૨ મહો-

૧. આ ‘અવશિષ્ટ સદર્શ’ પાછળથી ઉમેરેલો છે, જેનો લેખ સાથે કોઈ સબંધ વર્તીતો નથી.

૯. દય [:] । સંવત ૧૫૫૫ વર્ષે શકે ૧૪૨૦ પ્રવર્તમાને શ્રાવણમાસે શુ. સ.^૧)
શુક્રે દ. વ.^૨ પાતસાહ
૧૦. શ્રીમહિમૂદવિજય. પ્ર.તે.^૩ હકમફરમાંણ મહોવરદેશરા નાહડવંશ. ॥ દુર્જનર્સુ(સુ)તશ-
૧૧. દં(દું)લ મહામલિક સર્કસદુફલ (?) મલિકવ્યાપારે તોરણ ત. મશી[દ] ત. તરાહ
એતલી અમારતિ નીપજાવી [?]
૧૨. હોદડ સૂત્ર[૦] સૂરા તથા શકરૈ ગ્રામાધિકાર ॥ (રી) શ્રે[૦] । શેષા દો[૦] રત્ના
પા[૦] ધીમા તથા સમસ્તલોકસંનિદ્ધૌ
૧૩. કાર્યે શુભોદયં જાતં ॥ એતેષાં પરમાયુઃ । વર્ષ શત ૫૦૦ માસ ૭ દિન ૧૩
પ્રહર ૨ ॥ ઘ. ૩ પ. ૫ નગરનુ
૧૪. આયુઃ ॥ સર્વપ્રકાશગ્રંથે તત્ પ્રકાશિતં । તથા લિપિતં । અતઃ પરં પરમેશ્વરો વેત્તિ ॥
હો. (?) સલહિયર
૧૫. સેરમલિક સુલતાની ॥
યાવલ્લવણસમુદ્રો । યાવં(વ)ન(ન્ન)ક્ષત્રમંડિતો મેરુઃ ।
યાવચ્ચંદ્રાદિત્યૌ । તાવદિદં મ(ન)યરં
૧૬. જયતુ ॥
જયોસ્તુ ॥ મટ્ટનુંહામટ્ટ । નારાયણઃ પોષાત શ્રીલાલા-ભૂચરગ્રંથં અવલોકા(વ્ય)
લિપિતં ॥ મોષૌ । સમન ॥^૪

૧. શુક્લપક્ષે સપ્તમ્યાં.

૨. અર્થ રૂપદ નથી.

૩. વિજયરાજ્યપ્રતાપતેજસાં.

૪. છેલ્લી પંક્તિ ઘણી અરૂપ છે.

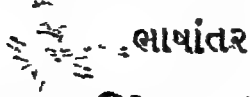
અમદાવાદની બાઈ હરીર વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૫૬*

અમદાવાદમાં બાઈ હરીરની વાવમાં અરબી લેખની સામે દીવાલ પર નીચેનો સંસ્કૃત લેખ છે, ને તે સં. ૧૫૫૬ કે શક ૧૪૨૧ (ઈ. સ. ૧૪૮૮)ના પૌષ સુદિ ૧૩ નો સમયનિર્દેશ આપે છે. ભાષાતર મુબઈની ઍલ્ફિન્સ્ટન કોલેજના હરિ વામન લિમચ, બી. એ. એ કર્યું છે.

લેખ

નમઃ સૃષ્ટિકર્ત્ર નમોપાંપતયે તુભ્યં સર્વજીવનરૂપિણે વરુણાય નમસ્તુભ્યં નમઃ સુકૃત-
સાક્ષિણે ૧ જયતિ જગત્રયજનની કુંડલિનીનામતઃ પરાશક્તિઃ । સુરનરવદિતચરણા વાપી-
રૂપાત્મના સતતં ૨ નમામિ વિશ્વકર્માણ સકલાભીષ્ટદાયકં । કૃપાતો યસ્ય સર્વે સ્યુઃ કર્તું
કર્મ ક્ષમા નરાઃ ૩ સ્વસ્તિ શ્રી ગુર્જરધરિત્ર્યાં શ્રીમદહિમ્મદાવાદનગરે પાપુસા ૐ શ્રીશ્રીશ્રી
મહમૂદવિજયરાજ્યે રાજ્ઞાંડતપુરદ્વારિ સર્વાધિકારિણો બાઈશ્રીહરિરનામ્ની શ્રીનગરાદીશાનદિગા-
શ્રિતહરિરપુરમધ્યે ચતુર્દિગાયાતાનેકતૃષાકુલમનુષ્યપશુપક્ષિવૃક્ષાદિચતુરશીતિલક્ષજીવોપભોગાય
પરમેશ્વરપ્રીત્યર્થે સવત્ ૧૫૫૬ વર્ષે શાકે ૧૪૨૧ પ્રવર્તમાને પૌષ સુદિ ૧૩ સોમે વાપી
કારયામાસ ॥ યસ્યાભગાધમેતં પાનીયરાશિમવલોક્ય ક્ષીરોદકાર્ણસમાકારાદિવ સા સ્વેદજાહ-
જોદિમજ્જરાયુજપોષણાર્થમાચંદ્રાર્કસ્થિરા ભૂયાત્ ॥ તત્ર વ્યયીકૃતદ્રવ્યસંખ્યા ૩૨૯૦૦૦
સર્વ મહમૂદમહીપાલમંત્રિમુખ્યા પ્રતાપિની ધર્માર્થિની હરીરાખ્યા વાપીમિયમચીકરત્ ॥ ૪
વાપીનિર્માણેઽધિકારી પરમેશ્વરાજાપાલકમલિકશ્રીબિહામદ । તથા ગજધરવૈશ્યસૂત્રવીર । તદાજ્ઞાકર
સૂ૦ દેવા શ્રી ગિરણા મહં સાયાજ તથા મહં વીરા

* ને. બજેસ, ઇ એ., પુ. ૪, પૃ. ૩૬૭-૬૮

ભાષાંતર

સૃષ્ટિકર્તાને, તમને જળની પતિને, સર્વ-જીવન-રૂપી વરુણને, તમને, સુકૃતોન્મ સાક્ષીને નમસ્કાર. (૧)

કુંડલિની નામે પરાશક્તિ, જે ત્રણ લોકની-માતા છે, જેનાં ચરણોને દેવો અને માનવો વંદે છે, તે વાપી રૂપે સતત જય પામે છે. (૨)

સકલ અભીષ્ટ દેનાર, અને જેની કૃપાથી સર્વ નરો કર્મ કરવા સમર્થ છે તે વિશ્વકર્માને નમું છું. (૩)

સ્વસ્તિ શ્રી ગુર્જરદેશમાં શ્રીમદ્ અહમદાબાદ નગરમાં.....?....ૐ શ્રીશ્રીશ્રી મહામૂદના વિજયરાજ્યમાં રાજના અંત:પુર દ્વારે સર્વ અધિકાર ધરાવતી શ્રી હરિર નામની બાઈએ શ્રીનગરથી દિશાન દિશામાં હરિરપુર મધ્યે ચાર દિશાથી આવેલા અનેક તૃષાતુર મનુષ્યો, પશુઓ, પક્ષીઓ, વૃક્ષો વગેરે ચોરાસી લાખ જીવોના ઉપભોગ માટે, પરમેશ્વરની પ્રીતિ અર્થે, સંવત્ ૧૫૫૬ વર્ષે શાકે ૧૪૨૧ પ્રવર્તમાને પૌષ શુદ્ધિ ૧૩ સોમે વાવ કરાવી.

જેમાંના એ અગાધ જળરાશિને જોઈને દ્વિધસાગરના જેવા આકારથી, સ્વેદજ અંડજ ઉદ્ભિજ અને જરાયુજના પોષણ અર્થે એ ચંદ્ર અને સૂર્ય જેટલી સ્થિર થાવ.

તેમાં ખર્ચેલા દ્રવ્યની સંખ્યા ૩,૨૯,૦૦૦ છે. મહામૂદ રાજની પ્રતાપવાળી ને ધર્માર્થવાળી હરીરા નામે મુખ્ય મંત્રીએ આ વાવ કરાવી.

ચાર દિશામાંથી આવતા જનો વડે, જ્યાં ચાર રસ્તાઓ મળે છે ત્યાં, આ મધુર વાવ ચંદ્ર અને સૂર્ય ટકે ત્યાં સુધી પીવાઓ. (એક-બે શબ્દ અસ્પષ્ટ છે.) (૨)

સ્થળે સ્થળે ધનિકોએ કાઢેલાં સુંદર સત્રો (સદામતો) હોય છે. (બાકીનું અસ્પષ્ટ છે.) (૩)

ઘણા ધનનો વ્યય કરી, વિશ્વ પર ઉપકાર કરવા માટે શ્રી હરીર નામે બાઈએ આ વાવ કરાવી. (૪)

વાવ બનાવવા માટેના અધિકારી :— પરમેશ્વર(મહારાજ)ના આજ્ઞાપાલક મલિક શ્રી વિહામદ તથા ગજધર (ગજધ્યક્ષ) વૈશ્ય વીર તથા આજ્ઞાકર સૂં દેવા, શ્રી ગિરણા, મહંં સાચાચ તથા મહંં વીરા.

નગીયાણાનો પાળિયા-લેખ, વિ. સં. ૧૫૬૯*

નગીયાણા * ગામમાં ગોસલાની દેરીની પ્રશ્નિમની દીવાલને અડીને પૂર્વોલિમુખ આ પાળિયો આવેલો છે. તેમાં સૂર્યચંદ્ર આવેખેલા છે અને નીચે અક્ષરોની પંક્તિઓ છે. અક્ષરો માથે બાંધેલી ચાલુ લીટીએ જૂની નાગરી લિપિમાં કોતરેલા છે. એમાં જણાવ્યું છે કે બાદશાહ શ્રી મહાદેવશાહના રાજ્યમાં નગીયાણા ગામમાં પીઠીઆ મુન્ન સુત વાછા સંત્રામમાં મરાયા,

અહીં

૧. સવત ૧૫૬૯ વરષે
૨. આષાઢ વદિ ૧૧ સોમે*
૩. પાતસાહા શ્રીમદાફર-
૪. રાકિ નગેચાળા ગરામે
૫. પીઠીઆ મૂજા સૂત
૬. વાછા સામરામે મસ્-
૭. ણ ગામ તાજ દીધું.

* કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી, 'અનુશીલન', પૃ. ૫૫-૫૬; ભાગ્યશોભન, અગ્રિયત્ર, નં. ૧૫૧

* જુઓ ઉપર લેખ નં ૧૬.

૧. એ વર્ષે કાર્તિકાદિ વર્ષ-પૂર્ણિમાન્ત માસ પ્રમાણે તિથિવારનો મેળ મળે છે, ત્યારે તા. ૩૦-૫-૧૫૧૩ હતી. કાર્તિકાદિ વર્ષ-અમાન્ત માસ પ્રમાણે વદિ ૧૧એ શુક્રવાર(સૌમ્યવાર) હતો. તા. ૨૯-૬-૧૫૧૩

નડિયાદની અમદાવાદી ભાષાણની વાવનો લેખ

સંવત ૧૫૭૨*

૧.ૐ નમઃ શ્રીગણેશશારદાભ્યાં । "યો ધત્તે" મત્તમાતંગસંપત્તિં સંસ્કૃતા ? સતાં-
શ્રીગણેશ !
૨. કૃપાપૂર્ણપૂર્ણાન્ કામ(મા)ન્ કરોતુ વઃ ॥૧॥ નત્વા તમીશમીશાનં વરુપાં યાદસાં
પતિં [પ્રશસ્તિઃ]
૩. ક્રિયતે વાપ્યાઃ રામચંદ્રેણ ધીમતા ॥૨॥ યસ્મિંલ્લોકા અશોકા ધનજનિત(? જિત ?) ધનદાઃ^૧
૪. રામા રભાસમાનાઃ કનકમણિગણૈર્મહિતાંમ્યશ્ચ યત્ર । પ્રાસાદા દેવતાનાં^૩ તૂહિનગિરિ....
૫. ભાંતિ પ્રકામં તસ્મિન્ શ્રીસ્તભતીર્થે સકલપુરવરે વેણવે તુંગધામ્નિ ॥૩॥ વિદ્યતે
ગુર્જરો વંશઃ.....
૬. કવિભૂષણં । જાતસ્તસ્માદેવવૃદ્ધ ઉદધેરિવ ચંદ્રમાઃ ॥૪॥ ગુર્જરો વૃદ્ધશાસ્ત્રાયા દેવ-
વૃદ્ધો મહાયશાઃ । વવૃધે^૪
૭. પુણ્યેન સમુદ્ર ઇવ પર્વણિ ॥૫॥ દેવવૃદ્ધાન્મહાનાસીત્સાંગો વશવિભાવેસુઃ । સાંગાત્સર્વાર્થ-
પૂર્ણાચ્ચ ભીમસિંહઃ પ્રતા-
૮. પવાન્ ॥૬॥ ભીમસિંહાચ્ચ ચત્વારઃ શ્રિયા યુક્તા ક્ષમાપરાઃ આસનમુક્યાં^૫ શુદ્ધાયાં
કુલીનામિતતેજસઃ ॥૭॥
૯. સાધુ ધર્મસિંહાઃ^૬ વેણિદાસો મહામનાઃ । યત્તેજસા જગત્કાન્તં ભાનુવદ્ભુવનં રવેઃ ॥૮॥
વેણિદાસેન મહતા કૃ.....
૧૦. નુત્તમા ! તરય ચાનુવ્રતી માર્યા અમરીપતિદેવતા ॥૯॥ વેણિદાસઃ સ્વચિત્તસ્ય સારા-
સારપરીક્ષકઃ । ૩ મ.....
૧૧.વાપી નટપત્રવિભૂષણં ॥૧૦॥ એનાં પીયૂષસંપૂર્ણાં^૧ વાપીં પ્રાપ્ય મનોરમાં । કથં પ્રચેતાઃ
સ્વ વાસં ક્ષારાંભો.....

*. લ. હ. ધ્રુવ, 'નડિયાદની વાવનો લેખ', "શુદ્ધિપ્રકાશ", પુ. ૩૦, અંકે ૪ (ઈ. સ. ૧૮૮૩),
પૃ. ૮૫-૮૮ અને ૧૦૨-૧૦૬

૧. ઉમેરો — ૪ — — ૪ — — સ.

૨. વાંચો ૦ મંડિનાં. ૦ — સ.

૩. વાંચો તૂહિનગિરિ[સમા.*] — ૪ સ.

૪. પછી એ અક્ષર ખૂટે છે. — સ.

૫. અર્થ એસનો નથી. છંદની રીતે છેલ્લો અક્ષર લધુ બેઈએ. — સ.

૬. પહેલાં ચરણમાં એ અક્ષર ખૂટે છે. — સ.

૧૨. સ્યતિ ॥૧૧॥ દત્તાનિ યેન ધેનૂનાં સહસ્રાણિ બહૂન્યપિ । મહત્યો બ્રહ્મપુર્યશ્ચ વાસો-
ભિર્વસુભિઃ સહ ॥૧૨॥ ગજ્જ-^૧
૧૩. રત્નેન વેણિદાસેન તેનાતિમિત શ્રેયધિસાક્ષા । ચિત્રં વાપીર્નેભિષેણત^૨ ॥૧૩॥ ણ્ણ
પ્રશસ્તિ^૩ કર્યાણીહ....
૧૪. કૃતા । તાવત્તિષ્ટતુ^૪ મેદિન્યા યાવચ્ચન્દ્રૌ^૫ કૈતારકાઃ ॥૧૪॥ એવમહીલોકે
ધર્મ એવ મહૌષધં યોઽવુ
૧૫.કામા યવ પ્રયચ્છત્ય.....^૬ ॥૧૫॥ તસ્ય પુત્રાસ્ય
૧૬. ॥૧૬॥ તત્રાઘા હરિદાસસુમધ્યૌ ગોવ નો.....સર્વવિધાવિશારદ ॥૧૭॥.....
૧૭. વસતિર્યત્ર.....પુર.....નતૃત્રણામવ્યતેસૌ જયતે ગુણૈર્વેણિદાસોત્ર ॥૧૮ વિક્રમાદિત્ય
૧૮. પ્રવર્તનિ । યમર્ષિભૂતરાત્રીશે^૭ વૈશાખે ધવલે દલે ॥૧૯ ત્રયોદશ્યા તિથૌ હસ્તે હર્ષણે કોલવેસ
૧૯. વાપીય વેણિદાસેન કારિતા ॥૨૦ ઇયં પ્રશસ્તિર્મહતી ત્રિસપ્તશ્લોકનિર્મિતા । જ્ઞાતાર્થ
સર્વાના.....
૨૦. તિષ્ટતુ સર્વદા ॥૨૧ સ્વસ્તિ શ્રીસ્તંભતીર્થવાસ્તવ્યગૂર્જરજ્ઞાતીયવૃદ્ધશાખાયા મહ શ્રી
દેવહસુત મહં શ્રીસા
૨૧. મહં શ્રીમીમાપુત્ર ચ્યારિ (૧) મહં શ્રીમાળ મહં શ્રીસાધુ મહ શ્રીધર્મસિંહ મહં શ્રીવેણિદા-
સેન શ્રીમન્નટપ[~]-
૨૨. ર્જિતધનેન વાપી કારિતા । મહં શ્રીવેણિદાસભાર્યા અમરાદે પતિવ્રતા મહં શ્રીમાળ-
સુતસાગર મ-
૨૩. સુતકાન્હશીકે મહ શ્રીધર્મસિંહસુતલખવિર્ણાં મહં શ્રીવેણીદાસસુત દેસાઈ ૦ ॥ સીવકા ॥
૨૪.શ્રીગણેશાલિકયોઃ પ્રસાદાદ્વિશ્વેશ્વરામુગ્રહતઃ
૨૫.ણાનંદદાયિની.....
૨૬. પાતસાહશ્રીમુદાફરવિજયરાજ્યે ન્નૃપવિક્રમાર્કસમયાતીતસંવત્ ૧૫૭૨ વર્ષે શાકે ૧૪૩-
૨૭. ઉત્તરાયનગતે શ્રીસૂર્યે વસતઃપ્રતૌ મહામાંગલ્યપ્રદવૈશાખમાસે શુક્લપક્ષે ત્રયોદશ્યા તિથૌ
સોમદિને શ્રી.....

૧. વાંચો ગૂર્જર. —સ.

૨. પાઠ અશુદ્ધ છે. —સ.

૩. વાંચો ° સ્તિ. —સ.

૪. વાંચો ° છ ° —સ.

૫ વાંચો ° ન્દ્રા ° —સ.

૬. આ અને પછીની ઘણી પંક્તિઓનો પાઠ અશુદ્ધ છે. —સ.

૭. યમ = ૨, ઋષિ = ૭, મૂત = ૫, રાત્રીશ = ૧; વામગતિ પ્રમાણે આ વર્ષ સંખ્યા ૧૫૭૨ છે.

૨૮. દીચ્ચજ્ઞાતીય.....હરિદાસસુતરામચંદ્રેણ एषा प्रशस्तिः कृता उदीच्यज्ञातીय राउल
શ્રી.....સ્ય સુત.....

૨૯.સુત્રધાર દેવદત્તસુત સામતેન एषा वापी कृता शुभं भवतु कल्या.....
શ્રી.....શ્રી

શ્રી ब्रह्मार्पणमस्तु परोपकृत्यै

ભાષાંતર

આ શિલાલેખ અમદાવાદી દરવાજેથી દાખલ થતાં જમણે હાથે આવેલી એક વાવમાં ઊતરતાં ઉપરને થાળે જ હાળે હાથે લીતમાં દેવનાગરી અક્ષરથી કોતરેલો છે. એ વાવના બંધાવનાર કોઈ ગૂઝર વાણિયા નામે વેણીદાસના આશ્રિત એક ઉદ્ધિચ્ચ બ્રાહ્મણ રામચંદ્રે તે વાવની પ્રતિષ્ઠા સમયે રચેલી પ્રશસ્તિનો લેખ છે. વાવ બંધાવનાર વેણીદાસનું કુટુંબ દાદાના વખતથી સ્તંભતીર્થથી નટપત્ર આવીને વસેલું. લેખ ગદ્યપદ્યરૂપ છે. પદ્યમાં ૨૧ શ્લોક છે, તેમાં વેણીદાસ, તેનું કુટુંબ અને વાવની સ્તુતિ કરેલી છે, જે પદ્યમાં છે.

લેખનું વર્ષ સંવત્ ૧૫૭૨ શક ૧૪૩- (૧૪૩૭-૩૮) જે વખતે શાહ મુદાફર (મુઝફ્ફરશાહ) અમદાવાદમાં રાજ્ય કરતો.

“ઓમ્ ! શ્રી ગણેશ-શારદાને નમસ્કાર ! સારા માણસોએ પૂજેલી જે મદકળ હાથીની શોભા ધારણ કરે છે. ગણપતિ દેવ, કૃપાથી ભરપૂર એવો, તમારી ઇચ્છાઓ પરિપૂર્ણ કરે ! ૧ ઇશાન પ્રભુ (શિવ)ને તથા જળજંતુના વરુણ દેવને નમસ્કાર કરીને ખુદ્ધિમાન રામચંદ્ર આ વાવની પ્રશસ્તિ કરે છે. ૨ જેમાં લોકો શોક વિનાના રહે છે - કે જેઓએ પોતાના પૈસાથી ધનદ એટલે કુબેરભંડારીને પણ ભૂત્યો છે એવું અને જ્યાં સોના, રૂપા અને હીરામાણેકથી શરીરે શણગારાયેલી રંભાના જેવી રૂપાળી સ્ત્રીઓ છે. એવું જ્યાં આગળ દેવતાઓના પ્રાસાદ કૈલાસ પર્વત જેવા દીપી રહ્યા છે તેવું, બધાં શહેરનું શિરોમણિ. મોટી હવેલીઓવાળું, વૈષ્ણવ ધર્મનું મથક એવું સ્તંભતીર્થ છે. ૩ તેમાં ગૂઝર વંશ છેઅલંકાર. તેમાં સમુદ્રથી જેમ ચંદ્રમા તેમ દેવવૃદ્ધ થયો. ૪ ગૂઝર વૃદ્ધશાખામાં દૈવતથી વધેલો એવો મહા યશવાળો તે જેમ પર્વને દિવસે સમુદ્ર વધે તેમ પુણ્યથી વૃદ્ધિ પામ્યો. ૫ દેવવૃદ્ધથી વંશમાં વિભાવસુ (અગ્નિરૂપ) સાંગ નામે થયો. કામ અને અર્થ ભરપૂર સાંગથી પ્રતાપવાળો ભીમસિંહ થયો. ભીમસિંહથી ક્ષમા-ગુણ તથા શ્રીવાળા ચાર થયા. શુદ્ધ કુળવાન અને તેજવાન. ૭ સાહુ ધર્મસિંહ અને મોટા મનવાળો વેણીદાસ - કે જેના રવિના જેવા તેજથી બધું ભુવન છવાયું. ૮ મોટા વેણીદાસે..... તેની પતિવ્રતા સ્ત્રી અમરી નામે હતી. ૯ વેણીદાસ પોતાના સારાસાર ચિત્તની પરીક્ષા કરનાર..... આ વાવ નટપત્ર(નડિયાદ)નું ભૂપણ. ૧૦ આ અમૃતથી ભરપૂર મનોરમાળીય વાવ પામ્યા પછી વરુણદેવ આરા સમુદ્રમાં તે કેમ વસશે..... જે

વેણિદાસે હજારો ગાયો અને પૈસાટકાથી ભરપૂર કેટલીયે બ્રહ્મપોળો દાનમાં આપી. ૧૨
ગૂર્જર રત્ન વેણિદાસે..... ૧૩ આ કલ્યાણી પ્રશસ્તિ..... કરી. ત્યાં સુધી રહો કે,
જ્યાં સુધી ચંદ્રમા અને તારાઓ છે. ચમ, ઋષિ, ભૂત અને રાત્રીશ (૧૫૭૨) વર્ષમાં
વૈશાખ શુક્લ પક્ષની તેરશે^૧ વેણિદાસે આ વાવ કરાવી. ૨૦.. ... વિ.વિ.

ગૂર્જરવંશમાં વૃદ્ધશાળામા

મહં શ્રી દેવડ (દેવવૃદ્ધ)

|

મહં શ્રી સાંગ

|

મહં શ્રી ભીમા

|

મહં શ્રી ભાણ મહં શ્રી સાધુ—મહં શ્રી ધર્મસિંહ—મહં શ્રી વેણિદાસ

|

સાગર

|

કાન્હરી

|

લાખણરી

ભાર્યા અમરાદે

|

દેશાઈ—

ઉદ્ધવ્ય જ્ઞાતિના રાઉલશ્રી હરિદાસના પુત્ર રામચંદ્રે પ્રશસ્તિ કરી. પાતશાહ શ્રી
મુદાફર વિજયરાજ્યમાં.

—

કુવાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૭૨*

કુવા X ધ્રાંગધ્રા રાજ્યના એ નામના મહાલનું મુખ્ય શહેર છે. એને કંકાવટી પણ કહે છે. એના ઉત્તર-પશ્ચિમ ભાગમાં ખારી વાવ નામે વાવ છે. આ અભિલેખ ત્યાં લગાવેલો મળ્યો છે. એની લંબાઈ ૩' ૨" અને પહોળાઈ ૧' ૨" છે. એ ઘણો અશુદ્ધ કૈતરાયો હોઈ અમુક નામોનો પાઠ શુદ્ધ હોવાનું શંકાસ્પદ છે. ભૂલો સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવી છે, તેથી પાઠટીપમાં એ આપી નથી.

અભિલેખ નોંધે છે કે વિ. સં. ૧૫૭૨(શક ૧૪૩૭)ની શ્રાવણ સુદિ ૯ ને શુરુવારે^૧ (તા. ૨૦-૭-૧૫૧૫) પટેલ અબુએ વાવ સમરાવી. એ સમયે બાદશાહ મુઝફર (ગુજરાત પર) રાજ્ય કરતો હતો ને રાણકદે, સ્પષ્ટતઃ હાવદનો બાલા રાજા એના ખાડિયા તરીકે રાજ્ય કરતો હતો ને તાજખાન અને અમન સૂમા તરીકે વહીવટ કરતા હતા. ગામનો પટેલ મૂસો નામે મુસલમાન હતો.

લેખમાં જણાવેલો બાદશાહ મુઝફર એ ગુજરાતનો સુલતાન મુઝફ્ફર ૨ જો હતો, જે અમદાવાદમાં ઈ. સ. ૧૫૧૩ થી ૧૫૨૬ સુધી રાજ્ય કરતો હતો.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૫૭૨ વર્ષે શકે ૧૪૩૭ પ્રવ્રમાને દક્ષણાયને વ્રષારતૌ મહામાંગલપદ શ્રાવ-
૨. ણમાસે શુક્લપ્રષે નવમ્યયાં તથૌ મૃગુવાસે રોહિણીનષત્ર પાતસહા શ્રીમદ્ફર ચ-
૩. જિરાજે મહારાણશ્રીરાણગદેવિજયરાયે પાનશ્રીતાઙ્ગ(?)પાંન-
૪. મી. શ્રીઅમન વ્યાપારે પટલશ્રીત્રાહામ(?)ગ્રહે માર્યા વાઈ જલેષાં સુ-
૫. ત પટલ આલીગ્રહે માર્યા વાઈ ષમી સુત પટલ હાજી ગ્રહે માર્યા વાઈ
૬. જવા સુત પટલ મૂસો ગ્રહે માર્યા વાઈ ઓમણાં વાપી અઘરણ સુત પટલઈ
૭. સપ માત્ર અવુ પટલ મૂસે વાપી અઘરણ^૨ માત્ર શલમાન મા-
૮. ર્ઈઆ માત્ર હાંસા માત્ર ફત્વીદ શુભં ભવતુ આરોગ્યકલ્યાણમસ્તુ ।

* ઇ. કા., નં. ૮૯

X કંકાવટી, તા. ધ્રાંગધ્રા, જિ. સુરેન્દ્રનગર

૧. અભિલેખમાં શુક્રવાર છે. —સં.

૨. આ શબ્દ અઘરણ એટલે ઉદરણ દર્શાવે છે કે વાવનો પ્રાયઃ શુશૌર્યદાર કરાયો હતો.

સરાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૭૯*

સરા * એ સાયલા તાલુકામાં નાનું પણ અતિપ્રાચીન ગામ છે. એ થાનની ઉત્તરે ૧૮ માઈલ પર છે. દરબારગઢમાં ગેબલશાહ પીર નામે મસ્જિદ છે. ત્યાં નીચેનો અભિલેખ મળ્યો હતો. 'એ ૧' ૧૦" લાંબો અને ૧૨" પહોળો છે.

અભિલેખ નોંધે છે કે સરાના રહેવાસી મોઢેર રાજદિએ પાતસાહ મુઝફરશાહ અને એનાં બીબી રાણીના રાજ્યકાલમાં સં. ૧૫૭૯ ની માગસર સુદિ ૨ ને ગુરુવારે (૨૦-૧૧-૧૫૨૨) મસ્જિદ કરાવી.

મુઝફરશાહ ગુજરાતનો સુલતાન હતો, જેણે ઈ. સ. ૧૫૧૩ થી ૧૫૨૬ સુધી રાજ્ય કરેલું.

પાઠ

૧. ॥ સંવત્ ૧૫૭૯ વર્ષે માર્ગશાર સુદિ ૨ ગરુ
૨. ॥ પાતશાહ શ્રીમુદાફરશાહ વીવીશ્રીરાણી-
૩. ॥ વજિરાજ્યે સરાવાસ્તવ્ય હીદિ મી. મલકજી ક-
૪. ॥ તબ મોઢેર આલા મારજ્યા વીવી સત મોઢેર
૫. ॥ દાઉદ મારજ્યા ષાદી માત્ર કાસમ મોઢેર
૬. ॥ મારજા વાલી મસીત મોઢેર હાજદિ કરા-
૭. ॥ વી સત મોઢેર હીજી મોઢેર હોસી મોઢેર સલમ્

* ઇ. કા., નં ૯૦

x તા મૂળી, જિ. સુરેન્દ્રનગર —સં.

લસુંદ્રાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૭૯*

નીચેનો અભિલેખ ૧૯૫૧ માં પ્રિ. ડો. રં. માંકડે જોઈ ઉતારી વાંચેલો. એ ખેડા જિલ્લાના કપડવંજ તાલુકામાં આવેલા લસુંદ્રા પાસેથી વાવમાં મળ્યો હતો. આ સ્થળ એના ગરમ ઝરા માટે જાણીતું છે. લસુંદ્રામાં કેટલાક પુરાવશોધીય ટીંબા છે, જેમાં કેઈ પ્રાચીન વસાહતના અવશેષ મળે છે.

લેખ

॥ સ્વસ્તી શ્રી સંવત ૧૫૭૯ વર્ષે શાકે ૧૪૪૪ પ્રવર્તમાને દક્ષિણાયન જયશ્રી-સૂરજે હેમંત રુતૌ માગસર માસે શુક્લ પક્ષે દશમી સકરે(શુક્રે?) સ્વાતી નક્ષત્રે વરીયાના યોગે તજ્જતલ કરણે મકર લગન પદમાનેષ્ટેષ માદિગગવસેશ્ટયાં પન(પુણ્ય?) તથૌ રાજન્ ઉલ્મલકેન વાવિ આરમ્મ કરુઝ જેષ્ઠ વદિ તેરસે જરૌ સંધિ આવતાં લળ સુજ્જપ્રોમે પાદશાહ શ્રીમદાકસ્ય (બી)જે રાજે મલક શ્રી સાહૌ સ ચરજીવી મષેત રાજન્ જલાલની વાવિ સમં સપતકલોળ ચરજીવી સા. સાતાચાંદ જલાલની ફરમાસિ વાવિ વારષિણિની ॥

* અ. વ. પંડ્યા, વલ્લભ વિદ્યાનગર સંશોધનપત્રિકા, વર્ષ ૧, અંક-૨, ક્ષેપ ૨૨ (પૃ. ૨૨)
૧ તા. ૨૮-૧૧-૧૫૨૨. —સં.

માણસાની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૮૨^૧

માણસા હાલ મહેસાણા જિલ્લાના વિનપુર તાલુકામાં આવેલું છે, પરંતુ અગાઉ એ એક રાજપૂત રાજ્યનું પાટનગર હતું તેમ જ ઉત્તર ગુજરાતના ધોરી માર્ગ પર આવેલું વેપારનું મથક હતું. એની જૂની જાહેજલાલીના સાક્ષી રૂપે ત્યાં એક વાવ જળવાઈ રહી છે.

આ વાવ ગામની દક્ષિણે આવેલી છે. વાવના પહેલા મજલાના કોઠાની પૂર્વ બાજુની દીવાલમાં જે ગોળલો છે તેમા શિલાલેખ કોતરેલો છે. તે તકતીની ઊંચાઈ ૧' ૧૦" અને પહોળાઈ ૧' ૫" છે. લેખમાં કુલ ૨૮ પંક્તિઓ છે. લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. અડાલજની વાવના લેખની જેમ આ લેખનો પણ કેટલોક ભાગ એ સમયની ગુજરાતી ભાષામાં છે.

લેખનો આરંભ 'સ્વસ્તિ શ્રીજયો મંગલમ્યુદયશ્ચ' એ મંગલવાક્યથી થાય છે. પછી લેખની મિતિ આપવામાં આવી છે : સંવત ૧૫૮૨ વર્ષે માગસર માસે શુકલપક્ષે ૨ બુધ. એ સમયે પાતસાહ શ્રી મુદાફરનું રાજ્ય ચાલતું હતું. પછી નવ શ્લોક આપવામાં આવ્યા છે. પછી ગુજરાતી 'ગદ્ય આવે છે. ત્યાર બાદ ફરી વાપીના ઇબ્તદેવતાઓને લગતા પ્રસિદ્ધ શ્લોકો આપવામાં આવ્યા છે. પછી ગુજરાતીમાં લેખની હકીકત આપી છે અને વાપી બંધાવવાનો હેતુ દર્શાવી આશીર્વાચનથી લેખ સમાપ્ત કર્યો છે.

આ શિલાલેખ પરથી માણસાના વાઘેલા રાજકુલની નવ પેઢીઓ વિશે જાણવા મળે છે તેમ જ બે જગ્યાએ ઉગાણિજ નામે ગામનો ઉલ્લેખ આવે છે. આ ગામ આ વાઘેલા રાજકુલનું મૂળસ્થાન કે પાટનગર હોય એમ લાગે છે. સોલંકી રાજ ભીમદેવ બીજાના સં. ૧૨૫૬ ના દાનપત્રમાં જણાવેલાં દંડાહી પથકનાં ગામ મહેસાણા અને વિસનગર તાલુકામાં આવેલાં છે, જ્યારે ત્રિભુવનપાલના વિ. સં. ૧૨૯૯ ના દાનપત્રમાં જણાવેલાં દંડાહી પથકનાં ગામ કડી તાલુકામાં આવેલાં છે. એ દાનપત્રમાં જણાવેલાં વિષય પથકનાં ગામ સિદ્ધપુર તાલુકામાં આવેલાં હોઈ દંડાહી દેશનો વિસ્તાર ઉત્તરે લગભગ રૂપેણ નદી સુધી હશે એમ માલૂમ પડે છે. દસકોઈ તાલુકામાં આવેલું ઓગણજ એ ઉગાણિજ હોવા સંભવ છે.

વાવનું બાંધકામ કારતક આખરે પૂરું થયું લાગે છે. બાંધકામની સમાપ્તિની સં. ૧૫૮૨ ની માગશર સુદ બીજને દિવસે સવારે ઉજવણી જણાવી છે. એ દિવસે ઈ. સ. ૧૫૨૫ ના નવેમ્બરની ૧૫ મી તારીખ હતી.

ગજધર ઠા. નાથા એ વાવ બાંધનાર મુખ્ય શિલ્પી (સૂત્રધાર) લાગે છે.

લેખની પંક્તિ નં. ૨૬ માં વાવના બાંધકામમાં થયેલા ખર્ચની દ્રવ્યસંખ્યાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ એ દ્રવ્યસંખ્યાનો આંકડો લખવો બાકી રહી ગયો છે.

૧ હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી, આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજ, માણસાનું મેગેઝિન, ૧૯૬૧-૬૨, પૃ. ૪-૭

स्वस्ति श्रीर्जयो मंगलाभ्युदयश्च ॥ संवत् १५८२ वर्षे मार्गशरमासे शुक्लपक्षे बीज
बुधे पातसाहश्रीमुदाफरविजयराज्ये ॥

जातो दंडाभिधे देशे वाघेलाकुलदीपकः [१]
मूलराज इति ख्यातो भारद्वाजकुले नृपः । १
तस्य पुत्रो महानासीत् विजयानंदसंज्ञकः ।
वेलाभिधस्तस्य सुतो मर्यादा धर्मकर्मणां । २
कुलं धवलितं येन तत्सुतेन स्वतेजसा ।
तस्माद्धवल इत्याख्या लब्धवान् यो महीतले । ३
वांकाभिधस्तत्सुतो[५]भूत् ब्राह्मणानां च पालकः [१]
उगाणिजाभिधे ग्रामे संग्रामे विक्रमाधिकः [१] ४
तत्सुतश्चंपको ह्यासीत् शूरः सत्यवतां वरः [१]
चंपादेवीपतिः श्रीमान् शस्त्रशालविशारदः [१] ५

मातामहपक्ष ।

सारंगजी इति ख्यातो गोत्रे गौतमसंभवे ।
लुंकाभिधस्तस्य सुतः चंपादेवी ततो ह्यभूत् [१] ६
ताभ्यां धाराभिधो जातः पूर्वधर्मपरायणः [१]
माणसासंज्ञकग्रामे यो निर्माति सुवापिकां । ७
यः शत्रुपक्षक्षपकः प्रसिद्धो
ज्ञातावदान्यो हरिभक्तियुक्तः [१]
पराक्रमेणार्जितभूमिपालः
समाः सहस्रं नृपधार जीयात् । ८

ऊचे कल्पतरुः सरोरुहभुवं कस्माद्विभो मां तरुं
स्रष्टा वेद्मि न गौरव गुणवता कामप्रदो[५]प्यर्थिनां ।
श्रत्वेवं कमलासनो हि विदुषां सर्वोपकारक्षमं
श्रीधारेन्द्रमुदारसिंहमसृजत् सर्वज्ञतायाः पदं । ९

धाराजीभार्याद्वयं प्रथमा दाडिमदे द्वितीया कोडिमदे दाडिमदेना पुत्र ५ मीयाश्री
फतूला केष्णाजी भासुजी अर्जनजी भीमजी पुत्री राजबाई तेहना पुत्र मलिक श्रीनिजामल
मलिकसवाई । कोडिमना पुत्र ३ रामजी लक्ष्मणजी नारायणजी [१] मीयां श्रीफतूलानि भार्या

વીવી શ્રી લાલાંજી તેહના પુત્ર ૩ અલીજી રાજેજી ચાંદજી [૧] ધારાજીની(ના) માઈ સાદૂલજી ધુલજી વેળીજી [૧] ધારાજીના માઈ નાઈંઝજી ।

સ્વસ્ત્યપાંપતયે તુભ્યં સર્વજીવનરૂપિણે ।
 વરુણાય નમસ્તુમ્ય નમઃ સુવ્રતસાક્ષિણે । ૧
 નમામિ વિશ્વકર્માણ સકલાભીષ્ટદાયકં ।
 કૃપાતો યસ્ય સર્વે સ્યુઃ કાર્યં કર્તું ક્ષમા નરાઃ । ૨
 જયતિ જગત્ત્રયજનની કુંડલિની નામતઃ પરા શક્તિઃ ।
 સુરનરવંદિતચરણા વાપીરૂપાત્મના સતત । ૩

સંવત્ ૧૫૮૨ વર્ષે શાકે ૧૪૪૮ દક્ષણાયને હેમંતઋતૌ માર્ગશર શુદિ ૨ બુધે મૂલનક્ષત્રે શૂલયોગે વાલ્વકરણે ઘટી ૧૧ સમયે ધારાજીઈ વાવિ ઉધરી । વે(વૈ)શ્યઠા. અરજનસુત ઠા. નાથા ગજધર । દ્રવ્યસંસ્થા

ચતુદિ(ર્દિ)ગાયાત-અનેકતૃષાકુલમનુષ્યંપશુપક્ષિચતુરા(ર)શીતિલક્ષ્મીવોપભોગાય । પરમેશ્વર-પ્રીત્યર્થ' ઉગાણિજ વાઘેલા શ્રી ધારાજીઈ વાવિ ઉધરી । આચંદ્રાર્કસ્થિરા ભૂયાત્ ॥ શ્રીઃ ॥

ભાષાંતર

સ્વસ્તિ શ્રી જય અને મંગલ અભ્યુદય. સંવત્ ૧૫૮૨ વર્ષે માર્ગશર માસે શુકલ પક્ષે ખીજ બુધે પાતસાહ શ્રીમુદાફર વિજય રાજ્યે.

જન્મ્યો દંડાભિધે દેશે વાઘેલા કુલદીપક;
 મૂલરાજ હતો નામે ભારદ્વાજકુલે નૃપ. ૧
 મોટો તેનો હતો પુત્ર વિજયાનંદ નામનો;
 પુત્ર તેનો હતો વેલ મર્યાદા ધર્મકર્મની. ૨
 કથું ધવલ છે તેના પુત્રે સ્વતેજથી કુલ;
 તેથી ધવલ એ નામ પામ્યો છે જે મહીતલે. ૩
 પુત્ર તેનો થયો વાંક વિગ્રોનો પ્રતિપાલક;
 ઉગાણિજ કહે ગામ, ત્યાં ચુદ્ધે વિક્રમી થયો. ૪
 સત્યવાદી અને શૂર પુત્ર ચંપક તેહનો;
 ચ પાદેવી-પતિ શ્રીમાન્ શસ્ત્ર-શાસ્ત્ર વિશારદ. ૫

માતામહ-પક્ષે

સારંગ નામથી જ્યાત ગોત્રે ગૌતમસંભવે;
 પુત્ર લુક હતો તેનો, ચ પાદેવી ચ તેહની. ૬

તે બેઉનો થયો ધાર પૂર્તધર્મ-પરાયણ;
 માણસા નામના ગામે બંધાવે જેહ વાપિકા. ૭
 જે શત્રુપક્ષે હનને પ્રસિદ્ધ,
 ઉદાર ભારે હરિભક્ત-યુક્ત,
 પરાક્રમે પ્રાપ્ત ધરા નરેશ
 હજાર વર્ષો નૃપ ધાર જીવો. ૮

પૂછે પાદપ કદપ પદ્મલવને : સર્જે મને કાં તરુ ?
 બાણુ ગૌરવ ના ગુણીજનતાણુ, ઇષ્ઠાર્થ દેવા છતાં !
 એવી વાત સુણી કયું કમલજે ધારેન્દ્રનું સર્જન :
 વિક્રાનો પ્રતિ એ ઉદાર અતિશે, સર્વસૂતાનું પદ. ૯

ધારાજીને બે ભાઈ : પહેલી દાડિમદે, બીજી કેટિમદે. દાડિમદેના પુત્ર ૫ : મીયા શ્રી કૃત્તા, કેળાણ, ભાભુણ, અર્જનણ, ભીમણ. પુત્રી રાજબાઈ. તેના પુત્ર મલિક શ્રી નિજામલ મલિક સવાઈ. કેટિમના પુત્ર ૩ : રામણ, લખમણ, નારાયણ. મીયાં શ્રી કૃત્તાની ભાઈ બીબી શ્રી લાલાંણ. તેના પુત્ર ૩ : અલીજી, રાજેજી, ચાંદજી. ધારાજીના ભાઈ સાદ્દલજી, ધુલજી, વેણીજી. ધારાજીના ભાઈ નાંઈજી.

સ્વસ્તિ સાગર ! હો તુંને સર્વજીવન રૂપના,
 વંદું વરુણ ! હું તુંને સાક્ષી સુવ્રતના ! નમું. ૧
 નમું છું વિશ્વકર્માને દે જે સર્વ અભીષ્ટને,
 જનો જેની કૃપાથી હો કાર્ય કાજે સમર્થ સૌ. ૨
 જીતે ત્રિલોકજનની કુંડલિની નામથી પરાશક્તિ,
 સુરનરવંદિત ચરણો વાપી રૂપાત્મનાં સતત. ૩

સંવત્ ૧૫૮૨ વર્ષે શાકે ૧૪૪૮ દક્ષિણાયન હેમંત ઋતુ માગશર સુદિ ૨ બુધ મૂલનક્ષત્ર શૂલયોગ બાલવકરણ ઘડી ૧૧ સમયે ધારાજીએ વાવ બંધાવી. વૈશ્ય ઠા. અરજનના સુત ઠા. નાથા ગજધર હતા. દ્રવ્યસંખ્યા

ચારે દિશામાંથી આવેલાં અનેક તૃષાતુર મનુષ્ય પશુ પક્ષી ચોરાસી લાખ જીવોના ઉપભોગ માટે. પરમેશ્વરની પ્રીતિ અર્થે ઉગાણિજના વાઘેલા શ્રી ધારાજીએ વાવ કરાવી. ચંદ્ર-સૂર્ય જેટલી સ્થિર હો. શ્રી.

ઊનાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૮૨*

ઊના જૂનાગઢ રાજ્યમાં એ નામના મહાલનું મુખ્ય શહેર છે. નીચેનો અભિલેખ ત્યાં મોટા તળાવના પૂર્વઅંધમાં લગાવેલો છે. એનું માપ ૨' ૫" x ૧' ૪" છે. એ સારી હાલતમાં જળવાયો છે. એ કાળજીથી કેતરેલો હોઈ એમાં થોડી જ વ્યાકરણની ભૂલો છે.

અભિલેખના આરંભમાં નીચેના દેવોની સ્તુતિ કરી છે : બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, ગણપતિ, ઇન્દ્ર અને અન્ય દિક્પાલો, સૂર્ય અને અન્ય ગ્રહો અને પાર્વતી. પછી એ જણાવે છે કે પ્રાચીન કાલમાં વાલ્મીકિ મુનિએ વલ્મીપુરમાં કાયસ્થ વંશ સ્થાપ્યો. એ વંશ જે વિદ્યા, રાજનીતિ, દાન અને વિશેષતઃ વિક્રતામાં વિખ્યાત હતો ને જેને રાજાઓ માન આપતા હતા તેમાં નરસિંહવર નામે મંત્રી જન્મેલો, જે વિષ્ણુનો ભક્ત હતો. એનો પુત્ર મંત્રી સેવા હતો ને તેનો પુત્ર મંત્રી મટા હતો.

અભિલેખ પછી સમાન કીર્તિવાળા બીજા કાયસ્થ કુટુંબનો વૃત્તાંત આપે છે. એમાં બીજા નામે મંત્રી હતો. એનો પુત્ર વશ્યરાજ હતો. એને કીકી નામે પુત્રી હતી. એને ઉપર જણાવેલા મંત્રી મટાને પરણાવી હતી. દંપતીને પતા નામે પુત્ર હતો.

પતાને અમહાવાદના સુલતાન મહમ્મદના સૌરાષ્ટ્ર પરના સૂબા અયાઝે કારભારી બનાવ્યો. પતાને સુલતાને 'માફર મલિક'(મુઝફ્ફર મલેક)નું બિરુદ અને પાલખી પણ આપ્યાં હતાં.

આ પતાએ વિ. સં. ૧૫૮૨ ની શ્રાવણ સુદ ૮ ને બુધવારે ઉન્નતદુર્ગ(અર્થાત્ ઊના)માં મોટું તળાવ કરાવ્યું. એ દિવસે તા. ૧૮-૭-૧૫૨૬ હતી.

અભિલેખના અંતિમ ભાગમાં પતાની ત્રણ ભાર્યાઓનાં નામ લલીમ, દાઈ અને હરિબાઈ તેમ જ પ્રશસ્તિ રચનાર કૃષ્ણદાસના સુત નાગર સોમનાથનું અને કેતરનાર સૂત્રધાર માહાવના સુત રત્નાનું નામ આપવામાં આવ્યાં છે.

અનુપ્રાસયુક્ત ભાષાનો સરળ પ્રવાહ દર્શાવે છે કે પ્રશસ્તિનો કર્તા, કૃષ્ણદાસનો સુત નાગર સોમનાથ વિદ્વાન અને પ્રતિભાશાળી કવિ હતો.

૧. ॥ ૐ નમઃ શ્રીગણેશાય ॥ કલ્યાણ કમલાસનઃ સૃજતુ વઃ કલે-
૨. શવ્યયં કેશવો । ગૌરીશઃ સ્વલુ ગૌરવં ગણપતિર્નિઃશેષવિઘ્નક્ષયં । સર્વા-
૩. રાતિવિનાશમાશુ કકુમામીશાઃ સુરેશાદયઃ । કુર્વંતુ ધ્રુવમાધિપત્ય-
૪. મધિકં સૂર્યાદયઃ સ્વેચરાઃ ॥૧॥ પતિઃ સતીત્વાદિગુણૈસ્તીવ । પ્રીતઃ સ્વદેહા-
૫. ર્દ્વમદત્ત યસ્યૈ । સાત્યંતસૌભાગ્યનિધિર્દદાતુ । મનોરથાન્ પર્વતરાજપુ-
૬. ત્રી ॥૨॥ કાયસ્થવંશો વલ્મીપુરે પુરા । વાલ્મીકિનામ્ના મુનિના પ્રતિષ્ઠિ-
૭. તઃ । યોઽવ્યાહતં સર્વકલાસુ કૌશલં । વિશેષતો લેખ્યકલાવિધૌ દધૌ ॥
૮. ॥૩॥ વિખ્યાતઃ ક્ષિતિમહલે ક્ષિતિભૃતાં સંસત્સુ સર્વેર્ગુણૈ^૧ મન્યો મંત્રિ-
૯. ગણાઞ્ચર્ણીર્ગુણવતામગ્રેસરઃ સોઽન્વયઃ । સંતઃ શાસ્ત્રવિદઃ કલાસુ
૧૦. કુશલાઃ શૂરા મહામત્રિણો ॥ દાતારશ્ચ દયાલવશ્ચ બહવો યસ્મિન્ન-
૧૧. મૂવન્નરાઃ ॥૪॥ યસ્મિન્નશેષવિદુષામપિ માનનીયો વંશે વિશુદ્ધચરિતઃ સુ-
૧૨. તરામુદારઃ । મંત્રી બભૂવ નરસિંહવરાભિધાનઃ શ્રીપદ્મનામચરણાંચર્ચન-
૧૩. સાવધાનઃ ॥૫॥ પુત્રસ્તસ્માત્સજ્જનઃ સજ્જનાનાં સેવાકારી મંત્રિસેવા-
૧૪. મિધાનઃ । આસીદાશીર્વાદમંત્રૈરુદારૈર્મૂદેવાનાં ભૂતલે ભૂતિમાપ ॥૬॥
૧૫. તસ્યાભવજ્જગતિ મત્રિમટાભિધાનઃ । રુચ્યાતઃ સુતઃ સુચરિતઃ પરિતઃ પવિ-
૧૬. ત્રૈઃ । યઃ કર્મભિઃ કુલમશેષમલચકાર । યદ્વત્તરુર્મલયજો મલયં મહાદ્વિ
૧૭. ॥૭॥ અથ માતૃવંશઃ ॥ શ્રીકાયસ્થકુલોદ્ભવઃ સમભવન્મંત્રીશબીજાભિધ-
૧૮. સ્તત્પુત્રઃ પૃથિવીશસસદિ મતઃ શ્રીવશ્યરાજાભિધઃ । કન્યારત્નમસૂ-
૧૯. ત તસ્ય સુતરાં સૌભાગ્યભાગ્યાસ્પદં । પ્રેમ્ણા યસ્ય પિતાભિધાનમકરો-
૨૦. ત્ કીકીતિ સંલાલ્યન્ ॥૮॥ ભવં ભવાનીસહિત સમર્ચ્ય । પતિવ્રતા
૨૧. સા પતિમાસસાદ । મટાભિધાનં સચિવં યથા હિ પ્રભૂતપુણ્યં પુરુષં સમૃદ્ધિઃ
૨૨. ॥૯॥ તાં વશ્યરાજસ્ય સુતામુપેત્ય । પત્ની સ સેવાત્મજ આત્મયોગ્યાં [૧*] વિચાર યુ[ક્તો]
૨૩. [વિ]ચાર ચારુ । ગાર્હસ્થિક ધર્મમધર્મમીતઃ ॥૧૦॥ તસ્માદભૂદદ્ભુતભાગ્યમા-
૨૪. સુરઃ । સતામતીવાભિમતઃ પતાભિધઃ । સુતઃ સુચેતા દુરનેહસિદ્ધસૌ સી-
૨૫. દંતમન્નૈઃ સમજીવયજ્જનં ॥૧૧॥ અયાજનામા યવનાધિરાજઃ । કલાસુ
૨૬. સર્વાસુ વિશારદોઽભૂત્ । પ્રાપ્તપ્રસાદઃ સ તુ પાતસાહાત્ । સૌરાષ્ટ્રદેશા-
૨૭. ધિપતામવાપ ॥૧૨॥ તેન પ્રજાપાલનતત્પરેણ વિનિર્જિજ્ઞાતાજેયજનાધિ-
૨૮. પેન । દક્ષેણ દક્ષોયમિતિ પ્રહૃષ્ય । યસ્મૈ પુરા મંત્રિપદં પ્રદત્તં ॥૧૩॥ શ્રી
૨૯. પાતસાહો મહમૂદસાહસ્તસ્મૈ દદૌ મત્રિષુ ચાભિધાય । શ્રીમાફરોયં

३०. मलिकः प्रसिद्धं । नामेति तस्मै च नृवाह्यमानं ॥१४॥ स सर्वतापक्षय-
 ३१. कारि वारे सरो मनोहारि परोपकारी । अकारयत्तारयितुं स्वकीया-
 ३२. न् वलक्षपक्षद्वयपूर्वजातान् ॥१५॥ संवत् १५८२ वर्षे श्रावण शुदि
 ३३. ८ बुधे श्रीउन्नतदुर्गे श्री ^१वाह्वमकायस्थज्ञातीय महं मटासु-
 ३४. त पता पत्नी ३ ललीमदाई हरिबाई तडागं डद्धारित । इयं प्रशस्ति[:]
 ३५. आभ्यंतरनागरज्ञातीय । मंत्रिश्रीकृष्णदाससुतमंत्रिश्रीसोमना[शे]-
 ३६. [न कृता] ॥ सूत्रधारमाहावसुतरत्नाकेनोत्कीर्णा ॥ श्रीरस्तु ॥ श्री ॥

—

વેળાવદરનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૮૪*

વઢવાણ રાજ્યમાં વઢવાણથી ઉત્તરપૂર્વ દિશામાં ૨૦ માઈલના અંતરે આવેલ વેળાવદર† ગામના પ્રવેશમાં વાવમાં નીચેનો અલિલેખ મળ્યો છે. એનું માપ લંબાઈમાં ૫' ૮" અને પહોળાઈમાં ફક્ત ૧૦" છે. અક્ષરો જે મોટા કદના છે તે ઘણા અશુદ્ધ કોતરેલા છે. લેખની અંતિમ પંક્તિ દુર્બોધ છે.

એનો આરંભ વિ. સં. ૧૫૮૪(શાકે ૧૪૫૦)ની વૈશાખ સુદ પાંચમ ને ગુરુવારની મિતિ(તા. ૨૩-૪-૧૫૨૮)થી થાય છે, ને એ ગુજરાતના સુલતાન બહાદુરશાહ તથા તેના ખંડિયા રાણા માનસિંહજી, સ્પષ્ટતઃ ધ્રાંગધ્રા રાજ્યના જૂના પાટનગર હળવદના, તેમના રાજ્યનો ઉલ્લેખ કરે છે. પછી લેખમાં એમ જણાવ્યું લાગે છે કે સોલંકી કુલની સ્ત્રી જે વલ્લવી રહેવાસી હતી તેણે ઉપર જણાવેલી મિતિએ વાવ કરાવી.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૫૮૪ વરષે સાકે ૧૪૫૦ પ્રવર્તમાને વૈશાકમાસે સુકલપષે પંચમ્યા ગુરુવાસરે પાતસા શ્રીબહાદર વી-
૨. જયરાજ્યે તથા રાણશ્રીમાનસંગવજિરાયે અદેહ વલ્લવાસ્તવસોલંકી રાણ સત રસલ સત-દલ
૩. સત રા. હાજા સત રા. પત્ની માહ્યા બાઈ સસરી સત રા. ધના માહ્યા બાઈ ધાઈ સત રા. વામા માહ્યા બાઈ રાજી
૪. †વ્યાપી રા. વાવિત્તવાળ અધરા રા. વામાના માઝ રા. જાહાલરા મૂલરા. વાઘા-બાઈ પામી માહ રૂપ રા. વામા
૫. નિ સત બેટા પવટી ૧ રા. વસા રા. વિરા રા. બના રા. રણવીર બાઈ રંગી ગજધર-નામ જસા પાતા કરાવિ દેસાઈ‡ સોલંકી મેગલભાર્યા મગલ.

* ઇ.કા., નં. ૯૪

૧. નામો તદ્દન દુર્બોધ છે.

૨. નવાઈની વાત છે કે ક મોટે અહીં પ્રાચીન અલિલેખોમાં પ્રયોજ્યતા તેવા ત્રણ શબ્દ કરવામાં આવેલ છે

† તા. વઢવાણ, જિ સુરેન્દ્રનગર

શત્રુજયનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૮૭*

આ અલિલેખ પાલિતાણા પાસેના પ્રસિદ્ધ શત્રુજય ગિરિ પરના આદીશ્વર મંદિરની દીવાલમાં લગાવેલી કાળા પથ્થરની તકતી પર કેતરેલો છે. એ કાળજીપૂર્વક કેતરેલો છે ને સારી હાલતમાં છે. કેતરેલા લાગતું માપ ૨' ૫" x ૧' ૫૩" છે.

આ અગત્યનો અલિલેખ એપિગ્રાફિયા ઇન્ડિકા, પુ. ૨(પૃ. ૪૨ થી) માં ડૉ. ખ્યૂલરે અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરેલો; ને જિનવિજયજીએ પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ ભાગ ૨ માં લેખ ૧ તરીકે ઉતારેલો.

લેખ જણાવે છે કે વિ. સં. ૧૫૮૭માં મહામૂદશાહના ઉત્તરાધિકારી મુઝફ્ફરશાહનો ઉત્તરાધિકારી બહાદુરશાહ ગુજરાત પર રાજ્ય કરતો હતો. પછી મહાદેવાન અર્થાત્ મુબહિદદેવાનનું નામ જણાવ્યું છે. આપણે જાણીએ છીએ કે એ સુલતાનનો સોરઠ પરનો સૂબો હતો. પછી ચિત્રકૂટ (ચિત્તોડ) ગિરિનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે, જે મેદપાટ(મેવાડ)માં આવ્યો હતો, જ્યાં કુંભરાજના પુત્ર રાજમલ્લના પુત્ર સંગ્રામસિંહનો પુત્ર રત્નસિંહ રાજ્ય કરતો હતો. રત્નસિંહનો મહામાત્ય કર્મરાજ હતો, જેના કુલનું વિસ્તૃત વર્ણન પછી આપવામાં આવ્યું છે. એ યાત્રાએ શત્રુજય ગિરિ ગયો ને ત્યાં એણે સાતમે જીર્ણોદ્ધાર કર્યો અને વિ. સં. ૧૫૮૭ શાકે ૧૪૫૩ના વૈશાખ વદિ છઠ્ઠે દિવસે પુંડરીકનું મંદિર ફરી બંધાવ્યું. (એ દિવસે તા. ૭-૫-૧૫૩૧ આવે છે.) આ માટે એણે સુલતાનના મહામાત્ય રવ-નરસિંહકના સૌજન્ય દ્વારા સુલતાન બહાદુરની મંજૂરી મેળવી હતી. પ્રશસ્તિ પડિત લાવણ્યસમયે રચી હતી.

એ નોંધવું જોઈએ કે આ લેખમાં સિકંદર અને મહમૂદ ૨ જો, જેમણે મુઝફ્ફર અને બહાદુરની વચ્ચે થોડો વખત રાજ્ય કર્યું હતું તેમનાં નામ રહ કરેલાં છે.^૧ મેવાડના રાજાઓના નિદેશથી અલિલેખના મહત્ત્વમાં ઘણો ઉમેરો થયો છે.

* એ ફોટોકોપી ઓફ પ્રાકૃત એન્ડ સસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ, પૃ. ૧૩૪ થી; ઇ. ડી., નં. ૬૫

૧ વસ્તુતઃ અહીં માત્ર પિતા-પુત્રનો સીધો અન્વય ઉદ્દિષ્ટ છે. —સં.

१. ॥श्री॥ स्वस्ति श्रीगूर्जरधारिण्यां पातसाहश्रीमहिमूदपट्टप्रभाकरपातसाहश्रीमदाफरसाह-
पट्टोद्योतकारक-
२. पातसाह श्री श्री श्री श्री श्रीबाहदरसाह विजयराज्ये ॥ संवत् १५८७ वर्षे राज्य-
व्यापारधुरधरषानश्रीमझादपानव्या-
३. पारे श्रीशत्रुंजयगिरौ श्रीचित्रकूटवास्तव्य । दो. करमाकृत सप्तमोद्धारसक्ता प्रशस्तिलि-
ख्यते ॥ स्वस्ति श्रीसौख्य-
४. दो जीयात(त) युगादिजिननायकः । केवलज्ञानविमलो विमलाचलमंडनः ॥१ श्रीमेदपाटे
प्रगटप्रभावे । भावेन भ-
५. व्ये भुवनप्रसिद्धे । श्रीचित्रकूटो मुकुटोपमानो । विराजमानोस्ति समस्तलक्ष्म्या (क्ष्म्या) ॥२
सन्नन्दनो दातृसुरद्रुमश्च तु-
६. गः सुवर्णोऽपि विहारसारः । जिनेश्वरस्नात्रपवित्रभूमिः । श्रीचित्रकूटः सुरशैलतुल्यः ॥३
विशालसालक्षिति-
७. लोचनाभोरम्यो नृणां लोचनचित्रकारी[।]विचित्रकूटो गिरिचित्रकूटो । लोकस्तु यत्राखिलकूट-
मुक्तः ॥४ तत्र श्रीकु-
८. भराजोऽभूत् कुंभोद्भवनिभो नृपः । वैरिवर्गः समुद्रो हि येन पीतः क्षणात् क्षितौ ॥५-
[त]त्पुत्रो राजमल्लोभूद्वाज्ञां म-
९. ल इवोत्कटः । सुतः सम्रामसिंहोऽस्य सम्रामविजयी नृपः ॥६ तत्पट्टभूषणमणिः
सिर्हेन्द्रवत्पराक्रमी । रत्नसिंहा(हो)ऽ-
१०. धुना राजा राजलक्ष्म्या विराजते ॥७ इतश्च गोपाह्वगिरौ गरिष्ट(ष्ठ)ः श्रीबप्पभट्टि-
प्रतिबोधितश्च । श्री आमराजोऽजनि तस्य
११. पत्नी काचिद्बभूव व्यवहारिपुत्री ॥८ तत्कुक्षिजाता[ः] किल रोजकोण्टा(ण्टा)गाराह्वगोत्रे
सुकृतैकपात्रे । श्रीऊ(ओ)शवंशे विशदे
१२. विशाले तस्यान्वयेऽमी पुरुषाः प्रसिद्धाः ॥९ श्रीसरणदेवनामा तत्पुत्रो रामदेवनामाम्भूत् ।
लक्ष्मीसिंहः पुत्रो(त्र)त(स्त)त्पु-
१३. त्रो भुवनपालाख्यः ॥१० श्रीभोजराजपुत्रो [वच्छ ?]रसिंहाख्य एव तत्पुत्रः ।
पेताकस्तत्पुत्रो नरसिंहस्तत्सु-
१४. [तो जातः] ॥११ तत्पुत्रस्तोलाख्यः पत्नी तस्याः(स्य) प्रभूतकुलजाता । तारादेपर-
नाम्नी लील पुण्यप्रभापूर्णा ॥१२ तत्कुक्षि समुद्भूताः ष[ट्]
१५. पुत्रा[ः] कल्पपादपाकाराः[।] [धर्मा]नुष्ठानपराः श्रीवतः श्रीकृतोऽन्येषां ॥१३ प्रथमो
र[त्ना]ख्यसुतः सम्यक्त्वोद्योतकारकः कामं ।

१६. श्रीचित्रकूटनगरे प्रासादः [कारितो] येन ॥१४ तस्यास्ति कोमला पा(क)ल्यवल्लीव
विशदा त्स(स)दा । भार्या रजमलदेवी पुत्रः] श्रीरगना-
१७. मासौ ॥ १५ आतान्यः पोमाह्वः पतिभक्ता दानशीलगुणयुक्ता । पद्मापाटमदेव्यौ
पुत्रौ माणिक्यहीराह्वौ ॥ १६ बंधुर्गणस्तृ-
१८. तीय(यो) भार्या गुणस्तराशिविख्याता[।]गडरागारतदेव्यौ पुत्रो देवाभिधो ज्ञेयः ॥
१७ तुर्यो दशरथनामा । भार्या तस्यास्ति देवगु-
१९. रुभक्ता । देवल[दू]रमदेव्यौ पुत्रः केलहाभिधो ज्ञेयः ॥ १८ आताऽन्यो भोजार्य.
भार्या तस्यास्ति सकलगुणयुक्ता
२०. भावलहर्षमदेव्यौ पुत्रः श्रीमडणो जीयात् ॥ १९ सदा सदाचारविचारचारुचातुर्यधैर्यादि-
गुणैः प्रयुक्तः श्रीकर्मराजो
२१. भगिनी च तेषां जीयात्सदा सूरविनामधे[या] ॥ २० कर्माख्यभार्या प्रथमा कपूरदेवी
पुनः कामलदे द्वितीया । श्री भीषजी-
२२. कः] स्वकुलोदयाद्रिसूर्यप्रभः कामलदेविपुत्रः ॥ २१ श्रीतीर्थयात्राजिनर्बिबपूजापद-
प्रतिष्ठा(ष्ठा)दिकवर्मधुर्याः । सुपात्रदानेन प-
२३. वित्रमात्राः सर्वेदृशाः सत्पुरुषाः प्रसिद्धाः ॥ २२ श्रीरत्नसिंहराज्ये राज्यव्यापार-
भारधौरेयः । श्रीकर्मसिंहदक्षो मुख्यो
२४. व्यवहारिणा मध्ये ॥ २३ श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यं श्रुत्वा सद्गुरुसंनिधौ । तस्योद्धारकृते
भावः कर्मराजस्य -^१द्यभूत् ॥ २४ आग-
२५. त्य गौर्जरे देशे विवेकेन नरायणे । वसन्ति विबुधा लोकाः पुण्यलोका इवाद्भुताः ॥
२५ तत्रास्ति श्रीधराधीशः] श्रीमत्
२६. बाहदरो नृपः । तस्य प्राप्य स्फुरन्मानं पुंडरीके समाययौ ॥ २६ राज्यव्यापारधौरेयः
षानः श्रीमान् मझादकः । तस्य गेहे म-
२७. हामत्रो रवार्यो नरसिंहकः ॥ २७ तस्य सन्मानमुत्प्राप्य बहुवित्तव्ययेन च । उद्धारः
सप्तमस्तेन चक्रे शत्रुजये गिरौ
२८. ॥ २८ श्रीपादलिप्तललनासरशुद्धदेशे सद्वाद्यमंगलमनोहरगीतना[दैः] श्रीकर्मराजसुधिया
जलयानिकायां चक्रे महोत्स-
२९. ववरः सुगुरुपदेशात् ॥ २९ चंचच्चंगमृदंगरगचनाभेरीनफेरीरवावीणा[वंश]विशुद्धनाल-
विभवासाधर्मि[वात्सल्य]-

१. निनविण्यथ तदाऽभूत् आपे छे, परंतु [द्वि]द्यभूत् यद्यु य ध भेसे —सं.

૩૦. કં । વચ્ચાલંકૃતિ[હિમ]તુંગતુરગાદીનાં ચ સ[દ્ધ]ર્ષણમેવં વિસ્તરપૂર્વકં ગિરિવરે વિવપ્રતિષ્ઠા-
(પ્ઠા)પન ॥ ૩૦ વિક્રમસમયાતીતે તિ-
૩૧. થિમિતસંવત્સરેઽશ્વસુવર્ષે । ૧૫૮૭ । શાકે ^૧જગત્ત્રિબાણે ૫૩ વૈશાષે કૃષ્ણષષ્ઠ્યાં
ચ ॥ ૩૧ ^૨મિલિતાઃ સૂરયઃ સંઘા માર્ગણમુ-
૩૨. નિપુંગવાઃ । વહમાને ધનુર્લગ્ને પ્રતિષ્ઠા(પ્ઠા) કારિતા વરાઃ(રા) ॥ ૩૨ લાવણ્યસમયા-
સ્થ્યેન પંડિતેન મહાત્મના । સ[પ્ત]મોદ્ધારસક્તા
૩૩. ચ પ્રશસ્તિઃ પ્રકટીકૃતા ॥ ૩૩ શ્રીમદ્વા[હદર] ક્ષિતીશવચનાદાગત્ય શત્રુંજયે[।]
પ્રાસાદં વિદધાપ્ય યેન વૃષભાર્હદ્વિવમા-
૩૪. રોપ્ય ચ । ઉદ્ધારઃ કિલ સપ્તમઃ કલિયુગે ચક્રેઘ(ધ)નાદુત્સવી જીયાદેષ સદોશવંશ-
સુકુટઃ શ્રીકર્મરાજશ્ચિરં ॥ ૩૪ ય-
૩૫. ત્કર્મરાજેન કૃતં સુકાર્યમન્યેન કેનાપિ કૃતં હિ તન્નો । યન્મ્લેચ્છરાજ્યે[પિ નૃપા]જ્યૈવોદ્ધારઃ
કૃતઃ સપ્તમ ઇષ યેન ॥ ૩૫
૩૬. સ[ત્પુણ્યકા ?]ર્યાણિ બહૂનિ સંઘે કુર્વતિ ભવ્યાઃ પરમત્ર કાલે । કર્માભિધાનવ્યવહારિણૈવો-
દ્ધારઃ કૃતઃ શ્રીવિ-
૩૭. મલાદ્રિશૃંગે । ૩૬ કર્માસ્થ્યમાનોરુદયાન્વિતસ્ય । શત્રુંજયે વિવવિહારકૃત્ય[કર્મા-
૩૮. વોલીયં સ્ફુરતીતિ ચિત્રં ॥ ૩૭ શ્રીમેદપાટે વિષયે નિવાસિનઃ શ્રીકર્મરાજસ્ય ચ
કીર્તિરુ[જ્જ્વલા] । દેશેષ્વનેકેષ્વપિ [સંચરત્ય]-
૩૯. હો જ્યોત્સ્નેવ ચન્દ્રસ્ય નમોવિહારિણઃ ॥ ૩૮ દત્તં યેન પુરા ધનં બહુ સુરત્રાણાય
તન્માનતો યાત્રા યેન [નૃ]-
૪૦. ણા ચ સંઘપતિના શત્રુંજયે કારિતા । સાધૂનાં સુગમૈવ સા ચ વિહિતા ચક્રે પ્રતિષ્ઠા-
(પ્ઠા)ઽર્હતામિત્થં વર્ણનમુચ્યતે કિય-
૪૧. દહો શ્રીકર્મરાજસ્ય તુ ॥ ૩૯ યેનોદ્ધારઃ શુભવતિ નગે કારિતઃ પુઢરીકે । સ્વાત્મોદ્ધારો
વિશદમતિના દુર્ગ-
૪૨. તસ્તેન ચક્રે । યેનાકારિ પ્રવરવિધિના તીર્થનાથપ્રતિષ્ઠા(પ્ઠા) પ્રાપ્તા સ્તે(તે)ન
ત્રિભુવનતલે સર્વદેવપ્રતિષ્ઠા(પ્ઠા) ॥ ૪૦ સૌમ્યત્વે-
૪૩. ન નિશામણિર્દિનમણિસ્ત્રીવ્રપ્રતાપેન ચ વંશોદ્દીપનકારણાત્ ગૃહમણિશ્ચિતામણિર્દાનતઃ ।
ધર્માત્ શ્રાદ્ધશિરોમ-
૪૪. ણિર્મદવિષધ્વંસાન્મણિર્મોગિનઃ ઇકોનેકમયો ગુણૈર્નવનૈઃ શ્રીકર્મરાજઃ સુધીઃ ॥ ૪૧
તોલાસુતઃ સુતન[યો]

૧. જગત્ = ૧૪. આખુ શક વર્ષ ૧૪૫૩ છે.—સં.

૨. ડિસકળકરે શ્લો. ૩૧ પછીનું લખાણ આખું નથી. એ અહીં એ. ઇ., પુ. ૨ માંથી આપવામાં આવ્યું છે.—સં.

૪૫. વિનયોજ્વ(જ્વ)લશ્ચ લીલ્લુસુકુક્ષિનલિનીશુચિરાજહસઃ । સન્માનદાનવિદુરો મુનિપુંગવાના
સદ્વૃદ્ધબાંધવયુતો .
૪૬. —કર્મરાજઃ^૧ ॥૪૨ કર્મી શ્રીકર્મરાજોયં કર્મણા કેન નિર્મમે । તેષાં શુભાનિ
કર્માણિ ચૈર્દૃષ્ટઃ પુણ્યવાનસૌ ॥૪૩
૪૭. શ્ર્યધીશઃ પુંડરીકસ્તુ મરુદેવા(વઃ) કપર્દિરાટ્(ઃ) । શ્રાદ્ધશ્રીકર્મરાજસ્ય સુપ્રસન્ના
ભવન્ત્વમી ॥૪૪॥ શ્રીશત્રુંજયતીર્થોદ્ધારે ।
૪૮. કમઠા[ય] સનિધ્યકારક^૨ સા. જહતા મા. બાઈ ચાંપૂ પુત્ર નાથા આતૃ કીતા ।
અહમ્મદાવાદવાસ્તવ્ય સૂત્રધાર કોલા
૪૯. પુત્ર સૂત્રધાર વિરૂ[પા] સૂ. ભીમા ઠ. વેલા ઠ. વછા ॥ શ્રી ચિત્રકૂટાદાગત
સૂ. ટીલા સૂ. પોમા સૂ. ગાંગા સૂ. ગોરા સૂ. ઢાલા
૫૦. સૂત્ર. દેવા ॥ સૂત્ર. નાકર સૂ. નાઈઆ સૂ. ગોવિંદ સૂ. વિનાયગ સૂ. ટીલા
સૂ. વછા સૂ. માળા સૂ. કા[હા] સૂત્ર.
૫૧. દેવદાસ સૂ. વીકા સૂ. ઠાકરસૂ. કાલા ઠા. વિનાયગ ઠા. છામ ઠા. હીરા
સૂ. દામોદર ઠા. હ[ર]રાજ સૂ. થાના
૫૨. ॥ મંગલં આદિદેવસ્ય મંગલ વિમલાચ. । મંગલ સકલ(સર્વ)સંઘસ્ય, મંગલં લેખકસ્ય
ચ । પ. વિવેકધીરાગિના લિખિ-
૫૩. [તા પ્ર]શસ્તિ[:] ॥ પૂજ્ય પ. સમયરત્નશિષ્ય પં. લાવણ્યસમયસ્ત્રિસંઘ્યં શ્રીઆદિ-
દેવસ્ય પ્રણમતીતિ મદ્રં ॥ શ્રી:
૫૪. [ઠા.] હરપતિ । ઠા. હાસા ઠા. મૂલા ઠા. કૃષ્ણા ઠા. કા[હા] ઠા. હષા(ર્ષા)
સૂ. માધવ સૂ. બાહુ ॥ લો. સહજ ॥

૧. ક. પ્રા. સં. ઇ. માં 'કર્મરાજ' પાઠ આપી એની પહેલાં 'જય' પાઠ આપ્યો છે. પરંતુ આ શ્લોક-
માનાં બધાં વિશેષણ પ્રથમા વિભક્તિમાં છે, સંબોધન વિભક્તિમાં નહિ —સ.

૨. ક. પ્રા. સં. ઇ. માં 'કમઠાવસાનિધારક' પાઠ છે. —સ.

ભાષાંતર

૧. ઓમ્ ! સ્વસ્તિ. સમૃદ્ધ અને સુંદર ગુજરાત દેશમાં પાદશાહ શ્રી મહિમૂદ્દીન અનુગામી પાદશાહ શ્રી મહાકેરશાહની ગાદી શોભાવનાર પાદશાહ શ્રી ખડાદુરશાહના વિજયી રાજ્ય દરમ્યાન રાજ્યવહીવટનો ભાર વહન કરતો ખાન શ્રી મહાદખાન મંત્રી હતો. તે સમયે સુંદર શત્રુજય પર્વત પરના શ્રી ચિત્રકૂટનિવાસી દોશી કર્મોએ સાતમી વાર (મંદિરનો) જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તે પ્રસંગે આ શિલાલેખ લખાયો. કલ્યાણ, સુખ અને સંપત્તિપ્રદ, કેવલજ્ઞાનથી વિશુદ્ધ, વિમલાચલના આભૂષણ સમાન, બધા યુગોના આરંભકર્તા એવા જિનનાયક વિજયી થાઓ.
૨. અત્યંત આતિવાળા ભાવથી ભવ્ય લાગતા, વિશ્વમાં પ્રસિદ્ધ એવા મેદપાટ દેશમાં શ્રી અને સમૃદ્ધિના તાજ સમાન શ્રી ચિત્રકૂટ છે.
૩. શ્રી ચિત્રકૂટ જે સારા માણસોને આનંદ આપે છે, દાતાઓમાં જે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે, જેના સુંદર રંગો છે, જે સુવર્ણમાંથી જ સમગ્ર બનાવેલ છે, જે ઊંચો હોવા છતાં રમતના મેદાન સમાન છે, જેની ભૂમિ જિનેશ્વરના સ્નાનને લીધે પવિત્ર છે, તે દેવોના પર્વત સમાન છે.
૪. ચિત્રકૂટ પર્વત જ્યાં મોટાં શાલ વૃક્ષ છે, જે પૃથ્વીના નેત્ર સમાન છે, જે સુંદર છે, જે મનુષ્યોનાં નેત્રોને ચક્રિત કરે છે, જેનાં ભવ્ય શિખર છે તે, લોકો જ્યાં છલથી મુક્ત છે તેવો પ્રદેશ છે.
૫. ચિત્રકૂટમાં રાજા કુંભરાય રાજ્ય કરતો, જે અગત્ય મુનિની જેમ ક્ષણમાં આ જગતમાં શત્રુઓના સમૂહરૂપી સમુદ્રને પી ગયેલો.
૬. તેનો પુત્ર રાજમદલ હતો, જે બીજા રાજવીઓમાં કુસ્તીબાજ સમાન હતો. તેનો પુત્ર સંઘ્રામસિંહ હતો જે યુદ્ધમાં વિજેતા હતો.
૭. હાલ ગાદીના આભૂષણ સમાન, સિંહ સમાન ખડાદુર અને રાજલક્ષ્મીથી શોભતો રાજા રત્નસિંહ (ત્યાં) રાજ્ય કરે છે.
૮. આ બાબુએ ગોપગિરિ પર મહાન, અપ્પભટ્ટિનો શિષ્ય આમરાજ હતો જે કોઈ વેપારીની છોકરી સાથે પરણ્યો હતો.
૯. તેનાં સુકૃત્યોથી ભરેલાં પાત્ર સમાન શુદ્ધ ઉશવંશના કુટુંબમાં રાજકોષાગાર ગોત્રમાં નીચેની વ્યક્તિઓ જન્મી.
૧૦. શ્રી સરણુદેવ અને તેનો પુત્ર રામદેવ, તેનો પુત્ર લક્ષ્મીસિંહ અને તેનો પુત્ર ભુવનપાલ.
૧૧. તેનો પુત્ર ભોજરાજ હતો, જેને (અમ)રસિંહ નામે પુત્ર હતો. તેનો પુત્ર ખેતાક હતો, જેને નૃસિંહ (નર-સિંહ) સમાન પુત્ર હતો.
૧૨. તેનો પુત્ર તોલા નામે હતો, જેને ઉચ્ચ કુળમાં જન્મેલ, પવિત્ર કાંતિવાળી અને પુણ્યશાળી તારાદે ઉર્ફે લીલાદે નામે પત્ની હતી.
૧૩. આ લીલાની કુક્ષિમાંથી છ પુત્ર જન્મ્યા, જેઓ કલ્પવૃક્ષ સમાન હતા અને ધાર્મિક કાર્યોમાં રત રહેતા તેમજ શ્રીમંત અને પરાપકારી હતા.

૧૪. પહેલો પુત્ર રત્ન હતો જે મહાન શોભાવાળો હતો તેમજ જેણે પોતાની ઈચ્છાથી શ્રી ચિત્રકૂટ પર મહેલ બંધાવેલો.
૧૫. તેને કોમળ લતા સમાન ઊછરેલી અને હંમેશાં વિશુદ્ધ એવી રજમલદેવી નામે પત્ની હતી. તેમનો આ શ્રીરંગ નામે પુત્ર હતો.
૧૬. બીજો પુત્ર પોમા નામે હતો જેને, પદ્મા અને પાટમદેવી નામે પતિપરાયણ, દાનશીલ, સારા સ્વભાવની અને ગુણયુક્ત બે પત્નીઓ હતી. તેને માણિક્ય અને હીરા નામે બે પુત્ર હતા.
૧૭. ત્રીજો (પુત્ર) ભાઈ ગણ નામે હતો, જેને રત્નો સમાન ગુણોના સમૂહથી વિખ્યાત એવી ગડરા અને ગારતદેવી નામે પત્નીઓ હતી. (તેમનો) પુત્ર દેવ નામે હતો.
૧૮. ચોથો પુત્ર દશરથ નામે હતો. તેને દેવલક્ષ્મી અને ગુરુલક્ષ્મી એવી દેવલ તેમજ દ્વરમદેવી નામે પત્નીઓ હતી. (તેમનો) પુત્ર કેલ્હા નામે હતો.
૧૯. પાંચમો ભાઈ ભોજ હતો, જેને ગુણોથી યુક્ત એવી ભાવલ અને હર્ષમદેવી નામે પત્નીઓ હતી. (તેનો) પુત્ર મંડણ હતો. તે વિજયી થાઓ.
૨૦. પછી કર્મરાજ થયો, જે હંમેશાં સદાચારી, વિચારવાન, ધૈર્યવાન તેમજ બીજા ગુણોથી યુક્ત હતો. તેઓની બહેન સૂહવિ નામે હતી. તેઓ વિજયી થાઓ.
૨૧. કર્મરાજની પહેલી પત્ની કપૂરાદેવી હતી. તેની બીજી પત્ની કામલદેવી હતી. કામલદેવીથી તેને પોતાના કુળના ઉદ્ધાત્મક પર ઊગતા સૂર્ય સમાન શ્રી ભીખણ નામે પુત્ર થયો.
૨૨. આ બધા સત્પુરુષ તીર્થયાત્રા, જિનેશ્વરપૂજા, પવિત્ર સ્થાનોમાં મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા અને બીજાં ધાર્મિક કાર્યોમાં મગ્ન રહેતા. સુપાત્રે દાન આપવાથી તેમણે પોતાનાં શરીરોને પવિત્ર બનાવ્યાં હતાં. તે બધા પ્રસિદ્ધ હતા.
૨૩. રત્નસિંહના રાજ્યમાં કર્મસિંહે રાજ્યવહીવટનો મોટો ભાર વહન કરેલો અને તે બધા વેપારીઓમાં મુખ્ય અને ચતુર હતો.
૨૪. તેણે પોતાના ગુરુ પાસેથી શ્રી શત્રુંજયની મહત્તા સાંભળીને તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.
- ૨૫-૨૬. તે ત્યાર બાદ જ્યાં પુણ્યસ્થાન સમાન પ્રાગ્જનો વસે છે તેવા જલાશયોથી પૂર્ણ અને જ્યાં પૃથ્વીપતિ બહાદુર નામનો સમૃદ્ધ રાજા રાજ્ય કરે છે તેવા ગુર્જર-દેશમાં પ્રવેશ્યો. ત્યાંથી ખૂબ જાહેર આવકાર મેળવી પુંડરીકમાં ગયો.
- ૨૭-૨૮. ત્યાં મગ્ધક નામે રાજ્યનો વહીવટકર્તા હતો. તેનો મંત્રીઓમાં સિંહ સમાન રવા નામે મંત્રી હતો. ત્યાંથી તે ખૂબ માન પામ્યો અને ખૂબ ધન બચી શત્રુંજય પર્વત પર સાતમી વાર જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.
૨૯. સુબુદ્ધિવાળા કર્મરાજે પોતાના સદ્ગુણના ઉપદેશથી મધુર વાદ્યો, આનંદદાયી અને સુંદર ગીતો તેમજ શ્રી પાદલિપ્ત(પાલિતાણા)ના વિશુદ્ધ અને ધાર્મિક સ્થળે નૃત્યોના સહયોગથી જળયાત્રા નામે મહાન ઉત્સવ ઊજવ્યો.

- ૩૦-૩૧. આ શ્રેષ્ઠ પર્વત પર મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠાનો પ્રસંગ મૃદંગોના કુણ્ડપ્રિય અવાજો સાથે, હરેક પ્રકારના આનંદથી, નગારા અને નજરીના ધ્વનિ સાથે, નિયમિત વાગતા તંબૂરા તથા વાંસળી સાથે, વસ્ત્ર, આભૂષણો અને સુવર્ણથી શણગારાયેલા ઊંચા ઘોડાના હથુહથાટ સાથે વિ. સં. ૧૫૮૭, શક વર્ષ ૧૪૫૩ના વૈશાખ માસના કૃષ્ણ પક્ષની ૬ઠ્ઠી તિથિએ ઊજવાયો.
૩૨. સૂરિઓ, સંઘો, માર્ગણો (પ્રતિષ્ઠાની વિધિ કરાવનારા) અને શ્રેષ્ઠ મુનિઓએ એકઠા મળી ધન લગ્ન (ક્ષિતિજમાં ધનરાશિ) હતું ત્યારે આ ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠા કરાવી.
૩૩. આ સાતમી વારના જીર્ણોદ્ધારની પ્રશસ્તિ મહાપુરુષ લાવણ્યસમયે રચી હતી.
૩૪. શ્રીમાન બહાદુર રાજાની ઇચ્છાથી જે શત્રુજય પર ગયો, જેણે મંદિર બંધાવ્યું, અહંત શ્રી ઋષભદેવની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને આ કલિયુગમાં સાતમી વાર વિધિપૂર્વક જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને (તેથી) જે દોશીઓના આનંદપ્રદ કુળના મુકુટ સમાન હતો તે આ કર્મરાજ હંમેશા સમૃદ્ધ બનો.
૩૫. કર્મરાજ જેવું સુકાર્ય બીજા કોઈએ કયું નથી, કારણ મ્લેચ્છના રાજ્યમાં પણ પણ રાજાની ઇચ્છાથી તેણે આ સાતમી વાર જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.
૩૬. આ સમયે ઘણા સુજનોએ ઘણાં પવિત્ર સુકાર્ય કર્યાં. પરંતુ એકલા કર્મા નામના વેપારીએ જ વિમલાદ્રિના શિખર પર આ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.
૩૭. અહા ! ઉદ્યાચલના શિખર જેવા ચિત્રકૂટ નામના શત્રુજયના શિખર પર ઉદય પામતા સૂર્ય સમાન કર્માએ આ મૂર્તિઓ માટે બંધાવેલ મંદિરોની હારમાળા કેવી દેહીધ્યમાન લાગે છે !
૩૮. અહા ! શ્રી મેઢપાટ દેશના નિવાસી શ્રી કર્મરાજની ઉજ્જવળ કીર્તિ આકાશમાં સંચરણ કરતા ચંદ્રના પ્રકાશની જેમ અનેક દેશોમાં કેવી ફેલાય છે !
૩૯. સંઘોના નેતા તરીકે સુરત્રાણ(સુલતાન)ને ઘણું દ્રવ્ય આપતા કર્મરાજ તેના (સુલતાનના) ગરવા રક્ષણ હેઠળ શત્રુજયની યાત્રાએ બધા માણસોને ખાસ કરીને જેમના માટે તે વધારે સરળ બનાવાઈ હતી તેવા સાધુઓને લઈ ગયો. વળી તેણે અહંતોની મૂર્તિઓની શાશ્વતકાલીન પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આમ આપણે કર્મરાજ વિશે કેટલું કહી શકીએ ?
૪૦. વિશુદ્ધ મનવાળા તેણે કલ્યાણકારી પર્વત પર પુંડરીક(ના મંદિર)માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, અને આમ તેણે દુન્યવી દુઃખોમાંથી પોતાના આત્માને મુક્ત કર્યો. આમ જે ઉત્તમ વિધિઓ દ્વારા તીર્થનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવે છે તે ત્રણે જગતમાં બધા જ દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનું પુણ્ય મેળવે છે.
૪૧. સુખુદ્ધિવાળો કર્મરાજ, સૌમ્યતાને લીધે નિશામણિ (ચંદ્ર) સમાન, ઉજ્જવળ કીર્તિને લીધે દિનમણિ (સૂર્ય) સમાન, પોતાના વંશને વિખ્યાત બનાવવાને લીધે ગૃહમણિ સમાન, દાનથી ચિંતામણિ સમાન, ધર્મમાં શ્રદ્ધાને લીધે વિશ્વાસુ મનુષ્યોમાં શિરોમણિ સમાન અને મદદગી વિધનો નાશ કરવાને લીધે સર્પમણિ સમાન હતો. આમ વિવિધ ગુણોને ધારણ કરતો તે એકમાં અનેક વ્યક્તિઓ સમાન હતો.

૪૨. તોલાના સુપુત્ર, વિનયથી ઉજ્જવળ, લીલૂની કમળ સમાન સુંદર કુક્ષિમાં રાજહંસ સમાન, શ્રેષ્ઠ મુનિઓને દાન અને માન આપવામાં કુશળ, અને જે સારા વૃદ્ધજનો અને વડીલોથી ઘેરાયેલા એવા ઓ કર્મરાજ ! તમારો જય થાઓ.
૪૩. આ સુભાગી કર્મરાજ કયાં કાર્યો માટે નિર્માણ થયા છે ? જેમણે આ ગુણશાલી વ્યક્તિને જોઈ છે તેમણે ખરેખર સુકૃત્ય કર્યાં હશે.
૪૪. આદીશ્વર, પુંડરીક, મરુદેવ, કપર્દિરાજ—તેઓ શ્રદ્ધાળુ શ્રીકર્મરાજ પર પ્રસન્ન થાઓ.

જેમણે શ્રીશત્રુજય પર જુઓંદાર કરાવ્યો અને મહા પૂરો કર્યો તેમનાં (નામ) :- શા. જઈતાની પત્ની બાઈચાંપૂનો પુત્ર અને નાથાનો ભાઈ કીના, અમદાવાદ-નિવાસી સૂત્રધાર (સલાટ) કેલાના પુત્ર સૂત્રધાર વિદ્યા, સૂ. લીમા, ઠ. વેલા અને ઠ. વછા, ચિત્રકૂટથી આવેલા સૂ. ટીલા, સૂ. પોમા, સૂ. ગાંગા, સૂ. ગોરા, સૂ. ઢાલા, સૂ. દેવા; સૂ. નાકર, સૂ. નાઈઆ, સૂ. ગોવિદ, સૂ. વિણાયગ, સૂ. ટીલા, સૂ. વછા, સૂ. ભાણા, સૂ. કાના, સૂ. દેવદાસ, સૂ. વીકા, સૂ. ઠાકર, સૂ. કાલા, ઠા. વિણાયગ, ઠા. છામ, ઠા. હીરા, સૂ. દામોદર, ઠા. હેરિરાજ, અને સૂ. થાના.

આદિ દેવ પ્રસન્ન થાઓ. વિમલાચલ પર મંગલ થાઓ. સમસ્ત સંઘનું મંગલ થાઓ. લેખકનું મંગલ થાઓ. (આ) પ્રશસ્તિ પં. વિવેકધીરગણિએ લખી હતી અને (એની) રચના પં. સમચરત્નના શિષ્ય લાવણ્યસમયે કરી હતી, જેઓ પૂજનીય છે અને આદિ દેવને ત્રણ વાર નમસ્કાર કરે છે.

શ્રી [ઠા.] હરપતિ, ઠા. હાંસા, ઠા. મૂલા, ઠા. કૃષ્ણા, ઠા. કાના, ઠા. હર્પા, સૂ. માધવ, સૂ. બાહુ અને લો. (હુહાર) સહજનું કલ્યાણ થાઓ !

હામપરના બે શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૮૮*

હામપર+ ધ્રાંગધ્રા રાજ્યના રાજસીતાપુર મહાલનું નાનું પણ પ્રાચીન ગામ છે, જે વઢવાણ-ધ્રાંગધ્રા લાઇન પરના રાજસીતાપુર રેલવેસ્ટેશનની ઉત્તરે છ માઈલના અંતરે આવેલું છે. એક ઘણા મોટા કૂવાની પૂર્વે શિવાલય છે, જ્યાં નીચેના બે અલિલેખ દ્વારા પાટડા પર કેતરેલા મળ્યા છે. બંનેનું કુલ માપ ૨૨' ૧૦" લંબાઈનું અને ૬' પહોળાઈનું છે.

બંને અલિલેખ એક જ મિતિના છે ને એ એક જ હકીકત નોંધે છે, કે જ્યારે મહામલિક અચાજવલ્લી હામપુરનો સૂબો હતો, સ્પષ્ટતઃ ગુજરાતના સુલતાનનો, અને મહારાણા માનસિંહજી રાજ્ય કરતા હતા, સ્પષ્ટતઃ હળવદમાં, ત્યારે વિ. સં. ૧૫૮૮ શાકે ૧૪૫૩ની માઘ સુદિ ૧૩ ને શનિવારે (તા. ૨૦-૧-૧૫૩૨) સોલંકી કુલના એક જિતમાલે શિવનું મંદિર કરાવ્યું.

પાઠ

(૧)

૧. સંવત્ ૧૫૮૮ વર્ષે શાકે ૧૪૫૩ પ્રવર્તમાને ઉત્તરાયણે શ્રીસૂર્યે
૨. મહામાંગલ્યપ્રદમાઘમાસે શુક્લપક્ષે ૧૩ ત્રયોદશ્યાં
૩. તિથૌ શનિવાસરે હામપરવાસ્તવ્યમહામલેકશ્રીઅયાજ-
૪. વલ્લીવિજયરાજ્યે મહારાણાશ્રીમાનસિંહજીવિજયરાજ્યે
૫. વ્યાપારે ક્ષત્રિયજ્ઞાતિના પરોપકારાય સોલં-
૬. કી રાત મહોજલ સુત રાત હુંગર માર્યા બાઈ મતી સુત રાત
૭. જિતમાલેન ઈશ્વરપ્રાસાદઃ ઉદ્ધરિતઃ ।

(૨)

૧. સવત્ ૧૫૮૮ વર્ષે શાકે ૧૪૫૩ પ્રવર્તમાને
૨. મહામાંગલ્યપ્રદમાઘમાસે શુ-
૩. કલપષે ૧૩ ત્રયોદશ્યાં ત્યથૌ સનિવાસરે
૪. હામપરવાસ્તવ્ય માહામલક શ્રી-
૫. અસજાવલ વજયરાજે માહારાણા
૬. શ્રીમાનસંગવજયરાજે વ્યવ. રાજશ્રી

ખાકીનો ભાગ અવાચ્ય છે.

નગીચાણાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૯૦*

આ. અભિલેખ માંગરોળ રાજ્યના નગીચાણા ના ગામમાં ગોસરા નામે દેરીના સ્તંભ ઉપર કોતરેલો છે. એનું માપ ૧૦" X ૧૨" છે.

એમાં સ્પષ્ટતઃ ગુજરાતના સુલતાન બહાદુરશાહના વિજયરાજ્ય દરમ્યાન વિ. સં. ૧૫૯૦ ના ભાદરવા વદિ ૧૧ ને રવિવારે (તા. ૧૪-૯-૧૫૩૪) નગીચાણામાં વાસંગના સુત પીઠીઆ અણસાનું યુદ્ધમાં મૃત્યુ થયાનું જણાયું છે.

પાઠ-

૧. સંવત્ ૧૫૯૦ વર્ષે ભાદર-
૨. વા વદિ ૧૧ રવૌ નગેચાણા ગ્રા-
૩. રામે પાતસાહા શ્રીબ્રાહ્મદર-
૪. સાહા વિજિરાજે પીઠીઆ
૫. વાસંગસુત અણસા સં-
૬. ગ્રામે મરણ સૂતા ૨^૧ અમર-
૭. સીં સૂતા ૨^૨ વરદેની પાઠ

* ઇ. ડા., નં. ૬૭; કે. ડા. શાસ્ત્રી, 'અનુશીલન,' પૃ. ૫૬.

+ તા. માંગરોળ.—સં.

૧-૨. શ્રી. હિસબજરે 'સૂતાર' વાંચ્યું છે. ન્યારે શ્રી. શાસ્ત્રીજીએ 'સૂતા ૨' વાંચ્યું છે.

પાટણનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૯૪*

પાટણમાં ડૉ. પંડ્યા અભ્યાસગૃહના પ્રાચીન કલાસંગ્રહસ્થાનમાંની આરસની એક નાની તકતી ઉપર આ લેખ કોતરવામાં આવેલો છે. લેખની ભાષા સંસ્કૃત છે, લિપિ દેવનાગરી છે તથા લેખમાં બાર પંક્તિઓ છે. સં. ૧૫૯૪ માં અમદાવાદના સુલતાન મહમ્મદશાહના^૧ રાજ્યમાં પાટણનો સૂબો શિગીરાયીખાન હતો તે વખતે દરિયાખાનના આદેશથી મલીક રકુનલ (રકનુદીન ?) નામે અમલદારે પાટણમાં ધર્મશાળા કરાવી હતી, એવો ઉલ્લેખ તેમાં છે.

ગુજરાતની સુલતાનશાહીના પતનકાલનો આ શિલાલેખ છે. સં. ૧૫૯૪ માં પાદશાહ માત્ર ૧૩ વર્ષનો હોઈ દરિયાખાન સર્વસત્તાધારી હતો એમ તેના હુકમથી ધર્મશાળા બંધાવી હોવાના ઉલ્લેખ પરથી સમજી શકાય છે.

પાટણમાં કયા સ્થળે આ ધર્મશાળા બંધવામાં આવી હશે તે કહેવાનાં કોઈ સાધન આપણી પાસે નથી. લેખની તકતી તે ધર્મશાળાની ભીંતમાં બેસાડવામાં આવી હશે, એમ કદપી શકાય છે.

મુસ્લિમ રાજ્યકાળમાં મુસ્લિમ સત્તાધારીઓએ બંધાવેલી ધર્મશાળાનો આ લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં છે તે નોંધપાત્ર છે. મુસ્લિમ રાજ્યકાળમાં પણ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલા ખતપત્રો, દસ્તાવેજો વગેરે માન્ય રાખવામાં આવતા એ તો જાણીતી વાત છે, પરંતુ મુસ્લિમ હાકેમો પોતે થઈ ને સંસ્કૃતમાં લેખ કોતરાવતા એ ધ્યાન ખેંચે છે. સંભવ છે કે બંધાવવામાં આવેલી ધર્મશાળા ખાસ કરીને હિંદુ પ્રજાજનો માટે હશે. આ ઉપરાંત મુસ્લિમ સુલતાનના નામ આગળ ‘અલક્ષજગદીશવરલખધરાજ્યલક્ષ્મી-સ્વયંવરમાલાલંકૃતકઠકંઠલ’ ‘રિપુવનદહનદાવાનલ’, ‘અન્યાયાંધકારમાર્તંડ’ ‘ચાચકજન-ચિન્તામણિ’ ઇત્યાદિ વિશેષણ લગાડવામાં આવેલાં છે, તે પણ નોંધ માગી લે છે. જો કે તે ઉપરથી જે તે સુલતાનની વ્યક્તિગત કારકિર્દી વિશે અનુમાન કરવા બેસવું એ તો સાહસ જ ગણાય, કેમકે હિંદુ તેમજ મુસ્લિમ રાજ્યકાળના સંસ્કૃત દસ્તાવેજો તેમજ શિલાલેખોમાં રાજ્યકર્તાઓનાં નામ આગળ એવાં જ વિશેષણ એક નિયમ તરીકે લગાડેલાં હોય છે. અર્થાત્ એવાં વિશેષણ લગાડવાની પ્રચલિત રૂઠિ હતી.

આ શિલાલેખમાંથી સ્થાનિક હાકેમો વગેરેનાં નામ મળે છે. અનુવાદાત્મક પ્રમાણે તરીકે આવા લેખો ઘણી વાર મહત્વના થઈ પડે છે.

લેખની ભાષા સંસ્કૃત દસ્તાવેજોની ભાષા જેવી ઢીલી છે. વ્યાકરણ તથા જોડણીની પણ કેટલીક ભૂલો છે. બારમી પંક્તિમાં શ્રુમ મવતુ ને બદલે શ્રુમ મવસુ નજરે પડે છે, તે કોતરનાર સલાટની ભૂલ હોવી જોઈએ. મૂળ લેખ પંક્તિવાર નીચે પ્રમાણે છે —

* ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા (સં.), ‘કેટલાક અપ્રસિદ્ધ શિલાલેખો’, “શ્રી કાર્ગિસ ગુજરાતી સલા ત્રેમાસિક”, પુ. ૪, અંક ૧, પૃ ૧૯૬-૨૭. ૧. મહમ્મદશાહ (૩ જો).—સં.

५।४

१. दं० ॥ उँ स्वस्तिश्री सवत १५९४ वर्षे शाके १४५९ प्रवर्तमाने मा-
२. घमासे शुक्लपक्षे तृतीया गुरौ^१ श्रीमदणहलपुर-
३. पत्तने अलक्षजगदीशवरलब्धराज्यलक्ष्मीस्वयंवरमाला-
४. लंकृतकंठकंदल रिपुवनदहनदावानल अन्यायांधक-
५. [रमार्ता]ड न्यायैकनिजमन्दिर सेवकजनसदाफल[द]द-
६. [रिद्र(द्रघ)मुगटा (१) विघटन याचकजनचिन्तामणी(णि) पातसाह
७. श्री श्री श्री श्री श्री मिहिमूदसकलकल्याणविजयराज्ये
८. राज्ञी(ज्ञि) श्रीअहिमदावादे राज्य कुर्वति । तत्प्रभुणा नियुक्ते
९. श्रीपत्तने दीवानदीपके मुक्त मजलशिगिरामीषान श्री
१०. दरीयाषान आदेशतो मलिकश्री रकुनल मलिक सं-
११. ज्ञे अनेन प्रभुणा धर्मशाला निःपादिता । सा चिरं तिष्ठतु ॥
१२. श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥ शुभ भवसु(तु) ॥ श्री ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ श्री

બગસરાના બે શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૬૦૪*

નીચેના બે અલિલેખ જૂનાગઢ રાજ્ય તાબેના બગસરા (ઘેડ)† ગામના ઉત્તર-પશ્ચિમ ખૂણામાં રહેલા પીળાશ પડતા રંગના પથ્થર પર બાજુબાજુમાં કોતરેલા છે. જમણી બાજુના અલિલેખનું માપ ૬" x ૮½" અને ડાબી બાજુનાનું ૭½" x ૮½" છે.

બંને અલિલેખ એક જ મિતિના - વિ. સં. ૧૬૦૪ શાકે ૧૪૭૦ ના ચૈત્ર સુદી ૯ ને રવિવાર (તા. ૧૮-૩-૧૫૪૮)ના છે ને એમાં સુલતાન મુહમ્મદશાહના રાજ્યનો ઉલ્લેખ છે. જમણી બાજુના અલિલેખમાં બગસરામાં ગયેાનું, રક્ષણ કરતાં ડીંખા માલાનો, સુત વાઘેલા વાકતા ચુદ્ધમાં મરણ પામ્યાનું નોંધ્યું છે; ડાબી બાજુનો અલિલેખ નોંધે છે કે એ માણસની પત્ની અમણા સતી થઈ, એ બગસરાના કાચા પર્વત અને બાઈ રવીની પુત્રી હતી.

પાઠ:

(૧)

૧. ॥ ૫ ૦ ॥ ડું નમઃ શ્રીશવાય ॥ સ્વસ્તિશ્રી
૨. નૃપતિવિક્રમાર્કસમયાતીતઃ સંવ-
૩. ત ૧૬૦૪ વર્ષે શાકે ૧૪૭૦ પ્રવર્તમા-
૪. ને પાતશા[હ] શ્રીમહિમૂંદશાહવિજૈ-
૫. રાયે અઘેહ શ્રીબગસરાગ્રામસ્ય
૬. વાઘેલા હીવામાલા સુત વાકતા ગો-
૭. ગ્રહે મૃતઃ ચૈત્ર સુદિ ૯ રિવૌ શ્રી:

(૨)

૧. ॥ ૫ ૦ ॥ ડું નમઃ શ્રીશિવાયઃ ॥ સ્વ-
૨. સ્તિ શ્રીનૃપતિવિક્રમાર્કસમયા-
૩. તીતઃ સંવત્ ૧૬૦૪ વર્ષે શાકે ૧૪
૪. ૭૦ પ્રવર્તમાને પાતશાહશ્રીમહિ-
૫. મૂંદશાહવ્યજ રાયે અઘેહ શ્રી
૬. શ્રી શ્રીઃ વગસરાગ્રામસ્ય કા-
૭. ચા પર્વતઃ તસ્ય માર્યા વાઈ રવી
૮. તસ્ય પુત્રી વાઈ અમણા સાહા ગમ-
૯. ન કૃત્વા ચૈત્ર સુદિ ૯ રિવૌઃ ॥

* ઇ. કા., નં. ૯૯. † તા. માંગરોડ.

કોડીદરાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૬૦૬*

આ અભિલેખ સોમનાથ પાટણ પાસે આવેલા કોડીદરા નામે નાના ગામમાં મળેલા પાળિયા પર કેતરેલો છે. કેતરેલો ભાગ લંબાઈમાં ૧' ૬" અને પહોળાઈમાં ૧' ના માપનો છે.

એ જણાવે છે કે હડીઆની સુરજનો પાળિયો વિ. સં. ૧૬૦૬ ની માઘ વદ ૨ ને સોમવારે (૩૦-૧-૧૫૫૩) દેવપાટણમાં પાતશાહ મહમૂદના રાજ્યમાં કોડીદરા ગામમાં ઊભો કરાવેો હતો.

મહમૂદ^૧ ગુજરાતનો સુલતાન હતો, જેણે અમદાવાદમાં ઈ. સ. ૧૫૩૬ થી ૧૫૫૪ સુધી રાજ્ય કરેલું.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૬૦૯ વર્ષે માહા વ-
૨. દિ ૨ સોમે આદે શ્રીદેવપ-
૩. ત્તને પાતસાહા શ્રીમિમૂ-
૪. દસાહા કોડીદરા-
૫. ગ્રામે હડીઆની સુરજ
૬. પાલીઆ

—

* ઇ. કા., નં. ૧૦૦.

x તા. પાટણવેશવળ.—સં.

૧. મહમૂદશાહ ૩ જો—સં.

વઢવાણુનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૬૧૩*

આ અલિલેખ જૂના મહેલના પાયાના ખોદકામ દરમ્યાન વઢવાણુમાં મળેલી સફેદ પથ્થરની તકતીમાંથી ઉતારેલો છે. એ તકતી હાલ વઢવાણુના દરબારગઢમાં રાજ્યની ઘોઝાર પાસે રહેલી છે. કેતરેલો ભાગ, જે સારી હાલતમાં છે તેનું માપ ૨૩' x ૨૫' છે. એની નીચે ડુધર અને ગધેડો કેતરેલ છે. ઘણી અશુદ્ધ ગુજરાતીમાં અને વળી ખરાબ રીતે કેતરાયો હોઈ અલિલેખનો અર્થ મહામુસીખતે ખેસાડવો પડે છે.

લેખનો આરંભ વિ. સં. ૧૬૧૩ની શ્રાવણ સુદિ ૧ ને સોમવારની મિતિ- (તા. ૨૬-૭-૧૫૫૭) થી થાય છે ને એ પાતશાહ અહમદના રાજ્યનો ઉલ્લેખ કરે છે. પછી અનેક અધિકારીઓનાં નામ આપવામાં આવ્યાં છે. તેઓ છે : હજરત સુલેમાન ખાન, ઇતિમાદખાન અહોદ્દિ, મીર હઝખર, મલિક ઐન હવાલિ, મલિક નુસરત ફલ, મલિક અગધ, મહેતા (?) રંગવલા, વઢવાણુના રાણા (?) અરિસિંહ સાંગણ, મીર અખદુલ હલીમ, વઢવાણુના બક્ષી, દેસાઈ અસવ, પટેલ અને તલાટી. પછી આમ જણાવ્યું છે — મજકુર કસબાના પસાયતા — કેટીઆ તથા તલાવી પાસેથી જે કંઈ વળે લેવાની હોય તે તલાવીઓએ તલાવ પર અને કેટીઆએ કેટ પર ખરચવાની છે. આ આજ્ઞાનો જે કોઈ લોપ કરશે તેને એ હિંદુ હોય તો ગાયનો અને મુસલમાન હોય તો સૂવરનો શાપ લાગશે.

લેખમાં જણાવેલ પાતશાહ અહમદ ગુજરાતનો સુલતાન અહમદ ૨ જો છે, જેનો દીવાન સમર્થ અમીર ઇતિમાતખાન હતો. આલાવાડ, જેમાં વઢવાણુ આવેલું છે તે સીધું તેના તાબે હતું. (જુઓ ખો. ગે., પુ. ૧, ભા. ૧, પૃ. ૨૬૦.) ખીજાં નામો વઢવાણુના વહીવટ સાથે સંકળાયેલા અધિકારીઓનાં છે.

આ અલિલેખ કેટીઆ અને તલાવીઆ કેળીઓની ઉત્પત્તિ દર્શાવે છે. તેઓ પસાયતા (જમીનદાર) હતા અને જેની નજીકમાં તેઓની જગીર આવેલી હોય તે કેટ તથા તલાવ માટે કામ કરવા બંધાયેલા હતા.

૫૧૪

૧. સંવત્ ૧૬૧૩ વરષે સાવળ સુ[દિ ૧ સો]-
૨. મે શ્રીદીવાન શક જ્ઞાલાવાહિ પાતસાહ
૩. શ્રીઅહિમદ વજિરાજિ તાએન^૧(?) હ-
૪. જરત સેલેમાન ષાં. શ્રીઅતમેતધાન
૫. અહોદિ મર શ્રીહજેવર, મલેક એન
૬. હવાલિ મ. નુસત્ર ફલ, મલેક અગ-
૭. ધ મં. શ્રીરગવલારુણગણૈઃ (?) વઢવાણ
૮. ણિ રા. શ્રીઅરિસિહજી સાંગળ સુષવે
૯. મી. અવદલ હલીમ અષજઘસા જવ (?)
૧૦. વક્ષી વઢવાણ દેસઈ અસવ પટિલ
૧૧. તલાટી જોગ્ય જત કસબે મજકુરના પસા-
૧૨. અિતા કોટીઆ વા તલાવીમાં નો વજે આ-
૧૩. પિ તલાવીઆ તલાવિ કોટીઆ કોટિ
૧૪. ષરચિ એ વાત લોપિતે દાપે હીંદુઆ
૧૫. જે ગાઈ તરકાળે સુઅર એપર ગ-
૧૬. જૂર દેસહી જૂલા વૂ. ઘઘજા વ. જસાપ (?)
૧૭. ભાતરી એકોર્જિવ લોપે તેની ગઘડગાલિ

—

અજ્ઞાત સ્થળનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૬૨૩*

નીચે આપેલો લેખ કયા સ્થળનો છે તેની ખબર નથી. તેનું ફક્ત એક જ રબીંગ જે રાજકોટના વોટસન મ્યુઝિયમના સંગ્રહમાં છે તે જ મારી નીચેની નોંધનો આધાર છે. લેખની પહોળાઈ ૧૧૧૧ ઇંચ અને ઊંચાઈ ૧ ફૂટ ૬ ઇંચ છે. લેખના અક્ષરો સાધારણ રીતે જ કેતરેલા છે, પરંતુ તે મોટા અને સાફ છે. તે શ્લોકબદ્ધ છે.

પહેલા શ્લોકમાં ગણપતિની અને ખીજમાં વરુણની પ્રાર્થના કરી છે. ત્યાર પછી એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે સંવત ૧૬૨૨ પોષ વદી ૧૩ શનિવારે મહારાજા મુઝફરના રાજ્યમાં તેના મુખ્ય કારભારી ઇતમેતખાનના વખતમાં વૃદ્ધ શાખામાં દીસાવાલ જ્ઞાતિનો દેવજી નામનો એક ગૃહસ્થ ઇતમેતખાનના ઘરમાં સર્વ કામકાજનો ઉપરી હતો. તેણે લોકોના ઉપકાર માટે એક વાવ બનાવી.† તે બનાવવાનું કામ છ મહિના અને સાત દિવસ પછી સંવત ૧૬૨૩ (શકે ૧૪૮૮) શ્રાવણ સુદિ ૫ રવિવારને દિવસે‡ પૂરું થયું. લેખના છેવટે સૂત્રધાર વગેરેનાં નામો આપ્યાં છે.

પાઠ

૧. શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ ચલત્કર્ણાન્નિ(નિ)લોદ્ભૂત્સિદૂરા-
૨. રુણિતાંબરઃ । જયત્યકાલે વિસૃજન્ સંધ્યામિવ ગ-
૩. જાનનઃ । ૧ વરુણાય નમસ્તેઽસ્તુ નમઃ સુકૃતસાક્ષિ-
૪. જે । નમોષાંપતયે તુભ્યં સર્વજીવનસૂ(રૂ)પિણે । ૨ સ્વસ્તિ
૫. શ્રીવિક્રમાર્કસમયાતીત સં. ૧૬૨૨ વર્ષે પૌષ વ-
૬. દિ ૧૩ શનૌ મહારાજશ્રીમુદાફરવિજયરાજ્યે । ત-
૭. ન્મુખ્યામાત્યશ્રીઇતમેતષાંનમહામંત્રિણિ । વૃદ્ધ-
૮. શાખાયાં દીસાવાલજ્ઞાતીય મં । ઘનાસુત મં.
૯. નરશંગ । તસ્તુત^૨ માં. વાઘા તસ્તુત^૩ માં. હવા તદ્ધ-
૧૦. મ્મપત્ન્યા લીલાદેવ્યાં જાતઃ સર્વગુણનિધિદ્વ-
૧૧. જીનામા સત્પુત્રઃ । સ ચ શ્રીઇતમેતષાંનગૃહે સર્વવ્યા-
૧૨. પારાધ્યક્ષઃ સર્વોપકારાય †સુધામ(સ)માનોદકાં વાપીમા-

* ૬. બા. કિસકળકર, પુરાતત્ત્વ, પુ ૩, પૃ ૨૦-૨૧

† બનાવવી શરૂ કરી.—સં.

૧. તા ૨૧ મી જુલાઈ, ઈ. સ. ૧૫૬૬, ૫૫૧ ચૈત્રાદિ છે.—સં.

૨-૩. તસ્તુત^૦ વાંચો.—સં.

૪. મુષા^૦ વાંચો.—સં.

१३. रमत । सा व (च) सर्वशास्त्रोक्तफलदा सं. १६२३ वर्षे गा-
 १४. के १४८८ श्रावण शुदि ५ रवौ सप्तदिनाधिकैः षडभिः
 १५. मासैः पूर्ण जाता । सू० पता सुत सूत्रधार आता ॥ श्री.
 १६. इयं वापी शुभ कर्तुः करोतु विमलोदका । आयुः पु-
 १७. त्रान् यशश्चार्थान् ददातु मनसेप्सितान् ॥ १ श्रीः
-

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

વાઝા વંશના લેખો

સૂત્રાપાડાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૩૫૭*

આ અલિલેખ જૂનાગઢ રાજ્યના પાટણ મહાલમાંના સૂત્રપાડા^૧ ગામની દક્ષિણે થોડા અંતરે આવેલ, હાલ ખરાબ હાલતમાં રહેલ સૂર્યમંદિરમાં મળ્યો છે. તેનું માપ ૭" x ૯" છે.

તે નોંધે છે કે (સૂર્યમંદિર ?) વિ. સં. ૧૩૫૭ (ઈ.સ. ૧૩૦૧)માં વચ્ચલદેવ ખુટાએ કરાવ્યું હતું. આ વચ્ચલદેવ પ્રાયઃ પાટણનો વાળ રાજા હતો.

પાઠ

૧. સ. ૧૩૫૭ વર્ષે
 ૨. ૮૦ વય-
 ૩. જલદેવ બુ-
 ૪. ટાકેન કા-
 ૫. રાપિતા
-

* ઇ.કા, નં. ૨૩

૧. તા. પાટણ - વેરાવળ, જિ. જૂનાગઢ

આદ્યપોઠારનો શિલાલેખ,^૧ (લગ. વિ. સં. ૧૩૫૭)^૨

આ ખંડિત અલિલેખ આદ્યપોઠાર ગામની^૨ પશ્ચિમમાં આવેલા આદીશ્વર મહાદેવના મંદિરના કંપાઉન્ડમાં મળ્યો છે. તે માપમાં ૧૬" x ૧૫" છે.

એ રાજ વયજલદેવ માટે રાણક મંડલીકના સૈન્ય સાથે લઢતાં થયેલું કાન્ડડ-દેવતું મૃત્યુ નોંધે છે. આ લેખમાંનો રાજ વયજલદેવ વિ. સં. ૧૩૫૭ ના સૂત્રાપાડા શિલાલેખમાં જણાવેલ ઠાકુર વયજલદેવ હોય, તો આ અલિલેખ એ અરસાનો ગણાય. લેખમાં જણાવેલ રાજ મંડલીક ચૂડાસમા રાજ હોવો જોઈએ, જે વિ. સં. ૧૩૧૬ થી ૧૩૬૨ સુધીમાં થયો.

પાઠ

૧. તીય પા
૨. શ્રીવીસલસુત ક
૩. રાજશ્રીકાન્હડદેવ-
૪. સ્ય મેલાવટી ? રાણક
૫. શ્રીમંડલીકસ્ય સૈન્યે-
૬. ન રાજરાજા શ્રીવયજ-
૭. લદેવહેતો: પ્રાણત્યાગ:

* ઇ.કા., નં. ૨૯

૧. ઈ.સ. ૧૩૦૦-૦૧-૨૫.

૨. તા. કોડીનાર, જિ. અમરેલી

સોમનાથ પાટણુનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૩૨*

આ અલિલેખ સોમનાથ-પાટણુમાં વેરાવળ દરવાજાની દક્ષિણે મસ્જિદ પાસે જિલ્લા શિક્ષાસ્તાંભ પર કોતરેલો છે. કોતરેલા ભાગની નીચે ગદ્યોની ગાળ દર્શાવતી અનુગતી આકૃતિ કોતરી છે. અલિલેખનું માપ ૧' ૬" x ૧' ૩" છે.

એનો આરંભ વિ. સં. ૧૪૩૨ ના ફાલ્ગુન વદિ ૧ ને શુક્રવાર(તા. ૯-૩-૧૩૭૬)-ની મિતિથી થાય છે ને એ વાળ રાજા ભરમના રાજ્યકાળનો છે. લેખનો હેતુ સ્પષ્ટ નથી, પરંતુ લાગે છે કે તે સ્થળના સર્વ શિદ્ધીઓએ મંદિર બાધવા દ્રવ્યનું દાન દીધેલું.

આ લેખમાંનો રાજા ભરમ પ્રાયઃ વિ. સં. ૧૪૩૭ ના ધામળેજ લેખમાં જણાવેલો એ નામનો રાજા છે.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૪૩૨ વર્ષે ફાગ[ણ]
૨. વદિ ૧ શુક્રે અથ [વા]જા
૩. શ્રીભરમરાયે આમહ
૪. પુંજા સમસ્તસૂત્રધારા-
૫. ણાં દાનં પ્રસાદે મુક્ત (ક્તં)
૬. વ્યાપારે સાહય(?) કૃત ॥

ધામળેજના કુંડનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૩૭*

ધામળેજ^૧ સૂત્રાપાડાની દક્ષિણપૂર્વે ૧૧૩ માઈલના અંતરે જૂનાગઢ રાજ્યના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલું ઘણું જૂનું ગામ છે. ગામની પશ્ચિમે વિજયગયા નામે ઓળખાતો પ્રસિદ્ધ કુંડ છે. આ લેખ ત્યાં પીપળા નીચે છે. કોતરેલો ભાગ જે ઉત્તમ હાલતમાં છે તે ૨' ૬૩" લાંબો અને ૧' પહોળો છે.

લેખ પહેલાં ઇન્ડિયન એન્ટિક્વરી, પુ. ૮, પૃ. ૧૮૬ પર અને 'રિવાઇઝ્ડ લિસ્ટ ઓફ એન્ટિક્વેરિઅન રિમેઇન્સ ઇન ધ ઝોન ઓફ પ્રેસિડન્સી', પૃ. ૨૪૮માં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે.^૨

લેખનો સાર આ છે—પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિનો, તેજનો સુત રાણુ ગુર્જરાજનો મુખ્ય સચિવ હતો. જ્યારે દેશ સ્વેચ્છાથી અતિપીડિત થયો ત્યારે તેણે સજ્જનો તથા પ્રાદ્યણોનું રક્ષણ કરવા ઘણું કરેલું. એનો પુત્ર કર્મસિંહ પ્રભાસના વાજા રાજા ભરમનો (ભર્મનો) સચિવ હતો. એણે કુંડ અને મૂલગયા (અર્થાત્ ધામળેજ)નાં સૂર્યમંદિર સમરાવ્યાં ને એ સોમનાથની નિત્યપૂજા કરતો. સચિવની વિનંતીથી રાજાએ પ્રાદ્યણોને મેઘ[રજ] નામે ગામનું દાન દીધું ને વેદનો સ્વાધ્યાય કરવા તેઓને ત્યાં વસાવ્યા. પ્રશસ્તિ આનંદપુરના દ્વિજ, ભાનુના પુત્ર વાસુદેવે રચી હતી. લેખની મિતિ વિ. સં. ૧૪૩૭ ના આષાઢ વદિ ૬ (૫૧)ને શનિવાર (તા. ૨૩-૬-૧૩૮૦) છે. (વળી જુઓ ઇ.એ., પુ. ૧૬, પૃ. ૧૮૬.)

રાણુ જેનો સચિવ હતો તે ગુર્જરાજ દિલ્હીના સુલતાનનો ગુજરાતનો નાઝિમ હશે, જે તે સમયે શ્રીરાજ તુગલુકનો નાઝિમ ફરહત-ઉલ્-મુલ હતો.^૩

* ઇ.કા., નં. ૩૯

૧. તા. પાટણ—વૈરાવળ, જિ. જૂનાગઢ

૨. 'ભાવનગર પ્રાચીનશોધસંગ્રહ'ના સૂચિપત્રમાં જણાવેલા લેખ નં. ૧૩૬ નું વર્ષ વિ. સં. ૧૪૪૭ આપ્યું છે, પરંતુ લેખમાંની હકીકત પરથી એ લેખ આ જ હોવાનું માલૂમ પડે છે. ત્યાં રાણુના પુત્રનું નામ 'કરણસિંહ' આપ્યું છે—સં.

૩. રાણે મુસલમાનોના આક્રમણ સામે આ પ્રદેશનું રક્ષણ કર્યું તે લક્ષમાં લેતાં આ તર્ક સ્વીકાર્ય લાગતો નથી.

५।४

१. ॥ ५० ॥ ॐ नमः[*] श्रीगणेशाय ॥ पातु यातुकुलारातिर्विश्व विश्वभरो हरिः । जनान् पुनातु तत्तीर्थं जिष्णुविष्णुगयाख्यया ॥ १ आसीद् गुर्जरराज-
२. मुख्यसचिव[*] श्रीतेजसूनुः पुरा श्रीराणः सुजनद्विजावनधनो म्लेच्छाकुले क्षमाकुले ॥ तत्पुत्रः सचिवाग्रणीर्जयति सत्कर्ममहि-
३. यः प्रज्ञया राजद्वाराजकार्यचतुरः प्राग्वाटवंशाकुरः । २ स्वस्ति श्रीमत्प्रभासाधिपति- शिवसदाराधनावाप्तलक्ष्मीस्तुल्यः
४. श्रीभर्मभूपो जयति जनमनःश्रान्तिहृत्करपवृक्षः । तन्मन्त्री कर्मसिंहः सचिवसुरगिरिः क्षमासुराधार उच्चैर्भातीनं साधुमा-
५. गर्वाचरणविनयतः सेवमानोऽसमानः । ३ यन्नाम पामरमपीह पुनाति यत्र श्राद्धे प्रयाति पितरोऽक्षयतृप्तिमेव । तत्तीर्थमेतद-
६. मलोपलबद्धमूलसोपानमुच्छ्रितनिपानमकारयद्यः । ४ उद्धृत्य यः सगरभास्करसद्गमूला- त्तन्मंडपं परिकरेण समं
७. समंतात् । नव्यं सुभग्यमिह कारयति स्म पूजा माध्याह्निकीमनुदिन ननु सोमनाथे । ५ स्वभ्रातृमेघनृपतेः परलोक-
८. यात्रासौख्याय नित्यजलधान्यनिधिं द्विजेभ्यः । श्रीभर्मभूपतिरदात्सचिवेन येन विज्ञा- पितोऽभिनवमेघपुराग्रहारं । ६ आ-
९. द्या वद्याः सुराशाः प्रथितसुयशसस्ते जनानदनाद्या एकः श्रीकर्मसिंहः स्फुरति कलियुगे सेवकः सन्परोक्षे ।
१०. ग्रामं यः स्वामिनामप्रथितमतनुत स्वःस्थितौ मेघराजे विप्राणां स्थाणुवृत्तिं श्रुतिचयमिह च स्थापयामास साक्षात् । ७ अमृतं पाय-
११. यन् गावः सुरपत्तनगोपुरे । आहवे कीर्तिसद्धर्मा वा कौमारममेलयत् । ८ वंशवृद्धिकराः सतु रामाद्यास्तस्य नंदनाः । सुरवृक्षोपमाः
१२. श्रीमत्सपूर्ववयरा(सः) समाः । ९ किं दुर्लभं महदुपासनया यदश्माकाठिन्यगेहमपि विष्णुगयातटस्थः । लब्ध्वा सुदर्शनतनु सुजनाय दत्ते स्नाने
१३. गदाधरनतौ च मतिः सुदृष्टः । १० ज्ञानं ददिर्भाति जनेषु भानुः सानंदमानंदपुर- द्विजाग्र्यः । श्रितः श्रुतीस्तत्सुतवासुदेवः सागस्मृती चक्र इषा(मा) प्र-
१४. शस्तिं । ११ लिखितेयं पंडितसर्वादित्येन ॥ सूत्र मधुसूदनेनोत्कीर्णा । संवत् १४३७ वर्षे आषाढ वदि ६(५ ?) शनौ ॥ श्रीः ॥ शुभं भवतु । विष्णुः प्रीयतां ।

સોમનાથ પાટણનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૨*

નીચે આપેલો શિલાલેખ મૂળમાં સોમનાથ પાટણના પૂર્વ અર્થાત્ ત્રિવેણી દરવાજામાં ગોઠવેલો મળ્યો હતો. હવે એને ત્યાંની વહીવટદારની કચેરીની દીવાલમાં ચણી દીધો છે. લેખ સરસ રીતે કેતરેલો છે ને સારી હાલતમાં છે. કેતરેલો ભાગ માપમાં ૧' ૪" x ૧' ૬" છે. લેખ કાવ્યની ઉચ્ચ મૂલ્યવત્તા તેમજ ઘણું ઐતિહાસિક મહત્વ ધરાવે છે.

પહેલાં એ રિ. લિ. ઓ. રિ. જો. પ્રે. ના પૃ. ૨૫૨ માં પ્રસિદ્ધ થયેલો. એની વિસ્તૃત સમીક્ષા કલકત્તાના 'સાહિત્ય' નામે હિંદી માસિકના પુ. ૧, ભા. ૧, પૃ. ૨૭૬ થી તેમજ નાગરી પ્રચારિણી સભાની પત્રિકાના પુ. ૪, પૃ. ૩૪૩ માં પ્રગટ થયેલો.

લેખનો આરંભ સોમેશના લિંગના સ્વરૂપમાં રહેલા બ્રહ્મને નમસ્કારથી થાય છે. પછીના ચાર શ્લોક પ્રભાસ નામે તીર્થ વર્ણવે છે. પછીના શ્લોકોમાં ભીમ નામે ચાદવ રાજા વિશે જણાવે છે, જેને એની પત્ની માણિક્યદેવીથી ચમુના નામે ગુણિયલ પુત્રી હતી. દસમા શ્લોકમાં રાષ્ટ્રકૂટ કુલમાં જન્મેલા ધર્મ નામે રાજાનો નિર્દેશ છે, જે કુલ પૃથ્વી પર સૂર્યવંશ તથા ચંદ્રવંશ જેટલું વિખ્યાત હતું. આ ધર્મ, ઉપર જણાવેલી રાજપુત્રી ચમુનાને પરણ્યો. ચમુનાએ વિ. સં. ૧૪૪૨ ના આઘાઠ વદિ ૮ ને શનિવારે (તા. ૧-૭-૧૩૮૫) વાવ, પરબ વગેરે કરાવ્યાં.

પહેલી ત્રણ પંક્તિઓની શરૂઆતના હાંસિયામાં એવી નોંધ કરવામાં આવી છે કે સંગમેશ્વરતું મંદિર વિ. સં. ૧૪૪૮ ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૩ ના રોજ બંધાયું, જે પછી અભિલેખ કેતરાયો લાગે છે,

આ લેખનો કર્તા પં. ૧૪ માં જોડી રીતે જણાવે છે કે રાષ્ટ્રકૂટ વંશ સૂર્યવંશ અને ચંદ્રવંશથી જુદો ત્રીજો વંશ હતો. રાષ્ટ્રકૂટ વંશને ચંદ્રવંશી ચાદવકુલનો કહેવામાં આવ્યો છે. લેખમાં જણાવેલો ચાદવ રાજા ભીમ પ્રાયઃ કચ્છના જાડેજા કુલનો હતો, જેના વંશજ કચ્છના વર્તમાન રાજકુલના છે. પં. ૧૪ માં 'ધર્મ' એવો સ્પષ્ટ પાઠ છે, પરંતુ જો એ 'ભર્મ' ને બદલે ભૂલથી લખાયું હોય, તો એ સોમનાથ પાટણના વાજા વંશનો રાજા ભર્મ હતો.

५।४

१. सवत् १४४८ वर्षे ॥ ७।० ॥ उ नमः शिवाय ॥ अव्यक्तं व्यक्तता
उयेष्ठ शुदि १३ दिने यातमलक्ष लक्षता गतं ॥ सोमेश-
२. संगमेश्वर[ः] ॥ लिंगच्छलतः स्पष्ट ब्रह्म पुनातु वः ॥ १ या
प्रस्थापितः ॥ भारती शब्दमयी चतुर्विधा ततो-
३. ॥ धिका भाति जडा जलात्मिका ॥ क्षेत्रे प्रभासे
शिवमाप्य सस्थिता पचप्रवाहा
४. ॥ जगतोस्तु शांतये ॥ २ शीर्षे विधृत्य वडवानलकालप्यलं वाग्देवता कथयती-
५. ॥ व हि दिव्यपूर्ण [१*] कस्माद्विवादमधियंति च दर्शनानि तत्त्वं शिवात्परतर न
हि किंचिद-
६. ॥ स्ति ॥ ३ तत्पत्तन यस्य मुखे सरस्वती गर्भे धृता येन हरिर्हराद्याः ॥ सामान्यजंतो-
७. ॥ रपि मुक्तिद यत्केनोपमेय नगरेण तत्स्यात् ॥ ४ भीतोहमेकेन हि वाडवेन
८. ॥ दृष्ट्वा पुरे वाडवमुख्यलक्ष्य ॥ स्तुति वदत्यर्णव एष घोषैः करोमिभिस(स्त)च्चरणौ नम-
९. स्यन् ॥ ५ अहो प्रसिद्धः किल यादवानां वंशोवतंसो हि वसुंधराया. ॥ तत्राभवद्भीम-
नृणो(पो)रिभीमः
१०. ॥ श्रीभीमचित्तो न जनेषु भीमः ॥ ६ एवगुण तं पतिमाप्य रम्यं माणिक्यदेवी
सुतरां चकासे ॥ तयो-
११. ॥ अथ योगाद्यमुना प्रवृत्ता किं स्यादयेयं नवमी च सिद्धिः ॥ ७ नाम्ना भवेद्या
यमुना न निम्नगा राज्ञी भ-
१२. ॥ वेन्नो यमगर्भधारिणी ॥ भैमी भवेद्या न रुचिः स्वयवरे मदालसा या न भवेन्म-
दालसा ॥ ८ शीले-
१३. ॥ न गगा भवतीति शुद्धा या नामधेयाद्यमुना प्रसिद्धा ॥ सरस्वती तद्वदनान्न याति
प्रयाग एषोभिनवो
१४. ॥ विभाति ॥ ९ वंशौ प्रसिद्धौ हि यथा रवीन्द्रौः(दू)^१ राष्ट्रौडवंशस्तु तथा त्रि(तृ)
तीयः ॥ तत्राभवद्धर्मनृपोतिघर्म-
५. ॥ स्तस्माच्छिवं सा यमुना जगाम ॥ १० दत्तानि दानानि यथाखिलानि तपासि
तप्तान्यतिनिर्मलानि ॥ कृता-
१६. नि पुण्यान्यतिनिश्चलानि प्राप्तानि सर्वाणि जनः फलानि ॥ ११ या कारयामास
नवापि वापिका सर-
१७. ॥ स्त्रिदेवायतनप्रपाश्र्व ॥ तथा प्रतोलीमुखमंडनोपमं निर्मापितं चत्वरमत्र सुंदर ॥
सवत् १४४२ व-
१८. ॥ र्षे आषाढ वदि ९ शनौ ।

ફૂલકાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૩*

નીચેનો અલિલેખ જૂનાગઢ રાજ્યમાં ભિનાની પશ્ચિમે આઠ માઈલના અંતરે આવેલા ફૂલકા^૧ ગામની પૂર્વે આવેલ તળાવના કાંઠા પર પડેલા પથ્થર ઉપર કેતરેલો છે. એ ૧૦" x ૧૨" છે.

એ વિ. સં. ૧૪૪૩ શાકે ૧૩૦૮ (ઈ. સ. ૧૩૮૬)માં રાજા શવગણના વિજય-રાજ્ય દરમ્યાન પરમાર જ્ઞાતિના મસાહણી લખણના સુતનું મૃત્યુ નોંધે છે.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૪૪૩ વર્ષે શા-
૨. કે ૧૩૦૮ પ્રવર્તમાને
૩. રાજશ્રી શવગણ વિજ-
૪. યરાજ્યે પરમારન્યાતિ મસા-
૫. હણી લખણસુત....
૬. -||....

* ઇ. કા., નં. ૪૫

૧. તા. ભિના, જિ. જૂનાગઢ

ખોરાસાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૫*

આ રસપ્રદ અભિલેખ મૂળમાં સોમનાથ પાટણની ઉત્તરપશ્ચિમે ખાર માઈલ પર, જૂનાગઢ રાજ્યના ચોરવાડ મહાલના જૂના ગામ ખોરાસામાંના^૧ સૂર્યમંદિરમાંથી મળ્યો હતો. હાલ એ ચોરવાડના નાગનાથ મહાદેવના મંદિરમાં છે. કોતરેલો લાગ માપમાં ૧' ૫" x ૧' ૨½" છે. કોતરનારે પોતાનું કામ ઘણી સુદર રીતે કર્યું છે, છતાં લખાણમાં વ્યાકરણની ઘણી ભૂલો આવી ગઈ છે. લખાણ ઉત્તમ રીતે જળવાયું છે.

આ શિલાલેખ પહેલાં રિ. લિ. એ. રિ. ઓ. ગ્રે. માં પૃ. ૨૫૦ પર કાઉસેન્સે પ્રકાશિત કરેલો.

લેખનો આરંભ સૂર્યદેવની સ્તુતિથી થાય છે. તે પછી જણાવે છે કે પરશુરામે ક્ષત્રિયોનો નાશ કર્યો પછી તેઓની સ્ત્રીઓને બ્રાહ્મણ પુરુષોથી સંતતિ થઈ. એમાંના એક કુળના આઘ પુરુષ મંકણક ઋષિ હતા. એ કુલ ૩૬ ક્ષત્રિય કુળોમાં ગણાતું. મંકણક (મકવાણા) જાતિના રોહિલા કુલમાં લૂણિગ નામે પ્રબળ રાજા જન્મ્યો. એ મારવાડથી સૌરાષ્ટ્ર આવ્યો. ભીમસિંહ નામે તેના પુત્રને ગિરાસમાં પંચાલક, કાલિજ વગેરે ગામ મળ્યાં. ભીમસિંહનો પુત્ર લાવણ્યપાલ કાલિજમાં મૃત્યુ પામ્યો. તેને લક્ષ્મસિંહ, લખણપાલ અને લક્ષ નામે ત્રણ પુત્ર હતા. એમાંનો લક્ષ્મસિંહ જૂનાગઢમાં યુદ્ધમાં માર્યો ગયો. તેનો પુત્ર રાજસિંહ હતો, જે શૂરવીર હતો. એ બેટ શંખોદ્ધારમાં યુદ્ધમાં મરાયો.

અગિયારમા શ્લોકથી એક બીજા રાજકુલનો વૃત્તાંત શરૂ થાય છે. વાઘેલા કુલ, જે છત્રીસ ક્ષત્રિય કુલોમાંનું એક છે તે એ મારવાડમાં કર્કરપુરી (હાલનું કાંકરોલી)માં રાજ્ય કરતું હતું. તેમાં ક્ષેમરાજ નામે રાજા જન્મ્યો. તેનો પુત્ર સોમબ્રમ હતો. એને વીર નામે પુત્ર હતો. દેશને મુસલમાનો વડે જિતાયેલો જોઈ વીર મારવાડ છોડી સૌરાષ્ટ્ર આવ્યો. તે ખંગાર (જે જૂનાગઢનો ચૂડાસમા રાજા હતો)ને ત્યાં સેવામાં રહ્યો. ત્યારે પાતશાહ મુહમ્મદે ચડાઈ કરી જૂનાગઢ અને ગિરનાર પર્વત પર હુમલો કર્યો ત્યારે વીરરાજે ખંગારને એના ભત્રીજા ભીમદેવના ખલા ઉપર રવાના કરી દીધો. તે એના ખચાવમાં પોતાની જિંદગી આપી. વીરને રત્ના નામે પુત્રી હતી, જેને ઉપર્યુક્ત મકવાણા કુલના રાજા રાજસિંહને પરણાવી હતી.

રાજસિંહને મલ્લ, મત્તરાજ, મુંજ અને મોહન નામે ચાર પુત્ર હતા. ખોરાસામાંથી લૂંટારુઓ ગાયો હાકી જતા હતા તેને પાછી લેવા જતાં મોહન મરાયો. પછી શિવરાજે ખોરાસાનો વહીવટ મલ્લને સોંપ્યો. આ મલ્લને પરમારકુલની વિમલા નામે પત્ની હતી, મલ્લે ખોરાસામાં એના એક પુરોગામીએ ખંધાવેલા સૂર્યમંદિરને સમરાબ્ધ્યું.

* ઇ. કા., ન. ૪૭

૧. તા. માળિયા-હાટીના, જિ. જૂનાગઢ

લેખના અંતે મલ્લના અને એના ભાઈ મત્તરાજના પુત્રોનાં નામ આપવામાં આવ્યાં છે. તે પછી લેખની મિતિ આપી છે - વિ. સં. ૧૪૪૫ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને સોમવાર (તા. ૧-૨-૧૩૮૬). લેખ રચનાર ત્રવાડી વાચ્છા હતો ને કોતરનાર સાદહા-પુત્ર મધુસૂદન નારાયણ.

લેખમાં જણાવેલ મુહમ્મદ સુલતાન મુહમ્મદ તુગલુક હતો, જેણે ગુજરાત પર ચડાઈ કરી જૂનાગઢ લીધું હતું, રા ખંગારને કેદ કર્યો હતો ને દેશ છૂટી લીધો હતો. લેખમાં જણાવેલ રાજા શિવરાજ પ્રાયઃ અન્ય લેખોમાં જણાવેલ વાળ રાજા હતો.

૫૧૪

૧. ॥ ૫૧ ॥ ડં નમઃ શ(શિ)વાય । તાપત્રયં ત્રિભુવનસ્ય તનૂકરોતુ તેજસ્તતિસ્તરણિજા તિમિરં તુદંતી । યા પૂર્વપ-
૨. વંતશિરઃ પુનતી પ્રબોધં પંકેરુહેષુ ચ સતાં હૃદયેષુ દત્તે । ૧ યે રૈણુકેયેન રણાગ્રાણાંત-
[I]ન્નીતાઃ ક્ષયં ક્ષો-
૩. ણિમુજઃ ક્ષણેન । તે ક્ષેત્રજા-બ્રહ્મકુલપ્રસૂતાસ્તદાશ્વયયા શ્વયાતિમુ(મ)ગુઃ ક્ષિત્તીશ[ઃ] । ૨
નૃહંસસંસત્પ્રથિતપ્રશંસસ્ત-
૪. દંકમૃન્મંકર્ણકર્ષિવંશં । નૃશંસવિન્નં સકૃદસ્ત્યય સઃ ષટ્ત્રિશદંશક્ષિતિપાવિતસઃ^૧ । ૩
મરુસ્થલીમંડલગૈકદેશે
૫. દેશે દશારોહિણિ રોહિલાદૌ । વિશાલમાલઃ કલિકાલકાલસ્તત્રાભવલૂણિગમૂમિપાલઃ[!]^{*}
૪ સ સૈન્યપાલન્વ(ત્વ)ધરઃ સુરા-
૬. ષટ્ઠાં પ્રાપ્ત્વા પ્રતાપૈકનિધિર્બલેન । તસ્યાંગજોમૂદ્ભુવિ ભીમસિહઃ સમસ્તશૌર્યાદિગુણૈરુપિ-
(પે)તઃ । ૫ તત્રાપિ પંચાલકકાલિ-
૭. જોદિગ્રામાવલિગ્રાસવિલાસવૃત્તિઃ । લાવણ્યપાલસ્તનયસ્તદીયો બમૂવ સૂ(શૂ)રઃ સમરે
કરાલઃ । ૬ નિજપ્રતાપં તપનં ત્ર(ત્રિ)લોક્યા ય-
૮. શઃ શશાંકં ચ પટ્ટુ પ્રકાશ્ય [I] લાવણ્યપાલઃ કિલ મૂમિપાલઃ સ કાલિજે કાલમવાપ
કાલાત્ । ૭ બમૂવુસ્તસ્ય તનયા વિન-
૯. યાનતમસ્તકાઃ । લક્ષ્મસિંહ[ઃ] સતાં મુખ્યો લક્ષો લષણપાલકઃ । ૮ લક્ષ્મસિંહો-
લસહીલલલનાફલકામુકઃ । જગામ
૧૦. જીર્ણદુર્ગે સ સસ(મ)રાદમરાવતી । ૯ તસ્ય સૂનુરનૂ(ન્યૂ)ન[ઃ] શ્રીરાજસિંહોભવદ્ભુવિ ।
વિમેદ સંશ્યે શંખૌકે મૃતો માર્તંડમંડ-
૧૧. લં । ૧૦ ષટ્ત્રિશં(શત્)ક્ષત્રવશપ્રથ(થિ)તગુણગણઃ શૌર્યગર્જ[દ્]દ્વિષત્સ્ત્રીવિ(વૈ)ધવ્ય-
વ્યાધિદાનોધૂ(ત્થિ)તકરકમલઃ શસશાસપ્રવી-

१२. णः । प्रीणन्पात्राणि पृथ्वीद्रविणवितरणैर्विश्वविख्यातकीर्तिर्वाधेलावश ए[प] क्षितित-
लवलये तद्भुवा मातृपक्षेः(क्षे) । ११
१३. भूमण्डलस्य मरुमंडलमंडन या सोदर्ककर्कुरुरीति गरीयसी या । श्रीक्षेमराज इह
राजसमाजराजि वि-
१४. आजमानगुण एष रराज राजा । १२ सोमभ्रमः क्रमत एव बभूव भूपसद्रूपरूपण-
निरूपितविश्वरूप. । म्लेच्छाय
१५. नेति बहुलेपि न देशसीमा तत्याज गोत्रिभिरपि प्रबलैः परीतः । १३ वीरोग(ग्र)जः
प्रवरवीरवृतस्ततोस्य सौराष्ट्र-
१६. मंडलमवाप मपापतीर्थैः । यो वारवारनयसारविचारचारुः खंगारगानगुणसौहृदमाचचार ।
१४ स श्रीमहम्म-
१७. दबृहन्मदपातसाहिक्रांतेपि रैवतगिरावपि जीर्णदुर्गे खगारभूपमुपवाह्य स भीमदेवं
भ्रातुः सुत(त) सुभट्टश-
१८. ख्यमपि प्रमीत. । १५ रत्नादेवी प्रथमदुहिता वीरजा राजसिंहान्मल्ल(ल्ल) मुख्य
तनुजमपरं मत्तराज [च] लेभे । मुंजं त-
१९. स्थाप्यवरजमहो मोहनं गोप्रहेरीन्न(न्नि)घ्नन्प्राणांस्तृणमिव रणे यः खुरासे निवासे । १६
मन्ये [मल्लो]^१ मत्तराज-
२०. श्व मुंजो व्यंजन्नंजः स्व(स्वे) जने मोहनश्च । चत्वारोभी साममुख्या उपाया रत्नादेव्या
राजसिंहात्प्रसूताः । १७ प्रवराजि-
२१. विराजविक्रमो युवराज श्रीशिवराजभूपतिः । खुरवासकवासशासने न्ययुन(ज)-
न^२म(न्म)ल्लमतुल्यसद्गुणा(ण) । १८ दृष्ट्वा तत्र पु-
२२. रा पुराणपठितं पाथोजपाणेः प्रियप्रासादं निजपूर्वपूरुषपरपीत्यै स्वपुण्याय च । कालोत्ते
पतित कृतार्थितमतिर्लक्ष्मी-
२३. प्य(व्य)यैर्नूतनं तक्रा(त्का)लाद्रचयांचकार नियतं तं मल्लदेवो(वा)भिधः । १९ तद्भार्या
विमला देवी सती सीतेव सा बभो(भौ) । परमारकुलोद्भूता नारी-
२४. गुणगणावृता । २० आनीय चातुश्च(श्च)रणीयविप्रान्सा मल्लदेवेन विचित्रमंत्रः ।
सन्मंडपे मंडलकुडवेदीनेदीयसाकारि रविप्रतिष्ठा(प्टा) । २१
२५. रोहेला मालदेभार्या विमल (ला) सुत दूदा लाषा देपा रामा सागा ल्खणसी ब(वा)ई
हांसी मल्लदेवभ्रातृमातरा^४ भार्या ब(बा)ई नामलदे सुत लीबा हरराज
२६. वाधेला^५ मूलराजः । संवत् १४४५ वषे(र्वे) फाग^५ सुदि ५ सोमे तृ(त्र)व(वा)डी
वाछा कवि सूत्र सारहासुत मधुसूदननारायणः आचार्य लंग. सुत पुर(रु)पा प्रत-
(ति)स्टा(प्टा) ।

કૂલકાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૮*

આ શિલાલેખ જૂનાગઢ રાજ્યના હિના મહાલમાંના ગામ કૂલકામાં મોટા તળાવની પાળે ખોડેલા પાળિયામાંથી ઉતાર્યો છે. કોતરેલા લાગતું માપ ૧૧૩" x ૧૦૩" છે.

લેખ જણાવે છે કે સપ્તા સુત મસાહણી લાખાએ વિ. સં. ૧૪૨૭(શક ૧૨૯૨)માં કૂલકા તળાવના કાંઠે મંદિર બંધાવ્યું. પછીથી વર્ષ ૧૪૪૮ માં કાર્તિક વદિ અમાસ ને રવિવારે (તા. ૨૬-૧૧-૧૩૯૧) જ્યારે શવગણુ રાજ રાજ્ય કરતા હતા ને અર્જુનદેવ પરમાર એમના અમાત્ય હતા ત્યારે એ મૃત્યુ પામ્યો.

રાજ શવગણુ કયા કુલના હતા એ જાણવામાં આવ્યું નથી. એ પ્રાયઃ સોમનાથ પાટણનો વાજ રાજ હતો, જે નાઘેર(માધવપુરથી જાફરાબાદ)ના સમુદ્રકાંઠા પર રાજ્ય કરતો. શિવગણુ ખોરાસાના વિ. સં. ૧૪૪૫ ના અને ચોરવાડના વિ. સં. ૧૪૫૦ ના લેખમાં જણાવેલ શિવરાજ પણ હોય.

પાઠ

૧. સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસમયાઅ-
૨. તીત સંવત્ ૧૪૪૮ વર્ષે કાર્તિક વ-
૩. દિ અમાવાસ્યાં રવિદિને જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રે
૪. રાય શ્રી[શ]વગણરાજ્યે આમાત્ય અર-
૫. જનદે પરમાર મસાહણી સાપા સુત
૬. મસાહણી લાષા સ્વર્ગદ્વારેણ સંપ્રાપ્ત [૧*]
૭. ફલકા ગ્રામે સંવત ૧૪૨૭ વર્ષે સરો-
૮. વરુ પ્રાસાદ બંધવ્યા શ્રીશાકે ૧૨૯૨
૯. પ્રવર્ત્તમાને અશાશ્વતાનિ સરીરાનિ
૧૦. વિભવો નૈવ સાસ્વિત નિત્યં સ-
૧૧. ન્યહતો મૃત્યુ કર્તવ્યો ધર્મસંગ્રહા[૧૧]

માંગરોળનો પાળિયાલેખ,* (લગભગ વિ. સં. ૧૪૫૦)^૧

આ પાળિયો માંગરોળમાં દરબારગઢના દરવાજે છે. એનું માપ ૧ ૮" x ૧' ૧" છે. લેખનો આરંભનો અને અંતનો કેટલોક ભાગ અવાચ્ય છે.

એ વૈશાખ વદ ૧૦ ને રવિવારે મંગલપુર(માંગરોળ)માં મહારાજકુલ ભીમના પુત્ર મહારાણા મેળિગના વિજયરાજ્યમાં ચૂડાસમા કુલનો ચોદ્ધો યુદ્ધમાં મરાયાનું નોંધે છે.

લેખનો વર્ષવાળો ભાગ ઘસાઈ ગયો છે. આ લેખ માંગરોળના વિ. સં. ૧૪૫૨ ના શિલાલેખની પહેલાંનો હોવો જોઈએ.^૨

મહારાણા મેળિગ જેના પિતાનું નામ ભીમ હતું તે ચૂડાસમા રાજા મેલિગ જેના પિતા મોકલસિંહ હતા ને જેના અભિલેખ વિ. સં. ૧૪૬૬ થી ૧૪૭૨ ના છે તે એક ગણી શકાય એમ નથી. આ લેખના રાજા ભીમને સોમનાથ પાટણના વિ. સં. ૧૪૪૨ ના લેખમાં જણાવેલ ચાદવ રાજા ભીમ સાથે ઓળખાવવાનું મન થાય એમ છે.

પાઠ

૧. છ શ્રીવિક્ર-
૨. મ સં વર્ષે વૈ-
૩. શાસ્ત્ર વદિ ૧૦ રવાવચે-
૪. હ શ્રીમંગલપુરે મહારા-
૫. જકુલશ્રીભીમ સુત મ-
૬. હારાણ શ્રીમેજિગ પા-
૭. દાનાં વિજયરાજ્યે મહં.
૮. વી સુત ઠ. વેગહપ્રતિ-
૯. પત્તૌ ગ્રામીય ચૂ-
૧૦. હા. મહં. સુત ચૂહા. દેવ-
૧૧. સીહ
૧૨. સંગ્રામે મૃતઃ
૧૩. શુભં મવતુ શ્રીઃ ॥

* ઇ. કા., નં. ૫૪

૧-૨ પ્રાયઃ વિ. સં. ૧૪૫૦(ઈ. સ. ૧૩૯૩-૯૪)નો. —સં.

પ્રભાસપાટણનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૧*

પ્રભાસપાટણ શહેરમાં મોટા દરવાજાની અંદર ડાબી તરફ આવેલા એક સ્થળની નીચે ઈ. સ. ૧૯૫૩ માં ખોદકામ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તે સ્થળની નીચેથી ઉપર્યુક્ત દરવાજાની દીવાલ પાસે જોવામાં આવેલો પ્રભાસના વાજા રાજા શિવરાજના સમયનો સં. ૧૪૫૧ (ઈ. સ. ૧૩૯૫)ના વર્ષના શિલાલેખવાળો ૪' લાંબો અને ૧૦" પહોળો તેમજ ૮" જડો પીળા પથ્થરનો એક પાળિયો પ્રાપ્ત થયો હતો. એ પાળિયામાં ૮ $\frac{1}{2}$ x ૧૦ ઇંચની લંબાઈ તથા પહોળાઈમાં આ શિલાલેખ કોતરવામાં આવેલો છે. આ શિલાલેખમાં ૯ પંક્તિઓ સંસ્કૃત બાલબોધ લિપિમાં કોતરવામાં આવેલી છે. એ પાળિયાનો પથ્થર અગ્નિથી દાઝી ગયેલો હોવાથી તેના અક્ષરો ઝાંખા પડી ગયેલા છે. જેથી તેનો ઉકેલ કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે. આ પાળિયો હાલમાં પ્રભાસપાટણ મ્યુઝિયમમાં સંરક્ષિત રાખવામાં આવેલો છે.

આ પાળિયામાં શિલાલેખવાળા ભાગની ઉપર ત્રણ શિખરાકૃતિઓ કંડારવામાં આવેલી છે. જેમાં મધ્યભાગની શિખરાકૃતિ તેની બંને બાજુઓની શિખરાકૃતિઓ કરતાં સહેજ મોટી છે, એ શિખરાકૃતિઓની નીચે એક મોટા અને શણગારેલા ઘોડા ઉપર એક દાઢીવાળો પુરુષ સવારી કરીને બેઠેલો છે. તે પુરુષે ચઢી પહેરેલી છે અને બહા ઉપર ઉત્તરીય વસ્ત્ર નાખેલું છે અને માથા પર ટોપી પહેરેલી છે. તેણે અલંકારો પણ ધારણ કરેલાં છે. તેના જમણા હાથમાં ભાલું છે અને ડાબા હાથમાં ઢાલ છે. તેના મોઢાનો તથા છાતીનો થોડો ભાગ ખંડિત થયેલો છે, અને તેના ઘોડાના મોઢાના તથા પગોના ભાગ પણ ખંડિત થયેલા છે.

શિલાલેખનો ઉદ્દેશ:—સં. ૧૪૫૧ શાકે ૧૩--(?)ના વર્ષમાં છકુલની પરમાર શાખાનો હુલ્લુ નામનો પરમાર રજપૂત અહીં દેવપત્તન(પ્રભાસપાટણ)માં શિવરાજના વિજયરાજ્યમાં મહં માલાનું પંચકુલ વિદ્યમાન હતું ત્યારે દેવ સોમનાથને નમસ્કાર કરવા માટે આવ્યો હતો અને તેણે ગૌદાન આપ્યું હતું. ત્યાર પછી તેને કોઈની સાથે ધિંગાણું થતાં તે ધિંગાણામાં મૃત્યુ પામ્યો હતો. તે રજપૂતે જીવિત અવસ્થામાં એવી ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી કે મારો પાળિયો પત્તન(પ્રભાસપાટણ)ની પોળમાં કરજો જેથી તેનો પાળિયો પ્રભાસપાટણના દરવાજામાં કર્યાની નોંધ લેવાનો આ શિલાલેખનો ઉદ્દેશ છે એમ જણાય છે.

શિલાલેખની લિપિ:—આ શિલાલેખની લિપિ સંસ્કૃત બાલબોધ છે એમ ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે, તેમ છતાં પણ આ શિલાલેખમાં કોઈ કોઈ સ્થળે પૃષ્ઠમાત્રાનો ઉપયોગ પણ કરવામાં આવ્યો છે.

* હરિશંકર પ્રભાશંકર શાસ્ત્રી, 'પ્રભાસના વાજા રાજા શિવરાજના સમયનો સં. ૧૪૫૧ (ઈ. સ. ૧૩૯૫)નો એક અપ્રસિદ્ધ શિલાલેખ,' "સ્વાધ્યાય", પુ. ૯, અં. ૨, પૃ ૨૨૭ થી ૨૩૧

શિલાલેખના અક્ષરો :—આ શિલાલેખના અક્ષરો મોટા છે અને તેનું માપ અર્ધો ધૃત છે. અક્ષરોનો મરોડ ચૌદમી શતાબ્દીના આ પ્રદેશના ખીબ શિલાલેખોના અક્ષરોને મળતો છે.

શિલાલેખની ભાષા :—આ શિલાલેખના પ્રારંભથી ‘પચકુલપ્રતિપત્તૌ’ સુધીની ભાષા સંસ્કૃત છે અને તે પછીના આખાથે શિલાલેખની ભાષા તત્કાલીન ગુજરાતી છે અને તેનાં પરમારસું, નમસ્કરવા, ઉપનુ, હૂતુ, ગવદાન, દીધુ, ઘા, ઠગલ્, હવૂ, ઇ, મારિ, મરિ, છુદું, પછડ, સડલ્, ષડા, છે, રજપૂતિ, જીવંદ્ય, કહુ, પત્તનન, પોલિ, મહાર્, પાલીડ, કર્યો” ઇત્યાદિ તત્કાલીન ગુજરાતી ભાષાનાં રૂપો આ શિલાલેખમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે જે તત્કાલીન ગુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ કેવું હતું તે બાણવા માટે અત્યંત ઉપયોગી છે.

આ શિલાલેખમાં પ્રભાસના વાબ રાબ શિવરાજનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. એમાં તેનું નામ સિવરાજ કોતરવામાં આવ્યું છે જે તે શિલાલેખના લેખકની અથવા કોતરનારની ભૂલ હશે એમ જણાય છે.

પાઠ

૧. સ્વસ્તિ શ્રી ૧૪૫૧^૧ શાકે ૧૩—(૧)^૨ રાજ્ય શ્રી સિ-
૨. વરાજવિજયરાજ્યે । મહં મારા પંચ-
૩. કુલ પ્રતિપત્તૌ । દુહ પરમાર ॥ છકુ-
૪. લ પરમારસું । દેવ સોમનાથ નમ-
૫. સ્કરવા ઉપનુ હૂતું । ગવદાન દી-
૬. ધું । ઘા ઠગલ્ હવું । ઇ । મારિ મરિ છુ-
૭. ડું । પછડ સડલ્ હવું । રજપૂત ષડા છે
૮. રજપૂતિ જીવંદ્ય કહુ પત્તનન પોલિ
૯. મહાર્ પાલીડ કર્યો । શ્રી શ્રી શ્રી ॥

૧. ઈ. સ ૧૩૯૪-૯૫—સં.

૨. ૧૩૧૬ અથવા ૧૩૧૭—સં.

ભૂવાટી'ખીનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૭*

આ શિલાલેખ જૂનાગઢ રાજ્યના સૂત્રાપાડા પાસેની ભૂવાટી'ખીના^૧ ભૂવડ તળાવના કાંઠે ખોડેલી પથ્થરની તકતી પર કોતરેલો છે. તેનું માપ ૧૪" x ૧૧" છે.

એ નોંધે છે કે બારડ જ્ઞાતિના ભરમ અને તેની પત્ની મેગતીની પુત્રી નાગૂબાઈ એ વિ. સં. ૧૪૫૭ ના વૈશાખ વદિ ૫ ને સોમવારે (તા. ૨-૫-૧૪૦૧) રાજા શવગણના વિજયરાજ્યમાં આઆ(?)ના પંચકુલના વહીવટ દરમ્યાન પલાશલા ગામમાં તળાવ બંધાવ્યું.

પાઠ

૧. ॥ ૫૦ ॥ સંવત્ ૧૪૫૭ વર્ષે વૈશાખ વદિ
૨. ૫ માં તથૌ સોમદને ઉત્તરાષાઢ નક્ષત્રે । વ-
૩. કરણે ચંદ્રે ઉત્તરા અને ગ્રીષ્મરતૌ । રાજગ્રીશ-
૪. વગણવિજયરાજે મહં શ્રી [જ્ઞાજ્ઞા ?] પંચકુલ-
૫. પ્રતિપતૌ સુરાષ્ટ્રદેશે । પલાશલાગ્રામે । વારડજ્ઞાતી રા-
૬. જ ભરમભાર્યા વાઈ મગતી તસ્ય શતા વાઈ નાગૂ તટાક
૭. ધર્મસ્થાનં કારાપયત્વા । કર્તા શંભવહી માલુ
૮. દેવ શ્રીમૂડધમિ તટાગં પળ્યા શુભં ભવતુ

* ઇ. કા., નં. ૬૦

૧. તા. પાટણ-વેરાવળ, જિ. જૂનાગઢ

સોમનાથ પાટણનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૬૨*

આ શિલાલેખ સોમનાથ પાટણમાં મીઠાશા ભંગના પથ્થાર પર મળ્યો છે. એ લંબાઈમાં ૧૦" અને લંબાઈમાં ૧૧" છે.

એનો આરંભ 'ભિસ્મિલ્લાહ' એ ઇસ્લામી સૂત્રથી થાય છે. પછી વિ. સં. ૧૪૬૨ ના શ્રાવણ સુદ ૮ ને શુક્રવાર (તા. ૨૩-૭-૧૪૦૬)ની મિતિ આપી છે. લેખ જણાવે છે કે શ્રીપત્તન(પાટણ)માં શિગનાથના પુત્ર બ્રહ્મદાસના વિજયરાજ્યમાં દંડરખાનના પુત્ર હેખતખાન, મલિક બદરદીનના પુત્ર મલિક સાલ અને મલિક શેખના પુત્ર મલિક સેરે મોટા સૈન્ય સાથે શહેર પર હુમલો કર્યો ત્યારે બ્રહ્મદાસ વતી તુર્કો સામે યુદ્ધ કરતાં વોરા મહમદનો પુત્ર વોહરા ફરીદ મરાયો.

ખીજ અને છેલ્લી પંક્તિમાં 'શિગનાથ' પાઠ તદ્દન સ્પષ્ટ છે, પરંતુ યોગ્ય જોડણી શિવનાથ હશે ને એ રાજા અન્ય અભિલેખોમાં જણાવેલ રાજા શિવરાજ અને શિવગણ હશે. આથી વિ. સં. ૧૪૬૨ માં શિગ(વ)નાથનો પુત્ર બ્રહ્મદાસ સોમનાથ પાટણમાં રાજ્ય કરતો હોય એ ખરાબર છે.

પાઠ^૧

૧. ભિસ્મિલ્લાહ રહમાન રહીમ ॥ સવત્ ૧૪૬૨ વ-
૨. ર્ષે શ્રાવણ ગુદિ ૮ ગુક્રે । શ્રીપત્તને શિગનાથપુ-
૩. તર રાજશ્રીબ્રહ્મદાસવિજયરાજ્યે । તસ્યોપરિ
૪. સમાયાત ષાન શ્રીદફરસુત ષાન શ્રીહેવત મ-
૫. લિક બદરદીન સુત મલિક સાલ મલિક શેષ૦
૬. સુત મલિક સે[ર] સમસ્તચતુરગસૈન્યવેષ્ટિતે
૭. વહુરા મહમદ સુત વહુરા ફરીદ રાજશ્રી બ્રહ્મ-
૮. દાસ [ચદ્રાયાં ?] તુરબ્કૈઃ સમં યુદ્ધ કૃત્વા સંગ્રામે મૃ-
૯. તઃ પિતામહ વહુરા સીદી ॥ પ્રપિતામહ મહમદ વ્યવ-
૧૦. માતા બાર્દે દોલત માતામહ ના૦ કાશિમ પ્રમા-
૧૧. તામહ નાષૂ૦ આલી માતુલક નાષૂ૦ જંગી ॥
૧૨. પિતૃવ્યક વ્ય૦ હાજી ॥ માતૃ વ્યવ૦ સીદી આતૃ
૧૩. વ્યવ૦ આદમ ॥ કદમી શ્રીશિગનાથપત્તનેત્યાઃ ॥

* ઇ. કા., નં. ૬૨

૧. સહેલાઈથી વરતાય તેવી જોડણી—શૂલો 'સુધારી' નથી.—સં.

લોઢવાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૯૯

આ લેખ કોતરેલો પાળિયો જૂનાગઢ રાજ્યના લોઢવા ગામમાં^૧ મળ્યો હતો.

એ વાળ રાજા રામદેવના રાજ્યકાલ દરમ્યાન વિ. સં. ૧૪૯૯ શાકે ૧૩૬૫-
(ઈ. સ. ૧૪૪૨-૪૩)માં^૨ લોઢુઆ ગામમાં વાળ ચોદ્ધાનું થયેલું મૃત્યુ નોંધે છે.

પાઠ

૧. સ્વસ્તિ શ્રીજયોમ્યુદયઃ શ્રીનૃપવિક્રમાર્ક-
૨. સમયાતીત સં ૧૪૯૯ વર્ષે શાકે ૧૩૬૫
૩. પ્રવર્તમાને અઘેહ શ્રી - - - મજ્જલ-
૪. કરણે લોઢુઆગ્રામે વાજા શ્રીરામદેવ
૫. આસ્થાને - મહાજ્ઞાતીય વાજા રામ
૬. સુત ગોષ્ઠ - નો દેવલોકફલ
૭. પ્રાપ્ત - - - શ્રી ॥ ઉઘાસ માર્યા
૮. સાગમન । શુભં ભવતુ ॥ સ્વર્ગલોકોસ્તુ ।

* ઇ. સ., નં. ૭૨

૧. તા. પાટણ-વેરાવળ, જિ. જૂનાગઢ

૨. આ વિક્રમ સંવત અને શક સંવતનો મેળ ઈ. સ. ૧૪૪૩ માં જ મળે છે.—સં.

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

ચૂડાસમા વંશના લેખ

શત્રુંજય(?)નો પ્રતિમાલેખ, વિ. સં. ૧૩૭૧*

આ અલિલેખનું ચોક્કસ પ્રાપ્તિસ્થાન જણાયું નથી. ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરિઝમાં પ્રકાશિત 'પ્રાચીનગુર્જરકાવ્યસંગ્રહ'ની આવૃત્તિમાંથી એ ઉતારવામાં આવ્યો છે. ઘણું કરીને અલિલેખ પ્રસિદ્ધ શત્રુંજય પર્વત પરની ટૂંકોમાંની એકમાં મુકાયેલી પ્રતિમાઓમાંની એકની બેસણી પર કેતરાયો હતો.

અલિલેખ નોંધે છે કે વિ. સં. ૧૩૭૧ ના મહા સુદિ ૧૪ ને સોમવારે (તા. ૨૦-૧-૧૩૧૫) સંઘપતિ દેસલે આદિનાથના મંદિરમાં રાણક મહીપાલદેવની મૂર્તિ કરાવી.

રાણક મહીપાલદેવ પ્રાયઃ વિ. સં. ૧૩૭૫ ના માંગરોળ શિલાલેખમાં અને વિ. સં. ૧૩૮૭ ના હાથસણી શિલાલેખમાં જણાવેલો ચૂડાસમા રાજા હતો. એણે જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો હશે. આ પોતાની હયાતી દરમિયાન પધરાવેલી રાજમૂર્તિનો દાખલો છે.

પાઠ

સંવત્ ૧૩૭૧ વર્ષે માહ સુદિ ૧૪ સોમે - - -

- - - - -

રાણકશ્રીમહીપાલદેવમૂર્તિઃ સઘપતિશ્રીદેસલેન કારિતા
શ્રીયુગાદિદેવચૈત્યે ॥

* ઇ. કા., ન. ૨૪

માંગરોળની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૩૭૫*

આ અભિલેખ માંગરોળની પ્રસિદ્ધ સોઢડી વાવમાં મળ્યો છે. અભિલિખિત અંશનું માપ ૭ $\frac{૧}{૨}$ ફૂટ x ૯ ઇંચ છે.

એ નોંધે છે કે મોઢ જ્ઞાતિના સોઢલે રાઉલ મહીપાલદેવના રાજ્યકાલ દરમ્યાન વિ. સં. ૧૩૭૫ ના પૌષ સુદિ ૧૫ ને રવિવારે (તા. ૭-૧-૧૩૧૬) વાવ કરાવી. મહીપાલદેવ જૂનાગઢના ચૂડાસમા કુલનો હોવો જોઈએ. વોટસને ધારેલું કે એ સંભવતઃ ગોહિલ રાજા હતો, કેમ કે 'રાવલ' બિરુદ ગોહિલોનું છે (કાઠિયાવાડ ગેઝે., પૃ. ૫૪૩), પરંતુ 'રાવલ' બિરુદ ચૂડાસમા રાજાઓને પણ લગાડાતું — જુઓ વિ. સં. ૧૪૩૫ નો આસા શિલાલેખ અને વિ. સં. ૧૫૦૭ નો ઉપરકોટ શિલાલેખ.

પાઠ

૧. સં. ૧૩૭૫ વર્ષે પૌષ સુદિ ૧૫ સ્વૌ રાત્રી શ્રીમહિપાલદેવરાજ્યે-
૨. મોઢજ્ઞાતી વલી(?) સોઢલેન આત્મશ્રેયોર્થે અ. વાપી કારાપિતા ॥

હાથસણીનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૩૮૬*

આ અભિલેખ મૂળ ગોહિલવાડ પ્રાંતમાં શેત્રુજી નદીના કાંઠે, જુદા ખંડિયા રાજ્યના નાના પાટનગર હાથસણીમાં^૧ મળ્યો હતો. હાલ એ ભાવનગરના ખાટન મ્યુઝિયમમાં જળવાયો છે. પથ્થર ચાર ટુકડાઓમાં ખંડિત છે પણ કંઈ મહત્વનું નષ્ટ થયું નથી. કેતરેલો ભાગ, જે સારી હાલતમાં છે તેનું માપ ૧' ૬" x ૧' છે.

આ અભિલેખ પહેલાં ઇન્ડિયન એન્ટિકવરી, પુ. ૧૫, પૃ. ૩૬૦ પર પ્રસિદ્ધ થયો હતો.^૨

લેખનો આરંભ ભારતી અર્થાત્ વિદ્યાની દેવીની સ્તુતિથી થાય છે. પછી ચંદ્રવંશના રાજકુલનો વૃત્તાંત આપ્યો છે. એ કુલમાં પંગાર (એટલે ખેંગાર) નામે રાજા જન્મ્યો, જેના કુટુંબમાં યશોધવલ જન્મ્યો. એ સૂર્યવંશમાં જન્મેલી પ્રિયમલદેવીને પરણ્યો. તેઓને ત્રણ પુત્ર હતા - મલ્લ, મંડલ અને મેલિગ.

પાંચમા શ્લોકથી મેહર વંશના વાળલ નામે બીજા રાજકુલનું વર્ણન આપ્યું છે, જેમાં નાગાર્જુન નામે રાજા જન્મ્યો. એ મંડલિકનો સાથી હતો. નાગાર્જુનનો પુત્ર મહાનંદ હતો, જેને મંડલરાજની પુત્રી રૂપા નામે પત્નીથી ઠેપક નામે પુત્ર હતો. રાજા મહીશે ઠેપકને તાલધ્વજ (તલાજ) માં રાજ્ય કરવા નીમ્યો હતો. ઠેપકને ચાર પુત્ર હતા. એણે, જેમ જૂનાગઢમાં રહેલા પોતાના કાકાએ પોતાના નામે સંગવાપી નામે વાવ કરાવી હતી તેમ, પોતાના નામે ઠેપાવાપી નામે વાવ કરાવવા ઇચ્છા કરી ને સૂર્ય-વીરકલમાંથી ઉદ્ભવેલ ને વલ્લાદિત્યના કુલમાં જન્મેલ કુંતરાજને તેમ કરવા સૂચના આપી. મેહર રાજાની સૂચના મુજબ એણે વિ. સં. ૧૩[૮]૬, ભવ સંવત્સરના આષાઢ સુદિ ૭ ને સોમવારે (તા. ૩-૭-૧૩૨૯) વાવ કરાવી.

ઠેપકના કુટુંબ સાથે જસધવલના કુટુંબનો સંબંધ એવો લાગે છે કે ઠેપકની માતા રૂપા યશોધવલના પુત્ર મંડલ કે મંડલિકની પુત્રી હતી. લેખમાં જણાવેલ મંડલિક (વિ. સં. ૧૩૧૬-૧૩૬૨) અને મહીશ (અર્થાત્ મહિપાલ) (વિ. સં. ૧૩૬૪-૧૩૮૭) ઘણું કરીને જૂનાગઢના ચૂડાસમા રાજા હતા. એ પૈકી મહીશ મંડલિકનો પુત્ર હતો. તલાજનું મેહરકુલ પ્રાચીન લાગે છે.

* ઇ. કા., નં. ૨૭ ૧. તા. પાલિતાણા, જિ. ભાવનગર
૨. ભાપ્રાશોસ , સૂચિમાં જણાવેલો લેખ નં. ૮૪ આ છે. — સં.

१. ओं सिद्धिः । विरचिवदनावासा देवी जयतु भारती । यस्याः प्रसादमासाद्य मूढोऽपि विबुधायते[॥*] १
२. श्रीसौ(सोम)वंशो भुवि सुप्रसिद्धः क्षमाभृता(ता) मडनमादिजानां । तेषां कुले पुण्यकृता वरिष्ठः पंगारनामा
३. नृपतिव(र्ष)भूव [॥] २ जसधवलसुनामा तस्य वंशेऽथ जज्ञे सकलगुणनिधान रूप-विख्यातकीर्तिः प्रियम-
४. ल इति देवी रूपतो यं विवाह्य विजयसुभटपुत्रैः[.] सूर्यवंशप्रसूता [॥*] ३ यशोधवल-देवस्य सुषवे
५. तनयान् वरान् वल्लीव करुपवृक्षस्य मलमंडलमेलिगान् [॥*] ४ अत्रांतरे वाषलराज-वंशे कंडू-
६. लदोर्मंडलनिर्जितारिः । न(ना)गार्जुनो नाम बभूव वीरः श्रीमंडलीकस्य सहाय-कारी [॥*५] सुतस्तस्य म-
७. हानंद' सजातो धरणीतले येन कौ जातसारेण जहर्षुः पूर्वजा मुदा [॥*] ६ सुता मंग[ड]लराजस्य
८. रूपा रूपमनोहरा या जज्ञे ठेपकं वीर - - - यं स्वामिवत्सलं [॥*] ७ अपि वाचस्पतिर्मूकः के वयं तद्गु-
९. णस्तवे दत्तानां येन दानानां संख्या कर्तुं(तुं) न स(श)क्यते [॥] ८ कुलेन शौर्येण नयेन कीर्त्या प्रजा-
१०. भिरामो भुवि मेहरोऽथ तालध्वजे विप्रजनाभिरामे महीशभूषेन नियोजितश्रीः
११. [॥*] ९ राज्य प्रकुर्वतस्तस्य चतुर्भिस्तनयैः समं । धर्मबुद्धिरिय जाता ठेपकस्य महात्मनः [॥*] १० कार-
१२. यामि महावापी सर्वजंतुतृषापहीं [॥*] अगाधे निर्जले देशे कूंतराजं ततोऽब्रवीत् [॥*] ११ वल्ला-
१३. दित्यकुले सूर्यवीकलस्यान्वयोद्भव - - - मे वाक्यं शृणु धर्ममयं हितं [॥*] १२ यथा
१४. मम पितृव्येन जीर्णदुर्गनिवासि[ना] कारिता संगवापीति ठेपावापी प्रकारय [॥*] १३ मे-
१५. हरेण समादिष्टो धर्मबुद्धिः स कौ नरः । कारयामास सहसा वापीं जलमनोहरां
१६. [॥*] १४ अष[ड]मायुर्लभतां मेहरो द्विजवल्लभः सहितः पुत्रपौत्रैश्च परिवारजनैः समं [॥* १५]
१७. सवत् १३८६ वर्षे ॥ भावे सवत्सरे पूर्णो आषाढे षडशीतिके सप्तम्यां सोमवारेण
१८. वापीयं पूर्ण[तां] गता ॥ १६ श्री प्रभासि(?) वास्तव्यसूत्रवाचासुतसाडाकेन काराप्तिता [।*]

ગિરનારનો શિલાલેખ,* (પ્રાયઃ વિ. સં. ૧૩૬૪-૮૭)^૧

આ ખંડિત અલિલેખ પ્રસિદ્ધ ગિરનાર પર્વત પરના નેમિનાથ મંદિરના દક્ષિણ દ્વારની બહાર દીવાલમાં ચણી દીધેલો છે. અક્ષર સુઘડ રીતે કોતરેલા છે પણ દરેક પંક્તિનો પછીનો ભાગ નષ્ટ થયો હોઈ લેખનો પૂરો હેતુ જણાયો નથી. કોતરેલા ખંડનું હાલનું માપ ૮" x ૭" છે.

અલિલેખ કોતરાયાનું વર્ષ નષ્ટ થયું છે. લેખ મહીપાલ નામે રાજાના રાજ્યકાલનો નિર્દેશ કરે છે, તે પ્રાયઃ જૂનાગઢનો ચૂડાસમા કુલનો હતો. એ કુલમાં 'મહીપાલ' નામે ઓછામાં ઓછા ત્રણ રાજા થયા. પહેલાંએ વિ. સં. ૧૩૬૪ થી ૧૩૮૭, બીજાંએ ૧૪૫૨ થી ૧૪૫૬ અને ત્રીજાંએ ૧૫૦૬ થી ૧૫૨૭ સુધી રાજ્ય કરેલું. હું ધારું છું કે આ લેખમાંનો રાજા મહીપાલ પ્રાયઃ ત્રણમાંનો પહેલો હતો. લેખનો હેતુ મંદિર, પ્રાયઃ નેમિનાથનું, વચરસિંહે પોતાના પત્ની અને પરિવાર સહિત બંધાવ્યું તે નોંધવાનો લાગે છે. જે જૈન સૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠાવિધિ થયેલી તે પ્રાયઃ મુનિસિંહ હતા.

ખાઠ

૧. ॥ ૫૦ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીઘૃતિ.....
૨. ॥ નમઃ શ્રીનેમિનાથાય જ.....
૩. ॥ વર્ષે ફાલ્ગુન શુદિ ૫ ગુરૌ । શ્રી.....
૪. ॥ તિલકમહારાજશ્રીમહીપાલ.....
૫. ॥ વચરસીંહભાર્યા ફાંઝ ૧ સુત સા....
૬. ॥ સુત સા. સાઈ ઓસા. મેલા । મેલા....
૭. ॥ જ સુતા રૂઢી ગાગી પ્રમૃતિ....
૮. ॥ નાથપ્રાસાદ[:] કારિત[:] । પ્રતિ....
૯. ॥ દ્રસૂરિ તત્પદે શ્રીમુનિસિંહ...
૧૦. ॥ કલ્યાણત્રય....

* ઇ. કા., નં. ૩૦

૧. ઈ. સ. ૧૩૦૭-૮ થી ૧૩૩૦-૩૧

માંગરોળનો પ્રતિમાલેખ, વિ. સં. ૧૪૦૨*

આ અલિલેખ માંગરોળમાં ચતુર્વિંશતિ જિનપટ્ટની ખેસણી પર કેતરેલો છે.

એ નોંધે છે કે રાજા ખેંગારના રાજ્યકાલ દરમ્યાન તેનો મંત્રી ઝાઝા, જે અંબર-નગર(જયપુર?)^૧ની ઓસવાલ શાંતિનો હતો, તેણે વિ. સં. ૧૪૦૨ ના વૈશાખ વદિ ૫ ને બુધવારે (તા. ૧૦-૫-૧૩૪૬) ગિરનાર પર ચતુર્વિંશતિ પટ્ટ કરાવ્યો.

લેખમાંનો રાજા ખેંગાર જૂનાગઢનો ચૂડાસમા રાજા હતો, જે પાછળથી દિલ્હીના સુલતાન મુહમ્મદ તુગલુક વડે હિ. સ. ૭૫૦ (લગ. વિ. સં. ૧૪૦૬)માં પરાજિત થયો હતો. એનો ગિરનારનો ગઢ જિતાયો હતો ને એને સુલતાનને ખંડણી આપવાની ફરજ પડી હતી.

પાઠ

૧. સં. ૧૪૦૨ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૫ બુધે ઉસવાલજ્ઞાતીય અંબરનગરવાસ્તવ્ય વટસીયક-શાષાયાં પૂર્વપુરુષસાંહણી નાગુપ્રભૃત્તીના સ-
૨. હલપુત્રાગામાત્મપૂર્વજાનાં શ્રેયસે શ્રીગિરનારમહાતીર્થે શ્રીસ્વંગારવિજયરાજ્યે રાજશ્રી-જ્ઞાજ્ઞાપ્રતિષ્ઠૌ [સાહા પદમસી]
૩. ચતુર્વિંશતિપટ્ટઃ કારિતઃ સૂરિભિઃ શ્રી પ્રમસૂરિભિઃ । શ્રી ।

* ઇ. કા., નં. ૩૨

૧. જયપુર પાસે — સં.

નગીયાણાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૩૪*

આ શિલાલેખ માંગરોળ રાજ્યના નગીયાણા ગામના + પ્રવેશદ્વારમાં આવેલ શિવાલય પાસે પાળિયા પર કેતરેલો છે. તેનું માપ ૧૬" x ૧૬" છે.

એ રાજા જયસિંહદેવ, જે ઘણું કરીને ચૂડાસમા રાજા અને ખેંગારનો પુત્ર હતો, તેના વિજયરાજ્યમાં વિ. સં. ૧૪૩૪ ના માગસર વદિ ૬ ને સોમવારે (તા. ૨૫-૧૧-૧૩૭૭) ચારો સામે ગામનું રક્ષણ કરતાં પટેલ સોમાનો સુત આહીર સાંગો મૃત્યુ પામ્યાનું નોંધે છે.

પાઠ

૧. ॥ સંવત્ ૧૪૩૪ વિર-
૨. ॥ ૧^૧ માગસર વદિ નોમિ
૩. ॥ વાર સોમે અદેહ શ્રી.
૪. ॥ રાય જેસંઘદે વિજે
૫. ॥ રાજ્યે પટેલ સોમા સુત
૬. ॥ આહીર સાંગો ચાણ^૨ આ
૭. ॥ ગામ ચોરાક વિદિઓ
૮. ॥ પીઠીઓ જાગો^૩ તલિ
૯. ॥ રાસુત પીઠી(૧)^૪ ચોરા ક
૧૦. ની ઠામિ^૫ રાષિઆ[૧]સુમ ભવતુ ॥

* ઇ. કા, નં. ૩૭, કે કા. શાસ્ત્રી, 'અનુશીલન,' પૃ. ૫૭-૫૮

+ તા. માંગરોળ, જિ. જૂનાગઢ

૧. વિરિષ — કે. કા.

૨. ષણ — કે. કા.

૩. *આ સાંગો — હિસકળકર

૪. રાઠોડ ઋણ ? — હિસકળકર

૫. ના ઠામ — હિસકળકર

મહુવાની સૂદાવાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૩૭*

નીચેનો શિલાલેખ ભાવનગર રાજ્યના મહુવાની સૂદાવાવ નામની વાવમાં મળ્યો હતો. એનાં દેવનાગરી લિપ્યંતરો ભાવનગર મ્યુઝિયમના અને ફાર્બસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈના સંગ્રહોમાં મળ્યાં હતાં, જેના પરથી આ લેખ તૈયાર કરાયો છે.

ગણેશની સ્તુતિ પછી લેખ નિરૂપે છે કે ભરદ્વાજ ગોત્રના નારાયણ નામે બ્રાહ્મણને વામન નામે પુત્ર હતો, જેને એની બલ્હૂ નામે પત્નીથી સાત પુત્ર હતા. એમાંનો જ્યેષ્ઠ, ઢાહુ વીર યોદ્ધો હતો ને રાજા સાલ્હનો મંત્રી હતો. નારાયણને કૃષ્ણાર્ક નામે બીજો પુત્ર હતો ને સૂરાદિત્ય નામે ત્રીજો પુત્ર હતો, જે માત્ર સામવેદમાં જ નહિ, નાટ્યશાસ્ત્રમાં તથા અશ્વવિદ્યામાં પણ નિષ્ણાત હતો. તેનો પુત્ર નાયક હતો, જે રાજા મહીપાલ- (પ્રાયઃ એ નામના ચૂડાસમા રાજા)ની સેવામાં હતો. નાયકનો પુત્ર નંદન હતો, જે રાજા મહીપાલના નાના ભાઈ રાજા સત્યરાજનો મંત્રી હતો. સત્યરાજની પત્ની 'હીરાદેવી' હતી. તે ગયા તીર્થની યાત્રાએ ગયો ને નંદનના પુત્ર સૂદને પોતાની મિલકતનું ધ્યાન રાખવા મૂકતો ગયો. સૂદ રાણીની પુત્રી સહજલદેવીને પરણ્યો હતો. લોકોના ઉપયોગ માટે સૂદની પત્ની સહજલદેવીએ વિ. સં. ૧૪૩૭ માં વાવ કરાવી. લેખ પંડિત વિશ્વેશ્વરે રચ્યો અને સાલ્હના પુત્ર, સૂત્રધાર નારાયણે કેતર્યો.

લેખમાં જણાવેલ રાજા સાલ્હ વિશે કંઈ જાણવામાં આવ્યું નથી. રાજા મહીપાલ-દેવ જૂનાગઢનો ચૂડાસમા રાજા હશે. પરંતુ એને સત્યરાજ નામે નાનો ભાઈ હતો એવું કયાંય કહેવાયું નથી, કેમ કે પ્રાયઃ એ ગયાદિયાત્રા દરમિયાન મૃત્યુ પામેલો.

* ઇ. કા, નં. ૪૦

૧. સંસ્કૃત પાદમાં હીમાદેવી છે. — સં.

५।३

१. सर्वाणि कर्माणि समृद्धिमति भवन्ति यत्पूजनया पुरस्तात् । नमो निधीनामधिपाय तस्मै कस्मैचिदस्मै
२. गणनायकाय । १ यः पुण्यात्पुण्यवंश्यः श्रुतिपठनपटुः प्राग् भरद्वाजगोत्रे श्रीमान्नारा-
यणारव्यः समजनि सु-
३. कृती श्रोत्रियो विप्रवर्यैः । प्राप्तः पांडित्यभावान्नरपतिसदने पूज्यता पूतनामा राज्ये
सर्वाधिकारी धृ-
४. तिमधृत महामंडपीमंडनस्य । २ तस्मादभूदद्भुतकीर्तिशाली सर्वार्थविद्वामन एव
सूनुः । यश्चानुचक्रे
५. पितर वराद्यममात्यता यो मतिमानवाप्य । ३ अथ वामनः प्रभुरभूदुदितो न तु
याञ्चया समग्रहीदवनी ।
६. अयमेव विक्रमशतैर्जगती चरितार्थयन्नतितमा ववृधे । ४ जाल्हूदेवी वल्लभा वामनस्य
प्रासूतासौ सप्त पु-
७. त्रान् प्रगल्भान् । संस्कारा[ढ्या]न् जन्मनस्तत्र ढाहुर्ज्येष्ठः श्रेष्ठाः^१ सारहभूपाल-
मंत्री । ५ श्रुतशालिनः सुकृ-
८. तिनः सुभटा नृपतिप्रियः^२ प्रचुरभाग्ययुताः । सहजैः परस्परमनरूपगुणैः प्रियतामवापुरवनी-
वलये । ६ अत्यर्थसाहस-
९. रसः समराग्रगामी [ढा]हुर्दृढप्रहरणोऽथ रणोत्सवोभूत् । पुण्यप्रतापप्रचुरोदयतस्तरस्वी
वश्या निनाय वरमंडपि-
१०. का परेभ्यः । ७ नारायणस्य तनुजे मनुजेऽु मुख्ये कृष्णार्कनाम्नि समगादधिकार-
लक्ष्मीः । यः स्वाः प्रजाः स्वतनयानि-
११. व पालयानः संरभभीतनिजशत्रुचमूं विभेद । ८ सूर्यादित्यस्तत्कनीयान्महीयान् यो
गांधर्वं वेदमुच्चैर्विवेद ।
१२. तालोपेतं नाट्यग्राह्यं हयाना शिक्षां चैव प्राप्तवांस्तद्गतिज्ञात् । ९ नायकः प्रभुरभूद-
नंतरं धर्म एव किल मूर्तिमा-
१३. श्रितः । स्नानदानजपविष्णुपूजनैर्यो यथाविधिकृतैः पवित्रितः । १० नीतेर्वेत्ता धर्म-
शास्त्रप्रवक्ता वत्रे कार्यं यं महीपा-
१४. लदेवः । राज्ञामर्थं यः प्रजार्थं च कृत्वा पुण्यां कीर्तिं प्राप रूपद्वयेपि । ११
नायकः प्रभुरवाप नंदनं स्वसुहृदा

१. वायो श्रेष्ठ — स .

२. वायो "प्रियाः — स .

१५. दिवानिशं । मोचिता स्वसुकृतादृणत्रयाद्येन पूर्वजपरं परपरा । १२ यस्मिन्जाते सर्वतः
पूर्वजानामानंदोभूदित्सता
१६. दीर्घमायुः । सत्याशाभ्यां पुत्रपौत्रप्रवृद्धौ तृसियेषां तोयपिडप्रदानैः । १३ माघमासि
मकरस्थिते रवौ तीर्थनाथमधिग-
१७. म्य येन च । तर्पितः पितृगणः प्रसारिभिर्वेणिवारिभिरमंददा । १४ अथ कृताधि-
कृतिः पृथिवीपतिस्तदनुजः स
१८. च सत्यनरेश्वरः । उदयतोर्महतोरनयोर्मही रविनिशाकरयोरिव राजते । १५ करोतु
कार्याणि प्रिथं^३ तनोतु गृह्णातु
१९. वृत्ति खलु सत्यराजः । सौराष्ट्रदेशे विपुले यदाज्ञा प्रवर्त्तनायोत्सहते क्रमेण । १६
राजाधिकारनिरतेन विनाविका-
२०. रं येनार्थधर्मपरमेण विचक्षणेन । गोभूहिरण्यरजतानि वितीर्य दुःस्थाः सुस्थापिता
विविधविप्रपरंपरापि । १७ हीमादेवी^४
२१. पुत्ररत्नेन येन ^५वंध्या तिष्ठद्यौरिवेदूदयेन । मुख्यश्चासीत्कर्मणा तेजसा वा उर्व्या^६ ख्यात-
स्तेन मुख्यार्कनामा । १८
२२. गंगातरंगानवगाह्य गाढं श्रीविश्वनाथं विभुमर्चयित्वा । प्रदाय पिडं च गदाधराग्रे
चकार पुण्यं पुरुपुण्यतीर्थे । १९
२३. गंगादितीर्थजफलेन विराजमानः कीर्त्या सितांशुसितया गुरुगौरगात्रः । वेणीजलानि
विमलानि विगाह-
२४. मानः श्रीसूदसूनुमधिकारपदे निवेश्य । २० तेन तीर्थगमनाय सस्पृहाः सार्थगाः
शतसहस्रशो जनाः ।
२५. तारिताः सुरसरिदगयादिभिस्तीर्थकोटिभिरुदारकर्मणा । २१ पुण्यन् तुप्यन् हर्षयन् सुहृदः
स्वान् वर्षन्न-
२६. ^४थानिर्थातश्चार्थिसार्थे । दंडन् दुष्टान् राजदंडात्प्रचंडाच्चक्रे सूदः सर्वसार्थं कृतार्थं । २२
श्रीसूदमन्निगृहि-
२७. णी स्पृहणीयरूपा नित्यं पतिव्रतयुता निजधर्मगोप्त्री । स्नानादिसर्वनियमानि समाचचार
सौभाग्यभाग्यसहिता
२८. सहजल्लुदेवी । २३ वर्षासनानि रसनानि रसायनानि स्वादूनि भोजनशतानि च
ब्राह्मणेभ्यः । पात्राणि स्वर्णरजतानि

३. वांथे प्रियं — स'.

४. प्राप्ताविडभां हीरादेवी छे. — स'.

५. वांथे वंध्यातिदूदयौ^०. — स'.

६. वांथे र्थान^० — स'.

२९. तिलान्वितानि रम्याणि राणतनया विततार साध्वी । २४ इह महति निषाने सर्व-
पुण्यप्रधाने मधुरजल-
३०. निधाने कुर्वतः स्नानदाने । वसतु गरुडगामी स श्रिया सेव्यमानो हृदयदयितक्रामान्पूर-
यन्पूर्त्तकर्तुः । २५
३१. श्रीसूदसचिववापी प्राणिप्रियकृद्विमलजलैः पूर्णा । रमयत्विन्द्रियवर्गं सकलजनस्यास्य
कीर्त्तिर्वा ॥ २६
३२. संवत् १४३७ वर्षे वाप्यारंभः । पंडित श्रीविश्वेश्वरेण लिखिता । सूत्रधारसारहा-
सुत्तनारायणेनोत्कीर्णा ।

મેસવાણનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૪*

આ અલિલેખ મેસવાણની^૧ પૂર્વે^૨ દેરીની દક્ષિણે ઊભેલા પાળિયા પર કેતરેલો છે. કેતરેલો ભાગ જે માપમાં ૧' ૩" x ૧' છે તેની ઉપર સૂર્ય અને ચંદ્રની આકૃતિઓ તથા શિવલિંગો કેતરેલ છે.

એ મોકલસિંહ, જે ચૂડાસમા વંશનો રાજા હોવો જોઈએ તેના રાજ્યમાં વિ. સં. ૧૪૪૪ ના માગસરની અમાવાસ્યાએ (તા. ૧૧-૧૨-૧૩૮૭) યુદ્ધમાં આવડા યોદ્ધાનું થયેલું મૃત્યુ નોંધે છે.

પાઠ

૧. સ્વસ્તિ શ્રીસંવત્ ૧૪૪૪ વ-
૨. ર્વે મેસુઆણગ્રામે શ્રીમોક-
૩. લસીહરાજ્યે માગસરમાસ-
૪. કૃષ્ણપક્ષે અમાવાસ્યાયાં^૨ તિ-
૫. થૌ બુધદિને પૂર્વાનક્ષત્રે ધન-
૬. સ્થે ચંદ્રે ચાઉડા ધાગ જજ
૭. હાસી ગોઢા ઉશ્ર ગામ માજ
૮. - - - - -

* ઇ. કા., નં. ૪૬ ૧ તા. કેશોદ, જિ. જૂનાગઢ

૨. આ દિવસે સૂર્યગ્રહણ હતું.

ધંધુસરની વાવનો શિલાલેખ, વિ.સં. ૧૪૪૫*

નીચેનો મહત્વનો શિલાલેખ જૂનાગઢ રાજ્ય તાળે, જૂનાગઢથી નવ માઈલ ઉત્તર-પશ્ચિમે આવેલા, ધંધુસર^૧ ગામમાં હાનીવાવ નામે જાણીતી વાવમાં મળ્યો છે. એ ઘણી સુંદર રીતે કોતરેલો હતો પણ હવે અહીંતહીં બગડી ગયો છે. કોતરેલા ભાગનું માપ ૧' ૧" x ૨' ૧૨" છે.

આ શિલાલેખ અગાઉ રિ.લિ.અરિ. બો.પ્રે. માં પૃ. ૨૪૫ પર પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

લેખ સંસ્કૃત કાવ્યમાં છે, જે એકંદરે સારું છે. ત્રિવાડી શ્રી રામ નામે કવિ નાગર બ્રાહ્મણ હાગે છે. લેખમાંનાં થોડાં પદોનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી. લેખનો આરંભ સુંદર કાવ્યમાં નિરૂપિત જલશાયી વિષ્ણુ ભગવાનની સ્તુતિથી થાય છે. પછી ચૂડાસમા રાજાઓની વંશાવળી નીચે પ્રમાણે આપી છે. —

ખંગાર નામે રાજા હતો. જેને જયસિંહ નામે પુત્ર હતો. તેની પછી મહીપતિ રાજા થયો ને એના પછી એનો નાનો ભાઈ મોકલસિંહ ગાદીએ આવ્યો. એણે ભૂલલી (ભૂભૂતપલ્લી) અર્થાત્ વર્તમાન ધૂમલીમાં કચ્છ અને સિંધના રાજાઓના સૈન્યને હરાવ્યું હતું. મુસલમાન પાતસાહના ફરમાનથી એણે વામનસ્થલીને પોતાની રાજધાની બનાવી. એનો મંત્રી ગદાધર હતો, જેનો પુત્ર વૈજ્યનાથ નામે હતો, જે નાનો હોવા છતાં રાજ્યનો ભાર વહતો. એની પત્ની હાની નામે હતી, તેણે ધંધુસરમાં વિ. સં. ૧૪૪૫ ના ફાગણ સુદ ૫ ને સોમવારે (તા. ૧-૨-૧૩૮૯) વાવ કરાવી. મિતિ શબ્દોમાં તેમજ આંકડાઓમાં આપી છે. પ્રશસ્તિ રચનાર ત્રવાડી શ્રી રામ હતો ને કોતરનાર નારાયણ હતો.

મોકલસિંહે તેની રાજધાની વામનસ્થલી(વંથળી)માં ખસેડવાની અને કચ્છનાં સૈન્યો સાથેના તેના યુદ્ધની બાબતમાં કાઠિયાવાડ ગેઝેટિયરના પૃ. ૪૯૭ પર આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે : ઝંફરખાને, પછી સુલતાન મુઝફ્ફર, ઈ. સ. ૧૩૯૪ ના હુમલા પછી મંડલીક રાજા પાસે ખંડણી લીધી ને તે પહેલાં તેણે, સુલતાન ફીરોઝ તુગલુકના વતી ગુજરાતના નાઝિમના ફરમાન અનુસાર પોતાની રાજધાની જૂનાગઢથી વંથળી ખસેડી પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા માની હતી. નાઝિમે જૂનાગઢમાં થાણાદાર મૂકેલો. આ રાજાના ફરમાનથી તેણે ધૂમલી પર કૂચ કરીને સમુદ્રકાંઠા પરના રાણાઓને વશ કર્યા.

મોકલસિંહે હરાવેલા કચ્છનરેશનું નામ આપવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ એ પ્રાયઃ બહેન રાજા હતો.

* ઇ. કા, ન ૪૮

૧ તા. વંથળી, જિ. જૂનાગઢ

१. ॥ ७१ ॥ ॐ नमः श्रीगणेशायः^१ ॥ ^२कनक्वनककं [क]णक्वणितभृंगशंकारितं वि[च]-
द्रक[म]लालया करतले[न] संवाहितं[।*] रसालसदृशो भृशं
२. श्व(स्व)पदपद्य सत्पश्यतो जयाय जलशायिनः शयनतः प्रबोधोदयः ॥ १ श्रीचद्रचूड-
चूडाचंद्रं चूडासमत्वमधृतयन् । जयति नृपहंसवं-
३. शोचंसः संसत्प्रशंसितो वंशः । २ श्री[षं]गारस्तत्कुले खड्गलक्ष[क्षोणीक्षुण्णाशेष]-
विद्वेषिपक्षः । यत्रामित्रक्षत्रनक्षत्रमात्रत्रस्ताशिसाशस्त्र-
४. श्रृक्सांध्यरागे । ३ तस्याभवत्ता[त्त ?]नुभवः क्षितिमूर्तिमीश.... शयाऽत्र विजयी जय-
सिंहदेवः । तीक्ष्णक्षुरप्रनखखंडितचडचौरमुंडा-
५. वली क[म]लकुड्मलमालयैव । ४ तस्माद्यस्य कृतिर्विजेष्य विकृतिः पापे कृते निःकृति-
र्योग्या यस्य मति[द्वि]जेष्वनुगतिर्दुष्टे-
६. षु नो संगतिः । विद्याया निचिति[गुरौ] परिचितिर्यस्या[गमे] निष्ठितिः संग्रामे विजिति-
र्महीपतिरिति ख्यातः क्षिता^३ भूपतिः । ५ जयसि ह-
७. देवतनुजो ननु यो मनुजोऽनुजोस्य दनुजारिगणो जलसीतलः कुलिनि मोकलसीत्यलसी-
भवन्मकल[को]मलसीतलनक(?) । ६ भूभली-
८. भोगतृप्तेन भैरवेण ? पुरद्विपा । मुक्ता [मोक]लसिंहे[न] कतसी किल सीधुनः । ७
भूमृत्पल्लिरनीयत प्रतिमटैर्या जातु कच्छे^४श्वरैः पात्रा-
९. य प्रभुणापि सिंधु[पति]नाप्यरूपेन नि(?)न्येन वा[।*].... मित्र....रुषेव पुरुषैस्तां भूवल....
सु[द]-
१०. रयशाः श्रीमोकलः क्षमापतिः । ८ आदेशादिह देशदेशनमनु ? श्रीपातसाहिप्रभोः
सद्यो निर्मितनव्यभव्यभवनप्रासादशालादि-
११. भिः । वापी कूपसरोनिपानविविधोद्यानादिभिद्योतित श्रीमद्वोव(म)नधामनामनगर यद्राजधानी
जगुः । ९ बार्हस्पतीषौशनशीष्वधी^५-
१२. ता ? चाणक्यमाणिक्यवचो विनीतः । कामंदकी[सु]दरमंदिरश्रीर्गदाधरो यस्य गृहेऽस्ति
मंत्री । १० तन्नं[दनो] नंदति वैज्यनाथ-ना-दग्रे-
१३. त्यरुजामृजाकृत् । कुमारभावेऽपि च येन सार[व्यापा]रमारो विभरां बुभूषे । ११
हानीमिहानीय कृतार्थमा[नी स्थानी प्रधानी]-
१४. कृतराजधानी । स्वं भासि संभावयमिति^५ स्म रभा दंभान्नृजंभारिपुरं चिरंभात् । १२
धंधूसरस्युत्तम[लोकलाम]लोमात्त-

१ विसर्ग २६ ङे २. क्वन° ३. वांयो क्षितौ.— सः

४ च्यौ ५. वांयो संभावयति.— सः

१५. यापीष्टगकारि वापी । आपीय पीयूषजलं न तापी तापं न पापं बुबुधे च पापी । १३
राजति यशःप्रशस्तिर्मधुरास्यास्ता
१६. चकार कोऽपि कविः । शयुगमनुसंवश(त्स)र १४४५ वर्षे फागु(लगु)[ण*] सुदि
पंचमी [सोमे । १४] - - प्रशस्तिकर्त्ता त्रिवाडि
१७. श्रीरामः[।*] सूत्र नारायण प्रशस्तिमुत्कीर्ण^१ । राज वाछा भार्या व(बा)ई रतनी
सुता व(बा)ई हानी^२ वापी कारापिता । सु(शु)भं भवतु । श्रीः ।

१. नारायणेन प्रशस्तिरुत्कीर्ण

२. हान्या

બગસરા(શીલ)નો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૮*

આ શિલાલેખ જૂનાગઢ રાજ્યમાં બગસરા (ઘેડ)^૧ ગામના પશ્ચિમ ભાગમાં ઊભેલા પીળાશ પડતા પાળિયા પર કેતરેલો છે. એ ૧૦" x ૬" માપનો છે ને ખરાબ હાલતમાં છે.

લેખ મોકલસિંહના રાજ્યનો છે, જે સ્પષ્ટતઃ ચૂડાસમા કુલનો હતો. તે પળાના પંચકુલનો નિદેશ કરે છે ને જણાવે છે કે વિ. સં. ૧૪૪૮ ના ફાગણ સુદ ૧ ને શુક્રવારે (તા. ૨૩-૨-૧૩૯૨) પતસીની માતા નાયકિ નામે સ્ત્રી સતી થઈ.

પાઠ

૧. ॥ ૫૧° ॥ સ્વસ્તિ શ્રી સવ[ત્*] ૧૪૪૮ વર્ષે શ્રી:
૨. ॥ મોકલસ્ય(સિં)હવિજયરાજ્યે મહ. પવા પ-
૩. ॥ ચકુલપ્રતિપત્તૌ [બગ]સરા ગ્રામે
૪. ॥ સામંતસુત પતસી માતુ નાયકિ (?) ફા-
૫. ॥ ગણ સુદિ પ્રતિપદાયા તિથૌ
૬. ॥ શુક્રદિને વિના સગમનં....
૭. ॥ સુમં ભવતુ

* ઇ. કા., નં. ૫૧

૧. તા. માંગરોળ, જિ. જૂનાગઢ

ગોરેજનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૦*

આ શિલાલેખવાળો પાળિયો માંગરોળની ઉત્તરે છએક માઈલ પર આવેલ ગોરેજ + ગામમાં મળ્યો હતો. કોતરેલો ભાગ માપમાં ૧૫ $\frac{૧}{૨}$ " x ૮ $\frac{૧}{૨}$ " છે.

એ રાજા મોકલસિંહના વિજયરાજ્યમા વિ. સં. ૧૪૫૦ કે શાકે ૧૩૧૫ ના ભાદરવા વદ ૨ ને સોમવારે (તા. ૨૪-૮-૧૩૯૩)† ગામની ગાયોનું રક્ષણ કરવા જતાં ગોરિજ ગામમાં પટેલ પૂનાના પુત્ર ભીમાકનું મૃત્યુ થયાનું નોંધે છે.

પાઠ

૧. ॥ ૫૧૦ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસવત્ ૧૪૫૦ વર્ષે શાકે
૨. ૧૩૧૫ પ્રવર્ત્તમાને દક્ષિણાયને શરદઋતૌ માદ્રપ-
૩. દમાસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વિતીયાયા(યા) તિથૌ શો(સો)મ(મે) અશ્વિ-
૪. નીનક્ષત્રે વ્યાઘાતનામ્નિ યોગે મેષસ્થે ચ(ચં)દ્ર(દ્રે) રાજ-
૫. શ્રીમોકલસિ(સિ)હ વિજયરાજ્યે પટલ પૂના સુ-
૬. ત પ૦ ભીમાકેન ગોરિજ ગ્રામે ગોમ્રહે દેહત્યાગો
૭. વિહિત[:] ॥ વાજા હદહ (?) વિઢણિસા પુરવસ્થિત (?)

* ઇ. કા, નં. ૫૩

+ તા. માંગરોળ, જિ. જૂનાગઢ

† તિથિ-તારીખનો આ મેળ ચૈત્રાદિ તથા આપાદાદિ વર્ષ પ્રમાણે બધે બેસે છે.— સ.

ચોરવાડનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૦*

આ શિલાલેખ જૂનાગઢ રાજ્યના ચોરવાડમાં + નાગનાથ મંદિરમાં રહેલા પાળિયા ઉપર કેતરેલો છે. તેનું માપ ૧૫૩" x ૧૩" છે.

લેખનો વિષય આ છે — ચૂડાસમા વંશમાં ગુહિલોત્તમ નામે વીર પુરુષ હતો. એનો પુત્ર શૂર હતો. શૂરના પુત્રનું નામ અવાચ્ય છે. એનો પૌત્ર પાથાક નામે હતો. શિવરાજે ચોરવાડ પર હુમલો કર્યો ત્યારે પાથાક ૩૬ સૈનિકો સાથે તેની સામે લઢયો પણ વિ. સં. ૧૪૫૦ શાકે ૧૩૧૬ ના ભાદરવા સુદ ૬ ને શુક્રવારે (તા. ૧૫-૮-૧૩૬૩) યુદ્ધમાં પડ્યો.† પતસી નામે તેની પત્ની પછી સતી થઈ.

લેખમાં જણાવેલો ચૂડાસમા વંશ જૂનાગઢ રાજવંશની ગૌણ શાખા લાગે છે.

પાઠ -

૧. ॥ ૫૦ ॥ સંવત્ ૧૪૫૦ વર્ષે માદ્રપદ શુદ્ધિ ૯ શુક્રદિને પૂર્વ(ર્વા)નક્ષત્રે સૌમાગ્ય નામ
૨. યોગે †તસ્મિન્ શ્રી શાકે ૧૩૧૬ પ્રવર્તમાને દક્ષિણાયને સશ્ચ ‡ઋતૌ સં-
૩. વત્સ[ર*] વિક્ર[મ*] નામ । વંશે ચૂ[ડા]સમાનાં ચ । નામ્ના [ચ] ગુહિલોત્તમે(મો) ધર્મ-
૪. કાર્યે સદા યુદ્ધે । સત્યાર્થે નામ સંસદિ । ૧ તસ્ય પુત્રો રણે શૂર(રો) નામ્ના
૫. સૂરો મહામતિઃ । તસ્માત્ [વમાતર ?] નામાઽમૂત ગુણેઃ સ્થ્યાતશ્ચ મૃપતેઃ । ૨
૬. તસ્ય સૂનુર્મહાતેજા પાથાકો રણકોવિદઃ । જ્ઞાનદાનસદાદેવપૂ-
૭. જાઽર્ચનપરાયણઃ । ૩ યદા શ્રીશિવરાજસ્ય સૈન્યં પ્રચલિતં મહત્ । [ચો-]
૮. રૂઆડે મહાગ્રામે યુદ્ધં કર્તું સ[મા*]યયૌ । ૪ તદા યે કાતરા ભીતા
૯. કેપિ મધ્યે સ્થિતા નરાઃ । કેપિ યુદ્ધમકુર્વાણા દૃષ્ટ્વા સાર્થો (?) બહિ-
૧૦. ર્યયૌ । ૫ સૈન્યસાગરમાયાતં ગત્વા પાર્શ્વમુવાચ હ । અહમત્ર સ્થિ-
૧૧. તો યુદ્ધં મે સાર્દ્ધં કિં ન કુર્વથ । ૬ એવમુક્ત્વા તતો યુદ્ધં ષટ્ત્રિંશત્

* ઇ. કા., નં. ૫૨

+ તા. માળિયા - હાટીના, જિ. જૂનાગઢ

† શ્રી. ડિસકળકરે આ તારીખ ચૈત્રાદિ વર્ષ પ્રમાણે આપી છે, પણ એ દિવસે ભાદરવા સુદ ૭ હતી અને શક વર્ષ ૧૩૧૫ હતું. કાર્તિકાદિ વર્ષપદ્ધતિ પ્રમાણે આ તિથિએ તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર, ૧૩૬૪ આવે છે.—સં.

૧. ઇત્તસ્મિન્

૨. શિશિર

१२. बलिभिस्तदा । कुर्वाणः सुरसघातरेकः सोयं महाभुजः । ७ एव
 १३. रथाश्वपादातैरसंख्यातैरनेकधा । यदा ममार संग्रामे
 १४. सुरस्त्रीभिस्तदा वृतः । ८ तस्य पुत्रस्य^३ चत्वारो देवसीहौ च
 १५. सर्वणः[*] सिंहाभिधाना(नः) सर्वे ते जयवन्तो भवन्तु ते । पटसी
 १६. स्त्री स्वर्गं गतः(ता) सन् देवद्विजगुरुगोत्रजा प्रसातु^४ दीर्घायु-
 १७. भवन्तु[*]
-

વંથળીના પાંચ પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૬૯*

પાંચ પાળિયા પર કોતરેલા નીચેના પાંચ શિલાલેખ જૂનાગઢથી છ માઈલના અંતરે આવેલ વંથળીમાં મળ્યા હતા. આમાંના પહેલા ત્રણ પાળિયા હાલ જૂનાગઢ મ્યુઝિયમમાં જળવાયા છે. બાકીના બેનો ક્યાંય પત્તો નથી, પરંતુ સફલાગ્યે તેઓની છાપ રાજકોટ મ્યુઝિયમમાં સચવાઈ છે. પહેલા ત્રણ પથ્થરનાં માપ અનુક્રમે ૧૬૩" x ૯", ૧૫૩" x ૧૧૩" અને ૧૭૩" x ૬૩" છે. તે બધા સારી હાલતમાં છે.^૧

બધા શિલાલેખ એક જ મિતિના છે - વિ. સં. ૧૪૬૯ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૭ ને રવિવાર (તા. ૭-૫-૧૪૧૩). તે સમયે મોક્લસિંહના પુત્ર રાજા મેલિગદેવનું રાજ્ય હતું. આ રાજા જૂનાગઢ અને વંથળીમાં રાજ્ય કરતા ચૂડાસમા વંશનો હતો. ઉપર જણાવેલા દિવસે મુસલમાનો સાથે યુદ્ધ કરતાં અનેક સૈનિકો યુદ્ધમાં મૃત્યુ પામ્યા. નીચેના પાંચ પાળિયા તેમાંના પાંચ ચોદાઓના છે.

પહેલો લેખ જણાવે છે કે ચાહવ કુલના ચૂણાના પુત્ર વેણુનો પુત્ર પાતાક જેની અવટંક 'બૂખા' હતી તે બાદશાહની સેના સામે યુદ્ધ કરતાં રણાંગણમાં મૃત્યુ પામ્યો, પરંતુ બાળકો, વડીલો વગેરે તથા અઢાર રાજપુત્રો સલામત રીતે જૂનાગઢ પહોંચ્યા.

બીજો લેખ નોંધે છે કે બારડ નુઘણનો પુત્ર નૂલા મૃત્યુ પામ્યો. ત્રીજા લેખમાં દાસાના પુત્ર વેલાયુલુનું મૃત્યુ નોંધ્યું છે. ચોથામાં બહવ મેરાના પુત્ર મેઘાનું ને છેલ્લા લેખમાં પઢીઆરીયા ઝાટાના પુત્ર રાઉત ચાંપાનું મૃત્યુ નોંધવામાં આવ્યું છે.

આ યુદ્ધ વંથળીમાં ગુજરાતના સુલતાન અહમદ અને ચૂડાસમા રાજા મેલિગ વચ્ચે થયેલું, જેમાં મેલિગને પરાજિત કરી જૂનાગઢ તરફ હાંકી કાઢેલો. 'મિરાતે-સિકંદરી'ના આ વિધાનને વર્તમાન શિલાલેખો સમર્થન આપે છે.

* ઇ. ડી, નં. ૬૪

૧. લાપ્રાસોસ, સૂચિમાંના લેખ નં. ૧૨૨ અને ૧૨૩ અનુક્રમે આમાંના લેખ નં. ૩ અને નં. ૧ લાગે છે, એમાં વર્ષ અનુક્રમે ૧૪૦૯ અને ૧૩૬૯ વ સાચેલાં. — સં.

५।४

(१)

१. [संवत् १४६९] वर्षे ज्येष्ठ शुदि ७ रवौ श्रीवा[म]नपुरे
२. वैरिवर्गवन[दा]वानल महाराण श्रीमोकल-
३. सिहसुतश्रीमेलिगदेव विजयिराज्ये बूबावटं-
४. कयादव राज चू[णा] सुत राज [वि]णु तत्सुत राज पा-
५. ताकः समायातश्रीपातसाहसैन्यैः सम युद्ध कुर्व-
६. न् संग्राम^१ मृतः । अष्टादशभिः संस्थितै राजपुत्रैः
७. सबालस्थवि[रा]ः पौराः श्रीजीर्ण[प्रा]कार [क्षेमे]न ग[ताः]

(२)

१. संवत् १४६९ वर्षे जेष्ठ^२ शुदि ७
२. रवौ श्रीवामनपुरे महारा-
३. णश्री मेलगदे विजयराजं
४. प्रशस्ति सजाते तुरण्कैः स-
५. ग्रामे वा[र]ड नु[घ]ण सुत नू-
६. भा रिणसंग्रामे मृत्य श्री

(३)

१. संवत् १४६९ [व]र्षे जेष्ठ^३ शुदि ७ रवौ श्रीवाम-
२. नपुरे महारा[ण]श्रीमेलगदेविज[य]-
३. राज्य प्रशस्ति सजाते तुरण्कैः संग्र-^४
४. मे दासा चाचा सुत वेलायुलु संग्रा[मे] मृत्यः

(४)

१. सवत् १४६९ वर्षे ज्येष्ठ शुदि ७ रवौ ।
२. श्रीवामनपुरे महाराणश्रीमेल-
३. गदे विजयराज्य प्रशस्ति संजाते ।
४. तुरण्कैः संग्रामे जादव मेरा सुत ।
५. मेघा रिणसंग्रामे मृत्यः श्री

१ वांथो संग्रामे. — स. २ वांथो ज्येष्ठ — स.

३ वांथो ज्येष्ठ — स. ४. वांथो संग्रा — स.

(५)

१. ॥ ७० स्वस्त श्रीमन्नृपविक्रमार्कसमयातीत
२. आषाढादि संवत् १४६९ वर्षे ज्येष्ठ मासे शुक्ल
३. पक्षे सप्तम्यां तिथौ रविदिने राणश्रीमेलिग[राज्ये]
४. पढीआरीया झाटासुत राउत चापा वामनस्थ-
५. लीभंगे युद्धं कृत्वा^५ स्वर्गं प्राप्ता शुभं भवतु[।*]
६. शूरः सत्यपरो रणे परबल भक्ता गुणाना नि-
७. धिः संग्रामे यवनै ~~~~~ दातादितां
८. यो गतः[।] भानोर्मडलमाशु वामनपुर^६ भित्वा ध-
९. नाढ्यो गतो भग्नो झाटसुतो हतः सुभटतालं
१०. कार चंपाह्वय ॥ १ ॥

મેસવાણુનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૭૦*

આ લેખ મેસવાણુ^૧ ગામના મૂર્વલાગમાં ઊભેલા પીળાશ પડતા રંગના પાળિયા પર કેતરેલો છે.

એ નોંધે છે કે (સ્પષ્ટતઃ ચૂડાસમા વંશના) રાજા મેલિંગના રાજ્યમાં વિ. સં. ૧૪૭૦ ના આષાઢ વદિ ૭ ને સોમવારે (તા. ૯-૭-૧૪૧૪) મેસવાણુમાં સંગ્રામમાં ઘણાણીઆ શાતિના આહીર વીતા મૃત્યુ પામ્યા.

પાઠ

૧. ॥ સ્વસ્તિ શ્રી સંવત્ ૧૪૭૦ વર્ષે આષા-
૨. ઢ વદિ ૭ સોમે ઉત્તરા નક્ષત્રે મીનસ્થે ચંદ્રે
૩. મેસવાણુ ગ્રામે:^૨ મહારાજ્યશ્રી: મેલગરા-
૪. જ્યે:^૩ ઘણાણીઆ મ-જલસુત ઘણીઆ
૫. ના આહીર વીતા સંગ્રામે ગામ ભાગતા મૃત્ય:

* છ. કા., નં. ૬૫

૧. તા. કેશોદ, જિ. જૂનાગઢ

૨-૩. વિસર્ગ ૨૬ કરા. — સં.

વાઘેલાણાના બે પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૭૧*

વાઘેલાણા જૂનાગઢ રાજ્યના કુતિયાણા મહાલમાં લીંબુડાની^૧ પાંશ્ચિમે ત્રણ માઈલ પર આવેલું ઘણું નાનું ગામ છે. નીચેના બે લેખ ત્યાં કૂવા પાસે ખોડેલા બે પાળિયા પર કોતરેલા છે. પહેલો લેખ લંબાઈમાં ૧૬" અને પહોળાઈમાં ૧૨" છે, નંચારે બીજો લેખ લંબાઈમાં ૧૬" અને પહોળાઈમાં ૧૬" છે.

બંને લેખ એક જ મિતિના છે — વિ. સં. ૧૪૭૧ ના ભાદ્રપદ વદિ ૪ ને શનિવાર (તા. ૨૪-૮-૧૪૧૫) ને રાજા મેલિંગના રાજ્યકાલના છે. બંને લેખ ધામલીયા શાંતિના બે માણસોનાં વાઘેલાણામાં થયેલ મૃત્યુ નોંધે છે.

પાઠ

(૧)

૧. ॥ ૫૦ ॥ સંવત્ ૧૪૭૧ વર્ષે ભાદ્રપદ
૨. માસે ક્રિષ્ણપક્ષે ૪ ચતુર્થ્યાં તિથ્યૌ
૩. તિથ્યૌ શનિ (?) દિને અઘેહ વાઘેલા-
૪. ણાગ્રામે મહારાણા શ્રીમેલિંગવિ-
૫. જયરાજ્યે ધામલીયા સાં-
૬. ડા સુત ધામલ્યા....
૭. - - - - -
૮. - - - - -

(૨)

૧. ॥ ૫૦ ॥ સંવત્ ૧૪૭૧ વર્ષ ભાદ્રપ-
૨. દમાસે ક્રિષ્ણપક્ષે ૪ ચતુ-
૩. થ્યાં તિથ્યૌ શનિ (?) દિને અ-
૪. ઘેહ વાઘેલાણાગ્રામે
૫. મહારાણા શ્રીમેલિંગવિ-
૬. જયરાજ્યે ધામલ્યા
૭. સાડા સુત ધામલી
૮. ધારાતીર્થે રહ્યું ॥

વંથળીનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૭૨*

આ શિલાલેખ જૂનાગઢ રાજ્યના વંથળી શહેરથી અર્ધા માઈલના અંતરે કપિલા-શ્રમના કૂવામાં લગાવેલો છે. એ ઘણો ઘસાર્ધ ગયો છે, પરંતુ સફલાગ્યે મહેત્વનો ભાગ જળવાયો છે. એનું માપ ૧૭" x ૧૩½" છે.

લેખ ચૂડાસમા રાજા મેલિંગનું નામ અને એને માટે વિ. સં. ૧૪૭૨(ઈ. સ. ૧૪૧૬)ની^૧ મિતિ આપે છે.

પાઠ

૧. સ્વસ્તિ શ્રી સાય નામ
૨. શ્રીવિક્રમ સં ૧૪૭૨ વર્ષે
૩. માસે
૪. શ્રીમેલિંગ
૫. વિજય વરા
૬. — — — — —
૭. શ્રી
૮. ૫ શ્રી
૯. ... ૧૨

* ઇ. કા., નં. ૬૭

૧. માસ વગેરે અવાચ્ય હોઈ, આ વિક્રમ વર્ષે જરાબર ઈ. સ. ૧૪૧૫-૧૬ ગણાય, માત્ર ઈ. સ. ૧૪૧૬ નહિ.—સં.

જૂનાગઢનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૭૩*

નીચેનો મહત્ત્વનો શિલાલેખ જૂનાગઢ શહેરથી ગિરનાર જવાના માર્ગ પર પ્રસિદ્ધ દામોદર કુંડ પાસે આવેલા રેવતી કુંડની પૂર્વે આવેલ 'મહાપ્રભુજીની બેઠક' તરીકે ઓળખાતા સ્થાનકની હીવાલમાં લગાવેલ પથ્થરની તકતી ઉપર કેતરેલો છે. કેતરેલો ભાગ જે સારી હાલતમાં જળવાયો છે તે લંબાઈમાં ૧' ૬" અને પહોળાઈમાં ૧૦" છે.

શિલાલેખ રિ. લિ. એ. રિ. બો. ગ્રે. ના પૃ. ૨૪૩ પર અને ફરી પૃ. ૩૬૧ પર પ્રકાશિત થયો હતો.

લેખનો આરંભ વિનાયક દેવની સ્તુતિથી થાય છે. પછી સારા કાવ્યમાં દામોદરની સ્તુતિ કરી છે. પછી ચૂડાસમા રાજાઓની વંશાવળી આ પ્રમાણે આપવામાં આવી છે— ચદુવંશમાં મંડલીક નામે રાજા હતો, જેણે મુદ્ગલો(મુસલમાનો)ને જીત્યા હતા. એનો પુત્ર મહિપાલ હતો, જેનો પુત્ર ખંગાર હતો. એ સંગીતકલાનો આશ્રયદાતા હતો. એણે અઢાર દ્વીપ જીત્યા અને સોમનાથની મૂર્તિ સ્થાપી હોવાનું કહ્યું છે. એનો પુત્ર જયસિંહ હતો, જેનો પુત્ર મુક્તસિંહ હતો. મુક્તસિંહનો પુત્ર મંડલીક હતો. મંડલીકનો નાનો ભાઈ મેલિંગ હતો, જેનો પુત્ર જયસિંહ હતો. આ જયસિંહના સૈન્યનો સેનાપતિ પાટિ (?) નરસિંહદેવનો પુત્ર દામોદર હતો. ઝિંઝરકોટ(ભાવનગર રાજ્યનું અંબેર, તલાજથી દક્ષિણે બાર માઈલ)માં થયેલા યુદ્ધમાં એણે મુસલમાનોનો પૂરો પરાજય કર્યો. એણે વિ. સં. ૧૪૭૩ ના જ્યેષ્ઠ સુદ પાંચમ ને શુક્રવારે (તા. ૨૧-૫-૧૪૧૭) યાત્રિકો અર્થે મઠ કરાવ્યો. લેખ નાગર જ્ઞાતિના ધાંધલના પૌત્ર અને મંત્રિસિંહના પુત્ર શ્યામલે રચ્યો હતો. એને જલહાના પુત્ર કરણે^૧ કેતરેલો.

મઠ હાલમાં મહાપ્રભુજીની બેઠક તરીકે ઓળખાય છે.

* ઇ. કી., નં. ૬૮

૧. કરણાએ — સં.

५।४

१. ॥ ७॥ ॐ नमो विनायकाय ॥ योगीद्रैर्मुनिपुंगवैरनिमिषैर्यो भक्तिवश्यः पर न
ध्यानेन न चेज्यया न तपसा
२. धर्तुं हृदाप्याप्यते ॥ गोप्यासौ नव[नीततस्करप]रो वद्धो गवां दामभिः स्थाणुत्वं
निरमोचयद्द्रु[वरयो]र्दामो-
३. ॥ दरोव्याज्जगत् ॥ १ मंडलीकनृपतिर्यदुवशे यो वभूव युधि मुद्गलजेता । श्रीकरी-
सहितभूपतिसेव्य-
४. ॥ स्तस्य सूनुभवनमहिपालः ॥ २ तत्तनयोवरिभर्ता खंगारो नादवेदमुद्धर्ता । द्वीप-
नवद्वयहर्ता सोमेशस्था-
५. ॥ पनाकर्त्ता ॥ ३ भूरुक्मदानपरितोषितभूमिदेवस्तन्नंदनः समभवज्जयसिंहदेवः । वर्णा-
६. श्रमस्थितिकरो नृपमुक्तसिंहस्तस्मादरिद्विरदविक्रममुक्तसिंहः ॥ ४ मधुपनृपतिशुद्धे-
रतीर्थराडन्यना-
७. र्यां जनितनिजजनित्रीतुल्यबुद्धिर्वदान्यः । समितिसुभटमुख्यो मंडलीकस्तदीयोज्ञानि च त-
८. मनुजन्मा मेलिग[*] स्थूललक्षः ॥ ५ भीताभयदन्नतवरनृपमेलिगनंदनश्च जयसिंहः ।
अस्ति च
९. तस्य तु राज्ये यदुसामंतसै[न्यपे] समये ॥ ६ अभिषेणयितुमुपेतं झिंझरकोटस्य
परिसरे स-
१०. ॥ [म]रे । यो हत्वा यवनबलं मुमोच धर्माध्वनाशेषं ॥ ७ संवद्रामतुरगसागरमही-
सख्येथ
११. ज्येष्ठे सिते पंचम्यां भृगुवासरे व्यरचयत्षट्कृष्णषट्कर्मकृत् । पाटिश्रीनरसिंहदेवतनयो दा-
१२. ॥ मोदरः पूर्वजानुद्धर्तुं यतियात्रिकोपकृतये तिष्ठत्वखंड मठं ॥ ८ नागराभ्यंतराज्ञाति-
द्विजधाधलनंदनः
१३. मंत्रिसिंहस्तस्य सुतः प्रशस्तेः श्यामलः कविः ॥ ९ इति स. १४७३ वर्षे सूत्र
जाल्हासुत सू० करणाकेन

ચોરવાડનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૮૫*

આ શિલાલેખ ચોરવાડમાં^૧ નાગનાથ મંદિરની દક્ષિણે હાલ પડી ગયેલા પાળિયા પર કોતરેલો મળ્યો છે. એનું માપ ૧' ૪૩" લંબાઈમાં અને ૧૧" પહોળાઈમાં છે.

એ મહારાણા જયસિંહ, જે સ્પષ્ટતઃ જૂનાગઢનો ચૂડાસમા રાજા હતો, તેના વિજય-રાજ્યમાં વિ. સં. ૧૪૮૫ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ ના રોજ (તા. ૯-૫-૧૪૨૯) યુદ્ધમાં કોહના સુત નાનાનું થયેલું મૃત્યુ નોંધે છે.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૪૮૫ વર્ષે જે-
૨. પ્ત સુદ ૬ મહારાણ જે-
૩. સિંગરાજ્યે....કોહ
૪. સુત નાન મૃત્યુ:

* ઇ. ડી., નં. ૬૯

૧. તા. માળિયા-હાટીના, જિ. જૂનાગઢ

મેસવાણુનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૮૮*

આ શિલાલેખ મેસવાણુ^x ગામના ઊગમણા પાદરમાં ઊભેલા પાળિયા પર છે. એનું માપ ૧' ૫" x ૬" છે,

એ રાજા મહીપાલદેવના રાજ્યમા વિ. સં. ૧૪૮૮ ના માગસર સુદ ૫ ને બુધવારે (ઈ. સ. ૧૪૩૨) ગાયોનું રક્ષણ કરતાં ખવા⁺ નામે આહીર મૃત્યુ પામ્યાનું નોંધે છે.

પાઠ

૧. ॥ ૭ સંવત્ ૧૪૮૮ વર્ષે^૧ માગસર
૨. ॥ સુદિ ૫ બુધે^૨ અદ્યેહ મેસુઆળ
૩. ॥ ગ્રામાત્ મહારાજ્ય શ્રીઃ મહાપાલદે-
૪. ॥ રાજ્યે પૂર્વાનક્ષત્રે ધનસ્થે ચદ્રે ઘણા-
૫. ॥ ણીઆ આહીર.....સુત બે-
૬. ॥ વા ગૌગ્રહે વિષ્ણુચરણે વાસઃ ॥

—

* ઇ. કા., નં. ૭૦

૧. વાંચો વર્ષે.— સં.

x તા. કેશોદ, જિ. જૂનાગઢ

૨. તિથિ-વારનો મેળ મળતો નથી.

માગ સુદ ૨ ને બુધવાર હતો. — સ.

મેસવાણુનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૯૫*

આ શિલાલેખ મેસવાણુ† ગામના ઊગમણા પાદરમાં ઊભેલા પાળિયા પર કોતરેલો છે.

એ નોંધે છે કે (સ્પષ્ટતઃ જૂનાગઢના ચૂડાસમા વંશના) રાજા મહીપાલના રાજ્ય-કાલ દરમ્યાન વિ. સં. ૧૪૯૫ ના માઘ સુદ ૩ ને રવિવારે (તા. ૧૮-૧-૧૪૩૬) ગાયોની વહારે ધાતાં મેસવાણુ ગામમાં ઘણાણીયા પૂંજાનું યુદ્ધમાં મૃત્યુ થયું.

પાઠ

૧. ॥ ૫૦ ॥ સ્વસ્તિ શ્રી સવત્ ૧૪૯૫[૫] વરિષે માઘમાસે સુવલપક્ષે ૩ રવૌ
૨. પૂર્વાનક્ષત્રે કુંભસ્થે ચંદ્રે રાજ શ્રી મહિપાલવિજયરાજે
૩. ઘણાણીયા મંદીઉત્ર ૨ ઘટીયા સુત ઘણાણીયા પૂંજા
૪. મેસુયાણાગ્રામે ગૌગ્રહે મૃત્યુઃ । વિષ્ણુચરણે વાસઃ ॥

જૂનાગઢ(ઉપરકોટ)નો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૦૭*

આ શિલાલેખ જૂનાગઢમાં ઉપરકોટ કિલ્લાની દીવાલમાં લગાવેલો છે. એ પ્રાયઃ વિજેતા મુસલમાનો વડે ઠીક ઠીક ટોચાએ હોઈ પૂરેપૂરો વાંચી શકાતો નથી. સફ-ભાગ્યે કોઈ મહત્વનો ભાગ નષ્ટ થયો નથી. કોતરનારે એતું કામ મિ.શંક સારી રીતે કર્યું છે. કોતરેલા ભાગતું માપ લંબાઈમાં ૨' ૮" અને પહોળાઈમાં ૧' ૬" છે. એ ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં છે. લેખની ભાષા ઘણું અંશે સંસ્કૃત છે પણ કોઈ વાર પ્રાકૃત રૂપો છૂટથી પ્રયોજ્યાં છે, જે સમજવાં કંઈક મુશ્કેલ છે.

લેખનો આરંભ વિ. સં. ૧૫૦૭ ના માઘ વદિ ૫ ને ગુરુવારની મિતિ (તા. ૨૧-૧-૧૪૫૧)થી થાય છે, જે ફરીથી ૨૪ મી પંક્તિમાં આંકડામાં તથા શબ્દોમાં આપવામાં આવી છે. એ પછી જણાવે છે કે સ્તંભતીર્થ(અર્વાચીન ખંભાત)ના રહેવાસી દેવાના પુત્ર હાસા નામે વેપારી વગેરેની વિનંતીથી, સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં જૂનાગઢ(જુર્ણ-દુર્ગ)માં રાજ્ય કરતા ચાહવ વંશના રાણા મેલગદેવના પૌત્ર અને મહીપાલના પુત્ર રાજા મંડલીકે પોતાના રાજ્યાભિષેક સમયે અગિયારસ અને અમાસે તો હિંસાનો નિષેધ ચાલુ હતો, તે ઉપરાંત પાંચમ, આઠમ અને ચૌદસે પ્રાણી-વધનો નિષેધ ફરમાવ્યો. શિલાલેખનો હેતુ આ છે. પરંતુ ગદ્યમાં અને ફરી પદ્યમાં મંડલીકના આ દયાકાર્ય માટે એની વારંવાર કરવામાં આવેલી પ્રશંસાએ લેખને ઘણો લાંબો કર્યો છે.

શિલાલેખમાં જૂની ગુજરાતીનાં થોડાં રૂપ પ્રયોજ્યાં છે.

१. [ओ' स्व]स्ति श्री संवत् १५०७ वर्षे माघ[वदि पं]चमी दिने गुरुवा[रे] सौ[रा]-
ष्ट्रदेशे श्री[जीर्णदुर्गे] श्री[याद]ववंशे राणा श्रीमेलगदेसुत [रा]उल श्रीमहिपालदेसुत
[राव]श्री मंडलिकप्रभुणा य-
२.तापगुरुणा सर्वजीवकरुणाकरणतत्परेण [औ]दार्यगांभीर्यचातुर्यशौर्यादिगुणरत्नरत्ना-
करेण स्वराज्यपट्टाभिषेकावसरे स्तंभतीर्थवास्तव्य सा. देवा सुत हांसा....गदी मध्य ?
सर्वराजकुली....
३.समस्तजीवअभगदानकरण[प्रसा]दकारकेण पंचमीअष्टमीचतुर्दशीदिनेषु सर्वजीव
अमारी कारिता । राज्याभिषेकभव[ना]नंतरं सिंहासनोपविष्टेन श्रीमंडलिकराजाधिपेन
श्रीअमात्य-
४.य लिखितं स्वहस्तलिखितश्रीकारसहितं समर्पितं । पुरापि एकादशी आमावास्ये
पाल्यमाने स्तः संप्रति एव शिष एतेषु पंचमी अष्टमी एकादशी चतुर्दशी अमावा-
स्यादिनेषु राजाधिराजश्रीमंडलिक[प्रभु]-
५. णा सर्वश्रेयः कल्याणकारिणी सर्वदुस्तिदुर्गोपसर्गनिवारिणी सर्वजीव अमा[रि कार्यमा]-
णा चिरं विजयतां । प्रथमं श्री-उगनि जीवकरुणासंज्ञबीजां लोकसमस्तजीवन-णा
स....कीमार
६.चडीमार सिंचानका....धि आहे'डा न करइ चोरन मारि वा । बावर खांट तुरक
एहेद्याहडे....कोई न विणा स-चि ऊदसी-ई-मीलाई कुभका[र]पंचदिन नीमी[ते]न
-इ । जिको
७.इतेहनी घाणं भगकारकए अ....श्रीमंडलीकनाथाप्या । आ[धारा]वकण[इ]-लिबा ।
तेहनई गुणा-सिइ । जिदो-लो मुंकइ । ए दोषते....अमा[रि] प्रवत्ता वणहार
श्रीमंडलीकप्रभुकइं आशी-
८.णी इ छ इ ॥ श्लोक काव्य । सर्वज्ञ[ः शि]वमातनोतु सविता चारोग्यमिदुः
श्रिय भौमः शत्रु....बुधश्च....ध धियं गीःपतिः । सौभाग्यं भृ[गुजः] शनिश्च विभुतां
राहुः प्रतापोद्यतां केतुः कीर्ति....
९. [सु]ख च द[द]तां श्रीमंडलीके प्रभौ ॥ श्रीभूयात् ॥ अथ प्रशस्तिकाव्यानि ॥
श्री[मान्] श्रीयदुभूपतिगुणगणैः स्यातः प्रभूतै[रभूत] सर्वस्योपकृते कृतः कृतय-
[गो]लंकारता सं.....। त्परम-
१०.वरा जीवादिरक्षापरा । जज्ञुः पादवीजयेद् गुरुतरां श्रीमंडलीकप्रभुः [॥१]-
दैत्यानां....शिक्षया [त्रिभुवने दै]त्यारिता नामतो । लेभे येन यशःप्रताप-जुषा
माहात्म्य....।...श्रीपुरुषे....इदं स्थानं

११.हृष्यति । ज्ञात्वा मंडलीकाह्वभूपनिहितां जीवेषु गुर्वीं दयां । २ यस्माद्यद्वंशजातो नयविनययुतो मंडलीको नरेशः । सर्वां स्व[-]द....जी....दधानः [I*] सर्वांगी सु-प सुख....
१२. लभ्यते भूरिभाग्यै[:*] । जुष्टः स्या....धन्यो भवति रिपुभरैरुत्कटैरप्यसंख्यैः । ३ । श्रीनेमिस्वामिनाथः सकल....वधः-ग....द्र.....कृष्णानुज.....मसुमतिर्जुषा स....पि हेतो....ऽपि प्रा ?
१३. कृतोऽयं यदुकुलतिलकः प्रौढपुण्याश्च....[चं]चत्कारुण्यभाजा क्षितितलवलये मंडलीक.... । ४ ।मभूत्....श्रीनमिः प....वादिभिरभूदेव... पि प्राकरः
१४. रः प्रशस्यसुकृतैः श्रीजीर्णदुर्गाभिधः । स....तेजावपालनकृता श्रीमंडलीकेन तत् ॥ ५ नैके भूपतय-दान....त्र्या....रा. य....वाप्तस-यः....वयः स... : । के-
१५. वंदने प... सं....सत्संबधः । वि....निवसन्ति निर्मलगुणाः श्रीमंडलीके नृपे ॥ ६ भूपाव....विलसत्तेजःस्थ....
१६. सा निधिर्विलसति श्रीमंडलीको नृपो । यद्वद्वास्य....स्वतिप्रसरति क्वैते गुणाः संतताः ॥ ७ आदित्यः प्रबलप्रता....ताप्यत्वमश्र्य....सुवः शा....गुपते... मां च....
१७.शुक्रो बलं प्रोत्बणं । शौरिः केतुयुतो निरस्तरिपुतां श्रीमंडलीके व्यधुः ॥ ८ या वेदेषु पुराणसुस्मृतिमहासिद्धात....प्रोक्ता जीवद....मृ....लकरी मा... रि
१८.ऽष्टमिपंचमी प्रभृतिषु श्रीमंडलीकेन सा ॥ ९....गस्य प्रभावादमरमृगदृशाबामुखीतिमाऽ....साविध....कार्येष्व....नामा....विविध दे....
१९.जीवामारिमर्हां सृजति नरपतिर्मंडलश्रियायुक् ॥ १० कीर्ति. स्फूर्तिमुपैति सद्गुणतति-व्याप्नोति सर्वा दि[शः]....नि भयनि....क....घ....न्निर्णितैः । ता श्रीजंतुदया विचार-चतुरः श्रीमंडलीकः
२०. [कु]र्वाणः स विशेषमेष लभते पूर्वोक्तमेतत्समं ॥ ११ श्राव्याः श्रीमेलगाद्याः पुनरपि नितरा श्रीमहीपाल....यादव....त....तो....भूरिदानाति....जनयति.....दानं पशूना म-
२१. श्रीमंडलीको गुरुतरगर्हमाप्राप्तिहेतौ निदानं ॥ १२ येन न्यायसमन्वितेन विदुषा सहानशौर्यादितः ।मिः....क....क्रमौ । नीयते स्मृतिगोचरः सुकृतिनो....या श्रिया । स श्रीमंडलिका-
२२. [रव्य]भूपनिरसून् रक्षंश्चिरं नंदताम् ॥ १३ सर्वेषां यः पशूनाम् भयवितरणा मुख्यदानं प्रदत्ते । नृपया मे....नानास्थल....भुवा स्वस्य राज्याभिषेके । चातुर्दश्यादि पमभि.... स्वष्टमीषु....

२३. तोः स जयति नृपतिर्मंडलीकः श्रियाढ्यः ॥ १४ यत्साम्राज्याभिषेके गंगानतलगत-
स्तारका मौक्तिकंति । ज्योत्स्नाशाली सुधांशुः श्रितसकलकलो नालिकेरायते] च
स्थ....शाले दशविपुलहरिस्तुद-
२४.णयोयं । या....यंति प्रतिदिशतु सुखं मंडलीकः प्रजाना । १५ सप्तर्षि ७ खे
०....१ मितेऽत्र वत्सरे १५०७ । श्रीजीर्णदुर्गे व[दि] माघमासि वै । वारे गुरौ
पंचमिकादिने शुभे । श्रीमंडलीके....सद्दया ॥ [१६]
२५. [यावन्] मेरुगिरिः स्थिरो वसुमती यावत्स्थिरा(रो) चंद्रमाः । सूर्योयं तपति प्रताप-
परितो याव...निधेः । तावज्जीवदयादिपुण्यनिरतः संपद्भिरत्याश्रितः । श्रीमान् मंडलिक-
प्रभुर्विजयंते रा]जाधिराजः [क्षितौ] इति प्रशस्तिः ॥ श्रीः ॥
-

ગિરનારનો શિલાલેખ,* (લગભગ વિ. સં. ૧૫૧૦^૧)

આ શિલાલેખ પ્રસિદ્ધ ગિરનાર પર્વત પર દેવકોટના પ્રવેશની ડાબી બાજુએ, લોકોમાં 'રા બેંગારનો મહેલ' તરીકે ઓળખાતા નેમિનાથના મંદિરની દીવાલમાં ચણેલી ઘણી મોટી પથ્થરની તકતી ઉપર કોતરેલો છે. આ તકતીમાં પૂરા લેખનો સમાવેશ થતો નથી ને લાગે છે કે બાકીનો ભાગ બીજી તકતી પર કોતરાયો હશે. પરંતુ બીજી તકતીનો પત્તો લાગ્યો ન હોઈ આપણે આ અધૂરા લેખથી સંતોષ માનવો રહ્યો. તકતીનો ઉપલો ડાબો ખૂણો તૂટી ગયો છે, બીજી બધી રીતે લેખ સારી હાલતમાં જળવાયો છે. લેખ કોતરેલો ભાગ લંબાઈમાં ૩૧' અને પહોળાઈમાં ૨' છે. આ પ્રશસ્તિ રચનાર કવિ નિઃસંશય વિદ્વાન માણસ હતો, પરંતુ એના વિચારો ઘણી વાર દ્વંદ્વમય છે ને દુર્બોધ છે. લેખ ઘણી સારી રીતે કોતરાયો છે, છતાં દરેક પ્રકારની વ્યાકરણની ભૂલોથી ભરપૂર છે.

આ મહત્વનો લેખ પહેલાં 'જર્નલ ઓફ ધ ઓરિએન્ટલ પ્રેસ, રોયલ એશિયાટિક સોસાયટી,' પુ. ૧, પૃ. ૬૪ પર અને ફરી 'એન્ટિક્વિટિઝ ઓફ કાઠિયાવાડ એન્ડ કચ્છ,' પૃ. ૧૫૬ માં અને રિ. લિ. એ. રિ. બો. ગ્રે., પૃ. ૩૪૭ માં પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

એનો આરંભ વિદ્યાની દેવી(શારદા)ની સ્તુતિથી થાય છે. બીજા અને ત્રીજા શ્લોકોનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી, પરંતુ બીજો શ્લોક સૂર્યદેવની સ્તુતિનો લાગે છે. ચોથા શ્લોકમાં દેવી અંબિકાની સ્તુતિ છે. પછી ત્રણ વધુ શ્લોકોમાં 'ઉન્નજયંત' તેમજ 'રૈવત' નામે ગિરનાર પર્વતનું નિરૂપણ છે. આઠમા શ્લોકથી હરિમાંથી ઉદ્ભવેલા કુલનું નિરૂપણ છે, જેમાં શિવ, અંગજ(મદન), અચ્યુત (કૃષ્ણ), બલ(રામ) વગેરે જન્મ્યા. ચાદવ નામે એ પ્રસિદ્ધ વંશમાં મંડલિક નામે મહાન રાજા જન્મ્યો, જેણે સોનાથી મહેલું નેમિ(નાથ)નું મંદિર બંધાવ્યું. એનો પુત્ર નવઘણ હતો, જેના પુત્ર મહિપાલદેવે પ્રભાસમાં સોમનાથનું મંદિર બંધાવ્યું. એનો પુત્ર ષંગાર (બંગાર) હતો, જેનો પુત્ર જયસિંહદેવ હતો. જયસિંહદેવને મોકલસિંહ નામે પુત્ર હતો, જેને મંડલીક નામે પુત્ર હતો. સત્તરમા શ્લોકથી એકવીસમા શ્લોક સુધી આ રાજાની અતિશય પ્રશંસા કરી છે. રાજવંશનો વૃત્તાંત આ રાજાથી પૂરો થતો હોઈ એમ ધારી શકાય કે લેખ એના સમયનો છે. છેલ્લા મંડલીકે વિ. સં. ૧૫૦૬ થી ૧૫૨૭ સુધી રાજ્ય કરેલું, તેથી આ લેખ એ સમયનો, પ્રાયઃ વિ. સં. ૧૫૧૦(૧૪૫૨ ઇ. સ.) નો છે. એવીસમી પંક્તિ જે આ તકતી પરની છેલ્લી પંક્તિ છે તેમાં શાણ નામે બાણીતા વેપારીનું વર્ણન શરૂ થાય છે, પરંતુ તકતી પર આગળ કોતરવાની પૂરતી જગા ન હોઈ, લેખ અધૂરો રહી ગયો છે.

* ઇ. ડી., નં. ૭૭

૧. લગ. ઈ. સ ૧૪૫૩-૫૪

આ શિલાલેખ ચૂડાસમા રાજાઓની સહુથી લાંબી વંશાવળી આપે છે. એનો આરંભ મંડલીક ૧ લો જેતું રાજ્ય વિ. સં. ૧૩૧૬ માં શરૂ થયું હતું તેનાથી થાય છે ને તે મંડલીક ૩ ને જે આ વંશનો છેલ્લો રાજા હતો ને જેતું રાજ્ય મુસલમાનોએ વિ. સં. ૧૫૨૭ માં કાયમ માટે લઈ લીધું તેના સુધી છે. નવઘણ પછી મહીપાલ ૧ લો ગાદીએ આવ્યો હોવાનું લેખમાં કહ્યું છે, એ નવઘણનો નાનો ભાઈ હતો, લેખમાં કહ્યું છે તેમ પુત્ર નહિ. જયસિંહ પછી માત્ર સીધા વંશજોનાં નામ આપ્યાં છે. આથી એમાં મહીપાલ, મંડલીક અને જયસિંહનાં નામ છોડી દીધાં છે, જે દરેક પછી તેનો પુત્ર નહિ પણ તેનો નાનો ભાઈ ગાદીએ આવેલો. તો તે રીતે મંડલીક ૧ લાના મોટા પુત્ર નવઘણનું નામ આપવું જોઈતું નહોતું, પરંતુ લેખ રચનારે ખોટી રીતે માન્યું કે એનો ઉત્તરાધિકારી મહીપાલ એનો પુત્ર હતો.

પાઠ

૧.મતે:^૧ શ્રેષ્ઠઃ સુધીમાસૌ સંબોધં નયતિ-યા મુવપરિત્રાણાનુરાગાશયઃ ॥ પીયૂષમ્બત-વીક્ષણાદિજગતી
૨.[તો]યદા સારદા ॥ ૧ યકાંતે:^૨ પુરતઃ સમ[સ્ત]મરુચિપ્રદો(ઘો)તનાઘા અમી સ્વઘોતા હવ રેજિરે ત્રિજગતી જામ્રત્રપાપા અપિ । દાસંતિ સ્મ યદીય સસ્મર
૩.સ્વયચ્છં[ડ]તશીશ્વત્ (૧) । ૨ કિં મૂવધ્યાઃ પ્રકટમુકુટાનીલરત્નપ્રકૃપ્તશ્ચિતારત્ન-^૩ જિતપનિમતં(?) નિમિદેધાંવિદિ મીહટીવર મમતરમિસિ મૂંગેણદતાપદ્મટાં મતિરિતિ મવે
૪.તીવવિધનકરિણો હંતું તથા પ્રાર્થનાસાફલ્યાય વિમત્તિ[તિ] યા ફલતતિ માકંદજા ધર્મિણાં ॥ ધત્તેકં સુતસંયુતં સુતશતેચ્છાપૂર્તયે કિં નૃણાં ।^૪ તાં વિશ્વેકહિ^૫.....
૫. તમાઃ શ્રીઅવિકાં સંસ્તુવે ॥૪॥ શ્રીઝ્ઞયંતં ગિરિરાજમધિપ્રતીતે સદ્ધર્મ કર્મકરણો-દ્યમિનાં જનાનાં । સાંનિધ્યમીહિતમમી ગુરુમેધનાદાલેશાધિપ્રમૃતય^૬
૬. સ્ત્રિ[દશા] સ્ત્રજંતુ ॥ ૫ ॥ અઘ ચ ॥ નાનાર્તર્થોપવનતટિનીકાનનૈ રમ્યહમ્યૈઃ ॥ પો[પૌ] રૈર્મમીપતિપૃથુકૃતાત્યંતસૌરવ્યૈરસંરવ્યૈઃ ॥ શશ્વદ્મષા(મૂષાં)મૃદપિ વિપુલા રાષ્ટ્રવર્યઃ સુ-
૭. રાષ્ટ્રા[ષ્ટ્રો] રાષ્ટ્રો દધ્રેનુપમગિરિરાટૈરૈવતાલંકૃતિ યઃ ॥ ૬ ॥ માગા ગર્વમમર્ત્ય-પર્વતપરા પ્રીતિ મજંતસ્ત્વયા ॥ ગ્રામ્યતે રવિચંદ્રમઃપ્રમૃતયઃ કે કેન મુઘાશયાઃ[૧^૭] ઇકો રૈવતમ્ધ-
૮. ॥ રો વિજયનાં યદર્શનાત્પ્રાણિનો । યા(યાં)તિ પ્રાંતિવિવર્જિતાઃ કિલ મહાનંદં સુસ્વ-શ્રીજુપઃ ॥ ૭ ॥ તત્ર ચ ॥ ગિરિસ્ફુરદુરુસ્થિતિર્વિતતમૃરિશાસ્ત્રોદયઃ ॥ સુપર્વ મહિમાસ્પદં જગતિ વં-

૧. આ પંકિત તેમજ બીજી પંકિતઓમા કેટલાંક પદ અરપટ છે ૨. યકાંતે ૩. રત્ન ?
 ૪. આવાં અનાવશ્યક વિગમચિહ્નો આ લેખમાં ત્રણાં છે. ૫. વિશ્વૈકહિતા ૬. "મેધનાદાદેશાં" ?

९. ॥ श आस्ते हरेः ॥ यदुद्भवशिवांगजाच्युतबलप्रमुरव्या अलंकृति ददति निर्मलाम-
खिलसत्सु मुक्ता अपि ॥ ८ ॥ वंशोस्मिन्यदुनाम कावरपतेरभ्युग्रशौर्याबलेरासी-
द्राजकु-^१
१०. लं गुणौघविपुलं श्रीयादव(व) रव्यातिमत् । अत्राभून्नृपमंडलीनतपदः श्रीमडलीकः
क्रमात् ॥ प्रासादं गुरुहेमपत्रततिभिर्याचीकरन्नेमिनः ॥ ९ ॥ नवघननृपतिस्तदीयसू नु-
११. नवघनमहितव्रजेसिमादधानः ॥ नवघनवृष्टिः प्रजावनौघे । नवघनसारसदृग्ग्रशोभिरामः
॥ १० ॥ महीमहेन्द्रो महिपालदेवः पुत्रस्तदीयोजनि यन्नृदेवः ॥ यद्दानदास्यं
१२. सुरधेनुरत्नद्रुमास्तदानीमगमन्नयत्न^२ श्रीप्रभासे सोमनाथप्रासादकृत् ॥ ११ पंगारनामा
रिपुराज्यवृक्षेष्वागार एवाजनि भूमिजानिः ॥ शृगारकृत् कुलराज्यलक्ष्म्या भृंगार[धा]-
१३. ॥ रा जगतीलतायाः ॥ १२ आसीत् श्रीजयसिंहदेवनृपतिस्तत्पट्टभूमामिनी भास्वदभो-
गरसालसार्द्रनयनो न्यायाबुधिश्चतरुक् ॥ शत्रुत्रासनकृदव्रतो(तौ^३) च महिमा नम्रक्षमा-
भृत्ततिः
१४. ॥ स्कूर्जन्मौलिमणीमयूष(ख)सलिलप्रक्षालितांघ्रिद्वय ॥ १३ ॥ दिद्यते तदनु मोकलसिंहः
शत्रुभूषणजमेदनसिंहः ॥ यत्प्रतापमभजद्यदि हसः सन्मनःसरसिजे
१५. कलहसः ॥ १४ ॥ तदनु मेलगदेवनरेश्वरः सुकृततुष्टगरिष्व(ष्ठ)सुरेश्वरः[।*]
समभवद्भव[नाथ]पदांबुजे । अमरता कलयन्नमलगवान् ॥ १५ ॥ तत्पादोदयसानुम-
१६. त्युदयकृत्प्रोद्यत्प्रतापाद्भुतो ॥ दिक्चक्रप्रसरत्करक्रमितभू भृच्छखरे भासुरः ॥ आसीत्
श्रीमहिपालदेवनृपतिः^३ निर्नाशितारिक्षमापालोर्व (१)
१७. कततिः कुनीतितिमिरप्रध्वसनपूत्पलः^४ (१) ॥ १६ तत्सूनुर्जयति द्विषत्करिकुलत्रासौ
(सै)कपंचाननः ॥ श्रीमन्मंडलिकः क्षितीश्वरशिरःकोटीरहीरप्रभः ॥ स्व[ः*]
१८. सिधूर्युपर्लक्षताक्षतगतिर्ब्रह्मतेद्यापि यत् कीर्तिस्मत्यमतीत्यवाद्धिवलयं वद्धिष्णुसा-
रत्यरा (?) ॥ १७ ॥ नात्यं(लं)घ्यः कुत उन्नतो नरपतिः कस्याः कुतो विश्वभूः ॥
१९. स्तं(तं) पात्रे कुरुतः किमत्र कृतिनौ किं द्विट्कृतः स्वामिना । सौराष्ट्राधिपतिः
सुखाय रिपुभिश्चक्रेथ किं प्रीतितः ॥ कीदृक् मंडलिकः क्षितीश्वर इह श्रीराजराजि-
श्रितः ॥ १८
२०. आलोनस्तंभरूपो जयकलकलमस्यासुखामोधिसेतुः ॥ केतुः शौर्या(र्यौ)घसौघे रणदधिम-
थनः सद्यसो(शो)प्रक्षणोक्तः पूर्वाद्विः खङ्ग^५ववश्वरकिरणरुचां वैरिराजागनाना-

१. नामके नरपते ..शौर्याबले

२. श्लो३ने। ३भा३ ११ यत्न ५४१ जे०४०.

३ तिर्नीनठि ४ के प्रत्यल १ ५. चंचत्वर*

२१. 'मुवेवै'घव्यदीक्षो जयति नरपतेर्मंडलीकस्य बाहुः ॥ १९ ॥ रे रे प्रत्यर्थिनो वः ।
किमपि हितवचः श्रावयेहं कृपालो ॥ यस्याश्चीयांङ्घ्रिघातोस्थलितमृदुरजोप्युत्कट
शौरतेजः ॥
२२. हत्वा भूलोकमेनं मलिनयतितमां तत्किमेतत्पुस्ताद् । यूधं भुक्तामदश्राक् श्रयतनरपत(ते)-
र्मंडलीकस्य सेवा ॥ २० ॥ चातुर्यं व(व)त वेधसः सुरगवीरत्नद्रुमान् यत्पशु ।
प्रोद्यत्कर्करका-
२३. दृष्टुष्टवपुषश्चक्रेयमाजन्मतः ॥ स चैतन्ययुजसपाकुलहृदो दानैकनिष्णाततां ॥ दृष्ट्वा
मंडलिकप्रभोत्रभवतस्तेद्याभविष्यन्कथं ॥ २१ ॥ इति श्रीराजवंशवर्णनं ॥
२४. अथ श्रीज्ञाणवर्णनं ॥ अस्ति स्वस्तिनिधि[:*] श्रियो निरवधिप्रेमास्पदं सेवधि[:*]
श्रीभर्मस्य वसुंधरोत्तमवधूमौलिस्कुलन्मंडनं । वापीकूपतटाककानम(न)जिनप्रासादशैवालय-
-

ગિરનારનો પ્રતિમાલેખ, વિ. સં. ૧૫૧૯*

આ શિલાલેખ સંપ્રતિરાજ મંદિરના નિજમંદિરમાંની કાળા આરસની પ્રતિમાની ઘેસણી ઉપર કેાતરેલો છે. એ ૨' ૧૦૩" લાંબો અને ક્રૂત ૩" પહોળો છે. એ સારી રીતે જળવાયો છે.

એ નોંધે છે કે રાજા મંડલિકના રાજ્યમાં વિ. સં. ૧૫૧૯ ના વૈશાખ વદિ ૧૧ ને શુક્રવારે (તા. ૧૩-૫-૧૪૬૩) શિખરના પુત્રો સહસકરણ અને પોમસીહિ નેમિનાથનું ખિંબ કરાવ્યું ને વૃદ્ધતપા પક્ષ(ગચ્છ)ના ઉદયવલ્લભસૂરિએ એની પ્રતિષ્ઠા કરી.

પાઠ

૧. ॥ સ ૧૫૧૯ વર્ષે વૈશાક્ષ વદિ ૧૧ શુક્રે રાયારાય શ્રીમંડલિકવિજયરાજ્યે સોં શિખરસુત સો.
૨. સહસકરણપોમસીહાભ્યા(ભ્યાં) શ્રીનેમિનાથચિંત્તં કારિતં પ્રતિ. વૃદ્ધતપાપક્ષે શ્રીઉદયવલ્લભ-સૂરિભિઃ

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

જેઠવા વંશના લેખ

રાવલનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૩૭૫*

આ કોતરેલી તકતી નવાનગર રાજ્યના રાવલ^૧ શહેરની પૂર્વ દીવાલમાં લગાવેલી છે. એ પોરબંદરથી ૨૦ માઈલ છે.

અલિલેખ રાણા જઈતપાલના રાજ્યકાલનો છે, જે ભૂતાખિલી (એટલે ધૂમલી) મંડલ પર વિ. સં. ૧૩૭૫(ઈ. સ. ૧૩૧૮-૧૯)માં રાજ્ય કરતો હતો. એના સમયમાં જ્યે. (જેઠવા ?) વીજલના પુત્ર આલણે ૧૦૪૪ દ્રમ્મના ખર્ચે રાવલિ ગ્રામમાં વાવ કરાવી.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૩૭૫ વર્ષે અચ્છેહ સૌ-
૨. રાષ્ટ્રે દેશે શ્રીમૂતાચિલ્યાં મહ-
૩. લકરણે [સૌ ?...રાજ]કુલે રાણશ્રી
૪. જઈતપાલ[ભૂપાલસ્ય] રાજ્યે રાવ-
૫. લિગ્રામે જ્યે. રા.લમ્બ્યા શ્રી જ્યે.
૬. વા. વીજલસુત વા.આલણકુલા-
૭. ઘાર શ્રેયસે આત્મસહ માતાપિ-
૮. તાપુણ્યહેતોર્વાપી કારાપિતા તા-
૯. તાસાર ? શ્રી....રણ દ્ર ૧૦૪૪
૧૦. શ્રી..... વચ્ચામી.....
૧૧. નિતે ॥ યુક્ત....ગણાધિ-
૧૨. પતિ ક્ષેત્રસ્ય.....
૧૩.
૧૪.

રાણાવાવનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૦*

આ અલિલેખ પોરબંદર રાજ્યના રાણાવાવ^૧ ગામમાં પાળિયા પર કોતરેલો છે. કોતરેલો લાગ માપમાં ૧૮" x ૨૦" છે.

એ વિ. સં. ૧૪૪૦ ના આશ્વિન સુદિ ૧૦ ને સોમવારે (તા. ૧૦-૧૦-૧૩૮૪) શ્રીસિંહના પુત્ર રાણુ લાણુના સમયમાં^૨ રાણુ લાણાના સુત રાણુ રાઉલનું થયેલું મૃત્યુ નોંધે છે. એણે હાટિ રાયગણુને મારી નાખવાના અપરાધ માટે તુર્કનું શીર્ષ નમાવરાવ્યું ને પોતાનું શીર્ષ દેવ, ગુરુ ને બ્રાહ્મણ આગળ નમાવ્યું. આ મિતિ કાર્ત્તિકાદિ વર્ષની પદ્ધતિ પ્રચલિત હોવાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૪૪૦ વર્ષે અસ્વન
૨. સુદિ દસમિ સોમે^૨ [સ્વામ્-]
૩. — શ્રીશંઘસુત રાણશ્રીમા-
૪. ન હઠિ રાઈગણિ મૃતિક્વ
૫. દો સાત-દ તુર્કસીઅ અના-
૬. મ્યં જન્મન્યેમ પ્રવર્તેતે ? દે-
૭. વગુરુબ્રાહ્મણચરણ સ પૂજિ
૮. સીસ નામ્યંતે રા. લાષા
૯. સુતુ રા. રાઉલુ મૃતા જયતુ

* ઇ. કા., નં. ૪૩ ૧. રાણાવાવ મહાલ, જિ. જૂનાગઢ
૨. કાશિયાવાડમાં વિક્રમ સંવતની ગણતરી કાર્ત્તિકાદિ હતી એ સિદ્ધ કરવાનું આ ઉત્તમ દર્શાવે છે.

ધૂમલીનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૬[૦]^૧

જામનગર જિલ્લાના ભાણુવડ તાલુકાનાં ધૂમલી ગામને પાદર વહેતા ઝરાને કાંઠે આવેલી બરડાઈ બ્રાહ્મણોની ધર્મશાળાના ચોગાનમાં રસ્તા ઉપરના છેડે આવેલી વાવ-માંથી ખાંભી આકારનો શિલાલેખ મળેલ છે.

વાલુકામય પથ્થરની લગભગ ૧.૫૬ x ૩૪ x ૧૯ સે.મી.ના માપની લઘિના ઉપરના ભાગે ૨૭ સે.મી. જેટલી લંબાઈમાં યાવત્ ચન્દ્રદિવાકરૌ સૂચવતાં પ્રતીકોની નીચે વ્યાલ-આકૃતિ જેવા કોઈ પશુનું ગ્રામ્ય તક્ષણ કરેલું છે. પશુની હેઠળ સ્તન્યપાન કરતું તેનું બચ્ચું છે. પશુના મુખ આગળ ઢીંચણિયાના આકારના આધારપટ્ટ ઉપર લાડુ જેવી કશીક ખાદ્ય સામગ્રી છે. તેની ઉપરનો અને પશુમુખનો અગ્રભાગ ખડિત થઈ ગયેલ છે.

શિલ્પ-તક્ષણ બાદ લગભગ ૨૯ સે.મી. જેટલી લંબાઈમાં અશુદ્ધ સંસ્કૃત અને દેવનાગરી લિપિમાં નીચે મુજબ આઠ પંક્તિઓ ઉઠીણું કરેલી છે :—

૧. સ્વસ્ત શ્રી નરપ વિક્રમ સંવત્ ૧૪૬
૨. વર્ષ ૧ માઘવદે પંચમી સુક્રે રાણ
૩. શ્રી રામદેવ વિજય રાજ્યે કુ
૪. વાળે સતિ તલાર. મોજા ઉત્ર વા
૫. નરેણ કુમારિકાસક્ત ચત
૬. રી(કી?) લાગમુક્તઃ પાર્યાય [૧] ચ(: ૧) કે [દિ ૧]
૭. કો[ડ]પિ તલાર લોપયતિ તસ્ય
૮. ગોહત્યા છ [૧] સા. સોમા [૧]

લેખની પ્રથમ પંક્તિમાં આવેલ સાલના આંકડામાં એકમનો અંક નથી. બીજી પંક્તિમાં વર્ષ ૧ લખેલ હોઈ વિ. સં. ૧૪૬૧ માનવા પ્રથમ નજરે લાલચ થાય, પરંતુ તિથિ વારનો મેળ બેસાડતાં ૧ માઘ એટલે પ્રથમ માઘ છે, જે વિક્રમ સંવત ૧૪૬૦નો જણાય છે.^૨

૧. છોટલાઈ અત્રી અને ડૉ. પ્રવીણલાઈ પરીખ, ‘ધૂમલીનો રાણા રામદેવજીના સમયનો શિલાલેખ’, ઊર્મિનવરચના, દીપોત્સવી વિશેષાંક, સં. ૨૦૩૧ (ઓક્ટો. નવેમ્બર-૧૯૫૫) અંક ૫૪૭-૫૪૮, પૃ. ૪૪૫ થી ૪૪૯
૨. વિ. સ. ૧૪૬૦માં કે ૧૪૬૦ થી ૧૪૬૯ સુધીમાં અધિક માત્ર હતો નહિ, તિથિ-વારનો મેળ વિ. સ. ૧૪૬૦, ૧૪૬૩ અને ૧૪૬૭ માં મળે છે તેથી છેલ્લો આંકડો ૦, ૩ કે ૭ હોઈ શકે, ‘વર્ષ’ પછીનો ‘૧’ નિરર્થક લાગે છે. આ મિતિએ વિ. સ. ૧૪૬૦ માં તા. ૧-૨-૧૪૦૪, વિ. સ. ૧૪૬૩ માં તા. ૨૮-૧-૧૪૦૭ અને વિ. સં. ૧૪૬૭ માં તા. ૧૩-૨-૧૪૧૧ આવે. — સં.

લેખની ત્રીજી પંક્તિમાં જણાવેલ રામદેવ ઇ.સ. ૧૪૦૪ માં હયાત હોઈ પોરબંદરના શાંતિનાથ જિનાલયમાં આવેલા વિ. સં. ૧૬૯૧ - ઇ.સ. ૧૬૩૫ ના ૧૪ પંક્તિઓવાળા શિલાલેખમાં જણાવેલ રાણાશ્રી રામજીથી રાણાશ્રી વિક્રમજી સુધીની સાત પેઢીઓમાં પ્રથમ જણાવેલ રાણાશ્રી રામજીનું જ નામ અહીં રામદેવ જણાવેલ હોય તેમ લાગે છે.

લેખનું ગુજરાતી

- ૧ સ્વસ્તિશ્રી નૃપવિક્રમ સંવત ૧૪૬૦ ના
- ૨ પ્રથમ માઘવદી પાંચમ શુક્રવારે
- ૩ રાણાશ્રી રામદેવજી રાજ્ય કરે છે ત્યારે
- ૪ કોટવાળ લાગામાફીની આજ્ઞા :
- ૫ ભોળપુત્ર રાજ્યે કુમારિકા તરફના પ્રેમને કારણે
- ૬ ચોરી પૂંછડા ચરિયાણુ લાગો માફ કર્યો છે. (આ હુકમ) પાળવો.
- ૭ જે કોઈ કોટવાળ આ હુકમનો ભંગ કરશે તેને
- ૮ ગોહત્યા (નું પાપ) છે. સહી : સોમા

પુરવણી

ઉપર્યુક્ત લેખ ગોસ્વામી મોહનપુરીએ આ પ્રમાણે વાંચ્યો છે^૧ :—

સ્વસ્તિ શ્રી નરપ વિક્રમ સંવત ૧૬૧૬
 વર્ષે ૧ માઘ પંચમી શુક્રે રાણ
 શ્રીરામદેવ વિજય રાજ્ય કુ-
 વાંણ સતિત લાણ. તોજા ઉત્રવા
 નારણકુમારિકા સકતચ x
 હી લાગમુક્તઃ પ્રાસાવકે ય
 કો વિ વલાર લોપયતિ તપ્થ
 ગોહત્યા હ. સા. સોમા

લિપિમાં ક્યાંક પડીમાત્રા તો ક્યાંક નાગરી લિપિ છે અને ઉપરનું ગાયનું શિલ્પ ઘોડા જેવું વિશેષ જણાય છે પણ લેખમાં નીચે 'ગોહત્યા' સ્પષ્ટ વાંચી શકાતું હોઈ આ શિલ્પને ગાયનું જ માનવાનું રહે છે. ઇતિહાસ માટે પણ મહત્વનો ખાંભો છે. સં. ૧૬૧૬ માં રામદેવજીનું રાજ્ય અહીં હતું તે વિચારણીય બને છે. લિખિતગમાં 'સા. સોમા' તે 'સારસ્વત સોમા' હશે.

૧. ગોસ્વામી મોહનપુરી, 'પાળિયા - એક નોંધ', ઊર્મિનવચરના, દીપોત્સવી વિશેષાંક, સં. ૨૦૩૧, (ઓપ્રો. નવેમ્બર - ૭૫), અંક ૫૪૭-૪૮, પૃ. ૪૨૬-૪૨૭

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

ગોહિલ વંશના લેખ

અમરેલીનો શિલાલેખ,* (લગ. વિ. સં. ૧૪૦૦)^૧

આ ખંડિત અલિલેખ અમરેલી શહેરમાં મળ્યો હતો. લેખનો જમણી બાજુનો લાગ જ મોજૂદ રહ્યો છે, જ્યારે બાકીની ત્રણ બાજુઓ તૂટી ગઈ છે. હાલની સ્થિતિમાં એ ૬" x ૫૩" છે. અક્ષરો બહુ સુંદર રીતે કોતરાયા છે.

ખંડિત અંશમાંથી કંઈ ઉપયોગી માહિતી મળતી નથી. ૭ મી પંક્તિમાં 'સૌરાષ્ટ્ર' શબ્દ અને ૮ મી પંક્તિમાં 'વીસલદેવ' અને 'ડુંગરસિંહ' નામે દેખાય છે. નોંધવું જોઈએ કે ભાવનગરના મહારાજના પૂર્વજ મેળડાજીના વંશમાં ડુંગરસી નામે ગોહિલ રાજા હતા.

પાઠ

૧. ॥ યં વિશ દીન.....
૨. ॥ નાગણ્યપુણ્યોદયસમુ....
૩. ॥ રાજ... નાયકવરસંઘ....
૪. ॥ નિશ્ચિલધર્મકર્મકર્મ....
૫. ॥ રગત દેવરાજ શ્રીસર્વજ્ઞશા....
૬. ॥ રીનાગણ્યભવિતભવિત પ્રથાંશ્ચ....
૭. ॥ હવ માસ્કરમાસ્કરઃ શ્રીસૌરા....
૮. ॥ વીસલદેવ શ્રીડુંગરસીહ મા....
૯. ॥ નનિકર પરિકરિતોડમદા....
૧૦. ॥ તિ જનદ્રવ્ય....

* ઇ. કા., નં. ૩૧

૧. ઈ.સ. ૧૩૪૩-૪૪ — સં.

પરનાળાનો પ્રતિમાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૩*

આ અભિલેખ પરનાળાના^૧ જૈન દેરાસરમાં ચતુર્ભુજની જૈન પ્રતિમાની પીઠિકા પર કેતરેલો છે.

એ નોંધે છે કે વિ. સં. ૧૪૫૩ ના વૈશાખ વદિ ૧૦ ને રવિવારે (તા. ૨૨-૪-૧૩૬૭) ગુહિલ રાજા પ્રતાપમલ્લની ભાર્યા ભાવલદેવી નામે સ્ત્રીએ આ લેખવાળી પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

પાઠ

૧. સં. ૧૪૫૩ વરષે વૈશાખ વદિ ૧૦ રવૌ પ્રતિષ્ઠા કા-
૨. રાપિતા ગુહિલરાજ પ્રતાપમલભાર્યા ભાવલદેવ્યા
૩. સુત રાજગહલા ? માતૃ ધરણ્યગ ભાર્યા જસમાદિ

* ઇ. કા., નં. ૫૬

૧. તા. લીંબડી, જિ. સુરેન્દ્રનગર

મહુવાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૦૦*

નીચે આપેલો અભિલેખ ભાવનગર રાજ્યમાં દક્ષિણ સમુદ્રતટ પર આવેલા મહુવા બંદર-શહેરના દરબારગઢ પાસે જેનું મંદિર આવેલું છે તે દેવ લક્ષ્મી-નારાયણના મંદિરની પીઠિકામાં ચણી દીધેલ કાળા પથ્થરની તકતી પર કોતરેલો છે. પણ શિલાલેખ વાવ કરાવ્યાનું જણાવે છે ને મંદિરનો કોઈ નિર્દેશ કરતો નથી. તેથી માલૂમ પડે છે કે લેખ કોતરેલો પથ્થર બીજેથી લાવીને મંદિરમાં ચણી દીધેલો છે. કોતરેલો ભાગ, જે સુંદર રીતે કોતરેલો છે ને સારી રીતે જળવાયો છે તે લંબાઈમાં ૧' ૮" અને પહોળાઈમાં ૧૧" છે. લેખ સંસ્કૃત પદ્યમાં તેમ જ ગદ્યમાં છે. અંજન કેટલીક વાર રૂ પછી બેવડાય છે.

એ અગાઉ 'પ્રાકૃત એન્ડ સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ ઓફ કાઠિયાવાડ'માં^૧ પૃ. ૧૬૨ માં પ્રકાશિત થયો હતો.

લેખનો આરંભ વિ. સં. ૧૫૦૦ વ્રજપતિ સંવત્સરની વૈશાખ પૂર્ણિમા ને ગુરુવાર (તા. ૨૩-૪-૧૪૪૪)ની મિતિથી થાય છે. લેખના અંતિમ ભાગમાં પંક્તિ ૧૭માં, જ્યાં મિતિ ફરીથી આપી છે ત્યાં તિથિ પંચમી જણાવી છે, જે પૂર્ણિમાને બદલે ભૂલ લાગે છે. લેખ પછી જણાવે છે કે વાલાકમાં આવેલ મધુમતી નગરીમાં મોઢ શાતિનો નરપાલ નામે વેપારી રહેતો હતો. એ શાતિ પોતાની ઉત્પત્તિ કામધેનુની ખરીમાંથી બતાવે છે. એ કૃષ્ણનો પરમ ભક્ત હતો ને રામ નામે રાજનો મંત્રી હતો.^૨ એનો પુત્ર પાલ હતો ને પૌત્ર રામ હતો, જે વેદજ્ઞ હતો. રામને તેની અનુરક્ત પત્ની જનુથી મોકલ નામે પુત્ર થયો. પોતાનાં માતાપિતાના શ્રેય અર્થે મોકલે ગોહિલ રાજ સારંગજીના સમયમાં, નિર્જળ પ્રદેશમાં મધુમતીમાં વાવ કરાવી.

પછી લેખ અગિયારમા ને બારમા શ્લોકમાં નગરીની પ્રાચીનતા આ પ્રમાણે દર્શાવે છે — ધર્મારણ્ય પુરાણમાં કહ્યું છે કે આ સુંદર નગર સૃષ્ટિ-સર્જન સમયે બ્રહ્માએ સ્થાપેલું. એ કૃતયુગમાં ધર્મારણ્ય, ત્રેતાયુગમાં સત્યમંદિર, દ્વાપરયુગમાં વેદભુવન અને કલિયુગમાં મોહરક કહેવાયું.

લેખ પછી ગદ્યમાં એ જ જણાવે છે — મોકલે વિ. સં. ૧૫૦૦ વર્ષે વ્રજપતિ નામે સંવત્સરે વૈશાખ સુદ પાંચમ ને ગુરુવારે મધુમતીમાં પોતાના પિતા રામ, માતા જનુ અને ભાઈ રાઘવના શ્રેય અર્થે વાવ કરાવી.

* ઇ કા; ન ૭૫

૧. ખરી રીતે 'એ કલેક્શન ઓફ પ્રાકૃત એન્ડ સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ' (ભાવનગર સ્થાનના પુરાતત્ત્વ ખાતા વડે પ્રકાશિત)માં.—સં.

૨. પંક્તિ ૪ માંના શ્રીરામર્પિતં પદનો આ હેતુ છે એમ ધારું છું.

લેખમાં જણાવેલ ગોહિલ રાજ સારંગજી કાનોજના પુત્ર સારંગજી છે, જે ભાવ-નગરના મહારાજાના પૂર્વજ છે. સારંગજીની ગાદી થોડો સમય એના કાકા રામજીએ પકાવી લીધી હતી, પણ પછીથી એણે એ પાછી મેળવી હતી. નરપાલના આશ્રયદાતા રાજ રામ વિશે કંઈ જાણવામાં આવ્યું નથી. એ સારંગજીના કાકા રામજી ન હોઈ શકે પણ વાળ રાજ રામદેવ હોય.

ત્રીજી પંક્તિમાં જણાવેલ વાલાક જ્યાં વાળાઓનું રાજ્ય હતું તે, વળાની ઉત્તરે આવેલ ખિંડુથી દક્ષિણપશ્ચિમે જલકરાબાદ સુધીના દક્ષિણ સમુદ્રતટને પ્રાચીન કાલમાં આપેલું નામ હતું.

પાઠ

૧. ઓ^૧ નમઃ શ્રીસર્વજ્ઞાય ॥ સ્વસ્તિ સ્વસ્તિમતિ પ્રસિદ્ધનૃપતિશ્રીવિક્રમાતિક્રમાત્ સવ-
દ્વિષ્ણુપદદ્વયે-
૨. [ષુ] જગતીસરુયે પ્રજાના પતૌ । મિત્રે ચોત્તરગે પ્રચ્છકિરણે ધન્યે મધૌ માધવે
શુક્લે પૂર્ણતિથૌ ગુરૌ ચ ગુરુમે
૩. સઘોગમોગક્ષણે ॥ ૧ ॥ વાલાકાંતરગે પુરે મધુમતીસંજે નિવાસોચિતે શ્રીમન્કામગં-
(ગ)વીરુરોદમવભવે વંશે
૪. શિવે સમવઃ । શ્રીરામાર્પિતચામરાતપહરપ્રૌઢિપ્રતિષ્ઠાન્વિતઃ । શ્રેષ્ઠશ્રીનરપાલ ઇષ
સમભૂત્ શ્રીકૃષ્ણસેવાપરઃ
૫. ૨ ॥ તત્પુત્રોઽતઃ પવિત્રો હરિપરિચરણઃ શ્રેષ્ઠમલ્લોઽત્ર પલ્હસ્તસ્માદપ્યાવિરાસીદમિત-
વિતરણોઽન્નસ્ય સત્ય-
૬. સ્વભાવઃ । શ્રેષ્ઠશ્રીરામનામા કૃતસુકૃતચયઃ સંયુતો જાનુસત્યા સન્મત્યા વિષ્ણુભક્ત્યા
[નિ*]વસતિ સદને બ્રહ્મણો વેદવે-
૭. દઃ । ૩ ॥ તદનુ જનિતપૂર્વાદુગ્રપુણ્યપ્રભાવાત્ કલિબલદલનેઽલં મોકલો નિર્જ્જલાયા ।
પ્રણયતિ વરવાપી તત્પ્રતી-
૮. ચીનભૂમૌ મધુરસલિલપૂર્ણાં શ્રેયસે તત્ર પિત્રોઃ ॥ ૪ ॥ અનુતિષ્ઠેદધિષ્ઠાનં મૃષ્ટાયાં
દૃષ્ટનિર્જ્જલે । સ તિષ્ઠેદિ-
૯. ષ્ટમુદ્દિષ્ટદિપ્તં શિષ્ટૈસ્ત્રિવિષ્ટપે । ૫ ॥ નીલોદ્વાહં યો હરિમેધં સુનિપાનં કુર્યાત્ પુત્રો
ગોત્રપવિત્રોઽભિજનેન ।
૧૦. દદ્યાદન્નં ભૂમિગજાશ્વોભયવક્તા ભૂયાદ્ભાવાત્ તીર્થસુપર્વદિદ્વજમક્તઃ । ૬ ॥ ગોહિલો-
સૌ રણે શૂરઃ સારંગઃ શાર્જિસે-

૧૧. વકઃ[।*]તદુવ્યાં કુરુતે વાપી ધર્મધીર્મૌદમૌ(મો)કલઃ । ૭ ॥ ઉક્તં શ્રીભારતે ।
ગોમાસે ગોગવાક્રાતે ગોરસે ગગને
૧૨. ગતે ગોમાત્રં ગોરસં દદ્યાદ્ગોસહસ્રફલં લમેત્ । ૮ ॥ શ્રીકાતકૃતદૈત્યાંત દેવ સેવકવત્સલ
ત્વયા વિના પ્ર-
૧૩. મુઃ કોઽત્ર જ્ઞાતું કર્મ ક્રિયાપદે । ૯ ॥ પુરાણપુરુષઃ પાયાદપાયાત્ ત્વા કૃપાદૃશા ।
જલશાયી પ્રણીતોઽત્ર યો લ-
૧૪. ક્ષમ્યા સહ મોકલ । ૧૦ ॥ ઉક્તં ધર્મારણ્યપુરાણે ॥ પુરા સૃષ્ટિસમારંભે સ્વયંભૂર્મગવાન્
સ્વયં । અસ્થાપયન્મહાસ્થા-
૧૫. નમિદં મોહવિમોહનં । ૧૧ ॥ ધર્મારણ્યં કૃતે પ્રોક્તં ત્રેતાયા સત્યમંદિરં । દ્વાપરે
વેદશ્રુવનં કલૌ મોહેર-
૧૬. કં મતં । ૧૨ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીમન્નૃપવિક્રમાર્ક્કસમયાતીતસંવત્ ૧૫૦૦ વર્ષે પ્રજાપતિનાગ્નિ
સંવત્સરે । ઉત્તરાયણે । વ-
૧૭. સતત્કૃતૌ વૈશાખશુક્લપંચમ્યા ગુરૌ । શ્રીમધુમત્યાઃ પશ્ચિમે પ્રદેશે નિર્જ્જલે । માતા
સતી વાહ જાનું(નુ) પિતા શ્રેષ્ઠશ્રી
૧૮. રામા આતૃ શ્રેઃ રાઘવશ્રેયસે । શ્રેષ્ઠ મોકલઃ આતૃ સાંઠા લીંવા સહિતો માર્ગે
શૃંગાટકે મૃષ્ટોદકપૂર્ણાં વાપી નિર્મિમીતે । શ્રી ।^૧

૧. આ પ કિતના શ્રેષ્ઠ મોકલઃ શબ્દોની નીચે કોઈ અરપષ્ટ અક્ષરો છે, તેમાં સૂ (અર્થાત્ સૂત્રધાર)
અક્ષર વંચાય છે, તેથી એ અક્ષરો કોતરનારના નામના હશે.

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

જામ વંશનો લેખ

ખોરાસાના વાઘેલા વંશનો લેખ

ગેડીના વાઘેલા વંશનો લેખ

ભદ્રેશ્વર(કચ્છ)નો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૩૫*

પાઠ

સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમ સંવત ૧૪૩૫

શ્રી શાકે ^૧૧૩.... પ્રવર્તમા-

ને મહામાંગલ્ય માર્ગસિર વદિ દશ-

મ્યાં ગુરુવારે અઘ્ઘ^૨ શ્રી

મદરાવલા કુલ જામ શ્રી

માના વિજયરાજ્યે મહમ

એટલું વંચાય છે.

* નાગજીભાઈ ભટ્ટી, ‘કચ્છની સાંસ્કૃતિક યાત્રા’, “પથિક”, વર્ષ ૧૩, અંક ૩, પૃ. ૬૬

૧. આ મિતિએ શક ૧૩૦૦ હતો ને તા. ૧૬-૧૨-૧૩૭૮ હતી.—સં.

૨. વાંચો અઘ્ઘ. —સં.

ચોરવાડનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૫*

ચોરવાડની^૧ આથમણી દ્વિશામાં નાગનાથ મહાદેવની જગ્યામાં આ શિલાલેખ રહેલો છે. તે વિ. સં. ૧૪૫૫ નો^૨ છે. એમાં જણાવ્યું છે કે ચોરવાડના રોહિલ ખંડમાં વાઘેલા વંશમાં લુણીંગ રાજ થયો. તેનો ભીમસિંહ, તેનો લાવણ્યપાળ, તેનો લક્ષ્મણસિંહ. તે જૂનાગઢ સાથે સંગ્રામથી અમરાવતી પ્રત્યે ગયો. તેનો દીકરો રાજસિંહ પ્રખ્યાત કીર્તિવાળો હતો, તેના મત્ત અને મુન્ન એ બે દીકરા થયા અને એ બેથી મોટેરો શિવરાજ નામે રાજ થયો, તે ખોરાસામાં રાજ્ય કરતો હતો. તેણે શિવાલય કરાવ્યું.

* ભાગ્યશોભન, સ્તુતિ, નં ૧૨૮

૧. તા. માળિયા-હાટીના, જિ. જૂનાગઢ

૨. ઈ સ ૧૩૯૮-૯૯ — સં.

ગેડી(કચ્છ)ની માલણ વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. [૧]૫૩૩*

શિલાલેખનો પથ્થર ઘસાઈ ગયો છે. અક્ષરો ઊકલતા નથી. ઘૂતઘટીમાં મહારાણાશ્રી વનરાજના^૧ સમયમાં ઠક્કર માલવે માલણવાવના મંડપનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાની નોંધ છે.

સંવત ૧૯૮૧ ના 'સ્વદેશ'ના દીપોત્સવી અંકમાં શ્રી મજલાલ મિ. છાયાએ લખેલા 'કચ્છી સ્થાપત્યકલા અને શિલાલેખો'ના લેખમાં વાવને લગતો શિલાલેખ નીચે પ્રમાણે આપેલો છે :-

પાઠ

સંવત (૧)૫૩૩ વર્ષે શાકે (૨૩૯૪)^૨
પ્રવર્તમાને ઉત્તરાયને ગ્રીષ્મરિતૌ વૈશાખમાશે
શુક્લપક્ષે દશમા શુક્રે^૩ ઉત્તરાનક્ષત્ર હર્ષણ-
યોગે તૈતલકરણે ઘૂતપદ્યા^૪ મહારાણા શ્રી
વનરાજસુત શ્રીરાઘવદેવતય રાજશ્રી હરદાસ-
વિમયરાજસ્ય પુરજ્ઞાતી પવસ ગોત્રોત્પન્ન
ઠા. માલવસુત શઃ મકડ માર્યા વાઈ સોની-
સુત × × × × × શ્રીમાલવ વાવ્ય મંડપ જીર્ણો-
ધાર કારાપિત ઠા. × × મ × વિજય × × ×
ઠા. × × × × ॥

* નાગજીભાઈ ભટ્ટી, 'અમારો કચ્છ પ્રવાસ', "પથિક", વર્ષ ૧૦, અંક ૬, પૃ ૫૬

૧. લેખમાં વનરાજ-સુત હરદાસનું વિજયરાજ્ય જણાવ્યું છે. — સં.

૨-૩. વિ. સં. ૧૫૩૩ માં આ તિથિએ આપાદાદિ તથા કાર્તિકાદિ વર્ષ પ્રમાણે શુધવાર આવે છે, જ્યારે આપેલ તિથિ ને વારનો મેળ ત્રૈત્રાન્નિ વર્ષ પ્રમાણે મળે છે. તે દિવસે તા ૨-૫-૧૪૭૬ આવે. એ સમયે શક ૧૩૯૮ આવે છે. — સં.

૪ વાવો ઘૂતઘટયા. પાટનું આ શુદ્ધીકરણ શ્રી. કે. કા. શાસ્ત્રીએ કચ્છના પહેલા પ્રવાસ (૧૯૬૬) દરમ્યાન લેખવાચન પરથી કરેલું. — ભટ્ટી

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

ઝાલા વંશના લેખ

પાટડીનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૬*

આ શિલાલેખ પાટડીના^૧ દરબારગઢની દીવાલમાં ચણાયેલી કાળા પથ્થરની તકતી ઉપર કેતરેલો છે. લેખ કાળજીથી અને સુંદર રીતે કેતર્યો હતો પણ જમણી બાજુનો ઠીકઠીક ભાગ અતિશય ઘસાર્ય ગયો છે. કેતરેલા ભાગનું માપ લંબાઈમાં ૧૪૩" અને પહોળાઈમાં ૯૩" છે.

લેખ રાજઓનાં નીચેનાં નામો આપે છે, જેઓના વંશનું નામ જળવાયું નથી. તે છે વરસિંહ, એક વચ્ચેનો રાજા, શત્રુશલ્ય અને જયત્કર્ણ. વિ. સં. ૧૪[૫]૬ના માઘ વદિ આઠમે (તા. ૧૯-૧-૧૪૦૦)નો લેખ આ છેલ્લા રાજાના રાજ્યકાલનો છે. અહીં વર્ણવેલ રાજવંશ ઝાલાવાડનો ઝાલાવંશ છે એ નિશ્ચિત છે. બીજા શ્લોકમાં પ્રાકાર, સ્પષ્ટતઃ પાટડીનો, તે રાજાએ બંધાવ્યો હોવાનું જણાવ્યું છે, જે વરસિંહનો તરતજનો પુરોગામી હતો, પણ જેનું નામ નષ્ટ છે. ઝાલા વંશાવલી પરથી જાણવા મળે છે તેમ આ રાજા રામસિંહ હતો. તેના પછી વીરસિંહ (કે આપણો લેખ જણાવે છે તેમ વરસિંહ) રાજા થયો, એના ઉત્તરાધિકારી રણમલજીનું નામ જળવાયું નથી. એણે લક્ષ-હોમ કર્યા હોવાનું કહ્યું છે. એનો પુત્ર શત્રુશલ્ય હતો. શત્રુશલ્ય પછી એનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર જેતસિંહ કે આપણો લેખ કહે છે તેમ જયત્કર્ણ ગાદીએ આવ્યો. અગિયારમી પંક્તિમાં જળવાયેલા શબ્દો પરથી જણાય છે કે તેણે વિ. સં. ૧૪[૫]૬ના માઘ વદિ આઠમે વાવ બંધાવી હતી.

* ઇ. કા., નં. ૫૯

૧. તા. દસાડા, જિ. સુરેન્દ્રનગર

१. कुलदेवि[भ्यां] जये जैत्रजेतुः
२. /..... दुरितनाशं तद्विधेये विधेयाः । १ अ-
३. पतिः । प्राकारः कारितो तेन धात्रीमुकुटभासुरः । २ त-
४. क्षीरोदधिरिवा[त]लः । वरसिंहस्ततो जज्ञे वेदविज्ञकृतादरः ।
५. प्रति मदा.... । लक्षहोममसौ चक्रे बन्दिमोचनविशु-
६. [कोटिदो धर्ममार्गा]णां शत्रुशूल्यस्तदंगजः ।
७. वासवः । मूर्तो धर्म इव श्रीमान् शत्रुशूल्यो नरेश्वरः । ६
८. निरुपम.... हि सदा हरिः । ७ श्री
९. श्रीमान् नरेश्वरः । ८ चंच-
१०. [जित]कर्णो जैत्रक-
११. जयत्कर्ण महीपतिः सुन्दरां व्यरचय-
१२. कर्णभूपालो हरिभक्तिपरायणः
१३. [मंगलं] मंगला देयाज्जयंती विजयं
१४. । १२ संवत् १४[५]६ वर्षे माघ वदि ८

જેગડવાના બે શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૧૮*

આ શિલાલેખ ધ્રાંગધ્રાથી + દક્ષિણપૂર્વે છ માઈલના અંતરે આવેલા જેગડવા ગામમાં માતૃનાવ પાસેની એક દેરીમાં મળ્યો હતો.

લેખ જણાવે છે કે ગુહિલવંશમાં જન્મેલી રમાબાઈ, ઝાલાવંશના રાણા રણવીરની પત્ની હતી તેણે વિ. સં. ૧૫૧૮ ના વૈશાખ સુદ ૧૦ ને દિવસે (તા. ૯-૪-૧૪૬૨) વાવ કરાવી. રમાના પુત્રો રામદાસ, અર્જુન અને ગજબ્રમ હતા.

એ સ્થળે આવેલ બીજી દેરીઓમાં એ જ મતલબનું નોંધતા ચાર વધુ લેખ મળ્યા છે. તેમાંના બે એ જ મિતિના છે, પરંતુ બીજા બે મા મિતિ નથી.

રમાબાઈ માટે પ્રયોજાયેલું પટ્ટરાજી પદ ઔપચારિક લાગે છે, કેમકે હલવદના વિ. સં. ૧૫૩૮ ના લેખમાં રણવીરના ઉત્તરાધિકારી લીમનાં માતાનું નામ લીલાદે આપ્યું છે. રમાબાઈએ વાવ તેના પતિના વિ. સં. ૧૫૧૬ માં થયેલા મૃત્યુ પછી બંધાવી હતી.

પાઠ

(૧)

૧. સંવત્ ૧૫૧૮ વર્ષે વૈશા-
૨. ૪ શુદ્ધિ ૧૦ દિને શ્રીફલ્લ-
૩. વંશે રાણાશ્રોરણવીર^૧ રાજી ગુહિ-
૪. લવંશે બાઈ શ્રીરમાદે-
૫. ૬ વાવિ કરાવી પુત્ર રાણ-
૬. શ્રીરામદાસ રાણશ્રી
૭. અર્જનદે રાણશ્રી [ગજ]
૮. [અમ]^૨
૯.
૧૦.

* ૪ કા., નં. ૭૯ + તા. ધ્રાંગધ્રા, જિ. સુરેન્દ્રનગર

૧. આ શબ્દ યોગ્ય સ્થાને કોતરવાનો રાખેલો ને તેથી અથમ પંક્તિની ટોચે કોતર્યો હતો.

૨. આગળનો ભાગ ઘસાઈ ગયો છે.

(२)

१. वाई श्रीरमया
 २. वापिका का-
 ३. पि कारुण्या जीवजीव-
 ४. नजीवना [१*] उचिता रचिता देव्या
 ५. रमया समयातगा [१ ॥ *] १ रणवीरस्य
 ६. राजर्षे[ः*] पट्टराज्ञी रमाभिधा वर्त्तते निःक-^३
 ७. लंकस्य धर्मस्य करुणा यथा [॥*] २
-

જેગડવાનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૫૨૪*

આ શિલાલેખ ધ્રાંગધ્રા રાજ્યના જેગડવા^૧ ગામની પૂર્વે આવેલા કાલાસર તળાવના પૂર્વ કાંઠે જલેલા પાળિયા પર કોતરેલો છે. કોતરેલો ભાગ ૧' ૪" જાંચો એને ૧' ૧" પહોળો છે. એમાં બીજી અને ત્રીજી લીટીની વચ્ચે જાંટસવાર કોતરેલો છે.

લેખનો આરંભ વિ. સં. ૧૫૨૪ ના માઘ સુદિ ૨ ને મંગળવાર (તા. ૨૬-૧-૧૪૬૮) ની મિતિથી થાય છે, જ્યારે મહારાણા વરસિહદેવ રાજ્ય કરતા હતા. એ દિવસે યુદ્ધમાં કોઈ માણસનું મૃત્યુ થયાનું લેખમાં નોંધ્યું લાગે છે.

એ સમયે જેગડવામાં સત્તા ધરાવતો રાજા કુવાનો ઝાલા રાજા જ હોવો જોઈએ. પરંતુ એ વંશમાં વિ. સં. ૧૫૨૪ માં વરસિહદેવ નામે રાજા થયો જણાયો નથી. એ નામનો રાજા ઝાલા વંશમાં થયો પણ તે તો વિ. સં. ૧૪૪૮ ના અરસાના વહેલા સમયમાં થયો હતો. ને વર્ષ તો ચોક્કસ રીતે ૧૫૨૪ વંચાય છે. તેથી મને સૂચવવાનું મન થાય છે કે વરસિહદેવ રાજકુળનો કોઈ ભાયાત હશે પણ લેખમાં એને 'મહારાણા'નું માનવાયક બિરુદ અપાયું છે. એ કુવાના મુખ્ય વંશના રાણા સત્રસાલજીનો અગિયારમો પુત્ર હશે.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૫૨૪ વર્ષે માઘ-
૨. માસે શુક્લપક્ષે દ્વિતીયા તિ-
૩. થૌ મૌમદિને શતિભિષાન-
૪. ક્ષત્રે શિવનાગ્નિ યોગે વવકરણે
૫. એવં ગુણવિશિષ્ટાયાં પુણ્યતિથૌ
૬. મહારાણ શ્રીવરશંગદેવિજયરાયે
૭. બાઈ કામેલાસત બાઈ કાકાલા ?
- ૮-૧૦.

* ઇ. કા., નં. ૮૧

૧. જુઓ ઉપર નં. ૯૦-૯૧.

ખાંભડાનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૩૧*

આ શિલાલેખ ખાંખડ^૧ ગામમાં ખાંભડિયા નાગની દેરી પાસેના નાના મંદિરના દ્વાર પર કેતરેલો છે. કેતરેલો લાગ ગણપતિની મૂર્તિની આસપાસ છે ને તે લંબાઈમાં ૧' ૭" અને પહોળાઈમાં ૬" છે.

એ નોંધે છે કે દેરી વિ. સં. ૧૫૩૧ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૨ ને સોમવારે (તા. ૨૫-૭-૧૪૭૪) ખાંભડા ગામમાં આલા (ભીમ)ના રાજ્યકાલમાં મહેતા હરપાલે કરાવી.

પાઠ

૧. સંવત્ ૧૫૩૧ વર્ષે સરાવળ સુદિ
૨. ૧૨ સોમે ષાંમહાગ્રામે
૩. જ્ઞાતા શ્રી [મીમરાજ્યે] મહં હરપાલ
૪. દેરી કરાવી ।

* ઇ. ડી., નં. ૮૨

૧. શ્રી. હિસદળકરે અહીં 'ખાંખડ'ને મથાળામાં 'ખાંભડ' લખ્યું છે, પણ ખરું નામ 'ખાંભડા' છે. એ ગામ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના ધ્રાંગધ્રા તાલુકામાં આવેલું છે.

હળવદની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૮૩*

આ શિલાલેખ ધ્રાંગધ્રા રાજ્યમાં હળવદ શહેરમાં તળાવ પાસેના સરણેશ્વર મહા-
દેવના મંદિર પાસેની વાવમાં મળ્યો છે.

લેખ ધ્રાંગધ્રા રાજ્યના અલા રાજાઓના કુળની વંશાવળી માટે મહત્વનો છે. એ
જણાવે છે કે અલા ૩૬ ક્ષત્રિય કુલોમાંનું એક છે ને નીચેની વંશાવળી આપે છે:-

રાણા રણમલ = લલીઆદે

રાણા શત્રુશલ્ય = મીણલદે

રાણા જિતા = જિતાદે

રાણા રણવીર = લીલાદે

રાણા ભીમ = પ્રીમલદે

રાણા વાઘ = નીણાદે

રાણા રાજધર = અહિકારદે

રાણા રાણિગ = કલ્યાણદે

મહારાણા માનસિંહ

મહારાણા માનસિંહની માતા કલ્યાણદે વાઘેલા વંશના મહારાણા સારંગદે અને
એની પત્ની વીરાદેની પુત્રી હતી. સર્વ પ્રાણીઓના લાલ માટે કલ્યાણદેએ મહારાણા
માનસિંહના સમયમાં વિ. સં. ૧૪૪૮ ના કલ્કશુન વદિ ૧૩ ને શુક્રવારે (તા. ૨૮-૨-૧૫૨૭)
વાવ કરાવી.

પાઠ

૧. ॥ ઓ નમુ શ્રીગણેસાય નમઃ શ્રીસારસ્વદે નમઃ શ્રીઅંબિકાદે નમઃ ગુરુભ્યો નમઃ
૨. ॥ સ્વસ્ત શ્રીજયો મંગલાભ્યુદયશ્ચ । શ્રીમન્નૃપવિક્રમાઽર્ક્કસમયાતીતસંવત્ ૧૫૮૩ વૈ-
૩. ॥ વૈ સાકે ૧ ૪ ૪ ૮ પ્રવર્તમાને ઉત્તરાયને શિશિઋતૌ ફાલ્ગુનમાસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૩ ત્રયોદ-
૪. ॥ સ્યાં તિથ્યૌ ગુરુવારે ઘેનિઠાનક્ષત્રે સિધિયોગે વવકરણે મીનલગ્નવહમાને
૫. ॥ ષટ્ત્રિંશદ્રાજકુલાવતંસ જ્ઞલવંશપ્રદીપકરાય શ્રીરણમ્યલ માર્યા વાઈ શ્રીલીલાદે ત-
૬. ॥ ત્સુત રાયશ્રી શત્રુશલ્ય માર્યા વાઈ શ્રીમીણલદે ત્સુત રાયશ્રી જિતા માર્યા વાઈ
શ્રીજિતાદે ત-
૭. ॥ ત્સુત રાણશ્રીરણવીરમાર્યા વાઈ શ્રીલીલાદે ત્સુત રાણશ્રીભીમ માર્યા વાઈ શ્રીપ્રી-
૮. ॥ મલદે ત્સુત રાણશ્રીવાઘ માર્યા વાઈ શ્રીનીળાદે ત્સુત રાણશ્રી રાજધર માર્યા વાઈ

* ઇ કા., નં. ૯૩

९. ॥ श्रीअहिकारदे तत्सुत रांणश्रीराणिगदे भार्या बाई श्रीकल्याणदे तत्सुत मा-
१०. ॥ हाराण श्रीमानसिंहविजिराज्ये वाघेलावंशोद्भव महारांण श्रीसारंगदे भा-
११. ॥ र्या बाई श्रीवीरादे तत्सुता बाई श्रीकल्याणदे मानसिंहमाता बाई श्रीकल्याणदे
श्रीविष्णु-
१२. ॥ प्रीतये सर्वजंतूनामुपकाराय वापी कारापतं सुमं भवतु कल्याणमस्तु ॥
१३. ॥ एक गौपदमात्रं वा उदकं धारिति मही षण्ठी वरिषसहस्राणि शिवलोके च महीयंते ॥
१४. ॥ स्नाने दाने तथा पुण्ये देवे पितरि च कर्मणि । सामान्यसर्वभूतेभ्यो मया दत्तमिदं जलं[॥]
१५. ॥ बाणारशी चायशं पुण्यं तत्पुण्यं नितुदर्शनात् अथवा स्नानपूजायां गंगास्नाना-
१६. ॥ दिक्कं फलं ॥
-

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

રાઠોડ વંશનો લેખ
પરમાર વંશનો લેખ
ચૌહાણ વંશનો લેખ

ઈડરનો લેખ, સં. ૧૫૦૯*

પ્રસ્તુત લેખ ઈડરમાં જૈન દેરાસરમાં પાર્શ્વનાથ મૂર્તિના પળાસણ (પક્ષાસન) ઉપર છે. તેની લંબાઈ ૧ ફૂટ ૩ ઇંચ અને પહોળાઈ ૪ ઇંચ છે.

સંવત ૧૫૦૯ ફાગણ વદિ ૨ બુધવારને દિવસે^૧ ઈડરગામમાં જયત્કર્ણના રાજ્યકાળમાં હુમ્મડ સાતિના અને નિવૃત્તિ ગચ્છવાળા હાકુર આસપાળના શ્રેય માટે તેના પુત્ર નરસિંહે પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ બનાવી અને તેની પ્રતિષ્ઠા આમ્રદેવસૂરિએ કરી એમ આ લેખ ઉપરથી જણાય છે.

પાઠ

૧. સં. ૧૫૦૯ વર્ષે ફાગુન વદિ ૨ બુધે શ્રીઈડરદુર્ગે શ્રીજયત્-
૨. કર્ણરાજ્યે શ્રીજ્ઞાંબટજ્ઞાતીય શ્રીનિવૃત્તિગચ્છે ઠ. આસપાલશ્રે-
૩. યોર્થ^૨ સુતનરસીહેન પાર્શ્વનાથમૂર્તિઃ । કારિતા ઠ. વી-
૪. રમપ્રતિષ્ઠાયાં પ્રતિષ્ઠિતા શ્રીઆમ્રદેવસૂરિમિઃ ॥ છ ॥
૫. માગિનેયરામસુતજગસીહલીલાહાપાકૈઃ કારિતા ॥ છ ॥

* દ. બા. કિસકળકર, પુરાતત્ત્વ, પુ ૩, પૃ. ૧૯

૧. આ દિવસે તિથિવારનો મેળ મળતો નથી, આથી વાચન સંદિગ્ધ ગણાય. જો તિથિ ૫ કે ૧૨ હોય, તો મેળ મળે, અથવા વર્ષ ૧૫૦૭ કે ૧૫૦૪ હોય તો મેળ મળે. વિ. સં. ૧૫૦૯ માં ઈ.સ. ૧૪૫૩ આવે, વિ. સ. ૧૫૦૭ માં ઈ.સ. ૧૪૫૧, તે વિ. સ. ૧૫૦૪ માં ઈ.સ. ૧૪૪૮ આવે. — સં.

ખેરાળીની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૧૬*

આ અલિલેખ વઢવાણની પશ્ચિમે ચાર માઈલના અંતરે આવેલા ખેરાળી^૧ ગામની પૂર્વમાં આવેલી વાવની ઉત્તર દીવાલમાં ગ્રાણી દીધેલો છે. એ ખરાબ રીતે જળવાયો હોઈ, પૂરો ઉકેલી શકાતો નથી. કોતરેલો ભાગ માપમાં ૩' x ૧' છે.

લેખનો પહેલો ભાગ બ્રહ્મપુરમાં રાજ્ય કરતા પરમાર રાજા જયદેવના મંત્રી કરણે વાવ કરાવ્યાનું નોંધે છે. બીજો ભાગ મંગલદેવના પુત્ર પરમાર રાજા જગદેવની પત્નીનું નામ વેજલદેવી આપે છે.

અહીં વિક્રમ સંવતના આષાઢાદિ વર્ષનો ઉલ્લેખ છે.

પાઠ

૧. [શ્રી] સ્વસ્તિ શ્રીર્જયો મંગલાભ્યુદયશ્ચ । શ્રીઃ । બ્ર[હ્મ]પુરે । પરમારમુકુટયશાઃ શ્રીજગદેવ
૨. પરમાર [તસ્ય વિજયઃ] પરમારઃ સ જયતિ ભુવિ । શ્રીરાજા પરમારઃ ॥ ૧ ॥ શ્રીરામ-કર્માધિકારી । કૃતપુણ્યપ્રમા[વઃ]
૩. -મીવિધિ....[વંશ]તિલકઃ સ જયતિ મંત્રી સ કર[ણઃ] કરણઃ ॥ ૨ ॥ અવિમુક્ત-પદ[પ્રાપ્તિ]સમયે [પરમા]રશ્રી [જગદે]-
૪. વ.... સાતગુણ્ય મટા-મટાકસુતેન શ્રીયંત્રિણા કરણમંત્રિણા વાપિકા કાપિ કારિતા ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપ-
૫. વિક્રમાર્કસમયાતીતસંવત્ [૧૫]^૨ આષાઢાદિ ૧૯ એકોનવિંશતિતમે વર્ષે વિકૃતનામ્નિ સંવત્સરે ઉત્ત-
૬. રાયણે વસંતઋતૌ મહમમાંગલ્યફાલ્ગુનમાસે શુક્લપક્ષે અષ્ટમ્યાં તિથૌ શનિદિને મૃગશરન-
૭. ક્ષત્રે આયુષ્માન્ નામ્નિ યોગે વવકરણે મિથુનસ્થિ[તિ] ચંદ્રે શેષગ્રહા યથાસ્થાને કન્યાલગ્નવહમાને એવં
૮. શુભગ્રહવિલોકિતકલ્યાણમચ્યાં વેલાયાં પરમારશ્રીમં[ગલ]દેવસુતપરમારશ્રીજગદેવ માર્યા કું [ઠામલા]

* ઇ. કા., નં. ૩૩ ૧ તા. વઢવાણ, જિ. સુરેન્દ્રનગર

૨. શ્રી. ડિસકળકરે લેખના પાટમાં વર્ષ [૧૩]૧૯ જણાવ્યું છે ને ઈ.સ.નું સમાન વર્ષ ૧૩૫૧ (?) આપ્યું છે. આનો કોઈ રીતે મેળ મળે તેમ નથી. એ વર્ષે તો ઈ.સ. ૧૨૬૩ આવે. પૂર્વાપર સંદર્ભ પરથી તેઓને વર્ષ ૧૪૧૯ ઉદ્દિષ્ટ લાગે છે. પરંતુ લેખમાં વિ. સં. ના વર્ષ સાથે વિકૃત સંવત્સર જણાવ્યો છે તે વિ. સં. ૧૩૧૯ કે ૧૪૧૯ નહિ, પણ ૧૫૧૬ (ઈ.સ. ૧૪૬૩) સાથે બંધ બેસે છે ને તિથિ-વારનો મેળ પણ તે વર્ષે મળે છે (ઇ. વિ. ત્રિવેદી, 'ગુજરાતના મુસ્લિમ-કાલીન સંસ્કૃત અલિલેખોમાંથી મળતી માહિતી', પૃ. ૫૨૬).

એ દિવસે તા. ૨૬-૨-૧૪૬૩ હતી. — સં.

९. नंददायिन्या बाई श्री वेजलदेव्या स्येव प्रभावः अरिराजलक्ष्मीस्वयंवरगतवति
परमारश्री ...
 १०. बाई श्रीसोनलदे पुत्र श्रीराणकीर्ति [अतपाल]वंशे महामंत्री मटाभार्या
साध्वी
 ११. त्मज मंत्रिकरणभार्या [या] नंददायिन्या बाईन्यं.... निगम लक्षपूजा
त्यषक्षालाया
 १२. कारिता । सर्वेषु दानेष्वपि जल संदलति ति यशः श्रीहरेः कृपया
संशोभितः वापी रचिता
-

પાવાગઢનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૨૫*

આ અભિલેખમાં જણાવેલો પૃથ્વીરાજ પ્રાય: ‘પૃથ્વીરાજ રાસો’નો પ્રસિદ્ધ નાયક પૃથ્વીરાજ છે ને હમીરદેવ એ પ્રાય: રણથંભોરનો પ્રસિદ્ધ હમીરદેવ છે. આ અભિલેખ ઈ. સ. ૧૪૬૯ નો અર્થાત્ મહમૂદ બેગલાએ ચાંપાનેર અને પાવાગઢ જીત્યાં તેની લગભગ પંદર વર્ષ પહેલાંનો છે. જયસિંહના પિતાને ગંગરાજેશ્વર કહ્યા છે, તે ‘મિરાતે સિકંદરી’ના ગંગાદાસ છે; ને ત્રિબકભૂપ તે ‘મિરાતે સિકંદરી’માં જણાવેલ ત્રિબકદાસ છે. ‘તબકાતે અકબરી’ અહમદશાહના રાજ્યકાલમાં ચાંપાનેરમાં વીરસિંહ રાજ્ય કરતો હોવાનું જણાવે છે તે પ્રાય: વીરધવલ હશે ને સવરાજ તથા રાઘવદેવના રાજ્યકાલ દ્વંકા હશે. આ રીતે ફારસી તવારીખકારોએ જણાવેલા રાજ્યોનો મેળ મળે છે. જયસિંહનાં માતાનું નામ કામાદેવી લખાયું છે, પણ તે પ્રાય: કામાદેવી^૧ છે. લેખમાં જણાવેલાં શ્રીશક્તિ તે નિઃસંશય કાલિકાના મંદિરનાં છે, જે પાવકાચલના શિખર પર આવેલું છે.

પાઠ

॥ સ્વસ્તિ સંવત ૧૫૨૫ વર્ષે માઘવદિ અષ્ટમી શનૌ^૨ અનુરાધાનક્ષત્રે અગ્રેહં^૩ શ્રી-પાવકદુર્ગે મહારાજશ્રીજયસિંહદેવ વિજયરાજ્યે શ્રીપૃથ્વીરાજપ્રમુખ ચહુઆંગવંશે ઘણા રાજા હોઆ કુલતિલક રાયશ્રી હમીરદેવકુલે રાજા શ્રીરામદેવ શ્રી ચાંગદેવ શ્રીચાંચિગદેવ શ્રીસો (એક અક્ષર ખૂટે છે, ઘણું કરીને ન) મદેવ શ્રીપારહણસિંહ શ્રીજિતકર્ણ શ્રીકૂપરાહલ શ્રીવીરધવલ શ્રીસવરાજ શ્રીરાઘવદેવ શ્રીત્રિબકભૂપ શ્રીગંગરાજેશ્વર તત્સુત પૂર્વપુરુષો દ્વરણધીર શ્રીશક્તિભક્ત નિન્ય સુવર્ણધેનુદાનકર્તા દ્વિજશાસન દાતાંઝાજદાંતી પ્રતાપી રાજાધિરાજ શ્રીજયસિંહ દેવતીણ અંરાજાં આજસીઆમણૂ ગ્રાંમિ નિજજનની શ્રીફાંમંદેવી નિપુણ્ય નિઅર્થિકૂપર (શબ્દો ખૂટે છે) શ્રીસ્તુ સર્વદા (શબ્દો ખૂટે છે) ત્વીમહં ધુલુક મોઠાંતી.

* મેજર જે. ડબલ્યુ. પોટસન, ‘હિસ્ટોરિકલ સ્કેચ ઓફ ધ હિલ ફોર્ટ્રેસ પાવાગઢ ઇન ગુજરાત,’ ઇન્ડિયન એન્ટિક્વેરી, પુ. ૧, પૃ. ૨

૧. આ લખતાં જણવા મળ્યું છે કે આ સમયના કેટલાક મરાઠા અભિલેખોમાં ક ને ફ ના જેવા ફાતરવો એવી એક મુખ્ય પ્રથા હતી.

૨. તા. ૪-૨-૧૪૬૯ — સં.

૩. વાંચો અગ્રેહ. — સં.

ભાષાંતર

“કલ્યાણ! વિ. સં. ૧૫૨૫ની માઘ વદિ ૮ ને શનિવારે અનુરાધા નક્ષત્રમાં મહારાજા શ્રી જયસિંહદેવના વિજયી રાજ્યમાં અહીં શુભ એવા પાવકદુર્ગમાં પૃથ્વીરાજ જેમાં મુખ્ય હતો તેવા ચૌહાણ વંશમાં અનેક રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું. કુળના તિલક સમાન રાયશ્રી હમીરદેવના વંશમાં રાજશ્રી રામદેવ થયો, તેના પછી શ્રી ચાંગદેવ, તે પછી શ્રીચાચિંગદેવ, શ્રીસોનમદેવ, શ્રીપાલહણસિંહ, શ્રીજિતકરણ, શ્રીકૂંપુ રાવલ, શ્રીવીરધવલ, શ્રીસવરાજ, શ્રીરાઘવદેવ, શ્રીત્રિંબકભૂપ, શ્રીગંગરાજેશ્વર થયા. તેનો પુત્ર પૂર્વજોના સદ્ગુણો વધારવામાં પ્રખ્યાત, શ્રીશક્તિના લક્ષ્મી, પ્રતિદિન ગાય અને સુવર્ણનું દાન આપનાર, બ્રાહ્મણોને વાર્ષિક આવક અને હાથીઓ આપનાર, પ્રતાપી રાજાધિરાજ શ્રીજયસિંહદેવ થયા. તેમણે પોતાની માતા શ્રીક્ષમાદેવીના શ્રેયાથે આવસીઆંમણુ ગામમાં આ કૂવો બંધાવ્યો

તે શાશ્વત ટકે મહેતા ધુલુક મોઠાણી

—

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

પ્રકીર્ણ લેખો

તેરવાડાના બે શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૮૭*

આ લેખો બનાસકાંઠા જિલ્લાના કાંકરેજ તાલુકાના તેરવાડા ગામની વાવમાં છે. તે અત્યંત અશુદ્ધ અને ખરાબ રીતે લખેલા છે. પહેલા લેખની લંબાઈ ૧ ફૂટ ૭ ઇંચ અને પહોળાઈ ૫ ઇંચ છે ને બીજા લેખની લંબાઈ ૧ ફૂટ ૬" અને પહોળાઈ ૫" છે.

બંને લેખોનો કાળ શરૂઆતમાં આપેલો છે. તે સંવત ૧૫૮૭ પોષ વદિ ૬ ને રવિવાર છે.^૧ બીજા લેખમાં સંવત સિવાય શક પણ ૧૪૫૨ આપેલો છે. પહેલા લેખ ઉપરથી સાધારણ રીતે એમ જણાય છે કે ક્તેહખાનના રાજ્યકાળમાં (તેણે) મુસ્તફાબાદ અને તીરવાની વચ્ચેમાં ૨૫,૦૦૦ નાણાં ખર્ચી ક્તેહસર નામનું તળાવ બનાવ્યું. બીજા લેખમાં તે તળાવના કામ માટે જે માણસો સલાટ વગેરે નિમાયા હતા તેઓનાં નામો આપેલાં છે પરંતુ તે સ્પષ્ટ નથી.

ક્તેહખાન વિશે કાંઈ અધિક માહિતી મને મળી નથી.

(૧)

૧. સંવત્ ૧૫૮૭ વરષે પોષ વદિ ૬ રવી(વિ)વાસરે હસ્તનક્ષત્રે સિ-
૨. દ્વિનામ્નિ યોગે તૈતલકરણે ષા(સ્વા)નશ્રીઆજમફત્તેષા(સ્વા)ન-
૩. વિજયરાજ્યે મસ્તપાવાદ તથા તિરવાસ્થાને ષા(સ્વા)નશ્રીફ-
૪. તેષા(સ્વા)ને જયગઢ પાષાણમેઙ્ગ કરાવ્ય(વ્યો) સહા ૨૫૦૦૦
૫. નામ ફતેસર અતિજલ ફતેસર.
૬. ટકા હજાર ૨૫૦૦૦

(૨)

૧. સંવત્ ૧૫૮૭ વરષે શાકે ૧૪૫૨ પ્રવર્તમાને હમંતઋતૌ
૨. મહામાંગલ્યપ્રદ(દ) પૌષમાસે ક્રળ્નપક્ષે ષષ્ઠી ૬ તિથૌ રવિ-
૩. વાસરે હસ્તનક્ષત્રે સિદ્ધિનામ્નિ યોગે મલિકશ્રીશે[ર]
૪. મલિક [સલતાળ] મ્હોજફરસહીળ અમારતિગજથપગંગ-
૫. દાસઆસામોદીમલમઅમસમાલક સલાટ મનાહરપા.

* ૬. બા. ડિસકંકર, પુરાતત્ત્વ, પુ. ૩, પૃ. ૧૯-૨૦

૧. તા. ૮-૧-૧૫૩૧ — સં.

ડેસરનો[†] પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૩૫૮*

ડેસરના તળાવની ઈશાને એક જીર્ણ મંદિર ભણું છે. એ કેઈ પ્રાચીન શિવાલય હશે એમ લાગે છે. એની બાજુમાં પાળ પર અત્યારે જે શિલાઓ પડેલી છે તેમાં ચાર શિલાઓ પાળિયા અથવા ખાંભલીઓ છે, દરેક શિલા લગભગ પાંચ ફૂટ લાંબી અને બે ફૂટ પહોળી છે, એ પૈકી એથી શિલા પર ઘોડેસવારની આકૃતિ છે. ઘોડાની નીચેનો લેખ આ પ્રમાણે છે :

પાઠ

૧. સવત્ ૧૩૫૮ વર્ષે ફાલ્ગુણે વદિ^૧ મંડલેશ્વરરાણક.
૨. શ્રીજયતા પ્રતિપ્રહતો સમાયાતઃ પુનસ્તદા તેન સહ સંજાત યુધિ
૩. જેઠનજલઁ કાં ચિતસંગ્રામે પ્રતિ કાય

† તા. હાલોલ, જિ. પંચમહાલ

* જીવણલાલ પરીખ, 'ડેસરના ચાર શિલાલેખ', "બુલેટીન ઓફ ધ યુનીવાર્સલ ગાંધી વિદ્યાભવન", અંક ૬-૭ (ઓગસ્ટ, ૧૯૫૬-૧૯૬૦), પૃ. ૧૧૦

૧. ઈ.સ. ૧૩૦૨ — સં.

કારવાણુનો⁺ શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૩૫૮⁺

આ શિલાલેખ જ્યારે (મૂર્તિનો) હાથ (કોઈ મૂર્તિલંબન વડે ?) ખંડિત કરાયો ત્યારે શ્રી લકુલીશના કામે પુણ્યરાશિએ કરેલ સ્વવધની હકીકત નોંધે છે. એ ઘટના લાટ દેશના રાજા અમુક(નામ અવાચ્ય)ના વંશના એક રાજાના રાજ્યકાલમાં બની હતી. અલિલેખનો પાઠ પંડિત મલ્લદેવે લખ્યો હતો.

લેખ

૧. ॥ ૬૦ ॥ ॐ નમઃ સર્વજ્ઞાય । અષ્ટેષુ યક્ષામિધહાય તસ્ય^૧ ક્ષણનમસ્યાગ્નિવિધુપ્રદોષે
કેદારમદ્રાધિકૃ-
૨. દીપપટ્ટ પ્રભાવસંશોભયિતા નિતાંતં ॥ ૧ ॥ શ્રીપુણ્યરાશિઃ સ્વવધં ચકાર કરક્ષતૌ
શ્રીલકુ-
૩. લીશકાર્યે । શ્રીલાટદેશાધિપવાશ(? કે નાગ ? કે સાગ ?)રાજ્યવંશોદ્ભવસ્યો-
પરિદ્યું(દ્યં) દ્યમસ્ય ॥ ૨ ॥
૪. — — — માસ — સીતા મીતો હપ્તાક્ષસ્ય — — નસિવાતમાસે ગ્રામેષુ કર્તા કરમસ્ય શંભોઃ
૫. — — વિભાર્યા હસ્વતાપરોપિ^૨ ॥ ૩ ॥ અસ્યાઃ પ્રશંસેરિયમધજાતિઃ સદોદયં યાતુ — —
૬. — — યાનેષ ચક્રે જગદીશ્વરસ્ય વૃષ્ણપતિ કે પંડિત મલ્લદેવઃ ॥ ૪ ॥ વિધર્મસ્ય ×
૭. સંવત્ ૧૩૫૮ વર્ષે શ્રાવણ શુકલે ૧૩^૪ સૂત્રધાર મેતા ॥

+ તા. ૩ભોઈ, જિ. વડોદરા

* અમૃત વસંત પંડ્યા, વલ્લભવિદ્યાનગર સંશોધન પત્રિકા, પુ. ૧ અ. ૨, લે. ૯ (પૃ. ૧૦). વળી જુઓ મં. ૨. મજમુદાર, જ. યુ. ખો., વર્ષ ૧૮, અંક ૪.

૮ ૫ ૧૩

૧. વાઓ અષ્ટ-દ્વષ્ટ-યક્ષામિધ-હાયનસ્ય — સં. ૨. આપેલા પાઠમાં કેટલાક હિંદોદોષ આવે છે. — સં.

૩. બીજો અક્ષર દીર્ઘ જોઈએ. — સં. ૪. પ્રાપ્ત: તા. ૭-૮-૧૩૦૨ — સં.

ડુમખલનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૩૭૯*

દક્ષિણમાંથી આવતી દેવગંગા નદી સુલપાણ મુકામે નર્મદામાં મળે છે. દેવગંગાની રમણીય ખીણમાં અગાઉના એક નગરના અવશેષો છે. એ નગરને હાલ સ્થાનિક લોકો ‘ડુમખલ’^૧ કહે છે. એ સ્થળે કેટલાંક સુંદર કોતરેલાં મંદિરો અને અન્ય ઇમારતોના ઘણા અવશેષ મળે છે. ત્યાં સતીના બે પાળિયા છે. એમાંના એક પર આ લેખ કોતરેલો છે :

લેખ

૧. સંવત્ ૧૩૭૯ વર્ષે માઘ વદિ ૧૨ ગુરૂરો^૨ દુવખલા
૨. મહારાણા શ્રીરાજદેવ પ્રતિપત્તૌ ષડહયરાણા
૩. મહં હરપાલસુત પ્રધાનમંત્રીજયદેવ વાપી
૪. દેવીવામગ્રતમ [પૃ]થ્વીદેવસમેત જાતપ્ર-
૫. — દ્રૈઃ પતિ — નદેવપુત્રી સચિવપત્ની ચાપદે
૬. — રિ પત્ની સહગમનકૃત ॥

* આ વ. પંજા, વલ્લભ વિદ્યાનગર સંશોધન પત્રિકા, પુ. ૧, અં. ૨, લેખ ૧૦ (પૃ. ૧૧)

૧. તા. દેડિયાપાડા, જિ. ભરૂચ. લેખમાં ‘દુવખલા’ છે. — સં.

૨. વાંચો ગુર્ગી. એ દિવસે તા. ૩-૨-૧૩૨૩ આવે છે. — સં.

ડુમખલનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૪૩*

સુલપાણુ પાસે નર્મદામાં મળતી દેવગંગા નદીની ખીણમાં હાલ ડુમખલ^૧ નામે ઝોળખાતા જૂના નગરના અવશેષો મળે છે. એમાં સતીના એક પાળિયા પર આ લેખ ક્રેતરેલો છે.

પાઠ

૧. સવત્ ૧૪૪૩ વર્ષે ફાલ્ગુન સુદિ ૩ સોમે^૨
૨. રોહિણિનક્ષત્રે વૃષસ્થે ચંદ્રમીનદ્રો-
૩. સવિત્રિપ્રીયિનામયોગે^૩ દૂષ્પ(સ્વ)ર્યાં રાણા-
૪. શ્રીપ્રતાપસી(સિ')ઘ(હ)વિપતૌ વલર્હેવિહ-
૫. ણસુતવલવૈવકૌપત્ની રાનીવૃદ્ધિ
૬. રાનીદ્રા-સ-ળ-દાં સુ(શુ)મં ભવ-

* અ. વ. પંજા, વલ્લભ વિદ્યાનગર સંશોધન પત્રિકા, પુ. ૧, અં. ૨, લેખ ૧૧ (પૃ. ૧૧)

૧. તા. દેડિયાપાડા, જિ. ભરૂચ

૨. આ તિથિએ વારનો મેળ મળતો નથી, તેથી પાઠ સંદિગ્ધ ગણાય. કા તો સુ. ૩ ને બદલે ૭ હોય.
(તે દિવસે તા. ૨૫-૨-૧૩૮૭ આવે.) અથવા ૧૪૪૩ ને બદલે ૧૪૪૧ (ઈ. સ. ૧૩૮૫) હોય.

૩. વાચો ચંદ્રે મં.નસ્થે સવિતરિ પ્રીતિનામયોગે — સં.

વરણામાનો શિલાલેખ, વિ. સં. [૧૪]૫૫*

આ અભિલેખ વડોદરા પાસે આવેલા વરણામામાં^૧ વાવની અંદર ગોઠવેલો છે. વરણામા પશ્ચિમ રેલવેની મુખર્ષ-અમદાવાદ મુખ્ય શાખા પર વડોદરા અને ભરૂચ વચ્ચે આવેલું રેલવે સ્ટેશન છે.

ઉત્તર ભારતના અભિલેખોની યાદીમાં ડૉ. દે. રા. ભાંડારકર આ અભિલેખ વિશે આમ લખે છે (લેખ નં. ૪૩૬, પૃ. ૬૩) :—

વિ. [૧૨ ?]૫૫—નંદપદ્ર મંડલના ઉદયસિંહના સમયનો ખંડિત વરણામા (વડોદરા રાજ્ય) લેખ, મારા પોતાના લિખ્યંતર પરથી.

પંક્તિ ૧૬—વત્સરે પચપંચાશે] ચૈત્રસ્ય પ્રથમેહનિ. (લેખ) રાજના મંત્રી, મોડ કુલના નરેનદે ગુર્જરદેશમાં લાટના વરણામમાં વાવ ખંધાવી હોવાનું કહે છે.

આ અભિલેખનું કોઈ પૂરું લિખ્યંતર હજી સુધી પ્રકાશિત થયું લાગતું નથી. આથી એ અહીં પહેલી વાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. નંદિપદ્રના આ ઉદયસિંહના ખીલ અભિલેખોમાંથી આપણે જાણીએ છીએ કે એ વિક્રમ સંવતના પંદરમા સૈકામાં વિદ્યમાન હતો. વરણામા લેખમાંનું વર્ષ તેથી ૧૪૫૫ હોવું જોઈએ.^૨ અભિલેખ વરણા-મક ગામ લાટદેશમાં કાન્હ[મ] (કાનમ) પ્રદેશમાં આવ્યું હોવાનું નોંધે છે.

પાઠ

૧.:—સેમય.....
૨.:—મંસમાધિ
૩.દિર.....ચવિ.....પ્યયેન.....પ્ય.....ક્ષા.....
૪.વૈદર્ભવલ્લભાવ—૧ે ॥ ૪ ॥ નગરમચરમશ્રીનંદપદ્રં જગત્યાં જયતિ જનપદસ્થલ....
૫.નિમિતૌ.....તઃ ॥ ૫ ॥ દિપ.....કરઃ કરિધ.....હદ્રુ.....[ચ]તુરતાલ-તામંડઃ । કલૌ.....
૬.દઃ પદં ભવતુ સંપદામુદયસિંહમૂપઃ સદા ॥ ૬ ॥ શ્રીકરણે[દ્રો] નંદતુ નંદપુરે —નંદ[નૈ]વૃત્તો વીરઃ । ગૌરીપતિમુદયનૃપશિવમિ.....સ
૭.મૃ.....કિલ મૃયાં — મે વંશે નિયોગિનઃ । ઇકો હિ મલ્યક્ષમામૃત્ક્ષેત્રં ચંદનશા-સ્તિનાં ॥ ૮ ॥ તેષુ પુનઃ સ્મરશાસન સમુપા-

* અ. વ. પંડ્યા, વલ્લભ વિદ્યાનગર સંશોધન પત્રિકા, વર્ષ ૧, અંક ૨, લેખ ૧૨ (પૃ. ૧૧-૧૨)
૧. તા. વડોદરા, જિ. વડોદરા ૨. તા. ૮-૩-૧૩૯૯ — સં.

८.मः । समजनि मो-नसिह । पश्च-ानां कालरंजनिर्यः ॥ ९ ॥ ^१नस्मादभू-
भूतप्रज्ञावक्ष्यतवाक्यतिवैरः ॥ विधुरिव मनस्तलं यः
९.॥ १० ॥ तन्नन्दनमुवि-द्यानन्दनहरिचदन-नः कान्हः श्रीनन्दपद्ममंडलकरणस्या-
सीदलकरणं ॥ ११ ॥ असममहिमराशे-
१०.दयाना कर्मणनर्मदारव्यः । जलधिजलकणानां यद्गुणाना च संख्या प्रथयितु-
महिनाथं श्रिक्वथं विसमर्थः ॥ १२ ॥ क्षुधः
११.व्यगोचरगाकलेर्दत्वांगले^२गुणं पुराणागनि ररक्ष यः ॥ १३ ॥ वर्णः पत्राणि
पात्राणि सुवर्णैश्च^३ विभूषयनाव-श्च.....
१२.यन्त्यय स्थिति^३बन्निपदं विशदं चकार यः करणे । अंतष्करणे-सदा पदमेक
रामचंद्र इति ॥ १५ ॥ कि.....
१३. लाटदेशोय । तत्र च विभाति मृगमदतिलको वरणामकग्रामः ॥ १६ ॥ निखिल-
जनस्य हिताय स्थ.....
१४.विरभा-तदु-—नू-—मनुकल्पः ॥ १७ ॥ इदं सुधाजिण्णुजलं निपानं निष्पद्य-
यमान य-वागमिष्यन् । क-तश.....
१५.॥ १८ ॥ ततटिनीनाथपाथसा परमाणवः । मंत्रीयुगानिनादंतिविदीव्यतुनर्भदः
॥ १९ ॥ इमां प्रशस्तिमक-रमला.....
१६.॥ २० ॥ वत्सरे पंचपंचाशच्चैत्रस्य प्रथमाहनि ।.....णः शिल्पी पट्टिकामुद-
टंकयत्.....

१. वायो तस्मा.^० — सः.

२. वायो पात्राणि सुवर्णैश्च. — सः.

३. वायो मन्त्रि^०. — सः.

કુલેશ્વર પ્રશસ્તિ, વિ. સં. ૧૪૬૩*

ભૂતપૂર્વ રાજપીપલા રાજ્યના જીઓર ગામની^૧ સીમમાં આવેલ કુલેશ્વરને સ્કંદ-પુરાણના દેવાખંડ(૨-૩)માં તીર્થ તરીકે જણાવેલું છે. કુલેશ્વરનો સમયનિર્દેશવાળો પ્રથમ ઉલ્લેખ જિનહર્ષગણિએ વિ. સં. ૧૩૬૫(ઈ. સ. ૧૩૦૮)માં લખેલા વસ્તુપાલ-ચરિતમાં છે. આ કૃતિ અનુસાર પહેલા જે વાઘેલા રાજા લવણપ્રસાદ અને વીરધવલ- (ઈ. સ. ૧૨૦૦-૧૨૩૮)ના મંત્રી તેજપાલે દર્ભાવતી(ડભોઈ)ની મુલાકાત દરમ્યાન કુલેશ્વરમાં તપસ્વીઓના પાંચ મઠ ખંધાવ્યા હતા. કુમેશ્વરામિથે તીર્થે તપસ્વિમઠવંચકમ્। સર્વોગધર્મ-સામગ્રીકલ્પિતં વ્યતનોદયમ્ ॥ ૭૯ ॥ ઇતિ દર્માવંતીપ્રશસ્તી ॥

કુલેશ્વર મંદિરના ગોખલા(૪૨" x ૨૮" કદ)માં ગોઠવેલી વિ. સં. ૧૪૬૩ ની પ્રશસ્તિ ૧૬૪૩ માં મુખર્ધના પ્રિન્સ આદે વેદસ મ્યુઝિયમના ભૂતપૂર્વ ક્યુરેટર શ્રી ર. ઘ. જ્ઞાનીએ જોઈ હતી. આ લેખકે બીજે વર્ષે એની નકલ કરીને એને પહેલી વાર વાંચી.

આ પ્રશસ્તિ રાજા ઉદયસિંહના મંત્રી અને જયસિંહના પુત્ર ગોવર્ધને કરાવેલા ચાંદોદ અને તિલકવાડા વચ્ચે આવેલા નર્મદા પરના કુલેશ્વર (શિવ) મંદિરના જીર્ણોદ્ધારની હકીકત નોંધે છે.

આ લેખમાં શરૂઆતમાં નર્મદા નદી પાસે, ગુર્જરદેશમાં આવેલા નંદપદ્ર નગરનું વર્ણન કર્યું છે. આ નગરમાં, લેખ અનુસાર, રાજા ડુંગરસિંહ રાજ્ય કરતો હતો. તે ભોજ નૃપતિનું પણ બિરુદ ધરાવતો. એનો પુત્ર ઉદયસિંહ હતો. એના રાજ્યમાં વિંધ્ય પર્વતના શિખર પર આવેલું વાપી નામે નગર હતું. આ ઉદયસિંહનું વંશપરંપરાગત પાટનગર હતું.

પ્રાગ્વાટ કુલનો દેવપાલ રાજા મુંગલ(ડુંગરસિંહના પિતા)નો મંત્રી અને ધિલ્લીના રાજાનો મિત્ર હતો. એ માળવાના રાજા સાથે લઢતાં મૃત્યુ પામ્યો લાગે છે. દેવપાલનો પુત્ર જયસિંહ હતો. રાજા ઉદયાચલ વાસ્તે તે પણ મૃત્યુ પામ્યો. જયસિંહનો પુત્ર ગોવર્ધન હતો, જેણે વિ. સં. ૧૪૬૩ માં પૌષ માસના કૃષ્ણપક્ષમાં બીજ ને રવિવારે કુલેશ્વરના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. પ્રશસ્તિ એક નાગર બ્રાહ્મણ જે ગોવિંદનો પુત્ર હતો. તેણે રચી હતી ને બાલામે અને એક બીજા શિલ્પીએ કેતરી હતી.

કુલેશ્વર પ્રશસ્તિનું લિખ્યંતર નીચે પ્રમાણે છે :

* અ. વ. પંડ્યા, વલ્લભવિદ્યાનગર સંશોધનપત્રિકા, વર્ષ ૧, અંક ૨, લેખ ૧૪ (પૃ. ૧૩-૧૬, ૨૪)
૧. તા. નોંદોદ. જિ. ભરૂચ ૨. તા. ૨૭-૧૨-૧૪૦૬ — સં.

૧. ॥ ૬૦ ॥ ૐ નમઃ શિવાય । હંદુર્યત્પરિચર્યયૈવ વિમલો મૂત્વા પતિ x x x x x
સ્વ x ક x x x x x વેગુવિશ્વંસ્વલો કં. કુંભેશ્વરસ્ય x x x
૨. x યાસેકકૃતાર્થદૈવતનુતઃ પાયાત્સ વઃ શ્રીશિવઃ ॥ ૧ ॥ તુહિનાદ્રિવ x ય x x x x
x x x x x x x x કૃતેષુઃ પ્રચુરિ ॥ ૨ ॥ x x x
૩. શપતિમંશે વિપ્રૈર્જન્તઃ સમૃદ્ધિમિચ્છન્દિઃ । હસતિ બહુલાત્યલાઘઃ શતમપિ સૌત્રામણી-
ર્યજ્ઞાન્ ॥ ૩ ॥ આયાસં વપુરાનયંતુ પ્રદનામ્યાસં મજતો મૃશં સધાતં કિલ કર્મણા
વિદધતા x x x વંમુખિ x x
૪. x x સંદધતુ ક્રતૌ પશ્રુદયાહાસં સમૃજંતોથતેયૈર્નાર્દશિ ન શુશ્રુવે x પરમાનંદપ્રદા
નર્મદા ॥ ૪ ॥ રહ જગતિ દેશામિ x x x નગરાણિ સંતિ ન કિર્યંતિ । સાર તુ
ગૂર્જરોર્વી' તસ્યામપિ નંદપ્રદ્ર'મિદમ્ x
૫. x x નેત્રેઃ મુષ્ણવાગ્નિર્ધુતિ સ્મિતૈઃ । હંદોર્યદંગના જેતુમપિ પ્રત્યેકમોશતે ॥ ૬ ॥
અસ્મિ x ક્ષવિપ x x x નય x વૈધવ્યદાનપ્રદો જજ્ઞે હૂંગરસિંહ' મોજનૃપતિઃ ક્ષાત્રસ્ય
પાત્રં મહત્ । શર્વઃ પર્વસુ x x
૬. x x x કરઃ સુરધુની તારાસ્તુષારાવ નઃ ક્ષીરાન્ધિશ્ચ વિવેચનસ્ય વિષયો નાઘાપિ
યત્કીર્તિસુ ॥ ૭ ॥ x દર્શ x x x પ્રાવર્તયિષ્યચ્ચરમયુગહતં વેદવિદ્યાપથ ચેશપ x

૧. લાટના ગુર્જરો (ઈ. સ. ૫૮૦-૮૦૮)નાં તામ્રપત્રોની નાન્દિપુરી, ત્રિવિક્રમપાલના મજા તામ્રપત્ર-
(ઈ. સ. ૧૦૭૭)નું નાન્દિપુર, જૈત્રસિંહના રાજપીપળા તામ્રપત્ર (ઈ. સ. ૧૨૮૦)નું નદપુર અને
વરણામા લેખ (ઈ. સ. ૧૩૯૯), કુંભેશ્વર પ્રશસ્તિ (ઈ. સ. ૧૪૦૬) અને બીજા થોડાક અભિ-
લેખોનું નદપ્રદ આ બધી સદીઓ દરમ્યાનનું એક જ નગર છે. પછીથી એ નાદોદ કહેવાતુ હતુ,
જે હાલના નકશાઓનું રાજપીપળા (જિ. ભરૂચ) છે. રાજપીપળા આ સ્થળનું રાજ્યોના વર્તમાન
વંશનું ભૂતપૂર્વ પાટનગર હતુ. સદ્ગત રાજા શ્રી વિજયસિંહજીએ નાદોદ, નાદોલ (અમદાવાદ પાસે)
અને નાડોલ (મારવાડ) એ ભળતા નામો વચ્ચે થતો ગોટાળો દૂર કરવાની દૃષ્ટિએ આ નામ
નાદોદને લાગુ પડ્યું. તળપદા લોકો હજી એને નાદોદ કહે છે.

સુલતાન અહમદશાહ ૧ લા (૧૪૧૧-૪૨)એ નાદોદ પર ૧૪૩૨ માં ચડાઈ કરી તેના રાજા
હરિસિંહ ગોહિલનું રાજ્ય લઈ લીધું. રાજ્યે સાતપુડાના નજીકના હુંગરમા નાદોદથી ૧૫ માઈલ
દૂર નવી રાજધાની સ્થાપી. નવી રાજધાનીનું નામ રાજગિર રખાયું. સ્થાનિક લીલ વસ્તીએ એને
'રાજપીપળા' નામ આપ્યું, કેમકે નિર્વાસિત રાજાએ પહેલા પીપળાના વૃક્ષ નીચે વસવાટ કર્યો હતો.

ઔરંગઝેબના સમયમા હરિસિંહ ગોહિલના વંશજ અગાઉની રાજધાની નાદોદમા આવી
શક્યા. નવા સ્થાનનેય રાજગિર કે રાજપીપળા નામ અપાયું. આથી હવે જૂની રાજધાનીને 'જૂના
રાજપીપળા' કે 'જૂના રાજ' કહે છે.

૨. હુંગરસિંહને શબ્દેટા પ્રશસ્તિમા દુર્ગસિંહ કહ્યા છે. 'દુર્ગસિંહ' એ મૂળ નામ (હુંગર = પર્વત)નું સંસ્કૃત
રૂપાંતર લાગે છે.

૭. × × અનેકાંતવાદં જગતિ કતિપયે શૂન્યવાદં તદન્યે મન્યે દેહાત્મવાદં નિજનિજતનુ-
જાન્યાયં વ્યાપ × × × × ઉદયસિંહસ્થાગગુણે દ્વિગુણભોજરાજોસ્તિ । કાશીમદમત્તાનાં
૧ × ×
૮. × × અધિકાકુક્ષે: ॥ ૯ ॥ સુમેરુણા સ્વર્નગરીવ વિન્ધ્યશૈલેન^૧ નીતા શિરસિ પ્રતિષ્ઠામ્ ।
વાપીતિ નામ્નાય × સાસમુશે વિરાજતે યત્કુલરાજધાની ॥ ૧૦ ॥ રામસ્યેવ જનપ્રિયસ્ય
જનકસ્યેવ પ્રવુદ્ધ]
૯. × × મંત્રી મુંગુલનૃપતેર્મિત્રં દિલ્હીપુરંદ્રસ્ય ॥ ૧૨ ॥ સિંહસ્ય × × × ષાંશ્વ(સ્વ)દિરાત્રી-
(ન્નિ) × × × । આમોલતા માલવભૂમિપાલમતિત્યજતસંયતિ દેવપાલઃ ॥ ૧૩ ॥
ધજયન્નેનેકગૂર્જરમંડલપ × ×
૧૦. × × નઃ કર્ણસ્યેવ સુવર્ણદસ્ય નૃપતેરસ્યૈદરાજ્ય × × યસ્મિનૈકમુવભુવાત્મુનિનણનાગેશ્વરે
નર્મદાનંદા નંદપુર ચ કમિદં લોકોત્તરઃ સંગ્રહ ॥ ૧૧ ॥ વંશઃ પ્રાગ્વાટાનાં વિશિ-
ષ્યતે યત્ર દેવપાલો ×
૧૧. દેશસૂત્રશિલ્પાનિ । લેભે સચિવગુરુયો ગુરુવિરુદ વિશ્વકર્મેતિ ॥ ૨૪ ॥ કિંવા
ઉદયાચલસ્ય રાજ્યે સમજનિ ગુણકુમુદસમુદયત્યેદુઃ । પ્રાગ્વાટવંશહિમગિરિગંગોધઃ
સચિવજયસિંહઃ
૧૨. પં વાપીકૂપતઢાગપ્રાસાદમઠપ્રપાદ્વિજાવસથૈઃ । યત્કારિતૈર્ન ભૂમૌ કલિર્નિધાતું કરમં
ક્ષમેત ॥ ૧૬ ॥ નિયોગેપુનરાઃ પ્રાયોજીવિતા ચૈવજાગૃતિ । સચિવઃ સ્વામિકાર્યે યઃ
પ્રાણાન્પર્યત્યજત્પુ × ×
૧૩. × ॥ ૧૭ ॥ પૃચ્છતિ પતિઃ પ્રજાનાં વદ નારદ સંપ્રતિ સ્થિતિઃ કીદૃક્ । મંત્રિ-
જયસિંહમરણાન્નિઃશરણાયાઃ સસ્વત્યાઃ ॥ ૧૮ ॥ રાજ્યે પ્રાજ્યેપિ સાહિત્યરાહિત્ય-
મધુન × નૌવ્યાख्याચાતુર્યધુર્યેણ વિના મૌજિગ × ×
૧૪. × × નૂનુતા ॥ ૧૯ ॥ શ્રીદેવપાલાર્ણવપદ્મવાસાકામલ્લદેવ્યાઃ કિલ કુક્ષિરત્નં ।
પ્રાણેશ્વરી યસ્ય વભૂવ ગૌરી ગૌરીવ પીયૂષમયૂક્ષમૌલેઃ ॥ ૨૦ ॥ સ્નિહ્યતાં પરદારેપુ
મુચ્યતાં મલિનેર્દ્દને । દ્રુહ્યતાં × × ×
૧૫. વેશેભૂતપ્રયાગ ઇવ પાવનઃ ॥ ૨૧ ॥ તસ્યાત્મજઃ સુજન્મા તટિનીસરસ્વાન્પ્રાગ્વાટવંશવર-
મંદિરસ્તનદીપઃ । વાપીપુરંદ્રપદપંકજચંચરીકો ગોવર્ધનઃ સ્ફુરતિ સારસુદારસૃષ્ટે ॥ ૨૨ ॥
જીર્ણજીમૂત × ×

૧. ભૌગોલિક વ્યાખ્યા પ્રમાણે નર્મદાની ઉત્તરે આવેલી ગિરિમાળાઓ 'વિન્ધ્ય' અને આ નદીની દક્ષિણે આવેલી ગિરિમાળાઓ 'સાનપુડા' કહેવાય છે. પરંતુ સાનપુડા ગિરિમાળા જે એ ગિરિ-
માળાઓમાં વિભાજિત છે તેની ઉત્તરી ગિરિમાળા જે ભૂગોળશાસ્ત્રીઓ અને ભૂસ્તરશાસ્ત્રીઓના
'ગંગાપીરના ડુંગર' છે તેને હજી સ્થાનિક લોકો 'વિન્ધ્યાચળ' કહે છે. વનવિસ્તારમાં રહેતા ભીલો
અને 'વૌજિયો ડુંગર' કહે છે તે દક્ષિણની ગિરિમાળાને 'સાનપુડિયો ડુંગર' કહે છે.

૧૬. ×× રેકાલા કુંભેશ્વરસ્ય ભવનમિદમ્ । નિર્માપયતિ સ્મ નવં ગુણવાન્ગોવર્દ્ધનઃ સચિવઃ
 ॥ ૨૩ ॥ શ્રીકુંભેશ્વર કિ નર્ગેદ્રતનયે સ્વામિન્મત જીર્ણતા કઃ પ્રસાદમિ × નવં રચયિતા
 ભક્તો મમૈવ પ્રિયે । કિના ××
૧૭. ×× મા જયસિંહમંત્રિતનયો ગોવર્દ્ધનપુણ્યવાન્નિત્યાનંદકરવિતાસ્ત્રિભુવનીપિત્રોગિરઃ પાતુ
 વઃ ॥ ૨૪ ॥ નગ્નત્વે ન ગતત્રપસ્ય વસતો જીર્ણે ગૃહે કા ક્ષિતિર્દેવસ્યેતિ વિહન્યતે
 વિજ × યાયાવન્નમ્ર ××
૧૮. ×× રીપતિઃ । એતસ્મિન્દ્રણ તૃણ ગણયતા ગોવર્દ્ધનેનોકૃતે પ્રાસાદે કિલ તાવદેવ કલશઃ
 પ્રોલાસમાસાદયેત્ ॥ ૨૫ ॥ સ્વસ્તિશ્રી નર્મદાયાઃ સુરનફણિના ટૈવત કુંભા નામ્નાઃ
 કૈલાસકિનરેશં પ્રા ××
૧૯. ×× યપરિચર્યાદુચ્ચકૈઃ સંદિપ્રં(તિ) । જીર્ણોદ્ધારેત્ર વેતો હરતિ વિરચિતે મંત્રિગોવર્દ્ધને-
 ન સ્યસ્યામઃ કરુપકોટીરણરણરણકવશો માસ્મમૂન્નઃ સસ્તેતિ ॥ ૨૬ ॥
૨૦. ×× દસ્ય દંડમપિ પ્રાસાદો હરિચ્ચિકલયતિ કલશ ચ શંખમિવ ॥ ૨૭ ॥ આગ્નાતી-
 સુતરાશ્રુતૌ સ્મૃતિપથે વાક્યે પ્રમાણે પદે ગોવિંદસ્ય સુતઃ કવીશ્વર ઇતિ ક્લ્યાતિ શ્રિતો
 નાગરા । બ્રાહ્મ.. ..
૨૧. ×× ત તીર્થં ગમનાગ્નિષ્ટોમસોત્રામણીચાતુર્માસ્યપૂજાક્રિયાવિમલધીરેતાં પ્રશસ્તિ વ્યધાત્
 ॥ ૨૮ ॥ માનુંં સ્વદ્યોતયંતી ગરલમમૃતયંતીશ્વરરદુઃ સ્થયંતી લોષ્ટં કૈલાસયંતી કિમુ
 બહુ કનક ક ×
૨૨. ×× ચ્ચશ્ચત્તયા । અન્યોન્યાભાવમુદ્રાયમપલ પતિતરામાદતા(ત્સ) તાર્કિકૈર્યા સેયં
 વાણી કવીના જગતિ વિજયતે કાવ્યસિંહાસનસ્થા ॥ ૨૯ ॥ ગોવિદનંદનશ્ચાગઃ
 સ્વાગસેવાપરઃ ××× સ્ ભવને ××
૨૩. ×× સ્ય કર્માધિરા િ × તાનગાત્ ॥ ૩૦ ॥ સંવત્ ૧૪૬૩ પૌષ વ ? રવૌ
 હિમાં પ્રશસ્તિ શ્વદાર્થરસાલંકારભાસુરા । ઉદટકયતા યત્નાદ્ બાલામોપારત્યશિલ્પિનૌ
 ॥ ૩૧ ॥ શુભ ×× ॥ છ ××

વિ. સં. ૧૪૬૩ ની આ કુંભેશ્વર પ્રશસ્તિનો રાજા ઉદયસિંહ દેખીતી રીતે વિ. સં. ૧૪૫૫ ના વરણામા લેખણાં જણાવેલો ઉદયસિંહ જ છે. નંદિપદ્મના આ ઉદયસિંહના રાજ્યકાલના બે વધુ લેખ કુંભેશ્વર પ્રશસ્તિ મળી તે પહેલાં શોધાઈ ચૂક્યા હતા. એમાંનો એક લેખ હતો વિ. સં. ૧૪૪૯ નો કેરલ શિલાલેખ, જે સ્વ. ડૉ. હીરાનંદ શાસ્ત્રીએ ૧૯૩૬ માં શોધેલો ને બીજો લેખ હતો વિ. સં. ૧૪૭૦ નો સુલપાણ શિલાલેખ, જેની પહેલી નોંધ વડોદરાના પ્રો. ડૉ. મં. ર. મજમુદાર અને પ્રો. કે. હિ. કામદારે ૧૯૪૨ ના અરસામાં રાજપીપળા પ્રદેશના કચેલા પ્રવાસ દરમિયાન લીધી હતી.

ગુણેટા પ્રશસ્તિ, વિ. સં. ૧૪૭૪*

આ શિલાલેખમાં ઘૂણેટા નામે સ્થળે વીજે બંધાવેલ દેવાલયના નિર્માણની હકીકત આપી છે. ઘૂણેટા હાલ ગુણેટા + તરીકે ઓળખાય છે. એ વડોદરાથી પશ્ચિમ રેલવેની નેરોગેજ પર આવેલા તણકલાની દક્ષિણે લગભગ ૨ માઈલ પર આવેલું છે. પહેલાં રાજા શક્તિસિંહની વંશાવળી આપીને લેખ જણાવે છે કે વિંધ્ય પર્વતના ઢાળ પર વાપી નામે નગર હતું, તે એવી રીતે વસ્યું હતું કે આવતા યવન દળથી દેખાય નહિ. ત્યાં મુંગુલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એનો પુત્ર દુર્ગસિંહ હતો, તે નંદપદ્મનો રાજા હતો. તેનો પુત્ર હૃદયસિંહ હતો, જે 'સાહસાંક' બિરુદ ધરાવતો. તેનો પુત્ર શક્તિસિંહ હતો. મંદિર વીજે બંધાવ્યું હતું. પ્રશસ્તિ શાંગધર નામે નાગર બ્રાહ્મણે રચી હતી ને ગોપે કોતરી હતી. એની રચના વિ. સં. ૧૪૭૪ માં થઈ હતી.

લેખ

૧. ૬૦ ॥ ર × × × × × × × × શ: શિ × × × × × × × × તી બ્રહ્માદિમૈર્વચ્છ। મૂ × × ×
૨. નામિ × × × × × × × × વિદ્રઘ × × × × × × × × સજત્રચિસ્તરનચાયુના × ચ્છિ × દોયિરદ
૩. નચ્છ × × × × × × × × દામુલં × × × × × × × × × × કલિર્વલલી × × × દિશ્વર જયતિ
૪. સુ × × × × × × × × ક્ષતદુરિતનિવેશ: શ્રી × × × × ચશ્રાણનપ્રવીણપુરુષા × × × સૌધસં ×
મિતા × × × × × × × ×
૫. ધિ × × શો મિયા મુલ્લસઘ શ: પ્રસરમા × × × × તિ નંદપદ્મં પુરં ॥ ૪ ॥ વિંધ્યસ્યો-
લ્લસતિ ગિરેરુપત્યકા યા વાપી × × × × ×
૬. × × × × દ્રા । સર્પદર્ભિર્યવનવૈલ્લર્ન દૃશ્યતે ય × × × × વામમરાવતીવ પુમિ: ॥ ૫ ॥
૭. — — ન્દ્રં × × × લન્મનોહરયશા: પૃથ્વીપતિર્મુંગુલ । તસ્મિન્ યચ્છતિ વાંછિતાદપિ બહુ
સ્વર્ણં કલૌ લીલયા કર્મેસ્યાપિવદા × × પૈજયિની
૮. કીર્તિ ગુણત્વ વગા ॥ ૬ ॥ નંદનસ્તસ્ય મૂપસ્ય નંદપદ્માધિપો × × × । દુર્ગસિંહ
સપત્નેમસિહ: શ્રુતિલતાધન: ॥ ૭ ॥ વગ્રં રાજિવતિ હિત્વા પ્રયાણં × × × ×
૯. યમેવાભવદ્વિરલલિત: ક્ષિતિમંડલે ॥ ૮ ॥ અનયદસ્ય સુતો નિજમ્વચં ગુણગણં ચ નયેત
સમુચ્છયા ઉદયસિંહ इति પ્રથિત: શ્રુતિદ્રમધન: કનક સતતં
૧૦. દદત્ ॥ ૯ ॥ વારાણસીત્યુદારારાયૌ નૃપાણામયં મુરપાણાં । નિરુવાહ સાહસાંક
પ્રમુમલકુધ યગુર્ણેવિરુદ ॥ ૧૦ ॥ સૂનુસ્તસ્યાવતિ ક્ષ્માં મ × × હદ:

* અ. વ. પંજા, વસ્ત્રાન વિદ્યાનગર સંશોધન પત્રિકા, વર્ષ ૧, અંક ૨, લેખ ૧૫ (પૃ. ૧૬-૧૮)

+ ના. નાંદેદ, નિ. ભર્ય

૧. ઈ. સ. ૧૮૧૭-૧૮ — સં.

११. यशोमूर्ति भासातिसलः श्रीमाञ्जानन्नजस्रं स्फुरदमलधिया राजाविद्याश्च नम्रः । दारिद्र्यं
× चक नां घनुमिरनुदिनं निर्जयन्नश्रि.....कभा × :
१२. काद्रवेयाधिपशयरेदयोर्भक्तिमान् शक्तिसिंहः ॥ ११ ॥ रिवातुं प्रदिपणुभुवननि × × ×
तुरः सरज्येष्ठः शूरानर वदिहिंकु × × × ×
१३. आणांश्चक्रायुधचरणपद्माच्चर्चनप × × श्रीचो × × × णमनतः शुद्धं यशः ॥ १२ ॥ तेषा
वंशो विश्रुतो विक्रमस्य क्रिणागारका × × × × × ×
१४. चूप । प्रचस्येव स्वामिना मानराशे भोरवोदु बंधुर × धवधः ॥ १३ ॥ दातासीवि-
हंयशतश्चनस्तनुजघस्ये दुधितिर्विश वेन नंदिपद्राख्यं
१५. स्फुटनि वापिकास्तटाकान् धर्मभ्यः समुदधरच्चिराय पूर्तं ॥ १४ ॥ अस्ति तस्य सुतः
स्थित्या विंध्याद्रिरिव विश्रुतः वीकः सद्रिक्रमोदग्रवीरग्र × भूषणं ॥ १५ ॥
१६. नास × सदश × र्मा × हास्येप्य भाषितासत्यः रुक्रमागद इव राजति हरिभक्तौ विश्रुतो × १
× : ॥ १६ ॥ सग्रामे यः शत्रुमजित्वा भिवि × पाद हिदा
१७. पनिकृति × × × करोति द्रव्यं यच्छनुयायकदैन्महत्वा हंसधोरः क्षीर सरस्वत्सि × × ×
॥ १७ ॥ स घूणेटाभिग्रामे शिवलिङ्ग प्रतिष्ठि-
१८. प्रत् । अनूलि × × × लादभवदातमवीकरत् ॥ १८ ॥ प्रासादोय महोक्षा खशित्वि-
वितस्य शूलि × × × [आ]श्चर्येन कैलासशैलभः कुरुते कतौ ॥ १९ ॥
१९. अव्याजभक्ति च रंतोषि × वासुदेव × × × विलसन्ति प्रमदेन पूर्णः । यावत् ध्रुवः
कुवलये गि[रे] × × × प्रासाद एष पृथुलः स्थिरतामुपै[तु] ॥ २० ॥ व्यती-
२०. × [वि]क्रमादित्यवर्षे[ऽ]न्धिमुनि^१ × × × × × × रव्याते श्रीमहेशस्य प्रासादः पूर्णतामगान्
॥ २१ ॥ × × कुच पंच वल्लयविर × × कहेमुंसुधा ×
२१. × × यः क × × द धज्जल १ घं × × व × च्छाया । नाना व्याधिभरातुरा खिल
जगज्जीवातुरायुः स्थिर दिश्याद्वोदुरि × × × जर हरिदैवः
२२. स धन्वंतरि. ॥ २२ ॥ नो श्री × × × × देवादी × श्य ह्यत्पयोरेवं । एतदिभवपुः शैवं
जगतामपहरति दुदैवं ॥ २३ ॥ वैकुण्ठाश्च विजयासुविदिता
२३. द्विश्चमर्यायायते × × × × × × × घस्य शास्त्रः सुधीः । दैवज्ञो × × देव राजतनयः
क्षमानिर्म्करो नागरश्चक्रे शार्ङ्गधरः प्रश-
२४. स्तिमखिल × × × × × × शिल्पविज्ञानपटुर्वर्णावलीमिमां । स्पष्टतामनयदृक्किर्गोपः सूत्रभृतां
वरः ॥ २५ ॥ संवत् १४७४ वर्षे
२५. × × × × × × × × × × × ×

१. वायो. [ते वि]क्रमादित्यवर्षे[ऽ]न्धिमुनि.° — स.

કંકાસાની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૬*

આ શિલાલેખ માંગરોળ રાજ્યના કંકાસાની† પાણિયારી વાવ નામની વાવમાંથી ખસેડાયેલી જે પીળી પથ્થરની તકતીઓ પર કેતરેલો હતો તે હાલ માંગરોળના દક્ષિણ-તરખાનાની દીવાલમાં ચણી દેવાયો છે. પહેલી તકતીનું માપ ૧' ૧૦" x ૧' ૪½" અને બીજીનું ૧' x ૧' ૭" છે. લેખનો કેટલોક ભાગ ઘસાઈ ગયો છે.

લેખનો આરંભ શિવની સ્તુતિથી થાય છે તે પછી એ (સૌરાષ્ટ્ર) પ્રાંતનું તથા મંગલપુર(માંગરોળ)નું વર્ણન આપે છે. પછી જણાવ્યું છે કે વત્સગોત્રના ખેલા નામે બ્રાહ્મણે વાવ કરાવી. એનો પુત્ર ચાચિગ હતો, જેણે પણ વાવ કરાવી. આ કુલમાં નાગદેવ જન્મ્યો, જેણે વાવ કરાવી. એનો પુત્ર નરદેવ હતો, જેણે બ્રાહ્મણો માટે બ્રહ્મપુરી કરાવી. એનો પુત્ર સિલ્હાક હતો, તેણે વાવ કરાવી. એનો પુત્ર પુરષોત્તમ હતો. એનો પુત્ર કાન્હ હતો, જેને રાજા રામદેવે કંકાસાનો વહીવટ કરવા નીમેલો. કાન્હનો પુત્ર દામોદર હતો.

લેખ વધુમાં જણાવે છે કે કૌશિક ગોત્રનો કૃષ્ણ નામે બ્રાહ્મણ હતો, એનો પુત્ર વત્સ હતો, જેનો પુત્ર વસિષ્ઠ હતો. વસિષ્ઠની પુત્રી ગોમતીને ઉપર જણાવેલા બ્રાહ્મણ દામોદર વેરે પરણાવેલી. દામોદરે વિ. સં. ૧૪૫૬ ના પોસ સુદ ૭ ને ગુરુવારે (તા. ૧૩-૨-૧૩૯૯) વાવ કરાવી.

પ્રશસ્તિ દેવપત્તનના રહેવાસી કટુ નામે સોમપુરા બ્રાહ્મણે રચી છે.

રાજા રામદેવ કયા કુળનો હતો તે જાણવામાં આવ્યું નથી. એને લોઢવાના વિ. સં. ૧૪૯૯ ના શિલાલેખમાં જણાવેલ વાજા રાજા રામદેવ તરીકે ઓળખવામાં એ વાજા રાજાનો સમય ઘણો મોડો પડે.

* મ. કા. નં. ૫૮

† તા. માંગરોળ, વિ. જૂનાગઢ

५।३

पहिली तडती

१. नमः श्रीगणेशायः^१ ॥ यस्यां विश्राम.....।
२. [.....प्रवहति शिरसा यां].....[॥].....
३.करकलशे यां विधाता विभर्ति । शमोराभास.....
४. शर्माणि मूर्तिः ॥ १ पृथ्वी पीठं मम मतमिद सर्वलोक.....।.....
५. रसि निदधे शुद्धगंधानुबंधात् । धन्यो देशः सुकृतवसतिः.....^२ ।.....
६. तस्मिन् रम्यं जयति नगर पूर्वतो मंगलाख्यं ॥ २ यत्र ताबूलसद्वलयो.... ..
७. नास्थिताः ॥ तत्पुर मंगलपुरं कथं न स्यादिलातले ॥ ३ ज्येष्ठभ्रातुः सर्वस.....।
८. धर्मस्याज्ञामर्थकामाववाप्य ॥ तत्सयुक्तो राजधानी विधाय । मोक्षप्रीता(?)... ..
९. नित्यमेता ॥ ४ वत्सः स्वच्छमना बभूव तपसो दारोपकारो मुनिस्तस्यानाकु.....
१०. लसत्कुलेऽतिविमले लब्ध्वावतारोऽभवत् । श्रीमान् ^३पेलाख्यविप्रः सकल-
११. गुणगणागार एष प्रसिद्धो वाप्यां पेलाभिधाया विलसति सुकृतं येन नि-
१२. र्मापितायां ॥ ५ तस्याभवत्सुतनयो विनयोपपन्नः क्षीरांबुधेरिव विधुः स-
१३. ततं प्रसन्नः ॥ श्रीचाचिगेशमथ चाचिगवापिकां च सोऽचीकरच्चतुरचाचिगनामधे-
१४. यः ॥ ६ अस्मिन्वशे विश्रुतो नागदेवः रव्यातश्चैवं योऽपरो नागदेवः भूमेर्भार
१५. सोतिवोढु समर्थ आसीद्वापी कारयित्वा कृतार्थः ॥ ७ तत्सूनुर्नरदेवो विप्रोप्यौदार्यगु-
१६. णेन नरदेवः । निर्माय ब्रह्मपुरी पुण्या योसौ ससर्ज वर्णिभ्यः ॥ ८ सि(सी)ल्हाको
विबुधवर ए-
१७. ष सुप्रसिद्धः संभूतो द्विजपतिवत्सदा विशुद्धः [१*]सद्वापी विमलजला विधाप्य
पूर्तं भू-
१८. योऽभूक्तिमु नरदेवजोत्र मूर्त्तं । । ९ भक्त्या यत्पुरुषोत्तमं परिचरन् निच्छद्म-
१९. ना सन्मना मन्येह पुरुषोत्तमः समभवत् विख्यातकीर्तिः क्षितौ । नाग्ना-
२०. ऽय पुरुषोत्तमः सुकृतधीः सीरहासुतो विश्रुतो न क्रूरे परुषो जने.....
२१. मयो दानेन मानेन च । १० श्रीमानवनागाना कारागाराद्दशाब्द साहश्रीमो-
२२. चयन् भानुताक्ष्यात् लेभे जीमूतवाहनता । ११ तत्पुत्रोऽभूत् कान्हनामा सुभा-
२३. [ग्यो - - मुष्मिन्] रामदेवेन राज्ञा । भग्ने योऽसौ स्वीयवाटप्रविष्टान् दुःखे-
२४. नार्त्तान् सर्वमर्त्यानरक्षत् । १२ गोत्रे चास्मिन् सकलगुणयुते [स्वो]दये कान्ह-
२५. पुत्रः । शश्वत् शुद्धः कुलकमलिनीबोधकृत् विप्रवर्यः [पूर्णार्थः] न
२६. इलाभास्करो भासुरोलं धन्यो मान्यो द्विजपतिकलापोपकोप्योदयाय

२७. ॥ १३ संत्यज्य हेममरीचिभ्रममाज्यदूरात् यन्निर्मितं सदनमाप्य हि निर्वृताय
 २८. सोऽलं....दकवापिकायां कैलासशृंगसदृशं सुखमध्युवास ॥
 २९.स्यांबा देवकी मता ॥ नोचेदामोदर पुत्रं सुवते का (?)
 ३०.दामोदरो नाम्ना सत्य दामोदरो मतः । सुवर्णरेषाशुद्धां
 ३१.। १६ प्रत्येकाः सुरभिसुता निपीय नीरं तृप्ये.....
 ३२.स्या विमलजलाशये सु[....दकं सपदि....]
 ३३.यः पुण्योक्तिं ज्ञात्वा चान्यं(न्य)त् सर्वसंसारसारं । नीरं
 ३४.वापी चक्रे सोत्र कंकासकारव्ये । १८ वसुधामेदाजा^१

भील तडती

१. ॥ ७।० ॥ वसुधामेदाज्जाता र[म्या] रामाश्रया सलक्ष्मणा च ? जनका[त्मजे ?
 पंचवटीवना]या भाति ॥ १९ मे-
 २. षवृषमिथुनकन्यामकरकुंभ^२लीनपीनमीनैश्च । धत्ते वापी । तुलनां शुद्धोदका गगन-
 सद्गीथ्या ॥ २०
 ३. नामा^३ कृष्ण[ः] कर्मणा शुक्ल एष रव्यातो रक्तो यः शिवे माधवे च । देहे गौरो
 वर्णविश्राम । आसीत् गो-
 ४. त्रेऽमुष्मिन् कौसि(शि)के सच(च्च)रित्रे ॥ २१ द्विजोत्तमस्तस्य मुतोग्निहोत्री वस्तोपि
 भारः श्रुतकर्मणा
 ५. यः । वोढुं क्षमोभूत् कलिजांगलेस्मिन् पुच्छे(च्छे)न सा(सः) केसरिणा विजुष्टे ॥ २२
 यस्तस्मै नु-
 ६. दीक्षितोऽय वसिष्ठः रव्यातो भूम्यां सद्रुणैः किं वसिष्ठः । नोचेत् पुत्री गोमती सा
 कथं स्यात् य-
 ७. स्याः प्रीतिः स्वाग्नि दामोदरे च । २३ स्यात्सौभाग्यैकलता पतिभवता वनितादिगुण-
 ८. युक्ता । दामोदरस्य दयिता सरस्वतीसुता गोमतीति[॥] २४ या शक्तिः
 समयातया तत-
 ९. मिद बिम्बक्रियारूपया या तारा त्रिपुरा परांबरचुरी ? प्रत्यंगिरा प्रोचा(च्य)ते ।
 माता स्नेह-
 १०. रता गुणत्रयमयी भक्त्या नतानां स्मृता । प्रीता सा कुलदेवता गणवृत्तानेतावताद्विधि-
 ११. रं ॥ २५ चित्रमस्ति भुवि भारती भृशं वाडवोपि वहते दिवानिशं । भूषणं स
 विदुषा गु-

१. आ ५६ भील तडती ५२ लीधुं डोई अही निरुपयोगी छे.

२. कुम्भ ५७।१० शब्द कुलीर (अर्थात् कर्क) लागे छे.

३. नाम्ना

४. वाये वत्सोऽपि — भ.

कंकासानी चात्रनी शिलालेख

१२. णधामा सत्प्रशस्तिमतनोत् कटुनामा[॥ *]२६ सविज्ञानेन कान्हेन वा-
१३. स्तुशास्त्रविदा मुदा । अमिता निर्मिता कान्ता वापी तापीव पावना । २७ सं-
१४. वत् १४५६ वर्षे पौष शुदि सप्तम्यां तिथौ गुरुदिने श्री देवपत्तने वास्त-
१५. व्या सोमपराज्ञातीय याज्ञिक छाद्रिगसुत याज्ञिक कटुआकेन प्रश-
१६. स्ति[:] कृता ॥ ^१सूत्रधार[:] पारुहासुतकाहाकेन वापी कृतं(कृता) । सर्वप्रसिस्तिक
-

દ્વારકા અને ધીણુકી વચ્ચે આવેલો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૪૫૬*

આ લેખ દ્વારકા અને ધીણુકી^૧ વચ્ચે કરણા દૈતના પાળિયા પર કેાતરેલો છે. તે વિ. સં. ૧૪૫૬ નો^૨ છે, એમાં જણાવ્યું છે કે રાણુશ્રી જસપરતુ વીજયરાજયે કરણુદના દીકરા સિંહતું ગોચહમાં મૃત્યુ થયું.

* ભાપ્રાશોસં., સૂચિ, નં. ૧૯૧

૧. તા. ઓખામંડળ, જિ. જામનગર ૨. ઈ. સ. ૧૩૯૯-૧૪૦૦ — સં.

મૂળ-માધવપુરનો શિલાલેખ,* (લગ. વિ. સં. ૧૫૦૦)^૧

નીચેનો રસપ્રદ પણ અધૂરો કોતરેલો અલિલેખ મૂળમાં પોરબંદર રાજ્યના માધવ-પુરના અર્વાચીન શહેરની પૂર્વે એક માધલિના અંતરે આવેલા મૂળ-માધવપુરમાં^૨ માધવરાયના મંદિરમાં મળ્યો હતો. હાલ એનો પત્તો નથી પણ એની છાપ ભાવનગરના બાર્ટન મ્યુઝિયમમાં જળવાઈ છે. છાપ બતાવે છે તેમ તેનો કોતરેલો ભાગ સારી હાલતમાં જળવાયો હતો. તેનું માપ ૧૭ $\frac{૧}{૨}$ " x ૧૩" છે. તે રચનાર કવિ નિઃસંશય વિદ્વાન માણસ હતો.

રુકિમણીને કુંડિનપુરમાંથી લઈ આવ્યા પછી તેની સાથે કૃષ્ણનો વિવાહ માધવ-પુરમાં થયો કહેવાય છે.

લેખના પહેલા ત્રણ શ્લોકોમાં માધવની સ્તુતિ કરી છે ને ચોથો શ્લોક રુકિમણીની સ્તુતિનો છે, જેણે માધવને પરણવા માટે પોતાનાં માતાપિતા, ભાઈઓ અને સગાઓ તણ દીધા. પછીના શ્લોકમાં માધવની રાજધાની માધવપુરનું કાવ્યમય નિરૂપણ આપ્યું છે. છઠ્ઠા શ્લોકથી કાશ્યપ^૩ ઋષિમાંથી ઉદ્ભવેલા એક ક્ષત્રિય કુલનો વૃત્તાંત આપ્યો છે. તે કુલમાં મોદહણ નામે રાજા જન્મ્યો. એનો પુત્ર અયપાલ હતો. અયપાલનો પુત્ર ઈંદ્રપાલ (કે કુમરપાલ) હતો, જે વીર, ધાર્મિક અને શુણ્ણવાન રાજા હતો. ગયા જેવો મહિમા ધરાવતો રેવતીકુંડ અને બલરામનું અને રેવતીનું મંદિર એણે બંધાવ્યાં. (ખરી રીતે એણે સમરાવ્યાં હશે.) ૧૫ મા શ્લોકથી શિવની સ્તુતિ કરી છે, ત્યાં લેખ કોતરવાનું અધવચ્ચ અટકી પડ્યું છે.

* ઇ. કા., નં. ૭૩ ૧. લગ. ઇ. સ. ૧૪૪૩-૪૪

૨. તા. પોરબંદર, જિ. જૂનાગઢ ૩. કાશ્યપ — સં. ૪. ઈંદ્રપાલ — સં.

१. ॥ ७० ॥ ॐ नमः श्रीसरस्वत्यै ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ पायात्कुमारपालस्य रुक्मिण्या सह माधवः
२. दत्ता धीर्दुर्लभा येन मूर्तिस्थापनहेतवे ॥ १ यः सर्वज्ञो गोपवेषोऽतिवृद्धः कामी योऽसौ ब्रह्म-
३. चारी प्रसिद्धः । दाता योर्थी यो विमुक्तोऽपि बद्धः । सर्वव्यापी माधवः साधु योऽव्यात् ॥ २ श्रुतीयै-
४. त्सद्युक्त्याजरमरमच्छायममलं प्रपंचव्यावृत्या कथयति कथंचिच्च चकिता । यतो वाचश्चित्तं न-
५. यनमपवृत्तं मधुरिपोस्तदेतद्ब्रह्मात्र प्रकटमभवन्मूर्तिमिषतः ॥ ३ यातेयं हरिपादपंकजर-
६. जो भक्त्यै जगद्दुर्लभं । त्यक्त्वाम्बाजनकौ सहोदरमहो संबंधिबंधूनपि । व्याजाद्यादि- शतीव सर्व-
७. मनुजान्सेव्यो हि सर्वात्मना विश्वात्मेत्यसतो विहाय सुहृदः सा रुक्मिणी पातु वः ॥ ४ डिंडीरपि-
८. डपरिपांडुरपुष्पगुच्छैः स्वच्छैर्महोर्मिनिकरैः स्वकरैः प्रपूज्य । रत्नाकरोऽपि नगरी घन-
९. घोषणेन नौतीव नित्यमिह माधवराजधानीं ॥ ५ जयति क्षत्रियवंशो.....लो नृपतिमोल्लह-
१०. णस्येह । अबलढ्य यं कराभ्यां विचरति वृद्धः कलौ धर्मः ॥ ६ कुल[म] — — [न]र्ध्य ब्रह्मवित्कश्य-
११. पस्य नरपतिरयपालस्तत्र वीर्याद्भुतोऽद्भूत् । करयुगलधरो यः संयु[गे]— — — यैर्दश- शतकरती-
१२. क्षणोद्दण्ड एतन्न चित्रं ॥ ७ तस्माज्जज्ञे कूरपालो वदान्यः कश्चिद्भूयात्तत्सदृशो वदान्यः ।
१३. यस्य द्वारं सवदा भूपमुरव्याः शे(से)वंते ये स्थूललक्षा मनुष्याः ॥ ८ आस्यैकेन प(पि)बेत्सदासवगुणानि^१
१४. त्ये(त्यं) चतुर्वक्त्रवत् । न्यायात्पश्यति लोचनद्वयरुचा साक्षात्सहस्राक्षवत्^२ । युद्धे बाहुसहस्रमृन्मृप-^३
१५. तिवत् द्वाभ्या कराभ्या रणे दाने कल्पतरुर्धनस्य बहुधा स्यात्कूरपालप्रभोः(भुः) ॥ ९ सत्यं मुक्तिविमु-

१. वायो ऽग्नि- स. २. अर्थात् धन्

३. अर्थात् सङ्ख्या

૧૬. કિતભૂરિફલિતા શ્રીવિષ્ણુભવિર્જ્જ્જતા પ્રહ્લાદધ્રુવનારદપ્રમતિભિર્યત્નેન સંવર્દિતા । યા
દગ્ધા ક-
૧૭. લિવહ્નિનાઽતિતરસા સદ્વૃષ્ટિસદ્વાસનાયોગાદય્ઞ ચલાદ્યથા સ્થિતિરભૂત્સા કૂંરપાલાદ્વિમો ।
૧૮. ૧૦ અસાર સંસારં વિદલકદલીકાંડસદ્દશ મનસ્યાધાયાસૌ સુકૃતમકૃતવ્યાપૃતકરઃ ।
શિશુ-
૧૯. ત્વાદારમ્ય વ્યસનમિદમેતસ્ય સુમહત્ જયી સર્વત્ર સ્યાદ્ભુવિ કુમરપાલો નરપતિઃ ॥
૧૧ દાતા રૈવત-
૨૦. ભૂપતિર્વય(ર ?)તપો(મો ?)ઽમંત્રં(મત્ર ?) ચ સંકર્ષણો દેયં દ્રવ્યપતિ ચ(વ)રા ત્રિજગતી-
રત્નં પરં રેવતી । હોતા ચા-
૨૧. ત્ર પિતામહોઽમૃતમહો તીર્થ ગયાશ્ચયં વર કિં કિં વર્ણનમોચરેઽસ્તિ જગતિ^૧ વિદુષા-
મેકૈકમ-
૨૨. ત્યદ્ભુત ॥ ૧૨ ગયાશ્ચયં રેવતીકુંડમષં(શ્વં)કુંડં મહપાન્વિતં રેવતીવલયોર્મૂર્તીં કારયામાસ
ધર્મવિત્
૨૩. ॥ ૧૩ વૈરાગ્યં યોગયુક્તં ચ બ્રહ્મજ્ઞાન વિનાપિ નયત્યાનદં^૨ મહામુવિત શ્રીમોક્ષસ્વામિ-
દર્શનાત્ ॥ ૧૪
૨૪. ^૩યસ્યદ્વાંગે હિમગિરિસુતા મૂર્દિધ્નં ગંગાતિસીતા સૌ-

૧. આ શબ્દ આહી ભૂલથી કોતરાયો છે.

૨. ચા.

મૂળ લખાણમાં યતિભંગ થાય છે. લેખના સંપાદકે સૂચવેલ પાશુદ્ધિ સ્પષ્ટ નથી.— સં.

૩. યસ્યા^૦— સં.

નં. ૧૧૧

અંબેરનો પાળિયાલેખ, વિ. સં. ૧૫૧૦*

તળાબ પાસેના અંબેર^૧ ગામના વડલા પાસેના પાળિયા પર આ લેખ કાતરેલો છે. તે વિ. સં. ૧૫૧૦ નો^૨ છે. આ પાળિયો અંબેરના રાજા બાપજીનો છે.

* ભાપ્રાશોસં, સ્મૃતિ, નં. ૬૬

૧. તા. તલાબ-દાંતા, જિ. ભાવનગર

૨. ઇ. સ. ૧૪૫૩-૫૪ — સં.

પુરવણી

નં. ૧૯ અ

ભોજની વાવનો શિલાલેખ, વિ. સં. ૧૫૫૪*

ભોજ (તા. પાદરા, જિ. વડોદરા) ગામની પૂર્વ ભાગેળ પર ઈટ અને પથ્થરની બાંધેલી એક વાવ છે. એ વાવની પૂર્વ તરફની ભીંત પર આરસપહાણની તકતી પર દેવનાગરી લિપિમાં પડિમાત્રાનો ઉપયોગ કરીને એક લેખ કેતરેલો છે.

લેખની ભાષા સંસ્કૃત છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સંવત ૧૫૫૪ આષાઢાદિ, શાકે ૧૪૨૦ અર્થાત્ ઈ. સ. ૧૪૯૮ માં આ વાવ તૈયાર થઈ. આ વાવના લેખ પરથી કેટલીક અગત્યની માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે. આ વર્ષમાં પાદરા તાલુકામાં મહમૂદ રાજા હતો. પરંતુ તેની નીચે ગ્રાહમાન (ચૌહાણ) વંશના ભાણુનો પુત્ર મહીયાત્મજ (=મહીયનો પુત્ર) અર્થાત્ કાજ આ પ્રદેશ ઉપર અધિકાર ભોગવતો હતો. તેની નીચે વૃદ્ધભોયજમાં ૮૪ ગ્રામાધિપતિ ભૂપનારાયણ હતો.

આ વખતે દીશાવાલ જ્ઞાતિનો મહાચતુર વ્યાપારી અમાત્ય હતો, તથા લલાટ જ્ઞાતિના શેઠ વીરાત્મજ (=વીરનો પુત્ર) તથા ભલાના વંશના શેઠ આજા, તેના ભાઈ રાજા, ભત્રીજો કૈાકા અને પુત્ર લાલા કેશવ હતા અને બીજા ઘણા (દાનવીર) હતા. માતામહ શેઠ સાંગા તથા તેમની પુત્રીઓ સમરી, ડુંબડી, હેમા અને ઢેમીએ દાન આપ્યું હોવાનું અનુમાન થાય છે. શેઠ આજા તથા કાજરાજે અહીં વાવ તૈયાર કરાવી હતી. આ શિલાલેખ પંદરમી સદીના અંતભાગમાં ચાંપાનેરના ચૌહાણ રાજ્યવંશનો અંત આવ્યો ત્યાર બાદ ચૌદ વર્ષે લખાયેલો છે. આજ અરસામાં ચાંપાનેર નજીકથી પ્રાપ્ત થયેલો મલીક સંદલ સુલતાનીનો લેખ સરખાવવા જેવો છે.^૧

ગણપતિને વંદન કરીને સંદલ સુલતાનીના લેખની શરૂઆતમાં, જ્યોતિપાદિની ગણુતરી બાદ વાવ, મસીદ અને હજીરા માટે બે હજા ભૂમિદાનમાં આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે. પાદરા તાલુકામાં મહમૂદના રાજ્યના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરીને ગણપતિ, સરસ્વતી અને બ્રહ્માને પ્રાર્થના કરીને, જ્યોતિષની પછી સ્થાનિક રાજકીય પરિસ્થિતિનો પરિચય આપીને વિવિધ દાતાઓની મદદથી ઇષ્ટાપૂર્તિ રૂપે વાવ બંધાવનાર પાદરા તાલુકાની પ્રવૃત્તિનો આ લેખમાં સ્પષ્ટ જ્ઞાલ આપેલો છે.

* ૨. ના. મહેતા અને સુ. ગો. કાટાવાળા, ‘ભોજની વાવનો શિલાલેખ’, “સ્વાધ્યાય”, પુ. ૧૬, પૃ. ૧૯૨-૧૯૬

૧. સોનવણે, વિશ્વાસરાવ, ‘ચાંપાનેર-માડવી વાવનો, સં. ૧૫૫૪, શક સંવત ૧૪૨૦ નો શિલાલેખ’, “સ્વાધ્યાય”, પુ. ૧૨, અંક ૪, જન્માષ્ટમી અંક, સં. ૨૦૨૮, પૃ. ૪૩૩

પંદરમી સદીના અંતમાં પાટરા તાલુકામાં સુલતાનના રાજ્યનો ઔપચારિક સ્વીકાર થયો. હોય એમ લાગે છે, જ્યારે સ્થાનિક કક્ષાએ ચૌહાણો અને તેમના હાથ નીચેના ભૂપનારાયણ જેવા નાના મોટા રાજાઓ કે ઠાકોરો હતા. તેમની સાથે કુશળ-વ્યાપારીઓ અને શેઠ-શાહુકારો ગામની ઉન્નતિમાં રસ લઈને વિવિધ પ્રકારનાં જાહેર બાંધકામો કરાવતા હતા.

પાઠ૨

૧. સ્વસ્તિ શ્રીશ્રીશ્રોપાતસાહમહમ્મૂદવિજયરાજ્યે યો દેવ^૩ કિલ પૂર્વસર્ગસમયે સંસ્મર્યતે
બ્રહ્મણા યસ્યા-
૨. દૌ સુરસિદ્ધદૈત્યમનુજૈરભ્યર્થતે^૪ કર્મ્મણાં । વિઘ્નવ્રાતવિધાતજાતકઠિનં કંઠં^૫ કુઠારં કરે
વિભ્રાણં તમુ-
૩. પાસ્મહે ગજમુખં સિદ્ધેઃ પરં કારણં ॥ ૧ [॥*] વંદે વિશ્વનતાં પિતામહસુતાં વામ્દેવતા-
મેવ તાં યસ્યાઃ પુણ્યપદ-
૪. પ્રસાદલિતા(દા)^૬ શેષોગ્રજાસ્થાજનઃ ॥ ઉદ્યત્પાર્વણચંદ્રસાંદ્રિતસુધાપાથોધિવીદિચ્છટા
૭નિર્ણક્તા નનુ ૮વર્ણવા-
૫. ક્યનીકરૈર્વિદ્વત્સુ^૯ સંદીવ્યતિ ॥ ૨ [॥*]તમાદિદેવં જગતામધીશં ચતુર્મુખં ધ્યાનજુરતં^{૧૦}
પ્રપદ્યે ચરાચરં યસ્મર-^{૧૧}
૬. ગાદ્વભુવ^{૧૨} વિદ્યાસ્વથાપ્ટદશ^{૧૨} યન્મુખેભ્યઃ ॥ ૩ ॥ સ્વસ્તિ સંવત્ ૧૫ આષાઢાદિ
૫૪^{૧૩} વર્ષે શાકે ૧૪૨૦ પ્રવર્તમાને દ-^{૧૪}
૭. ૧૫ક્ષણાયનગતે સૂર્યે^{૧૬} શરદતૌ^{૧૬} મહન્માંગલ્યદાતા અશ્વનમાસે^{૧૭} શુક્લપક્ષે ૧૩
ત્રયોદશ્યાં^{૧૮}
૮. રેવતીનક્ષત્રે શુભનાભિન યોગે ગરકરણે મીનરાશિસ્થિતે ચંદ્રે તુલારાશિસ્થિતે સવિતરિ
મીનસ્થિતે દેવગુરૌ ॥
૯. શેષેષુ ગ્રહેષુ યથાસ્થાનસ્થિતેષુ સત્સુ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીવૃદ્ધભોયજપ્રમુખચતુર્વિંશતિગ્રામાધિપ-
તિમહારાજાધિરાજમૂ-
૧૦. પનારાયણસકલકલાકુશલરિપુવદનવનદહનદાવાનલમંડલિકૃર્મુકુટમણિનીરાજિતચરણકમલશ્રી-

૨. આ સાથે અલિલેખનો ફેટાગ્રાફ આપવામા આવ્યો છે. એની સાથે આ પાઠને સરખાવતાં નીચેની શુદ્ધિઓ માલૂમ પડે છે. — સ.

૩. દેવઃ	૪. *મ્યર્ચ્યતે	૫. વાંચો કુઠ.	૬. વાંચો [લ]લિતા.	૭. નિર્ણક્તા
૮. વર્ણ	૯. નિકરૈ ^૦	૧૦. જુસં	૧૧. ત્સા(ત્સમ)	૧૧ અ. વમૂવ
૧૩. ૫૭(૪)	૧૪. ંર્તમાને ।	૧૫. વાંચો ક્ષિણ ^૦ .	૧૬. શ્રીસૂર્યે	૧૭. વાંચો આશ્વિન ^૦ .
૧૮. *દશ્યાં તિથૌ મૃગુવાસરે	૧૯. મહલીક			

११. श्रीश्रीचाह^{२०} मानषद्वित्रिशराजान्वयप्रमुखश्रीभाणतदंगजश्रीमहीयात्मज[.] । श्रीकृष्णदास-
[.] परिपालितः^{२१} तेजसाराधये आ-^{२२}
१२. मात्यः^{२३} दीशवलज्ञातीयमन्त्री^{२४} गणीयः^{२५} तथा महं चतुरः^{२६} व्यापारे ॥
श्रीवृद्धभोजजवास्तव्यः^{२७} श्रीललाटज्ञातीयश्रेष्ठि-^{२८}
१३. श्रीवीरात्मज() श्रेष्ठि^{२८} भलान्वयमुकुटमणिश्रीनारायणचरणपूजकपरमभागवतश्रेष्ठि^{२९} का-
जानुज आचुराजा तथा ।
१४. आचुरजः^{३०} फोका तथा सुतः^{३१} लालकेशव ॥ तथा भूधराभीमासुतनोहासणः^{३२} ।
^{३०}तेषां अन्ये अनेक शसंति पर विस्तार मा-^{३१}
१५. दान्न^{३२} प्रविच्यते । तथा-मातामहश्रेष्ठिसांगा ।^{३३} ^{३४}सूतावाईश्रीसमरी^{३५} ^{३६}सूतावाई-
दुबडी बाईहेमा, बाईदेमी^{३७} ॥
१६. अथ कर्तृवर्णन^{३८} । द्विजन्मक्षेत्रविन्यस्तधनवीजसमुद्भवा । काजराजयशोवलि^{३९} भाति
ब्रह्मांडमंडपे ॥ १ सौभाग्येक-^{४०}
१७. निधिर्महजलधिः^{४१} सद्बुद्धिभाजावधिः । शौर्यैकावधिः^{४२} मन्मथप्रतिनिधिः प्रौढप्रभा-
वधिः ॥ (२)^{४३} सन्मार्गप्रणधिः सतामनु-
१८. पधिः द्रव्यप्रदातावधिः^{४४} प्रादुर्भूतगुणैकसन्निधिः^{४५} खलु^{४६} काजाभिधः बृहत्श्रुतधिः^{४७}
^{४८}यदुक्त कनकं कुबेरसमतं नीता भूवो देवताः^{४९}
१९. ^{५०}यत्प्रौढैस्तुरगैश्चवंदितयः[.] यो राज च भाजकृता^{५१} । ^{५२}यद्विस्मैर्हुतदानहोमविधिभिः
^{५३}प्रीता पर ब्राह्मणाः येनोच्चैर्वच-
२०. नैश्च सत्यवचनेः सम्यक्प्रजापालिताः^{५४} । ३ गण्यते^{५५} गगनागणे ^{५६}गुरुत्तरे उद्यतह-
तास्तारकः ^{५७}गण्यं गगनापगाप-
२१. रिसरोसंगे^{५८} यदा वालुका[.] ॥ कथ्यंते च चराचरात्मकर्तनोविस्मर्यादाः^{५९} वाचकाः
शायते गुण काजराजनितरा^{६०} प्रीतास्तथा

२०. चाहु^० २१. °त्मजश्रीकृष्णदासपरिपालित[.] २२. वायेो अ^०. २३. दीशावाल^०
२४. मन्त्री^० २५. गणीयी २६. वल्लर २७-२८. वायेो श्रेष्ठि^० ३०. एतेषा
३१. विस्तरभ- ३२. यान्न ३३. वायेो श्रेष्ठि^० ३४. सुता ३५. श्रीस^०
३६. सूता वाई द्ववडि ३७. डेमी ॥ ~ ॥ श्री ३८. ॥ अथ क्ष(क)त्तु(र्तु)र्व(व)^० ३९. वल्ली
४०. °ग्यैक- ४१. °महत्व(स्व)ज ४२. शौर्यैकावधिः(धि-) ४३. प्रभावावधिः । ४४. °दाना^०
४५. सन्निधिखलु(लं) ४६. °ध शुद्धधी ॥[२*] ४७. यदुक्त ४८. भुवो देव-
४९. ता यत्प्रौढैस्तुरगैश्च-वंदितया(?) ५०. राजप्रभाज(लं)कृता ५१. य-१ णैर्विन^०
५२. वायेो प्रीता[.] ५३. वायेो प्रजा[.] ५४. गण्य(ण्य)ते ५५. गुरुत - - द्यु(?)दभुतास्तारका
५६. गण्य[ते*] ५७. °त्सगे ५८. °तनो विंणोर्वेदा ५९. वाक्यरथना थराथर थ थ थ थसती नथी.

૨૨. યાચકાઃ ॥ ૪ આકરૂપં કરૂપવલ્લી કમલવસતિના ^{૫૯}કલ્પિતાલપ યંત્રાદેષા^{૬૦} દારિ-
દ્રદુઃસ્વપ્રમથિતમનસામર્થિનામર્થિ-
૨૩. તામ્યૈ(મ્યઃ) ॥ યસ્યા પુણ્યાન્યમુન્યસ્વિલજનસુખઃ^{૬૧} સંપદઃ પ્રકૃતાઃ^{૬૨} પુણ્યં ^{૬૩}કીર્તિ-
સ્વરૂપં વિલસતિ ^{૬૪}ફલમયર્થિમાનર્થસિદ્ધિઃ(ઃ)
૨૪. સા(સઃ) કૌશલ્યચરણં^{૬૫} યદુકુલતિકં^{૬૬} દેવકીં ચામિરામં^{૬૭} સંપૂર્ણં^{૬૮}દેહજાતં
મદનવપુધર ^{૬૯}કીર્તિલક્ષ્મીપ્રયુક્તં પુત્રં ચંદ્રામકીર્તિ^{૭૦} ગુણગુણ-^{૭૦}અ
૨૫. સહિતં ^{૭૧}યુગમાવતંસં મંત્રી મલ્હેન જાતં જગતિ યશધરં શ્રેષ્ઠિકાજામિધાનં ।^{૭૨} અને-
કશ્રંગસોપાનવાતાયનવિભૂષિતા વાપી-
૨૬. યં શ્રુશ્રમે^{૭૩} લોકે સ્થેયાદાચંદ્રતારકં ॥^{૭૪} અથ ચા^{૭૫} ઇયં વાપી ન્યાયાર્જિતધનનિષ્પન્ના
પુણ્યાલ્હાદિકાલપ્રારબ્ધા પતિતાદ્રિશ્વનીતા^{૭૬} દો-
૨૭. ષરહિતા શુદ્ધમિષ્ટોદુક^{૭૭}પૂરિતા રાજીર્વાદિસૌવર્ણમયમસ્ય^{૭૮} ગતા અન્યૈશ્ચ ચલચર
^{૭૯}જીવાદિમિકલ્લોલિઃ કૃતા ^{૮૦}બ્રહ્માવિષ્ણુ, પ્રતિમાધિવા-
૨૮. સિતા અધિદૈવક^{૮૧} આધિભૂતિક આધ્યાત્મિકતાપત્રયનાશિની વરુણધિષ્ટાત્રિ^{૮૨} બ્રાહ્મ-
ણાદિક્રીડાકરણાદિ અન્યેષાં લોકાના ચતુષ્પદાદિ સૌર્યાર્થં ^{૮૩}વાપીય ઉકરીતા ॥
૨૯. ^{૮૪}તથા સૂત્રધારઃ સૂ ^{૮૫}આશાસૂત ગેલા સૂ મેરાસુતા^{૮૬}નાથા । સૂ મીમાસત રત્ના
સુ રાગ મીમા ॥^{૮૭} શ્રીગણેશાય ॥ કં ॥

૬૦. કલ્પિતા [ચા*]લ્પયત્નાદેષા ૬૧. યસ્યાઃ પછીના આ પદમાં ત્રીજા અક્ષર પછી એક ગુરુ અક્ષર
ખૂટે છે. ૬૨. આ શબ્દમાં પ્ર પછી ત્રણ અક્ષર ભેઈએ, જેમાનો પહેલો હ્રસ્વ સ્વરવાળો
યુક્તાક્ષર હોય, અને બાકીના બે દીર્ઘ હોય. ૬૩. કીર્તિ ૬૪. ફલમપ્ય . *
૬૫. ॥ [૫*] સા કો(કૌ)શલ્યેવ રામ(મ) ૬૬. તિ[લ*]ર્ક ૬૭. દેવકીવામિ*
૬૮. સ-(?)ર્વા-~(?)જાત ૬૯. કીર્તિ ૭૦. કીર્તિ ૭૦ અ. *ગણ- ૭૧. વંશયુગમા^૭
૭૨. *ધાન ॥ [૬*] ૭૩. શ્રુશ્રમે ૭૪. ॥ ૭ ૭૫. ચ । ૭૬. સ્વનિતા દિ
૭૭. °દુ(દ)ક ૭૮. માર્ગરાજીવા દિસૌવર્ણમયમસ્ય ૭૯. જલચરજીવાદિમિ કલ્લોલૈઃ
૮૦. બ્રહ્મા ૮૧. આધિ° ૮૨. વરુણાધિષ્ઠા(ષ્ઠા)ત્રી ૮૩. વાપી ઉક- ૮૪. રિથા તથા
૮૫. આસા(શા)સુત ૮૬. સુત ૮૭. આ આખો પાઠ સંદિગ્ધ છે.

ભાષાંતર*

સ્વસ્તિ શ્રી પાદશાહ મહમ્મૂદના વિજયી રાજ્યમાં જે દેવનું સર્ગ (ઉત્પત્તિ) વખતે બ્રહ્મા પ્રથમ સ્મરણ કરે છે, જેની સુર, સિદ્ધ, દૈત્ય, અને મનુષ્યો કામની શરૂઆતમાં અભ્યર્થના કરે છે, તે સિદ્ધિના પરમ કારણરૂપ વિઘ્નોના સમૂહનો નાશ કરનાર ત્રીમુખ ધારવાળી પાણી ખાંડી થયેલી ફરસી હાથમાં ધારણ કરનાર ગણગતિની અમે ઉપાસના કરીએ છીએ. ૧

વિશ્વવંદ્ય પિતામહસુતા વાગ્દેવતાને અમે વંદન કરીએ છીએ. તેના પુણ્ય પદ-પ્રસાદથી મનુષ્યો શેષોચ્ચસ્થાન અર્થાત્ વિષ્ણુપદને પામે છે. પૂર્ણિમાના ભગતા ચંદ્ર જેવી જેમની કાંતિ છે તે વિદ્વાનોમાં વર્ણમાળાની હારમાળારૂપ લખાણોથી દેદીપ્યમાન છે. ૨

જેમનાથી ચરાચર વિશ્વ ઉત્પન્ન થયું છે અને જેમના મુખથી અઢાર વિદ્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ છે એવા ધ્યાનમગ્ન આદિદેવ જગતના અધિપતિ ચતુર્મુખ બ્રહ્માનું (અમે) શરણ લઈએ છીએ. ૩

સ્વસ્તિ ! આષાઢાદિ સંવત ૧૫૫૪, શક સંવત ૧૪૨૦ આહુ હતી ત્યારે સૂર્ય દક્ષિણાયનમાં હતો, શરદઋતુ (હતી) અને મહામંગળદાતા આસો માસના શુક્લ પક્ષની તેરમની તિથિએ શુક્રવારે રેવતી નક્ષત્રમાં, શુભ યોગમાં, ગરકરણમાં, મીન રાશિના ચંદ્રમાં, તુલાના સૂર્ય વખતે અને મીન ગુરુ હતો તથા બીજા ગ્રહો યથાસ્થાને હતા ત્યારે (આ વાવનું ખાતમુહૂર્ત કયું).

સ્વસ્તિ ! શ્રી વૃદ્ધભોયજના તાબાનાં ચોવીશ ગામના અધિપતિ મહારાજ ભૂપનારાયણ હતા. શ્રી ચૌહાણ વંશનાં છત્રીસ કુળોના પ્રમુખ શ્રી ભાણુના પુત્ર શ્રી મહીયાત્મજનાં (= મહીયના પુત્રનાં કાજનાં) ચરણોની કમળશ્રી માંડલિકેના મુકુટમણિથી શોભતી હતી. તે રિપુવદનરૂપી વનોને બાળનાર દાવાનળ અને સકલ કળા કુશળ છે, (તેમના માંડલિક ભૂપનારાયણ છે) તેનાથી પરિપાલિત અને તેમનાં તેજની આરાધના કરનાર મહાચતુર આપારી તથા મત્રી ગણીય દીશાવલ જ્ઞાતિના અમાત્ય શ્રી કૃષ્ણદાસ છે.

શ્રી વૃદ્ધભોયજના રહેવાસી શ્રી લલાટ જ્ઞાતિના શેઠ શ્રી વીરાત્મજ (= વીરના પુત્ર) જે લલા વંશના મુકુટમણિ શ્રીનારાયણ પૂજક લલા વંશના શેઠ આબ, તેમના નાના

* આ ભાષાંતર અભિલેખના સપાદકોએ તેઓના લિખ્યંતર અનુસાર આપેલું છે તે પ્રમાણેનું છે.

આ શિલાલેખમા જણાવેલો પાતસાહ મહમ્મૂદ એ ગુજરાતનો મશહૂર સુલતાન મહમ્મૂદશાહ ૧ લો (બેગડો) છે. એવી રીતે શિલાલેખમા જણાવેલ વૃદ્ધભોયજ એ સ્પષ્ટ હાલનું ભોજ ગામ છે જ્યાં આ વાવ આવેલી છે.

શિલાલેખમા મિતિ સં. ૧૫૫૭ અને શાક ૧૪૨૦ ના આસો સુદ ૧૩ અને શુક્રવાર જણાવી છે. પરંતુ એમાં કોઈ વિગતદોષ હોવાનું સ્પષ્ટ છે, વિ. સં. ૧૫૫૭ (ઈ. સ. ૧૫૦૧) માં તિથિ અને વારનો મેળ મળે એવો સંભવ છે, પરંતુ ત્યારે શક વર્ષ ૧૪૨૩ જોઈએ; અને લેખમા જણાવેલ શક વર્ષ ૧૪૨૦ ને ખરું ગણીએ તો વિ. સ. ૧૫૫૪ જોઈએ. આ વર્ષે ઈ. સ. ૧૪૯૮ ની ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર હતી. — સ.

ભાઈ રાજ તથા ભત્રીજો ક્રોડા (છે.) તથા તેનો પુત્ર લાલા કેશવ (છે.) તથા ભૂધરા ભીમાનો પુત્ર નોહાસણ છે. તેમના (જેવા) અનેક પ્રશંસનીય છે. પરંતુ વિસ્તાર ભયે છોડી દેવામાં આવે છે. તથા માતામહ શેઠ સાંગા છે. તેમની પુત્રીઓ સમરી, હુંબડી, હેમા અને ઢેમી. (આ લોકોની આર્થિક સહાયથી આ વાવ બાંધવામાં આવી છે).

હવે કર્તાનું વર્ણન

કાજરાજની દ્વિજન્મક્ષેત્રમાં રોપેલી અને ધનરૂપી બીજથી ઉત્પન્ન થયેલી ચશરૂપી વેલ બ્રહ્માંડમંડપમાં પ્રકાશે છે. તે સૌભાગ્યનો ખજાનો છે. તે મહીસાગર જેવી વિશાળ સફળુદ્ધિ ધરાવે છે, બહુ શૂરવીર છે, કામદેવનો પ્રતિનિધિ છે, (અને) ઘણા પ્રતિભાશાળી છે, સન્માર્ગને અનુસરે છે, સન્નજનોનો સહાયક છે; દાનેશ્વર છે, ખરેખર કાજ બહુશ્રુત અને સફળુણોનો ખજાનો છે. કહેવાય છે કે તેણે કુબેર સમાન બ્રાહ્મણોને કનક વડે (અત્રે) આપ્યા છે. તેનો દેવતાઓ પણ સત્કાર કરે છે, અને તેથી તેનું રાજ્ય અને ભોગ છે. તેના વિસ્મયકારક હૂતદાન અને હોમવિધિથી બ્રાહ્મણો ઘણા આનંદિત છે. અને તેણે યોગ્ય અને સત્ય વચન વડે પ્રજાનું સારી રીતે પાલન કર્યું છે.

જો વિશાળ આકાશમાં ઊગતા અને આથમતા તારાઓ ગણાય, (જો) આકાશ-ગંગાના કાંઠા પરની રેતીની ગણતરી થાય, જો વાચકો ચરાચરાત્મક સૂર્યના ઐશ્વર્યને વર્ણવી શકે (તો) કાજરાજના ગુણો જાણી શકાય. એ રાજથી વાચકો સંપૂર્ણ પ્રસન્ન છે.

બ્રહ્માએ કલ્પેલી કલ્પવૃક્ષ જેવા આ ચંદ્રથી વાચકોના મનને હુંખી કરનાર દારિદ્ર્યહુઃખ દૂર થયાં છે.

જેના પુણ્ય વડે આખા જનસમુદાયને સુખસંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તેનું કીર્તિસ્વરૂપ પુણ્ય પ્રકાશે છે અને તેના ફલ સ્વરૂપે ધનની ઇચ્છાવાળાઓની મનોકામના સિદ્ધ થઈ છે.

તે કૌશલ્યચરણ (રામ), ચંદ્રકુળમણિ, દેવકીને આનંદ આપનાર (કૃષ્ણ જેવો), પૂર્ણ દેહધારી, કામદેવ જેવા દેહવાળો, કીર્તિ અને લક્ષ્મીવાળો, ચંદ્રના જેવી કીર્તિ અને ગુણોવાળો અને કાને કુંડળવાળો મંત્રી ભદ્રનો પુત્ર જગતમાં ચશવાળો શ્રેષ્ઠિક આજ છે.

અનેક શિખરો, પગથિયાં, બારીઓથી વિભૂષિત વાવે આજની (શોભા વધારી છે). શુભ લોકમાં તે ચાવચ્યંદ્રદિવાકરૌ ટકી રહેશે. વળી આ વાવ ન્યાયાર્જિત ધન વડે ઉત્પન્ન થયેલા, પુણ્યશાળી અને આનંદદાયક કાળથી શરૂ કરીને ભૂલ વગર ઊંડી ખોદી છે. તેમાં શુદ્ધ મીઠું પાણી ભરેલું છે. એમાં ભૂરાં અને સોનેરી કમળો છે અને અન્ય જળચર પ્રાણીઓ કલ્લોલ કરે છે. તેમાં બ્રહ્મા અને વિષ્ણુની પ્રતિમાનો વાસ છે. આધિદૈનિક, આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક ત્રણે તાપનો નાશ કરનાર વરુણ જેના અધિષ્ઠાતા છે તેવી તથા બ્રાહ્મણાદિને કામ કરવા માટે અને બીજા લોકો તથા ચોપગાં પ્રાણીઓના સુખને માટે આ વાવ બાંધાવી છે.

તથા સૂત્રધારો, સૂત્રધાર આશાનો પુત્ર ગેલા, સૂત્રધાર મેરમનો પુત્ર નાથો, સૂત્રધાર ભીમાનો પુત્ર રત્નો અને સૂત્રધાર રાગભીમ.

શ્રીગણેશને વંદન! સર્વને શાંતિ!

પરિશિષ્ટ ૧

સ્થળનામોની સૂચિ

અડાલજ ૪૫, ૪૯, ૬૩
અડાલિજ ૪૫, ૪૭
અણહિલપુર ૮૩
અણહિલપતન ૭, ૮
અદિવાણીઆ ૧૧
અમદાવાદ ૪૫, ૫૩, ૫૮
અમદાવાદ જિલ્લો ૪૫
અમરેલી ૧૬૧
અમરેલી જિલ્લો ૯૪
અવાણિયા ૧૧
અહમદપુર ૩૬
અહમદાબાદ ૫૪
અહમદપુર ૩૬, ૩૯
અહમદાબાદ ૭૫, ૭૯
અહિમદાવાદ ૮૩
અહિમદાવાદ ૫૩
અંબરનગર ૧૧૮
આદિપોકાર ૯૪
આનંદપુર ૯૬, ૯૭
ઈડર ૧૮૫
ઉગાણિજ ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬
ઉજ્જયંત ૪, ૧૪૭ ૧૪૮
ઉન્નત દુર્ગ ૬૭, ૬૮, ૬૯
ઉમરેઠ ૩
ઉસા ૧૦
ઊના ૬૭, ૬૮, ૧૦૦
ઊના તાલુકો ૧૦૦
ઊના મહાલ ૧૦૪
ઝોખામંડલ તાલુકો ૨૧૦
ઝોગણુજ ૬૩
ઝોસા ૯, ૧૧૪
કચ્છ ૧૨૬
કડી તાલુકો ૬૩

કપડવ જ તાલુકો ૬૨
કર્કરપુરી ૧૦૧, ૧૦૩
કલકત્તા ૭, ૯૮
કલોલ વિસ્તાર ૪૫
કલ્યાણપુર તાલુકો ૧૫૫
કંકાવટી (કુવા) ૬૦
કંકાસકા ૨૦૮
કંકાસા ૨૦૬
કાઠિયાવાડ ૨૩, ૩૩, ૩૪
કારવણુ ૧૯૫
કાલિજ ૧૦૧, ૧૦૨
કાશિપુરી ૨૬
કાશીપુરી ૩૦, ૩૧
કાશ્મીર ૩૫, ૩૭
કાંકરેજ તાલુકો ૧૯૩
કાંકરોલી ૧૦૧
કાસા ૧૯
કુતિયાણા મહાલ ૧૩૬
કુવા ૨૪, ૬૦
કુલેશ્વર ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૩
કેશોદ તાલુકો ૧૨૪, ૧૩૫, ૧૪૧
કોડીદરા ૮૫
કોડીનાર તાલુકો ૯૪
કોરલ ૨૦૩
ખંભાત ૩, ૨૨, ૨૬, ૧૪૩
ખંભાત તાલુકો ૨૧
ખંભાત ૮
ખાખડ ૧૮૦
ખાંભડા ૧૮૦
ખુરવાસક ૧૦૩
ખુરાસ ૧૦૩
ખેડા જિલ્લો ૨૧, ૬૨
ખેરાળી ૧૮૬

ખોરાસા ૧૦૧, ૧૦૪, ૧૭૦

ગંધાર ૨૧, ૨૨

ગંધારપુર ૨૧

ગંધારપુરી ૨૨

ગિરનાર ૩, ૩૫, ૧૦૧, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૪૭, ૧૫૧

ગુજરાત ૩, ૬, ૧૩, ૧૫, ૧૬, ૨૨

ગુણેટા ૨૦૪

ગૂર્જર ૩૬, ૬૭

ગૂર્જર ૨૧, ૨૨, ૭૩, ૭૭, ૨૦૧

ગેડી ૧૭૧

ગોધા ૪૧

ગોધરા જિલ્લો ૩૫

ગોરિજ ૧૨૬

ગોરેજ ૧૨૬

ગોસા ૨૩

ઘૂણેટા ૨૦૪, ૨૦૫

ઘૂમલી ૧૨૫, ૧૫૫, ૧૫૭

ધૃતધટી ૧૭૧

ચંપકપદ્ર ૩૫, ૩૬

ચંપકપુર ૩૬, ૩૯

ચંપકપુરી ૩૮

ચાદોદ ૨૦૦

ચાંપાનેર ૩૫, ૩૬, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૧૮૮, ૨૧૫

ચિત્તોડ ૭૧, ૭૨

ચિત્રકૂટ ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૫, ૭૬, ૭૮, ૭૯

ચોરવાડ ૧૦૪, ૧૩૦, ૧૪૦, ૧૭૦

ચોરુઆડ ૧૩૦

જયપુર ૧૧૮

જાફરાબાદ ૧૦૪, ૧૬૪

જામનગર જિલ્લો ૧૫૫, ૧૫૭, ૨૧૦

જાઓર ૨૦૦

જીર્ણદુર્ગ ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫

જીર્ણપ્રાકાર ૬, ૧૦

જૂનાગઢ ૬, ૨૩, ૧૦૧, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૩૨, ૧૩૮,

૧૪૩, ૧૭૦

જૂનાગઢ જિલ્લો ૬, ૧૧, ૨૦, ૩૩, ૬૩, ૬૬,

૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૮, ૧૧૦, ૧૧૬, ૧૨૪,

૧૨૫, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૫, ૧૩૬,

૧૪૦, ૧૪૧, ૧૫૬, ૧૭૦, ૨૦૬, ૨૧૧

જૂનાગઢ રાજ્ય ૬, ૧૫, ૨૦, ૬૭, ૮૪, ૯૩,

૯૬, ૧૦૪, ૧૦૮, ૧૧૦, ૧૨૫, ૧૨૮, ૧૩૦,

૧૩૭

જેઠવા ૧૭૭, ૧૭૯

જેસલમેર ૩, ૪

જોધપુર ૫૧

ઝંઝનગર ૨૪, ૨૫

ઝાઝા ૧૧૮

ઝાલાવાડ ૮૬, ૮૭

ઝાંઝમેર ૧૩૮, ૨૧૪

ઝિંઝરકોટ ૧૩૮, ૧૩૯

ઝિંઝુવાડા ૨૪

ડભોઈ ૨૦૦

ડભોઈ તાલુકો ૧૬૫

ડુમખલ ૧૬૬, ૧૬૭

ડેસર ૧૬૪

દિલ્લી ૨૦૨

તક્કદેશ ૧૭

તણુકલા ૨૦૪

તલાબ, તળાબ ૧૧૫, ૧૩૮, ૨૧૪

તલાબ-દાંતા તાલુકો ૨૧૪

તારકપુર ૨૨

તારાપુર ૨૧

તાલધ્વજ ૧૧૫, ૧૧૬

તિલકવાડા ૨૦૦

તીરવા ૧૬૩

તેરવાડા ૧૬૩

થાન ૬૧

થામણા ૩

દધિપદ્ર ૩૫, ૩૬, ૩૯

દમણ ૩૫

દમન ૩૬

દર્ભાવતી ૨૦૦

દસકોઈ તાલુકો ૪૫, ૬૩

દસાડા તાલુકો ૧૭૫

દંડાહિ દેશ ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૬૩, ૬૫

દંડાહિ પથક ૬૩

દાહોદ ૩૪, ૩૫, ૩૬

દિલ્લી ૭, ૬. ૧૨, ૧૫

દુવખલા ૧૯૬
 દુવખલી ૧૯૭
 દેડિયાપાડા તાલુકો ૧૯૬, ૧૯૭
 દેવપતન ૨૦, ૧૦૬, ૨૦૬, ૨૦૯
 દેવપાટણ ૨૦, ૮૫
 દારકા ૩૬, ૨૧૦
 ધવલક ૧૭
 ધવલમંડલ ૧૬, ૧૭, ૧૮
 ધંધુસર ૧૨૫
 ધંધુસર ૧૨૬
 ધામજેજ ૯૬
 ધિલ્લી ૨૦૦
 ધીણુકી ૨૧૦
 ધોળકા ૧૬, ૧૭
 ધ્રાંગધ્રા ૧૭૭
 ધ્રાંગધ્રા તાલુકો ૬૦, ૮૦, ૧૭૭, ૧૮૦
 ધ્રાંગધ્રા રાજ્ય ૬૦, ૭૦, ૮૦, ૧૭૬, ૧૮૧
 નગીચાણા ૩૩, ૫૫, ૮૧ ૧૧૯
 નગેચાણા ૩૩, ૮૧
 નટપત્ર ૫૬, ૫૮
 નડિયાદ ૫૬, ૫૮
 નર્મદા ૨૦૧, ૨૦૨
 નવાનગર રાજ્ય ૧૫૫
 નંદપદ્ર ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૪
 નંદપદ્ર મંડલ ૧૯૮, ૧૯૯
 નંદપુર ૧૯૮, ૨૦૧, ૨૦૨
 નંદિપદ્ર ૧૯૮, ૨૦૩, ૨૦૫
 નાથેર ૧૦૪
 નાડોલ ૨૦૧
 નાન્દિપુર ૨૦૧
 નાન્દિપુરી ૨૦૧
 નાંદોદ તાલુકો ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૪
 નાંદોલ ૨૦૧
 પતન ૪, ૧૦૯
 પદ્માવતી ૧૭
 પરનાળા ૧૬૨
 પલાશલા ૧૦૮
 પલ્લીદેશ ૩૫, ૩૮, ૩૯
 પસનાવડા ૨૦
 પંચમહાલ જિલ્લો ૩૪, ૪૨, ૧૯૪

પંચાલક ૧૦૧, ૧૦૨
 પંખળ ૧૭
 પાટડી ૧૭૫
 પાટણ ૩, ૮૨, ૧૦૯
 પાટણ મહાલ ૯૩
 પાટણ-વેરાવળ તાલુકો ૨૦, ૮૫, ૯૩, ૯૬, ૧૦૮, ૧૧૦
 પાદરા તાલુકો ૨૧૫, ૨૧૬
 પાદલિપ્ત ૭૩, ૭૭
 પાસડી ૩૫
 પાલિતાણા ૭૧, ૭૭
 પાલિતાણા તાલુકો ૧૧૫
 પાવકકુર્ગી ૩૫, ૩૬, ૩૮, ૪૨, ૪૩
 પાનાગઢ ૩૫, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૧૮૮
 પુંડરીક (શત્રુજય) ૭૩, ૭૭, ૭૮
 પૂના ૧૨૯
 પેટલાદ ૭
 પેટલાપદ્ર ૭, ૮
 પોરબંદર ૨૩, ૧૫૫, ૧૫૮
 પોરબંદર તાલુકો ૨૩, ૨૧૧
 પોરબંદર રાજ્ય ૧૫૬, ૨૧૧
 પ્રભાસપાટણ ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૬, ૧૪૯
 પ્રજાવડા ૨૦
 પ્રાંતીજ ૫૦
 ફલકા ૧૦૪
 ફૂલકા ૧૦૦, ૧૦૪
 બગસરા (થેક) ૮૪, ૧૨૮
 બનાસકાંઠા જિલ્લો ૧૯૩
 બાગૂલ ૩૬, ૩૯
 બ્રહ્મપુર ૧૮૬
 ભદ્રેશ્વર ૧૮૯
 ભરૂચ જિલ્લો ૧૯૬, ૧૯૭, ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૪
 ભાણુવડ તાલુકો ૧૫૭
 ભાવનગર ૪૧
 ભાવનગર જિલ્લો ૧૧૫, ૨૧૪
 ભાવનગર રાજ્ય ૧૬૩
 ભૂતાબિલી ૧૫૫
 ભૂભૂતપલ્લિ ૧૨૬
 ભૂવાર્ટીબી ૧૦૮
 ભૂંલલી ૧૨૫, ૧૨૬

ભોજ ૨૧૫

મધુમતી ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૬૫

મરુમંડલ ૧૦૩

મરુસ્થલી ૧૦૨

મહમદાબાદ (ચાપાનેર) ૪૨, ૪૩

મહમદાબાદ, મહિમદાબાદ (મહેમદાવાદ) ૫૦, ૫૧

મહીમંડલ ૨૧

મહુવા ૧૦૦, ૧૬૩

મહેમદાવાદ ૪૩, ૪૪, ૫૦, ૫૧

મહેસાણા જિલ્લો ૬૩

મહેસાણા તાલુકો ૬૩

મહેસાણા વિસ્તાર ૪૫

મંત્રલપુર ૧૨, ૧૦૫, ૨૦૬, ૨૦૭

મંડોર ૫૧

મંડોવર ૫૧, ૫૨

માણસા ૬૩, ૬૪, ૬૭

માણાવદર તાલુકો ૧૩૬

માધવપુર ૧૦૪, ૨૧૧

માધવપુર, મૂળ ૨૧૧

માલવ ૧૭૧

માલવક ૩૬

માળવા ૧૭

માળિયા-હાટીના તાલુકો ૧૧, ૧૦૧, ૧૩૦, ૧૪૦, ૧૭૦

માંગરોળ ૧૧, ૧૨, ૧૦૫, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૮, ૧૨૯, ૨૦૬

માંગરોળ તાલુકો ૯, ૩૩, ૮૧, ૮૪, ૧૧૯, ૧૨૮, ૧૨૯, ૨૦૬

માંગરોળ રાજ્ય ૩૩, ૮૧, ૨૦૬

માંડવી ૪૨

મુસ્તફાબાદ ૧૯૩

મુંબઈ ૩૪, ૫૩, ૨૦૦

મૂળી તાલુકો ૬૧

મેઘપુર ૯૭

મેઘપાટ ૭૧, ૭૨, ૭૪, ૭૬, ૭૮

મેવાડ ૭૧

મેસવાણ ૧૨૪, ૧૩૫, ૧૪૧, ૧૪૨

મેસુઆણ ૧૪૨

મેસુઆણ ૧૨૪, ૧૩૫, ૧૪૧

યોગિનીપુર ૭, ૧૨

રણથંભોર ૧૮૮

રાજકોટ ૮૮

રાજગિર ૧૦૧

રાજપીપળા ૨૦૧

રાજપીપળા, જૂના ૨૦૧

રાજપીપળા પ્રદેશ ૨૦૩

રાજપીપળા રાજ્ય ૨૦૦

રાજસીતાપુર મહાલ ૮૦

રાજસ્થાન ૧૭

રાણાવાવ ૧૫૬

રાણાવાવ મહાલ ૧૫૬

રાતખા ૨૪

રામપુરા ૨૪

રાયદુર્ગ ૩૬

રાવલ ૧૫૫

રાવલિ ૧૫૫

રૈવત ૧૦૩, ૧૪૭, ૧૪૮

રૈવતક ૩૬

લસુદ્રા ૬૨

લીંબડી તાલુકો ૧૬૨

લીણુડા ૧૩૬

લોઢવા ૧૧૦, ૨૦૬

લોઢુઆ ૧૧૦

વડોદરા ૩, ૩૪, ૧૯૮

વડોદરા જિલ્લો ૧૯૫, ૧૯૮, ૨૧૫

વડોદરા તાલુકો ૧૯૮

વડોદરા રાજ્ય ૧૯૮

વઢવાણ ૭૦, ૮૦, ૮૬, ૮૭, ૧૮૬

વઢવાણ તાલુકો ૭૦, ૧૮૬

વઢવાણ રાજ્ય ૨૪, ૭૦

વરણામક ૧૯૯

વરણામા ૧૯૮, ૨૦૧

વલભીપુર ૬૭, ૬૮

વંથળી ૧૨૫, ૧૩૨, ૧૩૭

વંથળી તાલુકો ૧૨૫

વાઘેલાણા ૧૩૬

વાપી ૨૦૦, ૨૦૨

વામનપુર ૧૩૩, ૧૩૪

વામનસ્થલી ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૩૪

વિજપુર તાલુકો ૬૩

વિમલાદ્રિ (શત્રુંજય) ૭૪, ૭૮

વિસનગર તાલુકો ૧૯, ૬૩

વિંધ્ય ૨૦૨, ૨૦૫

વૃદ્ધભોયજ ૨૧૫, ૨૧૬

વેણુદેશ ૪૬, ૪૮

વેરાવળ ૧૫

વેળાવળદર ૭૦

શત્રુંજય ૩, ૪, ૭૧, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૧૧૩

શંખોદ્ધાર ૧૦૧

શ્રીનગર (અમદાવાદ) ૫૪

શ્રીમાલ ૨૧

સરા ૬૧

સાતપુડા ૨૦૨

સાયલા તાલુકો ૬૧

સિદ્ધપુર તાલુકો ૬૩

સિંધ ૩૬

સુરાષ્ટ્ર ૧૨

સુરેન્દ્રનગર જિલ્લો ૬૦, ૬૧, ૭૦, ૮૦, ૧૬૨,

૧૭૫, ૧૭૭, ૧૮૦, ૧૮૬

સુલપાણ ૨૦૩

સુત્રાપાડા ૨૦, ૯૩, ૯૬, ૧૦૮

સુદાવાવ ૧૨૦

સૂર્યપુર ૨૪, ૨૫

સોમનાથ પાટણ ૨૦, ૮૫, ૯૫, ૯૭, ૯૮, ૧૦૧,

૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૯

સોરઠ ૯

સૌરાષ્ટ્ર ૬૭, ૬૮

સ્કંભતીર્થ ૭, ૮

સ્તંભતીર્થ ૩, ૪, ૨૨, ૨૭, ૨૮, ૩૦, ૫૬, ૫૭,

૫૮, ૧૪૩, ૧૪૪

સ્તંભનપુર ૩

સ્તંભપુર ૨૮

સ્થંભપુર ૩૧

હળવદ ૬૦, ૭૦, ૮૦, ૧૭૭, ૧૮૧

હાથસણી ૧૧૩, ૧૧૫

હામપર ૮૦

હાલોલ તાલુકો ૪૨, ૧૯૪

પરિશિષ્ટ ૨

મનુષ્યના મોની સૂચિ

અગાંધ, મલિક ૮૬, ૮૭	આદમ ૧૦૯
અણસા ૮૧	આમરાજ ૭૨, ૭૬
અતમેતખાન ૮૭	આત્રદેવસૂરિ ૧૮૫
અત્રી, છોટુભાઈ ૧૫૭	આલણ ૧૫૫
અબદુલ હલીમ ૮૬, ૮૭	આલા, મોઢેર ૬૧
અબ્દુ પટલ ૬૦	આલી, પટલ ૬૦
અમણા ૮૪	આશા ૨૧૮, ૨૨૦
અમન ૬૦	આશાયંદ્ર ૧૬
અમરસિંહ ૭૬	આશાપાલ ૧૬, ૧૭, ૧૮
અમરાદે ૫૭, ૫૯	આસચંદ્ર ૧૮
અમરી ૫૮	આસપાલ ૧૮૫
અયપાલ ૨૧૧, ૨૧૨	આસા, આસો ૨૪, ૨૫
અયાજ, અયાઝ ૬૭, ૬૮	ઇતિમાદખાન ૮૬, ૮૮
અયાજવલ્લી ૮૦	ઇમાદલ મુલક, મલિક ૩૫, ૩૬, ૩૯, ૪૦
અરઘૂખાઈ ૨૫	ઇસ્માઇલ ઉસ્માન શીરાઝ ૭, ૮
અરજન ૬૫, ૬૬	ઉદયવલ્લભ સૂરિ ૧૫૧
અરિસિંહ સાંગણુ ૮૬ ૮૭	ઉદયસિંહ ૧૯૮, ૨૦૦, ૨૦૨, ૨૦૩, ૨૦૪
અર્જુનજી ૬૪, ૬૬	ઉદયાચલ ૨૦૦
અર્જુન ૧૭૭	ઉલ્મલક ૬૨
અર્જુનદેવ ૧૦૪	ઐન હવાલિ ૮૬, ૮૭
અલાઉદ્દીન ખિલજી ૩	ઓઝા, વન્દેશંકર ગૌ. ૪૧
અલીજી ૬૫, ૬૬	ઓમણાં ૬૦
અલ્ખખાન ૨૪, ૨૫	ઔરંગઝેબ ૨૦૧
અલ્પખાન ૩, ૪	કટ્ટે, કટુઆક ૨૦૬, ૨૦૯
અસજવલ ૮૦	કપૂરદેવી ૭૩, ૭૭
અસદ, મલિક ૨૦	કરણ, કરણાક ૧૩૮, ૧૩૯
અસવ ૮૬, ૮૭	કરણમંત્રી ૧૮૬
અહમદશાહ ૧ લો ૧૭, ૩૫, ૧૩૨, ૧૮૮, ૨૦૧	કરણદ ૨૧૦
અહમદશાહ ૨ જો ૮૬, ૮૭	કરણસિંહ ૯૬
અહિકારદે ૧૮૧, ૧૮૨	કર્ણ ૪૫, ૪૬, ૪૮, ૧૭૬
આકૂળ, મલિક ૧૨	કર્મરાજ ૭૧, ૭૩, ૭૪, ૭૬-૭૯
આચાર્ય, આર. કે. ૩૪	કર્મસિંહ ૯૬, ૯૭
આચાર્ય, ગિ. વ. ૩૪	કલ્યાણદે ૧૮૧, ૧૮૨
આબ - જુઓ કાજ.	કસ્યપ ૨૧૧
આતા ૮૯	કાચા પર્વત ૮૪

કાજ ૨૧૫, ૨૧૭-૨૨૦
 કાનોજી ૧૬૪
 કાન્હ ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૯
 કાન્હડેવ ૯૪
 કાન્હશી ૫૭, ૫૯
 કામદાર, પ્રો. કે. હિં. ૨૦૩
 કામલદે ૭૩, ૭૭
 કામાદેવી ૧૮૮
 કાલા ૭૫, ૭૬
 કાલિકા ૧૮૮
 કાશિમ ૧૦૯
 કાસમ, મોઢેર ૬૧
 કાહા, રાવલ ૯, ૧૦
 કાફૂત્તી ૭૫, ૭૯
 કાફૂનાક ૨૦૯
 કાટાવાળા, ડૉ. સુ. ગો. ૨૧૫
 કીકી ૬૭, ૬૮
 કીતા, કીના ૭૫, ૭૯
 કુલ્યુદીન ૧૯, ૨૦, ૩૫
 કુમરપાલ ૨૧૧, ૨૧૩
 કુંભરાજ ૭૧, ૭૨, ૭૬
 કૂંતરાજ ૧૧૬
 કૂંપુ ૧૮૮, ૧૮૯
 કૂરપાલ ૨૧૧-૨૧૩
 કૃષ્ણ ૨૦૬, ૨૦૮
 કૃષ્ણદાસ ૬૭, ૬૮, ૨૧૭, ૨૧૯
 કૃષ્ણા, ડા. ૭૫, ૭૯
 કૃષ્ણાર્ક ૧૨૦, ૧૨૧
 કૃદ્ધણ, શ્રેષ્ઠી ૨૪, ૨૫
 કૃદ્ધા ૭૩, ૭૭
 કૃશવ, સાહ ૩, ૪
 કૃષ્ણાજી ૬૪, ૬૬
 કોટિમદે, કોડિમદે ૬૬
 કોલા ૭૫, ૭૮
 કોહ ૧૪૦
 ક્ષેમરાજ ૧૦૧, ૧૦૩
 ખમી ૬૦
 ખલા, સૂત્ર. ૨૦
 ખંગાર ૨૧
 ખંગાર ૪ થો ૧૦૧-૧૦૩, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૮,
 ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૩૮, ૧૪૯

ખીમા ૫૨
 ખીમા, સૂત્ર. ૨૦
 ખેતા, ખેતાક ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૨
 ખેતાક ૭૨, ૭૬
 ખેલા ૨૦૬, ૨૦૭
 ખેંગાર ૪ થો ૧૧૮, ૧૧૯
 ગજબ ૧૭૭
 ગડરાદેવી ૭૩, ૭૭
 ગણુ ૭૩, ૭૭
 ગદાધર ૧૨૨, ૧૨૫, ૧૨૬
 ગંગદાસ ૨૨
 ગંગરાજેશ્વર ૧૮૮, ૧૮૯
 ગંગાદાસ ૧૮૮
 ગારતદેવી ૭૩, ૭૭
 ગાગા, સૂ. ૭૫, ૭૯
 ગિયાસુદીન તુગલુક ૭, ૮
 ગિરણા ૫૩, ૫૪
 ગુણધર, સાહ ૩, ૪
 ગુહિલોત્તમ ૧૩૦
 ગેલા ૨૧૮, ૨૨૦
 ગોપ ૨૦૪
 ગોમતી ૨૦૬, ૨૦૮
 ગોરા, સૂ. ૭૫, ૭૯
 ગોવર્ધન ૨૦૦, ૨૦૨, ૨૦૩
 ગોવિંદ, સૂ. ૭૫, ૭૯
 ગોવિંદ ૨૦૦, ૨૦૩
 ગોસ્વામી, મોહનપુરી ૧૫૮
 ગૌરી ૨૦૨
 ધના ૮૮
 ધસરા ૩૩
 ઘીણા, સૂત્ર. ૨૦
 ચક્રવર્તી ૩૭, ૩૯
 ચંપક ૬૪, ૬૫
 ચંપાદેવી ૬૪, ૬૫
 ચાચિગ ૨૦૬, ૨૦૭
 ચાચિંગદેવ ૧૮૮, ૧૮૯
 ચાપદે ૧૯૬
 ચાંગદેવ ૧૮૮, ૧૮૯
 ચાંદજી ૬૫, ૬૬

ચાંપા ૧૩૨, ૧૩૪

ચાંપૂ ૭૫, ૭૯

ચૂણા ૧૩૨, ૧૩૩

છાદ્રિગ, યાસિક ૨૦૯

છાખરા ૩૯

છામ, ડો. ૭૫, ૭૯

છાયા, વ્રજલાલ મિ. ૧૭૧

જમતપાલ ૧૫૫

જમતા ૭૫, ૭૯

જગદેવ, જગદેવ ૧૮૬

જગધર, સાહે ૩, ૪

જખા ૬૦

જયતર્ક ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૮૫

જયદેવ ૩૬, ૧૮૬, ૧૯૬

જયસિંહ ૨ જો (ચૂડાસમા) ૯, ૧૦, ૧૨૫, ૧૨૬,

૧૪૦, ૧૪૭-૧૪૯

જયસિંહ ૩ જો (ચૂડાસમા) ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૮,

જયસિંહ(ચાંપાનેરનો) ૧૮૮, ૧૮૯

જયસિંહ (પ્રાગવાટ) ૨૦૦, ૨૦૨, ૨૦૩.

જયસિંહ સાહે ૩, ૪

જલાલ ૬૨

જસધવલ ૧૧૫, ૧૧૬

જસપરતુ ૨૧૦

જસા ૭૦

જહીર, ખોજા ૧૨

જનુ ૧૬૩, ૧૬૫

જનહા ૧૩૮, ૧૩૯

જનહૂ ૧૨૦, ૧૨૧

જનહાલરા મૂલરા ૭૦

જિતકરણુ ૧૮૯

જિતકર્ણુ ૮૦

જિતમાલ ૮૦

જિતા ૧૮૧

જિતાદે ૧૮૧

જિનચંદ્રસૂરિ ૩, ૪

જિનદેવ, સાહે ૪

જિનપ્રબોધસૂરિ ૩, ૪

જિનવિજય, મુનિ ૪, ૭૧, ૭૩

જિનહર્ષગણિ ૨૦૦

જેતસિંહ ૧૭૫

જેસલ, સાહે ૩, ૪

જેસંધદે ૧૧૯

જેસિંગ ૧૪૦

જેહડ, સાહે ૩, ૪

જૈત્ર ૪૬, ૪૮

જોટ, ર. ભી. ૧૭

જાની, ર. ધ. ૨૦૦

ઝફરખાન ૧૨, ૧૭, ૧૨૫

ઝવેરી ચિમનલાલ લ. ૫૦

ઝાટા ૧૩૨, ૧૩૪

ટીલા, સ. ૭૫, ૭૯

ઠાકર, સ. ૭૫, ૭૯

ઠેપક ૧૧૫

ડિસકળકર, દ. ખા. ૯, ૧૮, ૭૪, ૮૧, ૮૮, ૧૧૯,

૧૮૫, ૧૮૬, ૧૯૩

ડુંગર ૮૦

ડુંગરસિંહ, ડુંગરસિંહ ૧૬૧, ૨૦૧

ઢાલા, સ. ૭૫, ૭૯

ઢાહુ ૧૨૧

હુંબડી ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૨૦

ઢેમી ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૨૦

તાજખાન, તાઝખાન ૬૦

તારાદે ૭૨, ૭૬

તુરખ ૧૦૯, ૧૩૩

તેજ ૯૬, ૯૭

તેજપાલ ૨૦૦

તોલા ૭૨, ૭૪, ૭૬, ૭૯

ત્રિભુવનપાલ ૬૩

ત્રિવેદી, ઇ. વિ. ૧૮૬

ત્રિંબક ૧૮૮, ૧૮૯

થાના, સ. ૭૫, ૭૯

દફરખાન ૧૨, ૧૫, ૧૦૯

દરિયાખાન, દરીયાખાન ૮૨, ૮૩

દલાલ, ચિ. ડા. ૩

દશરથ ૭૩, ૭૭

દાઈ ૬૭, ૬૮

દાઉદ, મોઢેર ૬૧

દાઉદ ૩૫

દાડિમદે ૬૪, ૬૬

દામોદર ૧૩૮, ૨૦૬, ૨૦૮

દીક્ષિત, કે. એન. ૭
 દુર્ગસિંહ ૨૦૧, ૨૦૪
 દુર્જન ૫૧, ૫૨
 દુર્હ ૧૦૬
 દુરભદ્રેની ૭૩, ૭૭
 દેવજી ૮૮
 દેવડ (દેવવૃદ્ધ) ૫૭, ૫૯
 દેવદત્ત, સૂત્ર. ૫૮
 દેવદાસ ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૨
 દેવદાસ, સૂત્ર. ૭૫, ૭૯
 દેવપાલ ૨૦૦, ૨૦૨
 દેવલદેવી ૭૩, ૭૭
 દેવા ૧૪૩
 દેવા, સૂ. ૫૩, ૫૪, ૭૫, ૭૯
 દેશાઈ ૫૯
 દેસલ ૧૧૩
 દેસાઈ ૫૭
 દેસાઈ, એડ. એ. ૭
 દોલત ૧૦૯
 ધનદ ૨૭, ૨૯-૩૨
 ધનદેવ ૨૮
 ધના ૨૫, ૨૭, ૨૮, ૭૦
 ધનાક ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૨
 ધનો ૨૪
 ધર્મ ૯૮
 ધર્મસિંહ ૫૭-૫૯
 ધવલ ૬૪, ૬૫
 ધાઈ ૭૦
 ધારાજી ૬૪-૬૬
 ધારિજી ૬૫
 ધારેન્દ્ર ૬૪
 ધાધલ ૧૩૮, ૧૩૯
 ધુલજી ૬૫, ૬૬
 ધુલુક મોકાણી ૧૮૮, ૧૮૯
 ધ્રુવ, હ. હ. ૫૬
 નરદેવ ૨૦૬, ૨૦૭
 નરપાલ ૧૬૩, ૧૬૪
 નરશંગ ૮૮

નરસિંહ ૭૨, ૭૩, ૭૬, ૧૮૫
 નરસિંહદેવ ૧૩૮
 નરસિંહવર ૬૭, ૬૮
 નરેન્દ ૧૯૮
 નવધણુ, નવધન ૪ થો ૧૪૭, ૧૪૬
 નસરતખાન ૧૨
 નસરથતિજ ૧૨
 નદન ૧૨૦, ૧૨૧
 નાઈઆ, સૂ. ૭૫, ૭૯
 નાકર સૂત્ર. ૭૫, ૭૯
 નાખૂ ૧૦૯
 નાગદેવ ૨૦૬, ૨૦૭
 નાગાર્જુન ૧૧૫
 નાગિણી ૧૦
 નાગુ ૧૧૮
 નાગૂ ૧૦૮
 નાથા ૬૩, ૬૫, ૬૬, ૭૫, ૭૯, ૨૧૮, ૨૨૦
 નાયક ૧૨૦, ૧૨૧
 નાયકિ ૧૨૮
 નારાયણ ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૩, ૧૨૭
 નારાયણજી ૬૪, ૬૬
 નાસિરુદ્દીન મુહમ્મદ ૨ જો ૧૨
 નાહડ ૫૧
 નાઈજી ૬૫, ૬૬
 નિન્નમલ, મલિક ૬૪, ૬૬
 નિઝામશાહ ૩૫
 નિસરદીન ૧૧
 નીણાદે ૧૮૧
 નુધણુ ૧૩૨
 નુસરતકલ, નુસરતકલ ૮૬, ૮૭
 નૂલા ૧૩૨
 નુંહાલદ ૫૨
 નૃસિંહ ૭૬
 નૃસિંહદાસ ૨૭, ૩૦
 નોહાસણુ ૨૧૭, ૨૨૦
 પટસી ૧૩૦, ૧૩૧
 પતસી ૧૨૮
 પતા ૬૭-૬૯, ૮૯

પદ્મા ૭૩, ૭૭
 પરીખ, જીવણલાલ ૧૯૪
 પરીખ, ડૉ. પ્ર. ચિ. ૫૦, ૧૫૭
 પલ્લ ૧૬૪
 પંડ્યા, અ. વ. ૨૧, ૬૨, ૧૬૫-૧૯૮, ૨૦૦, ૨૦૪
 પાટમદેવી ૭૩, ૭૭
 પાતા ૭૦
 પાતાક ૧૩૨, ૧૩૩
 પાયાક ૧૩૦
 પામી ૭૦
 પાલ્લુસિંહ ૧૮૮, ૧૮૯
 પાલ્હા ૨૦૯
 પિલ્લઈ ૩૪
 પુણ્યરાશિ ૧૯૫
 પુરી ૩૦
 પુરુષોત્તમ ૨૦૬, ૨૦૭
 પૂરી ૨૭
 પૂર્ણપાલ ૧૬-૧૮
 પૃથ્વીદેવ ૧૯૬
 પૃથ્વીરાજ ૧૮૮, ૧૮૯
 પોમસીહ ૧૫૧
 પોમા ૭૩, ૭૭
 પોમા, સૂ. ૭૫, ૭૬
 પોમી ૨૪, ૨૫
 પ્રતાપમલ્લ ૧૬૨
 પ્રતાપસિંહ ૧૯૭
 પ્રિયમલદેવી ૧૧૫
 પ્રીમલદે ૧૮૧
 ફજરલ અહમદ ૧૫
 ફત્તુલા ૬૪, ૬૬
 ફત્તેખાન ૧૯૩
 ફરહત-ઉલ-મુલક ૯, ૯૬
 ફરીદ ૧૦૯
 ફરીદ ૬૦
 ફામાદેવી ૧૮૮, ૧૮૯
 ફીરોઝ તુગલક ૯, ૯૬, ૧૨૫
 ફેકા ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૨૦
 બદરદીન ૭, ૮, ૧૦, ૧૦૯
 બદરાજ દોશી ૨૨

બદરદીન અબુબક્ર અહમદ ૮

બના ૭૦
 બાપભટ્ટિ ૭૨, ૭૬
 બલરાજ ૨૭, ૨૯-૩૧
 બલા, મોદી ૫૧
 બહાદર, બહાદુર ૭૦, ૭૧, ૭૩, ૭૭
 બહાદુરશાહ, બાહદુરશાહ ૭૦-૭૨, ૭૪, ૭૬, ૮૧
 બાપજી ૨૧૪
 બાલામ ૨૦૦
 બીજા ૬૭, ૬૮
 બુટા ૯૩
 બચ્તર, ડૉ. ૭૧
 ભટ્ટી, ડૉ. ના. કે. ૧૬૯
 ભરમ ૯૫, ૧૦૮
 ભર્મ ૯૭, ૯૮
 ભલા ૨૧૫, ૨૧૯
 ભલ્લ ૨૧૮, ૨૨૦
 ભાણુ ૫૭, ૫૯, ૧૫૬, ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૧૯
 ભાણુ, સૂ. ૭૫, ૭૯
 ભાનુ ૯૬, ૯૭
 ભાભુજી ૬૪, ૬૬
 ભામાદેવી ૨૭, ૩૦
 ભાવલદેવી ૭૩, ૭૭, ૧૬૨
 ભાડારકર, ડૉ. દે. રા. ૧૯૮
 ભીખજી ૭૩, ૭૭
 ભીમ ૯૮, ૯૯, ૧૦૫, ૧૭૭, ૧૮૧
 ભીમજી ૬૪, ૬૬
 ભીમદેવ ૧૦૧, ૧૦૩
 ભીમદેવ ૨ જો (સોલંકી) ૬૩
 ભીમસિંહ ૫૮, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૭૦
 ભીમા ૪૭, ૪૯, ૫૭, ૫૯, ૭૫, ૭૬, ૨૧૮, ૨૨૦
 ભીમાક ૧૨૯
 ભુવનપાલ ૭૬
 ભૂધરા ભીમા ૨૧૭, ૨૨૦
 ભૂપનારાયણ ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૯
 ભોજ ૭૩, ૭૭, ૨૦૦
 ભોજરાજ ૭૨, ૭૬, ૨૦૨
 ભોજ ૨૩

મકડ ૧૭૧
મગતી ૧૦૮
મગલ ૭૦
મજમુદાર ડો. મં. ૨. ૨૦૩
મઝાદક ૭૩, ૭૭
મઝાદખાન (મુઝહિદખાન) ૭૧, ૭૨, ૭૬
મટા ૬૭, ૬૮, ૧૮૭
મત ૧૭૦
મતરાજ ૧૦૨, ૧૦૩
મતી ૮૦
મદાક ૬૨
મદાકરશાહ - જુઓ મુઝફ્ફરશાહ
મધુપ ૧૩૯
મધુસૂદન ૯૭, ૧૦૨
મની ૨૪, ૨૫
મખારક ૨૦
મમદ (મુહમ્મદ) સદીક ૧૦
મલ્લ ૧૦૧-૧૦૩, ૧૧૫
મલ્લદેવ ૧૦૩, ૧૯૫
મલ્લદેવી ૨૦૨
મસીત, મોઢેર ૬૧
મહમદ, વહોરા ૧૦૯
મહમ્મદશાહ ૧લો (ખેગડો) ૨૧-૨૬, ૨૮, ૩૩-૩૬,
૩૮, ૩૯, ૪૧-૫૪, ૭૧, ૭૨, ૭૬, ૧૮૮,
૨૧૫, ૨૧૬
મહમ્મદશાહ ૨ નો ૬૭, ૬૮, ૭૧
મહમ્મદશાહ ૩ નો ૮૨-૮૫
મહમ્મદશાહ ખલજી (માળવા) ૩૫
મહમ્મદ - જુઓ મહમ્મદ.
- જુઓ મુહમ્મદ.
મહમ્મદશાહ - જુઓ મહમ્મદશાહ
મહમ્મદ - જુઓ મહમ્મદ
મહમ્મદ (મુહમ્મદ), મલિક ૨૦
મહાનદ ૧૧૫
મહિપ, મહીપ ૪૫-૪૯
મહિપાલ - જુઓ મહીપાલ.
મહિમ્મદ - જુઓ મહમ્મદ.
મહિમ્મદ નિભમ ૫૦, ૫૧
મહિમ્મદ - જુઓ મહમ્મદ.
મહીપતિ ૧૨૫, ૧૨૬

મહીપાલ ૧૪૨
મહીપાલદેવ ૧લો ૧૧૭, ૧૪૭, ૧૪૮
૪ થો ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૩૮, ૧૩૯
૫ મો ૯, ૧૦, ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૪૭, ૧૪૮
૬ થો ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૪, ૧૪૯
મહીય ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૧૯
મહીશ ૧૧૫, ૧૧૬
મહેતા, ડો ૨ ના. ૨૧૫
મહોજલ ૮૦
મંકલુક ૧૦૧, ૧૦૨
મંગલરાજ ૧૧૬
મગલદેવ ૧૮૬
મંડલુ ૭૩
મંડલ ૧૧૫, ૧૧૬
મંડલીક (મંડલ) ૧૧૬
મંડલીક ૧લો ૧૩૮, ૧૩૯
૨ નો ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૮
૩ નો ૧૪૮, ૧૫૦
માણિક્ય ૭૩, ૭૭
માણિક્યદેવી ૯૮, ૯૯
માધવ, સૂ. ૭૫, ૭૯
માનસગ ૭૦, ૮૦
માનસિંહ ૧૮૧, ૧૮૨
માનસિંહજી ૭૦, ૮૦
માના ૧૬૯
માનુ ૨૪, ૨૫
માફર ૬૮, ૬૯
માલદે ૧૦૩
માલા ૧૦૬, ૧૦૭
માલુદેવ ૧૦૮
માસણ, સૂત્ર. ૪૫, ૪૭, ૪૯
માહાવ, સૂત્ર. ૬૭, ૬૮
માંકડ, ડો. ૨. ૨૦, ૨૨
માડણુ ૨૪, ૨૫
મિમ્મદશાહ - જુઓ મહમ્મદશાહ.
મિમ્મ, એસ. સી, ૧૭
મિહિમ્મદ, મિહિમ્મદ - જુઓ મહમ્મદ.
મીણલદે ૧૮૧
મુકુદ ૨૬-૩૦, ૩૨

મુક્તસિંહ ૧૩૮, ૧૩૯
 મુખ્યાઈ ૧૨૨
 મુળહિંદખાન ૭૧
 મુઝફર - જુઓ મુઝફર.
 મુઝફરશાહ ૧ લો ૧૫, ૧૭, ૩૫, ૩૭, ૧૨૫
 ૨ જો ૫૭-૬૧, ૬૩-૬૫, ૭૧
 ૩ જો ૮૮
 મુદાફર - જુઓ મુઝફર.
 મુનિસિંહ ૧૧૭
 મુબારક, મલિક ૨૦
 મુરારિ ૨૬, ૨૯
 મુહમ્મદ તુગલુક ૯, ૧૦૧-૧૦૩, ૧૧૮
 મુહમ્મદ, મલિક ૨૦
 મુહમ્મદશાહ ૧ લો ૩૫, ૩૭
 ૨ જો ૨૯, ૩૫
 મુહમ્મદ સદીક ૯
 મુંગુલ ૨૦૦, ૨૦૨, ૨૦૪
 મુન્જ ૧૦૧, ૧૦૩
 મુન્જ ૫૫, ૧૭૦
 મુન્જલ ૨૩
 મૂલરાજ ૬૪, ૬૫
 મૂલા, ઠા. ૭૫, ૭૯
 મૂલુ-મૂલુરાજ ૪૫, ૪૬, ૪૮
 મૂસા, મલિક ૧૨
 મૂસો, પટલ ૬૦
 મૂન્જ ૩૩
 મેગતી ૧૦૮
 મેગલ ૭૦
 મેઘરાજ ૯૭
 મેન્જિગ ૧૦૫
 મેરા ૧૩૨, ૨૧૮, ૨૨૦
 મેલગ, મેલગદે, મેલગદેવ - જુઓ મેલિગદેવ.
 મેલા ૧૧૭
 મેલિગદેવ ૧૧૫, ૧૩૨-૧૩૯, ૧૪૩, ૧૪૯
 મેહર ૧૧૬
 મોકલ (મોહ) ૧૬૩-૧૬૫
 મોકલસિંહ (ચૂડાસમા) ૧૦૫, ૧૨૪-૧૨૬, ૧૨૮,
 ૧૨૯, ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૪૭, ૧૪૯
 મોકલસિંહ (વાઘેલા) ૪૫, ૪૬, ૪૮
 મોખડાજી ૧૬૧

મોહલજી ૨૧૧
 મોહન ૧૦૧, ૧૦૩
 મહોજ્જર ૧૯૩
 યમુના ૯૮, ૯૯
 યશોધનલ ૧૧૫, ૧૧૬
 યાકુબ, મલિક ૧૨
 રકુનલ (રકતુદીન?), મલિક ૮૨, ૮૩
 રજમલદેવી ૭૭
 રણુમલ ૧૮૧
 રણુમલજી ૧૭૫
 રણુવીર ૭૦, ૧૭૭, ૧૮૧
 રતની ૧૨૭
 રત્ન ૭૭
 રત્નસિંહ ૩, ૪, ૭૧-૭૩, ૭૬, ૭૭
 રત્ના, દો. ૫૨
 રત્ના સૂત્ર. ૨૧૮, ૨૨૦
 રત્ના, રત્નાક ૬૭, ૬૮, ૧૦૧, ૧૦૩
 રત્નાદે ૨૨
 રમા ૧૭૭, ૧૭૮
 રવ, રવા ૭૧, ૭૩, ૭૭
 રવી ૮૪
 રંગવલા ૮૬, ૮૭
 રંગી ૭૦
 રાહિલ ૧૬૬
 રાગ ભીમા ૨૧૮, ૨૨૦
 રાધવદેવ ૧૮૮, ૧૮૯
 રાજ ૧૦૩, ૨૧૭, ૨૨૦
 રાજદિ, મોઢેર ૬૧
 રાજદેવ ૧૯૬
 રાજધર ૧૮૧
 રાજબાઈ ૬૪, ૬૬
 રાજમલ્લ ૭૧, ૭૨, ૭૬
 રાજસિંહ ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૭૦
 રાજ ૨૧૫, ૨૨૦
 રાજ, સૂત્ર. ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૨
 રાજી ૭૦
 રાજી ૩૦
 રાજીદેવ ૩, ૪
 રાજૂ ૨૭
 રાજેજી ૬૫, ૬૬

રાણુ ૯૬, ૯૭, ૧૨૦, ૧૨૩	લાલા કેશવ ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૦૦
રાણુકદે ૬૦	લાલાજી ૬૫, ૬૬
રાણુકીર્તિ ૧૮૭	લાવણ્યપાલ ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૭૦
રાણુગદે ૬૦	લાવણ્યસમય ૭૪, ૭૫, ૭૬
રાણિગ, રાણા ૧૮૧, ૧૮૨	લાવણ્યસિંહ ૭૧
રાણિગ, સૂત્ર. ૧૨	લિમય, હરિ વામન ૫૩
રાણી ૬૧	લીલાદે ૭૨, ૭૬, ૧૭૭, ૧૮૧
રાણીબાઈ ૨૪, ૨૫	લીલાદેવી ૨૭, ૩૦, ૮૮
રામ ૨૬, ૨૯, ૧૨૭, ૧૬૩, ૧૬૪	લીલ ૭૨, ૭૫, ૭૬
રામચંદ્ર ૫૮, ૫૯	લીંબા ૧૬૫
રામજી ૬૪, ૬૬, ૧૫૮, ૧૬૪	લુક ૬૫
રામદાસ ૧૭૭	લુકા ૬૪
રામદેવ ૭૬, ૧૧૦, ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૬૪, ૧૮૮, ૧૮૯, ૨૦૬, ૨૦૭	લુણિગ ૧૦૧, ૧૦૨
રામસિંહ ૧૭૫	લુણીંગ ૧૭૦
રામા ૧૬૫	વધ - જુઓ વાધ.
રાસા જિવા ૧૦	વજા, સૂ. ૭૫, ૭૬
રુડો ૪૧	વજ્યાદિત, ભેષી ૪૪
રૂકનુદ્દીન ૮૨	વજીહ ઉલમુલ્ક ૧૭
રૂરાત્રી, રૂડા ૪૫-૪૯	વણુલ ૯, ૧૦
રૂડી ૨૪-૨૬, ૩૦, ૧૧૭	વત્સ ૨૦૬, ૨૦૮
રૂપા ૧૧૫	વનરાજ ૧૭૧
રોહિલ ૧૦૨	વના, વનાક ૨૭, ૨૯, ૩૦
રોહિલા ૧૦૩	વયજલદેવ ૯૩, ૯૪
લક્ષ ૧૦૧, ૧૦૨	વયરસિંહ ૧૧૭
લક્ષમણસિંહ ૧૭૦	વરશ ગદે ૧૭૯
લક્ષ્મસિંહ ૧૦૧, ૧૦૨	વરસાથી ૪૭, ૪૯
લક્ષ્મીસિંહ ૭૬	વરસિંહ ૪૬, ૪૮, ૧૭૫, ૧૭૬
લખણ, મસાહણી ૧૦૦	વલવ ૭૦
લખણપાલ ૧૦૧, ૧૦૨	વલ્લાદિત્ય ૧૧૫
લખણુશી ૫૭, ૫૯	વલ્હદે ૨૪, ૨૫
લખમણજી ૬૪, ૬૬	વજ્યરાજ ૬૭, ૬૮
લખધીર ૨૪, ૨૫	વસા ૭૦
લખપતિ ૩, ૪	વસિષ્ઠ ૨૦૬, ૨૦૮
લલીઆદે ૧૮૧	વાકતા ૮૪
લલીમ ૬૭, ૬૯	વાખલ ૧૧૫, ૧૧૬
લવણપ્રસાદ ૨૦૦	વાધ ૧૮૧
લાખા ૧૦૪, ૧૫૬	વાધજી ૨૪, ૨૫
	વાધા ૭૦, ૮૮

વાયા ૧૧૬
 વાચ્છા ૧૦૨
 વાછા ૫૫, ૧૨૭
 વાઢુ સૂ. ૭૫, ૭૯
 વાનર, વાનુર ૨૬, ૨૯, ૩૦
 વાનૂ ૨૪, ૨૫
 વામન ૧૨૦, ૧૨૧
 વામા ૭૦
 વાસંગ ૮૧
 વાસુદેવ ૯૬, ૯૭
 વાક ૬૪, ૬૫
 વિક્રમાષ્ટમ ૨૩
 વિક્રમ ૧૫૮
 વિજયસિંહ ૨૦૧, ૨૦૨
 વિજયાનંદ ૬૪, ૬૫
 વિજલ ૩૧
 વિણાયગ, સૂ. ૭૫, ૭૯
 વિમલા ૧૦૧, ૧૦૩
 વિરા ૭૦
 વિરપા ૭૫, ૭૯
 વિવેકધીરગણિ ૭૫, ૭૯
 વિશ્વેશ્વર ૧૨૦, ૧૨૩
 વિહામદ ૫૩, ૫૪
 વીકા, સૂ. ૭૫, ૭૯
 વીજ ૨૦૪
 વીજલ ૧૫૫
 વીણા, વીણા ૨૪, ૨૫
 વીર ૫૪, ૧૦૧, ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૧૯
 વીરધવલ ૧૨, ૧૮૮, ૧૮૯, ૨૦૦
 વીરરાજ ૧૦૧
 વીરસિંહ ૪૫-૪૯, ૧૭૫, ૧૮૮
 વીરા ૫૩, ૫૪
 વીરાદે ૧૮૧
 વીસલદેવ ૧૬૧
 વીસા-વીસો, ૨૪, ૨૫
 વેન્નલદેવી ૧૮૬, ૧૮૭
 વેણુ ૪૮
 વેણા ૨૫
 વેણિદાસ, વેણીદાસ ૫૭-૫૯
 વેણી ૬૫, ૬૬

વેણુ ૧૩૨, ૧૩૩
 વેલ ૬૪, ૬૫
 વેલા ૭૫, ૭૯
 વેલાયુક્ત ૧૩૨
 વૈળ્યનાથ ૧૨૫, ૧૨૬
 વોટસન, મેજર જી. ડબલ્યુ. ૧૮૮
 વોલિય, સાહ ૩, ૪
 શક્તિસિંહ ૨૦૪, ૨૦૫
 શત્રુશત્રુ ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૮૧
 શલમાન ૬૦
 શવગણુ ૧૦૦, ૧૦૪
 શંકર ૫૨
 શંઘ ૧૫૬
 શંઘા, સૂત્ર. ૫૦, ૫૧
 શામળ ૪૧
 શાર્દૂલ ૫૦, ૫૨
 શાસ્ત્રી, કે. કા. ૩૩, ૫૫, ૮૧, ૧૧૯, ૧૭૧
 શાસ્ત્રી, લક્ષ્મીકર જી ૨૬
 શાસ્ત્રી, હરિપ્રસાદ ૧૬, ૪૫, ૬૩
 શાસ્ત્રી, હરિશંકર પ્ર. ૧૦૬
 શાસ્ત્રી, ડૉ. હીરાનંદ ૨૦૩
 શાંગધર ૨૦૪
 શિગનાથ ૧૦૯
 શિગીરાચીખાન ૮૨
 શિવગણુ ૧૦૪, ૧૦૯
 શિવરાજ ૧૦૧-૧૦૩, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૩૦, ૧૭૦
 શર ૧૩૦
 શેખ, મલિક ૧૦૯
 શ્યામલ ૧૩૮, ૧૩૯
 શ્રીધન ૩૦
 શ્રીરંગ ૭૭
 સત્યરાજ ૧૨૦, ૧૨૨
 સત્રસાલજી ૧૭૬
 સમયરત્ન ૭૫, ૭૯
 સમરી ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૨૦
 સરણુદેવ ૭૬
 સર્વાદિત્ય ૯૭
 સલ, સૂત્ર. ૨૦
 સલખણુ, સાહ ૩, ૪
 સવરાજ ૧૮૮, ૧૮૯

સવાઈ, મલિક ૬૪, ૬૬
 સસરી ૭૦
 સહજ, લો ૭૫, ૭૯
 સહજલદેવી ૧૨૦
 સહજલુદેવી ૧૨૨
 સહદેવ ૪, ૧૬-૧૯
 સહેલ ૧૧૮
 સહસકરણુ ૧૫૧
 સહારન ૧૭
 સંત્રામસિંહ ૭૧, ૭૨, ૭૬
 સદલ સુલતાની ૪૨-૪૪, ૨૧૫
 સંપૂ ૨૪, ૨૫
 સાઈ ૧૧૭
 સાઈય ૨૭, ૩૦
 સાગર ૫૭, ૫૯
 સાગરસર ૨૨
 સાતાચાદ જલાલ ૬૨
 સાદ્દલજી ૬૫, ૬૬
 સાધુ ૫૭, ૫૯
 સાધૂ ૧૬, ૧૮
 સાપા ૧૦૪
 સામત ૫૮
 સાયાચ ૫૩, ૫૪
 સારગ ૬૪, ૬૫, ૧૬૪
 સારગદે ૨૦, ૧૮૧
 સાલ, મલિક ૧૦૯
 સાલ્હ ૧૨૦, ૧૨૧
 સાલ્હા ૧૦૨, ૧૨૦, ૧૨૩
 સાહુ, મલક ૬૨
 સાકળિયા ડૉ. હ. ધી. ૩૪
 સાગ ૫૮, ૫૯
 સાગા ૨૧૫, ૨૧૭, ૨૨૦
 સાગો ૧૧૯
 સાટા ૧૬૫
 સાડાક ૧૧૬
 સાડેસરા, ડૉ. ભોગીલાલ જ. ૮૨
 સિકંદર ૭૧
 સિલ્હાક ૨૦૬, ૨૦૭
 સિહ ૧૩૮, ૧૩૯, ૨૧૦, ૨૧૧

સીદી ૧૦૯
 સીવકા ૫૭
 સુખદાસ ૨૭, ૩૦
 સુરા, સુત્ર. ૨૦
 સુલેમાનખાન ૮૬
 સુદ ૧૨૦, ૧૨૨, ૧૨૩
 સુરા ૨૩, ૨૫
 સુરાદિત્ય ૧૨૦, ૧૨૧
 સુરો ૨૪
 સુહવિ ૭૩, ૭૭
 સુહામિહિ, સુત્ર. ૨૦
 સેર, મલિક ૧૦૯
 સેવા ૬૭, ૬૮
 સોલ્હ ૧૧૪
 સોનલદે ૧૮૭
 સોનલદેવ ૧૮૮, ૧૮૯
 સોનવણે, વિશ્વાસ ૪૨, ૨૧૫
 સોની ૧૭૧
 સોલાગિણી ૨૪, ૨૫
 સોમનાથ ૬૭, ૬૮
 સોમબ્રમ ૧૦૧, ૧૦૩
 સોમા ૧૧૯
 સોહક ૨૬, ૨૮-૩૧
 સોહકા ૨૭
 હન્જર, હન્જર ૮૬, ૮૭
 હડી ૨૪
 હળા ૮૮
 હમીરદેવ, હમીરદેવ ૧૮૮, ૧૮૯
 હરદાસ ૧૭૧
 હરપતિ ૭૫, ૭૯
 હરપાલ ૧૮૦, ૧૯૬
 હરરાજ ૭૫, ૭૯
 હરિદાસ ૫૮, ૫૯
 હરિનાઈ ૬૭, ૬૮
 હરિર, હરીર ૫૩, ૫૪
 હરિસિંહ ૨૦૧
 હર્ષમદેવી ૭૩, ૭૭
 હર્ષા ૭૫, ૭૯
 હલ ૨૯, ૩૨

૨૩૬

હાળ, રા. ૭૦
હાળ, પટલ ૬૦
હાળ, વ્ય. ૧૦૬
હાદા ૨૪, ૨૫
હાની ૧૨૫-૧૨૭
હાંસા ૬૦, ૭૫, ૭૬
હીજ, મોઢેર ૬૧

હીના માલા ૮૪
હીમાદેવી ૧૨૨
હીરા ૭૩, ૭૫, ૭૭, ૬૭
હીરાદેવી ૧૨૦
હેબતખાન ૧૦૬
હેમચંદ્ર ૩૮
હેમા ૨૧૫, ૨૧૭

પરિશિષ્ટ ૩

પારિભાષિક શબ્દોની સૂચિ

અગ્રહાર ૯૭
અમાત્ય ૨૧૭
અસવ ૮૭
કસબો ૮૭
કોટીઆ ૮૭
કુલા ૭
ખાન ૧૯૩
ગજધર ૫૩, ૬૫, ૭૦
ગાધર્વવેદ ૧૨૧
ટકા, ટકા ૪૭, ૧૬૩
ઠ. ૭૫, ૯૩, ૧૮૫
ઠા. ૬૫, ૭૫, ૧૭૧
તલાત્રી ૮૭
તલાત્રી ૮૭
તલાત્ર ૧૫૭
દીવાન ૭, ૮૩
દેસાઈ ૮૭
દૈવજ્ઞ ૨૦૫
દો. ૭૨
નાટ્યશાસ્ત્ર ૧૨૧
ના., નાખૂ. ૧૦૯
નાદવેદ ૧૩૯
પટિલ ૮૭
પટ્ટરાત્રી ૧૭૮
પસાઈના, પસાયતા ૮૬, ૮૭
પં. ૭૫
પંચકુલ ૧૦૭, ૧૦૮
પાતસાહ, પાતસાહિ, પાદશાહ ૧૨, ૧૫, ૧૮, ૨૩,
૨૫, ૨૬, ૪૩, ૪૬, ૫૧, ૫૩, ૫૫, ૫૭,
૬૦-૬૨ ૬૪, ૬૮, ૭૦, ૭૨, ૮૧, ૮૩-૮૫,
૮૭, ૧૨૬, ૨૧૬
બાદશાહ ૪૧
પૌષધશાલા ૪

પ્રધાનમંત્રી ૧૯૬
પ્રશસ્તિ ૨૭, ૨૯, ૫૮, ૬૯, ૭૫, ૯૭, ૧૦
૧૩૯, ૧૪૬, ૧૯૯, ૨૦૩, ૨૦૯
મલિક ૧૦, ૨૦, ૩૯, ૫૧, ૫૩, ૬૪, ૬૯, ૮૩, ૧
મલેક ૮૭
મહ. ૫૭, ૧૦૫, ૧૦૭, ૧૯૬
મહામલિક ૧૦, ૧૫, ૫૨
મહામલેક ૮૦
મહામત્રી ૮૮, ૧૮૭
મહારાજ ૮૮, ૧૧૭, ૧૮૮
મહારાજકુલ ૧૦૫
મહારાજાધિરાજ ૨૧૬
મહારાજ્ય ૧૩૫, ૧૪૧
મહારાણ, મહારાણી ૧૦, ૮૦, ૧૦૫, ૧૩૩, ૧૪
૧૭૧, ૧૭૯, ૧૮૨, ૧૯૬
મ. ૮૭, ૮૮
મડલ ૭, ૧૮, ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૫૫, ૧૯૯, ૨૦૨
મંડલેશ્વર ૧૯૪
મંત્રી ૬૯, ૯૭, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૩૯, ૧૮૭, ૧૯
૨૦૨, ૨૦૩, ૨૧૮
મીયા ૬૪
મુખ્યામાત્ય ૮૮
મુદ્રાવ્યાપાર ૧૨
રા. ૨૫, ૭૦, ૮૭
રાહિત ૧૩૪
રાહિલ ૧૦, ૫૮, ૧૧૪
રાજ ૯૪, ૧૦૦, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૮, ૧૨૭, ૧૨
૧૩૩, ૧૭૧
રાજમુદ્રાધિકારી ૧૮
રાજધિરાજ ૧૪૪, ૧૮૮
રાણ, રાણક, રાણી ૨૫, ૭૦, ૯૪, ૧૧૩, ૧૩
૧૪૨, ૧૪૪, ૧૫૫-૧૫૭, ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૯
૧૯૬, ૧૯૭, ૨૧૦

રાય ૧૧૯, ૧૮૧

રાધારાય ૧૫૧

લાગ ૧૫૭

વા. ૧૫૫

વાસ્તુશાસ્ત્ર ૨૦૯

વ્ય., વ્યવ. ૧૦૯

શાહી ૩૭

શિલ્પી ૧૯૯, ૨૦૩

શ્રેષ્ઠી ૨૫, ૧૬૪, ૧૬૫, ૨૧૭, ૨૧૮

સગમન - જુઓ સહગમન.

સચિવ ૧૮, ૬૭, ૧૨૩, ૧૯૬, ૨૦૨

સર્વવ્યાપારાધ્યક્ષ ૮૮

સલતાણુ - જુઓ સુલતાન.

સલાટ ૧૯૩

સહગમન ૧૯, ૮૪, ૧૧૦, ૧૨૮, ૧૪૬

સા. ઉપ. ૧૧૭

સાગમન - જુઓ સહગમન.

સાહ ૪

સાહી ૧૧૮

સુરતાણુ, સુલતાન ૪, ૭, ૧૧, ૧૫, ૨૦, ૪૩

૧૯૩

સૂ., સૂત્ર., સૂત્રધાર ૧૨, ૨૦, ૨૭, ૨૯, ૫૨

ઉપ. ૮૯, ૯૫, ૯૭, ૧૧૬, ૧૨૩,

૧૩૯, ૧૯૫, ૨૦૫, ૨૦૯, ૨૧૮

સે. ૧૫૧

હયશિક્ષા ૧૨૧

હલ ૪૩

